

REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN

VICEVERSA

Nº 2 - 1996

DIRECTORA

Mª Camino Noia Campos

SECRETARIO

Valentín Arias López

CONSELLO DE REDACCIÓN

Xela Arias Castaño
Gonzalo Constenla Bergueiro
Xosé Mª Gómez Clemente
Xulián Maure Rivas
Gonzalo Navaza Blanco
Antón Palacio Sánchez

COMITÉ ASESOR

Esther Benítez Eiroa, Madrid
José Bento, Lisboa
Américo Ferrari, Xenebra
Xesús Ferro Ruibal, Pontevedra
Xoán González-Millán, Nova York
Albert Ribas, Barcelona
Antón Santamarina, Santiago
Xabier Senín Fernández, Santiago
José Angel Valente, Almería
Josu Zabaleta, Euskadi

DESEÑO:

Antón Pulido

REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN

VICEVERSA

Nº 2 - 1996

DIRECTORA
Mª Camino Noia Campos

SECRETARIO
Valentín Arias López

CONSELLO DE REDACCIÓN
Xela Arias Castaño
Gonzalo Constenla Bergueiro
Xosé Mª Gómez Clemente
Xulián Maure Rivas
Gonzalo Navaza Blanco
Antón Palacio Sánchez

COMITÉ ASESOR
Esther Benítez Eiroa, Madrid
José Bento, Lisboa
Américo Ferrari, Xenebra
Xesús Ferro Ruibal, Pontevedra
Xoán González-Millán, Nova York
Albert Rivas, Barcelona
Antón Santamarina, Santiago
Xabier Senín Fernández, Santiago
Josu Zabaleta, Euskadi

DESEÑO CAPA: Antón Pulido

Departamento de Filoloxía Galega
Universidade de Vigo

REDACCIÓN: Dto. de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo
Apdo. 874 36200 Vigo - Galicia

DISTRIBUCIÓN: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
Dr. Marañón, 12. 36211 Vigo

IMPRESIÓN: Gráficas Numen. r/ V. Moreno, 16. 36201 Vigo
D. Legal: VG.371-1995

ÍNDICE

PRESENTACIÓN.....	7
TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN	9
X. ALONSO MONTERO, O idioma galego en edicións polilingües, quer como lingua orixe, quer como lingua termo (1787-1995)	11
J. DELISLE, Reflexións sobre as esixencias científicas da historia da traducción.....	37
I. EVEN-ZOHAR, A posición da traducción literaria dentro do polisistema literario	57
A. FERNÁNDEZ OCAMPO, Traducir literatura popular para o galego.....	67
INSTRUMENTA.....	81
X. Mª GÓMEZ CLEMENTE, Recursos para tradutores na rede Internet	83
J. G. GUINOVART, Traducción automática e traducción asistida por ordenador: aspectos terminolóxicos e tipoloxía.....	99
X. A. PALACIO SÁNCHEZ, Dúas traduccións ó castelán do <i>Hamlet</i> de Cunqueiro	105
F. PÉREZ-BARREIRO NOLLA, A transcripción do chinés	127
L. FERNÁNDEZ DE SANMAMED e S. MONTERO KÜPPER, 100 paremias alemanas e as súas correspondencias galegas.....	153
TRADUCCIÓN XUSTIFICADAS	169
C. GARCÍA DEVESA, Algunhas ideas sobre a (i)lexitimidade das traduccións literarias.....	171
H. HARGUINDEY BANET, Rabelais: traducción e interpretación .	179
K. MARCH, Traducir <i>Arredor de si</i>	189
CRÍTICAS E RECENSIONES.....	195
<i>The Translator's invisibility</i> , Lawrence Venuti, X. Mª GÓMEZ CLEMENTE	197
<i>Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives</i> , Zlateva, Palma, G. CONSTENLA BERGUEIRO	207
<i>A poesía medieval galego-portuguesa nas traduccións rusas</i> , A. KOSS ...	211
<i>A rata</i> , Andrej Zaniewsky, R. NICOLÁS RODRÍGUEZ.....	221

Os Exercicios de estilo, Raymond Queneau, G. NAVAZA	225
A cartuxa de Parma, Stendhal, X. MAYORALAS	235
Diccionario Oxford Español-Inglés Inglés-Español, VV.AA., A. ÁLVAREZ LUGRÍS	239
Terminología General de Economía, Comercio y Desarrollo; Glosario Inglés-Español, E. SÁNCHEZ	249
INFORMACIÓN.....	253
A profesión de traductor nas organización internacionais, X. ANLLO	255
Traduccions, 1995.....	259
Simposio de traducción.....	265

PRESENTACIÓN

Temos nas mans o segundo número da Revista Galega de Traducción, *Viceversa*. Cando hai anos concibímo-lo proxecto da revista tiñámo-la esperanza de que os estudos de traducción ó galego gozaran dun grande florecemento promovido polos entusiastas esforzos do profesorado da titulación de Traducción e Interpretación, implantada na Universidade de Vigo no curso 1992-93. Hoxe constatamos que son moitas as dificultades que atrancan a normalización da traducción en Galicia, e non é a menor a case xeral falla de conciencia e sensibilidade lingüística de que adoecen tanto o equipo de goberno da Universidade viguesa como as actuais responsables dos estudos de traducción, incapaces de ver con bos ollos os logros que día a día conseguen os usuarios da lingua propia de Galicia e responsables, consciente ou inconscientemente, de que perdure entre nós unha situación diglósica.

No que respecta ó panorama da traducción ó galego no ano 1995, podemos constatar que non é moi optimista. O número de traduccións baixou respecto ó ano anterior. A razón deste descenso, nun momento onde cada vez existe un número maior de profesionais da traducción, hai que buscala primeiro na falta dunha adecuada política lingüística por parte da Administración e no desinterese que mostrou pola traducción ó galego suprimindo o *Premio Ramón Cabanillas* de traducción, creado pola mesma Xunta de Galicia para fomenta-lo proceso da traducción á lingua galega. As traduccións publicadas en España durante o pasado ano supoñen un 24% dun total de case 52.000 títulos; mentres que dos 1.148 títulos publicados en galego o número de traduccións non chegou ó 8%. Os que traballamos en *Viceversa* esperamos que a nosa sociedade sexa mellor servida polos axentes culturais tanto públicos coma privados e que nun futuro próximo poida acoller ós novos licenciados en traducción e interpretación.

Viceversa segue aberta á reflexión sobre traducción en Galicia e á elaboración de materiais que poidan facilita-la mellor calidade das versións galegas. Na sección de TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN ofrecemos catro traballos. O profesor Alonso Montero presenta unha recollida de textos (1787-1995) de traduccións do galego, ben como lingua de orixe ben como lingua termo. As achegas do profesor Alonso son fundamentais para unha futura historia da

traducción en Galicia. Anxo Fernández Docampo, profesor de traducción na Universidade de Vigo, reflexiona sobre a posibilidade de traducir literatura oral e mostra algúns exemplos de preces e cantigas populares romanesas recollidas por Valerica Stetco e publicadas no volume IX do *Folclor din Transilvania*, que el mesmo traduce ó galego. Estes dous artigos son os únicos da sección que fan referencia á lingua galega. Os outros son estudos teóricos de dous coñecidos investigadores da traducción. O profesor quebequés Jean Delisle fai unha proposta entusiasta sobre a necesidade de incluí-la materia de historia das traducións nos planos de estudos das facultades e escolas de traducción e analiza as esixencias científicas e as aplicacións metodolóxicas do ensino da historiografía da traducción. O artigo do profesor Even-Zohar, da Universidade de Tel-Aviv, foi publicado orixinariamente en inglés en *Poetics Today* (vol. XI, nº 1), na primavera de 1990, co título “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”, como parte dun longo traballo sobre a teoría do polisistema que Even-Zohar elaborou partindo das propostas dos formalistas rusos Boris Eichenbaum e Tinianov. Parécenos de interese difundir en galego o texto de Even-Zohar porque a súa proposta de integración dos diversos aspectos que conforman a cultura dun país nun conxunto que el chama polisistema, foi a base de diversos traballos posteriores.

Continuando co esquema iniciado polo primeiro número desta revista, seguen as seccións INSTRUMENTA E TRADUCCIONS XUSTIFICADAS. Os dous primeiros traballos de *Instrumenta* ofrecen ós estudantes e profesionais un material útil na práctica da traducción, pois achegan información sobre os medios informáticos aplicados á actividade traductora. O traballo de Pérez-Barreiro, traductor do chinés, é unha proposta sobre a transcripción ó galego de certos topónimos e antropónimos chineses. O profesor Palacio Sánchez, da Universidade de Vigo, analiza e compara dúas traducións ó castelán da peza de teatro galega *Don Hamlet* de Cunqueiro. O último traballo desta sección presenta unha serie de paremias alemanas e propón as súas correspondencias en lingua galega.

Na sección de traducións xustificadas preséntase a reflexión sobre as dificultades de traducción de tres textos de natureza moi distinta: a profesora García Devesa, da Universidade de Fairfield (Connecticut, USA), analiza os problemas de traducción ó galego de 77 *haikus* xaponeses. O profesor Henrique Harguindey na traducción de *Gargantúa e Pantagruel* enfrontouse coa complexidade de rexistros que ten esta obra clásica da literatura francesa. Finalmente, a profesora da Universidade de Maine, Kathleen March, presenta as dificultades da súa traducción ó inglés da novela de Otero Pedrayo *Arredor de si*.

Coas seccións de CRÍTICAS E RECENSIÓNS e INFORMACIÓNS complétase a entrega deste número do que agradecemos unha crítica dos distintos lectores que faga posible unha mellor adecuación do noso traballo ás necesidades concretas de tradutores e teóricos da traducción.

CAMINO NOIA

Teoría e historia da traducción

O idioma galego en edicións polilingües.

Xesús Alonso Montero

**Reflexións sobre as esixencias científicas
da historia da traducción.**

Jean Delisle

**A posición da traducción literaria dentro
do polisistema literario.**

Itamar Even-Zohar

Traducir literatura popular para o galego.

Anxo Fernández Ocampo

O IDIOMA GALEGO EN EDICIÓNS POLILINGÜES, QUER COMO LINGUA ORIXE, QUER COMO LINGUA TERMO (1787-1995)

Xesús Alonso Montero

Universidade de Santiago de Compostela

Para Alexandra Koss e Elena Zernova, admiradas tradutoras, e para o entrañable P. Serxio Álvarez († 1995), pulquérrimo traductor ó latín de Mendiño, Curros Enríquez e García Lorca.

CRONOLOXÍA (a modo de sumario e de introducción)

- 1787 Dúas versións galegas do *Pater Noster* (V, I, 1).
- 1857 Parábola do Fillo pródigo (I, 2).
- 1857 (despois de) Parábola do sementador (I, 3).
- ca. 1860 A bula *Ineffabilis...* de Pío IX (II, 1).
- 1881 A biografía de Calderón de la Barca (III, 2).
- 1887 O *Magnificat* (II, 2).
- 1888-89 Poemas de *Lo Gayter del Llobregat* de Joaquim Rubió i Ors (III, 1).
- 1891 Os textos do III Concilio de Toledo (II, 3).
- 1894 “Zara”, poema de Antero de Quental (III, 3).
- 1895 “Anhelos”, soneto de F. Rodríguez Marín (III, 4).
- 1910 (?) *Teseo*, de Baquilides (IV).
- Cinco epodos de Horacio (IV).
- 1937 Castelao, *Galicia mártir* (V, 1).
- Castelao, *Atila en Galicia* (V, 2).
- 1938 Castelao, *Milicianos* (V, 3).
- 1968 Tomás Meabe, *Catorce fábulas* (VI, 1).
- Declaración Universal dos Dereitos do Home* (VI, 1).

- 1971 Castelao, "A Marquesiña" (VI, 2).
Cervantes, "Desnudo nací, desnudo me hallo..." (VI, 2).
- 1974 Castelao, *Nós* (VI, 3).
F. García Lorca, *Seis poemas galegos* (VI, 4).
- 1975 V. Paz-Andrade, *Pranto matricial* (VI, 5).
M. Costa i Llobera, "El pi de Formentor" (VII).
- 1982 Mendiño en vinte linguas (VIII, 1).
- 1983 Martín Codax en ed. enealingüe (VIII, 2).
- 1987 Dous poemas de Airas Nunes en ed. polilingüe (VIII, 3).
- 1994 M. Curros Enríquez, "A Rosalía" en 20 linguas (IX, 1).
F. García Lorca, "Canzón..." en 20 linguas (IX, 1).
- 1995 A. Iglesia Alvaríño, "Petöfi" en ed. enealingüe (IX, 2).

Desde o Rexurdimento non é escasa a presenza do idioma galego en volumes que ofrecen un texto importante en edición polilingüe. Algunha mostra hai, como imos ver, anterior ó Rexurdimento. Está por escribi-la historia desta manifestación, capítulo sempre curioso e, ás veces, interesante da nosa historia literaria. Neste capítulo, o galego é, nun principio, lingua termo ou de chegada, pero, xa no século XX, sobre todo na época de Franco (por razóns que veremos), será, tamén, lingua de partida, lingua de orixe.

A miña preocupación por este tema non é de hoxe; ten máis de trinta anos. En 1963, cando deseñei en Lugo a mostra bibliográfica *Cen Anos de Literatura Galega*, titulei a sección 51 "Edicións políglotas". Quen consulte o catálogo homónimo (Círculo de las Artes, Lugo, 1964)¹ reparará no feito de que naquela exposición (que celebraba o centenario de *Cantares gallegos*) figuran cinco fichas referentes a este fenómeno. Desde esa data teño "descuberto" outros textos, algúns dos cales teño descrito ou examinado en artigos e notas. Por outra parte, debo aclarar que nas tres últimas décadas o meu nome está vencellado a algunhas edicións destas características, xa como traductor, xa como promotor da edición.

Hoxe, por primeira vez, ofrezco un traballo de conxunto, traballo que é, no esencial, un catálogo de títulos. Neste catálogo, ilustrado (como *Bibliografía* manda), recollo un número non escaso de títulos, que, sen seren todos, son, ó meu ver, os significativos para entendérmo-lo fenómeno. Resulta para min gasalleiro que estas páxinas se publiquen na revista *Viceversa* (Revista Galega de Traducción), lugar, sen dúbida, o máis axeitado para un traballo destas características.

1. En colaboración con Epifanio Ramos de Castro.

I. Textos bíblicos

Hoxe posuímos en galego unha traducción da *Biblia*, feita a partir das linguas orixinais por un equipo de filólogos e teólogos, que non desmerece á beira dalgúñas importantes traducións publicadas noutros idiomas. Editada por Sept (Santiago de Compostela) en 1989, esta *Biblia* propónse leva-la Palabra de Deus, en lingua galega, ó pobo galegofalante. Dito doutra maneira, con esta *Biblia* a Igrexa Católica en Galicia pode cumprir en galego a súa misión pastoral. Antes de 1989 xa existían traducións parciais da *Biblia* (*Evanxeos*, *Cantar dos Cantares*, *Novo Testamento...*) publicadas con este obxectivo: o pastoral.

Pero non sempre ten sido así nin aquí nin noutras terras e linguas. Existen no mundo, desde hai séculos, valiosas traducións de certos textos bíblicos que se fixeron por razóns filolóxicas, a cotío por razóns estritamente lingüísticas. Formulado o cal, ten a palabra don Ángel Amor Ruibal, aquel gran teólogo e filólogo:

La riqueza de datos lingüísticos reunidos por los misioneros y hombres doctos que en sus viajes tuvieron ocasión de conocer remotos idiomas, la comparación de los cuadros y listas que de esta suerte fueron formándose y aglomerándose en academias y bibliotecas, la mayor o menor analogía que las primeras oraciones cristianas ofrecían en las diversas lenguas, en especial las colecciones políglotas del *Pater Noster* (que han servido a no pocos filólogos modernos), fueron gran parte a determinar el movimiento de “clasificación lingüística” [...] Dentro de este mismo género, el “poliglotismo bíblico” fue gran parte para determinar el movimiento de lingüística comparada tal como por entonces llegó a privar en los centros del saber.²

Así pois, a traducción de determinados textos bíblicos, como o *Pater Noster*, foi fundamental para facer comparatismo lingüístico, para senta-los alicerces da Lingüística comparada, tan grata ó positivismo do XIX.

1. A oración dominical no século XVIII

Foi o *Pater Noster* o primeiro texto bíblico (Mateo, 6, 9-15; Lucas, 11, 2-4) que se traduciu ó galego moderno e que figura, por razóns non pastorais, nunha edición polilingüe (multilingüe, para aproximarnos máis). Consúltese, de Lorenzo Hervás y Panduro, o gran comparatista, o libro en italiano *Saggio pratico delle lingue con prolegomeni, e una raccolta di orazioni dominicali in più di trecento lingue e dialetti...*, Cesena, 1787.

2. *Los problemas fundamentales de la Filología Comparada...*, I, Santiago de Compostela, Tip. Galaica, 1904, pp. 360-361.

Hervás indicanos: “Le orazioni in gallego mi sono date d’amici nazionali”³. Supoño que estes “nazionali” foron instados a faceren as dúas versións por Tomás Hervás y Panduro, frade bernardo residente en Galicia, irmán do gran filólogo, daquela exiliado, como outros xesuítas, en Italia. As traducións, como sinalei noutro lugar, conteñen algunhas eivas⁴.

2. Parábola do Fillo Pródigo (Lucas, 15, 11-32), 1857

Atópase nun apéndice do libro de Magín Pers y Ramona, *Historia de la lengua y de la literatura catalana* (Barcelona, Imp. de José Tauló, 1857). Nese apéndice o galego está a carón dunha chea de falas hispánicas: catalán, valenciano, mallorquino, mahonés, ibicenco, vasco, castelán, bable, andaluz (*sic*)... O recompilador explicita o seu propósito: demostra-la identidade de formas entre “todas las lenguas y dialectos que hoy se hablan en la Península”. Non sabemos se a tradución, anónima, foi feita desde o grego ou desde o latín (ou desde o castelán); contén, si, erros superlativos, como indiquei noutra ocasión⁵.

3. Outra parábola contemporánea: a do sementador (Lucas, 8, 5-8; Mateo, 13, 3-9)

En 1857, Luís Luciano Bonaparte (1813-1891), o Príncipe filólogo, publicou a compilación *Parabola de seminare, ex Evangelio Matthaei, in LXXII Europaeas linguas ac dialectos versa, et a romanis characteribus expressa*, Londini, W. H. Billing, 1857. Entre as “72 linguas e dialectos” non aparece, nas 84 páxinas impresas, o galego, pero aparece manuscrita a nosa versión nunha das follas en branco que o Príncipe engadiu para ir incorporando traducións posteriores á data de impresión do volume (marzo de 1857). Esta, que Bonaparte titula “Parabola de Seminare Gallolusitanice”, permaneceu inédita ata 1983, data en que a publicou José Antonio Arana Martija⁶. Sobre o galeguismo filolóxico do Príncipe, publiquei hai tempo, en 1962 e 1963, senllos traballos⁷, hoxe felizmente continuados polo xove profesor alemán Johannes Kabatek⁸.

3. Op. cit., p. 220.

4. “Dos versiones gallegas del Padrenuestro en el siglo XVIII”, *Compostellanum*, Santiago de Compostela, 1965.

5. “A comparanza do fillo pródigo: primeira tradución galega dun texto bíblico”, *El Ideal Gallego*, 18-5-1974. Por certo, na *Biblia* de Sept (1989), esta parábola titúlase “O fillo estragador e o pai bo”.

6. “El fondo Bonaparte de Azkue Biblioteca”, *Homenaje a Pierre Lafitte*, Euskaltzaindia, 1983, p. 150.

7. “El Príncipe Luis Luciano Bonaparte en la Lingüística gallega”, *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, 1962; “El Evangelio de San Mateo. Estudio lingüístico de la traducción gallega de José Sánchez de Santamaría (1861)”, *id.*, 1963.

8. “O Príncipe Louis Lucien Bonaparte, precursor da Lingüística gelega”, *Cadernos de lingua*, Real Academia Galega, 6, 1992.

outros 40 sementes,
outros 40 sementes.
O que deu orelhas
louve-o, que ouve.

Parabola de Seminatore Galilaeitico.

Vede aqui que sabei o que
sementa a semear.

E cando sementava, un'ha
parte da semente caeu
junto a estrada, e vinieron
os paxaros do ceu e
comerouna.

Outra caeu entre pedras,
donde non habia moita
terra: e logo nasceu,
porque non tiña profun-
didade a terra:

Mais sabendo o sol se queimou:
e porque non tiña raiz se
seco.

Outra tamen caeu sobre os
espiños: e cresceron os espiños,
e afoqaron-na.

Outra caeu en boa terra: e doun
fruto, havendo granos que
doun cento por un, e

II. Outros textos relixiosos

Son textos, como imos ver, que non pertencen ó eido do comparatismo lingüístico.

1. A bula *Ineffabilis...* de Pío IX (1854) sobre o dogma da Inmaculada

A partir deste ano o abate D. Sire, director do Seminario de San Sulpicio de París, recolleu e promoveu traducións do texto latino desta bula “a la mayor parte de las lenguas o dialectos conocidos”. Obran estas versións, desde hai máis dun século, nos Arquivos do Vaticano nunha colección de vinte tomos de 500 páxinas cada un. No terceiro figuran estes tres grupos de traducións: “1º. Ibéricos: vascuence de Vizcaya (Álava, Guipúzcoa y Navarra; 2º. Celtibéricos del Mediterráneo: catalán, valenciano y mallorquín; 3º. Celtibéricos del Océano: bable o asturiano, gallego y portugués”. Que eu saiba, só se publicou, en 1976, o texto bable⁹, tradución que se debe a Manuel Fernández de Castro, quen, en 1861 xa traducira ó asturiano o Evanxeo de San Mateo¹⁰.

Sobre a nosa versión redactou un excelente traballo escolar, en 1992, o meu ex alumno Xosé Luís Ansemil Moreira, quen non chegou a consulta-lo texto “vaticano”, pero, si, unha copia manuscrita contida na *Colección de poesías gallegas de diversos autores*, recolleita aínda inédita, de José Casal y Lois, obrante no Museo de Pontevedra. Asombra que os filólogos de hoxe non teñan exhumado un texto das características deste, escrito ademais nun tempo en que os textos en galego eran escasísimos e ningún da extensión e da entidade da bula de Pío IX.

2. O *Magnificat* (Lucas, 1, 46-55) de 1887

Por un traballo de Federico G.-Fierro Botas¹¹ sei da existencia dunha tradución galega deste famosísimo fragmento do Evanxeo de San Lucas. Esta nosa tradución figura, con 149 máis, no volume *Magnificat in CL Linguas Versum*, compilado por Fr. María Bernardus (o señor G.-Fierro non achega outras precisións).

9. *Versión en bable del Dogma de la Inmaculada (Bula Ineffabilis de Pío IX) por el obispo Manuel F. Castro* (prólogo y presentación de Francisco Escolar, Pbro.), Oviedo, Instituto de Estudios Asturianos, 1976.

10. *El Evangelio según San Mateo, traducido al dialecto asturiano de la versión castellana de don Torres Félix Amat, por un presbítero natural de Asturias...*, Londres, 1861. Hai reedición de 1972 (Bibliófilos Asturianos) e G. H. editores (Gijón, 1987).

11. “El *Magnificat* de 1887 n’asturianu nel contestu d’un llibru espublizau n’150 llingües del mundu”, *Lletres Asturianas*, Academia de la Llingua Asturiana, outubro, 30, 1988.

Como este artigo, no que se reproduce e comenta a versión bable, é de 1988, xa vai sendo hora de que os nosos estudiosos se interesen por esta obra en 150 idiomas, nunca citada, que eu saiba, entre nós.

3. Un texto de 1891

Velaquí o longo (e aclarador) título: *El Concilio III de Toledo, base de la nacionalidad y civilización española. Edición políglota y peninsular en latín, vascuence, árabe, castellano, catalán, gallego y portugués [...] y publicada en conmemoración del XIII centenario del establecimiento de la unidad católica en España*, Madrid, Imp. de Fortanet, 1891. A intención do volume parece clara: nesta polifonía foise forxando a unidade política e relixiosa de España. Lémbrese que este Concilio de Toledo, do ano 589, é o Concilio que sanciona a conversión dos visigodos ó catolicismo.

Non figuran no volume versións en “dialectos” (bable, por exemplo) e nas modalidades do catalán (valenciano, ibicenco...).

En canto ó traductor galego, Juan Barcia Caballero, cómpre sinalar que era, naquel tempo, un escritor de certo decoro lingüístico¹².

3.1. III Concilio de Toledo (589)

Ut sacerdotes et leivae caste cun uxoribus suis vivant

Compertum est a sancto Concilio episcopos, presbyteres et diacones venientes ex haerese, carnali adhuc desiderio uxoribus copulari: en ergo de cetero fiat, hoc praecipitur quod et prioribus canonibus terminatur: ut non liceat eis vivere libidinosa societate, sed manente inter eos fide conjugali communem utilitatem habeant, et non sub uno conclavi maneant; vel certe si suffragat virtus, in aliam domum suam uxorem faciat habitare, ut castitas et apud Deum et homines habeat testimonium bonum. Si quis vero post hanc conventionem obscenè cum uxore elegerit vivere, ut lector habeatur: qui vero semper sub canone ecclesiastico jacuerit, si contra veterum imperata in suis clulis mulierum, quae infamen suspicionem possunt generare, consortium habuerint, illi canonicè quidem distringantur, muliere vero ipsae ab episcopis venundadae, pretium ipsum pauperibus erogetur.

3.2. Traducción galega de Juan Barcia Caballero (1891)

Qu'os sacerdotes e levitas vivan castamente c'as suas mulleres.

Soubo o santo Concilio qu'os obispos, perbíteros e diáconos convertidos d'a herexía axúntanse aínda con afición carnal ás suas mulleres; e pra que

12. V. Alonso Montero, X., “La versión gallega del texto del III Concilio de Toledo”, *La Noche*, 8-8-1959.

d'eiquí en diante non pase así, repítese o que xa está establecido po-l-os cánones anteriores, esto é: que non lles é lícito ter sociedade carnal, senón que permanecendo antr'eles a fe conyugal, resúltelles utilidade comun; mais non vivan baix'o mesmo teho; ou si a sua virtude é bastante, fagan qu'a muller viva n'outra casa, pra qu'a castidade teña un bo testimonio ante Dios e ant'os homes. E si algún dempois d'iste convenio, quixer vivir livianamente cía sua muller, téñase comía leitor; mais os que sempre viviron con arrego ô canon ecresiástico, si en contra dél tiveren n'a sua compañía mulleres que poideran dar mala sospecha, seyan castigados canonicamente e as mulleres vendidas po-l-os obispos, entregando seu precio ôs probes.

III. Textos laicos

1. Joaquim Rubió i Ors: *Lo Gayter del Llobregat. Poesias catalanas*, edició políglota, Barcelona, Estampa de Jaume J. y Roviralta, 1888-1889 (3 vol.).

No volume 1, con poemas de 1839 a 1841, non figuran versións galegas; no 2, de 1889 (1841-1858), figuran versións de Antonio de la Iglesia, Manuel Martínez González e José Pérez Ballesteros, e no 3 (1858-1889), de Barcia Caballero e, de novo, de Pérez Ballesteros.

As outras linguas son: castelán, alemán, italiano, francés, provenzal, grego, eusquera, flamengo, polaco, bable, siciliano e piemontés. Non escasean, como traductores, escritores importantes: Federico Mistral, Menéndez y Pelayo, Emilia Pardo Bazán...

2. *Biografía políglota de don Pedro Calderón de la Barca*, Granada, Imp. de Paulino Ventura Sabatel, 1881.

É o ano do II centenario da morte do gran dramaturgo, e o Liceo Artístico Literario de Granada, para homenaxealo, publicou unha breve biografía canónica en vinte falas: "español, vascuence, latín, hebreo, griego, árabe, mozárabe, bable, gallego, romance, portugués, catalán, lemosín, mallorquín, provenzal, italiano, francés, alemán, inglés, árabe granadino". Homenaxeábase ó gran escritor do XVII "en las varias lenguas que en diversos tiempos se hablaron en tierra española", afirmación que o prologuista defende con argumentos, ás veces, pouco convincentes.

Autores da nosa traducción son Juan Cuveiro Piñol e Vicente Gutiérrez Piñeiro. Pese a que Cuveiro é autor dun dicionario galego, atopamos, nos títulos das comedias, versións deste tipo: *A vida é sono*, *O vigairo de Zalamea*¹³. Do seu colaborador nada teñen dito os estudiosos das nosas Letras.

13. V. Alonso Montero, X., "Sobre textos políglotas. Una biografía de Calderón de la Barca en gallego", id., 31-9-1959.

3. Zara, 1894

Así se titula un breve e tenro poema escrito por Antero de Quental, en 1880, á morte dunha neniña irmá dun amigo seu. Titúlase o curioso volume *Zara. Edição polyglota* e foi publicado en Lisboa, na Imprensa Nacional, no ano 1894 nunha edición de 280 exemplares.

Danse cita neste volume 49 falas: ademais de idiomas como o francés e o ruso, o inglés e o finés, o castelán e o bretón, códigos lingüísticos como o mallorquino, o asturiano e o mirandés. A traducción galega, de Curros Enríquez, foi gabada pola profesora Pilar Vázquez Cuesta nestes termos: “Curros recrea tan amorosamente el poemita anterior que, en nuestra modesta opinión, consigue incluso superarlo”¹⁴. Confronte o lector os textos que damos a seguir.

Hai, polo menos, dous erros moi graves, tan graves que descualifican, nun poema tan curto, a traducción: a) *deporcatado*, sinónimo de “decatado” (‘o que se dá conta’) significa o contrario de *inconsciente*; b) Curros non coñece a dualidade “sono”/“soño” (en portugués “sono”/“sonho”), o que leva, nos versos 5 e 8, ó emprego, extraordinariamente erróneo, de *sono*. Estes dous gravísimos erros, e outros, foron sinalados, hai anos, polo profesor Manuel Rodrigues Lapa nun artigo no que, como noutros traballos dos seus derradeiros anos, intentaba facer ver que o galego debería empregarse como instrumento coloquial xa que o noso idioma culto debería se-lo portugués, cuestión que suscitou intelixentes respostas entre algúns escritores galegos¹⁵.

3.1. Poema de Antero de Quental, 1880

ZARA

Feliz de quem passou por entre a mágoa
E as paixões da existencia tumultuosa
Inconsciente como passa a rosa
E leve como a sombra sobre a água.

Era-te a vida um sonho indefinido
E ténue, mas suave e transparente.
Acordaste... sorriste... e vagamente
Continuaste o sonho interrompido.

14. “Sobre la lira lusitana de Curros Enríquez: poemas perdidos y nuevamente hallados”, *Grial*, 20, 1968.

15. Alonso Montero, X., “Antero de Quental traducido polo poeta galego Manuel Curros Enríquez”, *Revista de Guimaraes*, 1995.

3.2. Traducción galega de M. Curros Enríquez, 1894.

ZARA

Ditoso quen pasou por entr'a magoa
I-as pasiões d'a existencia tormentosa
Deporcatado como pasa a rosa
E leve como a sombra sobre'a agoa.

Era tua vida un sono indefinido
E tenue pero doce e transparente.
Acordache... sorriche... e vagamente
O sono continuache interrompido.

4. Eduardo Pondal traduce un soneto, 1895

Neste ano Francisco Rodríguez Marín publicou o libro *Ciento y un sonetos* (Sevilla), libro no que o soneto "Anhelos" aparece, tamén, en galego, portugués, francés e alemán. Anos despois, en 1917, o autor edita nun breve volume o soneto, as catro versións de 1895 e tres máis: *Agua quisiera ser..., soneto de... con sus traducciones en verso al latín, gallego, mallorquín, portugués, francés, italiano y alemán*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos (ed. de 107 exemplares). No volume *A la antigua usanza. Madrigales y sonetos* (Madrid, Ed. Voluntad, 1924), Rodríguez Marín ofrece novas versións do soneto¹⁶.

4.1. Soneto de Francisco Rodríguez Marín de 1895.

ANHELOS

Agua quisiera ser, luz y alma mía,
que con su transparencia te brindara;
por que tu dulce boca me gustara,
no apagara tu sed: la encendería.

Viento quisiera ser; en noche umbría
callado hasta tu lecho penetrara,
y aspirar por tus labios me dejara,
y mi vida en la tuya infundiría.

16. A traducción galega deste soneto foi exhumada por min nun artigo do *Faro de Vigo* (¿1961?). En 1971, Amado Ricón, na súa edición de *Novos poemas* de Pondal (Galaxia, pp. 69-70) ofrece o texto galego tomado da ed. de 1895. Ricón non cita as edicións de 1917 e 1924.

Fuego quisiera ser, para abrasarte
en un volcán de amor, ¡oh estatua inerte,
sorda a las quejas de quien supo amarte!

Y después, para siempre poseerte,
¡tierra quisiera ser, y disputarte
celoso la codicia de la muerte!

4.2. Traducción ó galego de Eduardo Pondal (1917)

ANHELOS

Auga quixéra ser, prácida e fría,
Que ca súa transparencia te brindára:
Porque tua doce boca me gustára,
N'apagara tua sede: a encendería.

Vento quixéra ser; en noite umbría
Calado hast'o teu teito penetrára,
E aspirar pl'os teus labios me deixára,
E meu folgo no teu afundiría.

Fogo quixéra ser para abrasárte
En un volcán d'amor, ¡oh estatua inerte
Ás queixas xorda de quen soubo amárte!...

E despois, po-lo medo de perderte,
Terra quixéra ser e disputárte
Ó amor da mesma morte e poseerte.

4.3. Traducción portuguesa de Antonio Thomas Pires (1917).

ANHELOS

Agua quizera ser: -Lus do meu día!
Com sua transparencia te brindara;
E pr'a que a tua boca me filtrara
Nao te apagara a sêde; accendel-a-ia!

Briza quizera ser; p'la gelosia,
De manso, até teu leito penetrara,
Aspirar p'los teus labios me deixara,
Minha vida na tua infundiria.

Fogo quizera ser, para abrazar-te
Em um vulcao d'amor! já que inclemente
'Stas ás mil queixas de quem soube amar-te.

E em meu desejo, louco, irreverente,
Terra quizera ser, para lograr-te
Inda despois de morta, eternamente!...

IV. Baquílides e Horacio en galego (1910?)

A Biblioteca de Autores Griegos y Latinos publicou en Barcelona uns opúsculos, dirixidos por L. Segalá e Cosme Parpal, con este título: *Epodos. Con la versión literal y diferentes traducciones en las lenguas ibéricas...* Ninguén reparara nestas versións galegas ata que eu publiquei, na revista *Grial* (nº 116, 1992), o traballo "Horacio en galego: catro epodos descoñecidos de 1910". Nunhas datas en que só Florencio Vaamonde Lores traducía a Horacio (e a Virxilio), os insospeitables autores destas versións son: Olegaria Dieste (epodo 4), Eduardo Dieste (5), Javier Montero Mejuto (6) e Juan Barcia Caballero (9). A sorprendente presenza de Olegaria e Eduardo Dieste quizais se deba a que un irmán deles, Enrique, era o administrador destes cadernos dos que só coñezo o II-III, o IV, o V e o VI. Debo aclarar que no volume II-III se publica o epodo 2, o famosísimo "Beatus ille", na traducción de García Mosquera, xa coñecida desde 1868.

En opúsculos das mesmas características a Biblioteca dirixida por L. Segalá e Cosme Parpal publicou un texto esencial de Baquílides: *Teseo*. Chegou a min despois do meu traballo sobre os epodos de Horacio¹⁷; así pois, esta noticia é unha primicia. Contén o opúsculo, ademais do texto grego do famoso ditirambo e da traducción castelá en prosa (P. Bosch Gimpera), as traduccions en verso ó castelán (Joaquín Montaner y Castaño), ó catalán (Vicens Solé de Sojo) e ó galego (José Gigirey Rodríguez); a vasca, de Azkue-Tar Josu, está en prosa.

José Gigirey Rodríguez, do que nada se sabe, é tan sorprendente nestas publicacións como Olegaria Dieste. Nin sequera sabemos se sabía grego, e, en canto ó galego, o seu saber era ben cativo. Aí están, para probalo, estas eivas: *ha chegado, soulo* ("só"), *oubrar* ("obrar")... Ata nos ofrece un caso de efoxia: *y cayeuille*.

17. Encontrárono para min, na Biblioteca de Catalunya, Victoria Álvarez e Dolores Gutiérrez Prieto

V. Por primeira vez, do galego a outras linguas: textos de Castelao en castelán, francés, inglés, sueco... (1937-1939)

Castelao, *Galicia mártir*, 1937.

Aos galegos que andan pol-o mundo

Estas estampas, arrincadas da miña propia dor, van dirixidas a vós que sempre amáchedes a liberdade e sodes a única reserva que nos queda para reconstruír o fogar desfeito.

Castelao

Valencia - febreiro de 1937

A LOS GALLEGOS QUE ANDAN POR EL MUNDO

ESTAS ESTAMPAS ARRANCADAS DE MI PROPIO DOLOR VAN DIRIGIDAS A VOSOTROS QUE SIEMPRE AMASTEIS LA LIBERTAD Y SOIS LA ÚNICA RESERVA QUE NOS QUEDA PARA RECONSTRUIR EL HOGAR DESHECHO.

CASTELAO

AUX GALICIENS QUI SE TROUVENT DISSEMINÉS PAR LE MONDE

CES DESSINS ARRACHÉS À MA PROPRE DOULEUR VOUS SONT DESTINÉES PARCE QUE VOUS AVEZ TOUJOURS ÉTÉ ÉPRIS DE LIBERTÉ ET QUE VOUS ÊTES LE SEUL ESPOIR QU'IL NOUS RESTE POUR RECONSTRUIRE LE FOYER DÉFAIT.

TO ALL GALICIANS IN THE WORLD

THESE SKETCHES CREATED BY MY GRIEF ARE MEANT FOR YOU WHO HAVE ALWAYS LOVED FREEDOM AND WHO ARE THE ONLY HOPE LEFT TO US FOR THE REBUILDING OF DESTROYED HOMES.

1. En 1937 o Ministerio de Propaganda do Goberno da República publica *Galicia mártir. Estampas* por Castelao. Neste álbum de denuncia, a dedicatória e os pés dos dez debuxos aparecen en galego, castelán, francés e inglés. Ignoro se as edicións feitas posteriormente, na URSS e en China, conteñen, cos novos idiomas, o galego e os idiomas da príncipe.

2. *Atila en Galicia. Estampas* por Castelao son dez debuxos acusatorios que edita, tamén en 1937, o Comité Nacional da CNT. Neste álbum a dedicatória e os dez pés están en galego, castelán, francés, inglés e sueco.

3. *Milicianos*, o terceiro e derradeiro álbum da guerra, foi publicado en New-York, no ano 1938, polo Frente Popular Antifascista daquela cidade. O breve limiar e os pés das once estampas figuran en galego, castelán e inglés.

Estou convencido de que a autenticidade moral e a calidade artística das estampas de Castelao, ademais do prestixio político do seu nome, levou o galego a mares nunca transitados polo noso idioma. Quero dicir que, naqueles anos, centos de persoas, moi distintas e distantes, adquiriron a noticia de que, nun pequeno e remoto país, Galicia, existía unha lingua, ignorada, moitas veces, polas instancias académicas. O artista Castelao (e as circunstancias da Guerra Civil) converten o galego, por primeira vez, en lingua de saída de tres importantísimas edicións polílingües.

VI. Para “demostrar” que España é tetralingüe (1968-1974)

1. Dous volumes de 1968

Neste ano Gabriel Aresti, o gran poeta eusquérico (que era euskaldumberrí) editou unha escolma das *Fábulas del errabundo* do escritor socialista vasco Tomás Meabe (1880-1915). Foi a editorial bilbaína Kriselu, que Aresti fundara e dirixía, a que publicou esa escolma co título *Catorce fábulas*, que se ofrecen en castelán, catalán (Ricard Salvat), galego (X. Alonso Montero) e eusquera (Gabriel Aresti). Na cuberta, Aresti estampa estes versos seus escritos *ad hoc*:

Cierra los ojos suave,
Meabe,
pestaña contra pestaña:
sólo es español quien sabe,
Meabe,
las cuatro lenguas de España.

Desde esa data, 1968, Gabriel Aresti interesouse a fondo pola literatura galega, sobre todo por Curros Enríquez e Lamas Carvajal; de Curros traduciu ó eusquera parte do *Divino Sainete*, e de Lamas, ó eusquera e ó castelán, o *Catecismo do labrego*.

En 1968 (10 de decembro) a Agrupación Cultural O Facho, da Coruña, publicou a *Declaración Universal dos Dereitos do Home* en galego, castelán, catalán e eusquera. Tamén aparece nas catro linguas de España o prólogo de J. A. González Casanova, daquela catedrático de Dereito Político na Universidade de Santiago de Compostela, quen, ó falar dos dereitos humanos, declara: “Nada mellor que publicar, nos catro idiomas do noso intento de comunidade real, a Declaración Universal das Nacións Unidas” (p. 12).

2. Dous murais nunha mostra bibliográfica do Instituto Masculino de Lugo (1971)

Nun e noutro, a edición dos textos é pentalingüe: os catro idiomas de España e o oficial de Portugal (quizais para aclarar que o galego e o portugués non son a mesma entidade lingüística). No primeiro mural ofrecíase “A Marquesiña” de Castelao (do primeiro libro de *Cousas*) en galego, castelán (Ánxel Fole), catalán (Ricard Salvat), portugués (Pilar Vázquez Cuesta) e eusquera (Juan San Martín)¹⁸; no segundo, polos mesmos traductores, unhas fermosísimas palabras de Sancho Panza da segunda parte do *Quijote*¹⁹.

3. De novo, a lingua de Castelao como lingua de saída (1974)

Cun prólogo (bilingüe) meu a editorial Júcar, de Madrid, fixo unha edición do álbum *Nós* no ano 1974, se ben o material artístico e literario estaba arranxado desde 1971. Nela, o prólogo de Castelao e os pés das 50 estampas ofrécese na lingua orixe, o galego, e en castelán (Antonio Buero Vallejo), catalán (Ricard Salvat) e eusquera (Gabriel Aresti). O tetraglotismo de Castelao, precisamente de Castelao, tiña, daquela, unha clara intención político-cultural para tirios e para troianos.

18. O programa *Exposición Didáctica de Lingüística Hispánica* (Instituto Masculino de Lugo, 1971) acolle a tradución catalana.

19. O programa citado na nota anterior acolle a versión vasca.

Este album de dibuxos foi composto ante' os anos dezaseis e dezaoito, cando Galiza s'esperguizaba d'un longo sono. Con este medio cento de dibuxos intentei desacougar a todol-os licenciados da Universidade (amas de cría do caciquismo), a todol-os homes que vivían do favor oficial... As intencións eran nobles e o pesimismo aparente. Certo que a tristura d'estes dibuxos queima com' a raxeira do sol que pasa por unha lupa; mais eu non quixen cantal-a ledicia das nosas festas, nin a fartura dos casamentos, sinon as tremendas angurias do desotío labrego e mariñeiro. Algúns espíritos sensibles que choran co-a melancolía dos tóngos e dos fados, atoparon desmedida esta doze das miñas estampas; outros espíritos inertes ollaron pouco patriotismo no afán de ser verdadeiro. Con todo, eu sigo coidando que o pesimismo pode ser libertador cando desperta carraxes e cobizas d'unha vida máis limpa. Queáis hoxe atacase as nosas mágoas c'un humor menos acedo; mais ninguén pode negarme que as vellas inxusticias siguen en pé: velahí porqué me arriego a publicar esta obra. Ela foi amostrada en todal-as cidades e vilas da Galiza e sirveu de pretexto para "conferencias" que influiron no actual rexurdimento da galeguidade. E co-as chatas que ten eu gárdolle lei quero expónela de novo ó xuício de todos.

Castelao

Galiza, 1931.

3.2. Traducción de A. Buero Vallejo, 1974.

Este álbum de dibujos se compuso entre los años dieciséis y dieciocho, cuando Galicia se despezaba de un largo sueño. Con este medio centenar de dibujos intenté desasosegar a todos los licenciados de la Universidad (amas de cría del caciquismo), a todos los hombres que vivían del favor oficial... Las intenciones eran nobles y el pesimismo aparente. Ciertamente que la tristeza de estos dibujos quema como el rayo de sol que atraviesa una lupa; pero yo no quise cantar el regocijo de nuestras fiestas, ni el hartazgo de las bodas, sino las tremendas angustias diarias del vivir labriego y marinero. Algunos espíritus sensibles, que lloran con la melancolía de los tangos y de los fados, encontraron desmesurado este dolor de mis estampas; otros espíritus inertes vieron escaso patriotismo en el afán de ser verdadero. Con todo, yo sigo entendiendo que el pesimismo puede resultar liberador cuando despierta cóleras y avideces de una vida más limpia. Quizá hoy atacaría a nuestras llagas con humor menos ácido; mas nadie puede negarme que las viejas injusticias siguen en pie: y por eso me arriesgo a publicar esta obra. Fue expuesta en todas las ciudades y villas de Galicia, y sirvió de pretexto para "conferencias" que influyeron en el actual resurgimiento de la galleguidad. Pese a los defectos que tiene, le guardo cariño, y quiero exponerla de nuevo al juicio de todos.

Castelao, Galicia, 1931.

3.3. Traducción catalana de Ricard Salvat, 1974.

Aquest álbum de dibuixos va a ser fet entre els anys 17 i 18, quan Galicia es desvetllava d'un llarg somni. Amb aquest mig centenar de dibuixos vaig intentar d'inquietar tots els llicenciats de la Universitat (dides del caciquisme), tots els homes que vivien del favor oficial. Les intencions eren nobles i el pesimismo aparent. És cert que la tristesa d'aquests dibuixos crema com un raig de sol que passa per una lupa. Però no he volgut cantar l'alegria de les nostres festes, ni les farteres dels casaments, sinó les terribles angúnies del viure camperol i mariner. Alguns esperits sensibles que ploren amb la malenconia dels tangos i dels fados varen trobar poc patriotisme en el meu afany de ser veritable. Amb tot, segueixo pensant que el pessimisme pot ser alliberador quan desperta ires i anhels d'una vida més neta. Potser avui atacaria les nostres tristesses amb un humor menys aspre però ningú no pot negar-me que les velles injustícies segueixen en peu. Per això m'arrisco a publicar aquesta obra. Heus-la aquí. Va ser exhibida per totes les ciutats i pobles de Galicia y va servir de pretext per a conferències que varen influir en l'actual ressorgiment del sentimet gallec. Y malgrat els inconvenients que té li guardo llei y vult exposar-la de nou al judici de tots.

Castelao, Galicia, 1931

4. Os Seis poemas galegos de García Lorca (1974)

Neste ano inaugurei, con este texto, en Akal (Madrid), a colección Area-longuiña, que dirixín durante varios anos. De novo convoquei tradutores de ilustre nome literario: Ánxel Fole (castelán), Ricard Salvat (catalán) e Gabriel Aresti (eusquera). Eu remataba o meu “Limiar” nestes termos: “De certo, a nosa edición persegue un obxectivo: abrirse á realidade cuadrilingüe de España. Deste xeito, García Lorca, un Lorca en catro voces, empeza un novo periplo”.

5. Un pranto de Valentín Paz-Andrade nas cinco linguas da Península Ibérica (1975)

Trátase do seu epicedio *Pranto matricial* que fora publicado por primeira vez (en edición bilingüe) na cidade de Buenos Aires no ano 1955. Agora, 1975 (vixésimo cabodano de Castela), Edicións do Castro ofrece o texto nestes idiomas: galego, portugués (Guillermo de Almeida), eusquera (G. Aresti), catalán (Francesc Vallverdú) e castelán (María de Villarino, coa versión de 1955).

VII. 1975: edición políglota de “El pi de Formentor” (1875) de Miquel Costa i Llobera

Co título *El pi de Formentor (Edición políglota conmemorativa del centenari de la seva redacció)* arranxou unha documentada edición o especialista Bartomeu Torres Gost (Palma de Mallorca, Gràfiques Miramar, 1975). O volume contén o celeberrimo poema de Costa i Llobera nestes idiomas: castelán (10 versións), galego, alemán (3), inglés (2), francés (3), húngaro, italiano e checo. Cando Bartomeu Torres publicara en 1947 a súa primeira “edición políglota” non acolleu a galega, de Manuel Leiras Pulpeiro (1854-1912), por ignora-la súa existencia, que coñecería, anos despois, mercé a Álvaro Cunqueiro. Sobre esta versión, na que hai logros evidentes, pronuncieime no ano 1983 na miña edición das *Obras completas* de Leiras²⁰.

VIII. Poesía en galego-portugués como lingua orixe

1. As “obras completas” de Mendiño en vinte idiomas (1982)

No volume *Homenaxe a Mendiño* (Colexio Universitario de Vigo, 1982), publiquei un breve estudio do misterioso poeta medieval seguido da edición, en vinte linguas, da súa extraordinaria –e única– cantiga. Nesa multi-

20. Leiras Pulpeiro, Manuel, *Obras completas*, Santiago de Compostela, Sálvora, 1983, pp. 411-416 e 418-421.

fonía, case tódalas versións foron feitas *ad hoc*: eusquera, alemán, árabe, chínés, francés, gaélico, grego clásico, inglés, islandés, latín, romanés, ruso, sueco e esperanto.

1.1. A cantiga de Meendiño, século XIII

Sedia-m'eu na ermida de San Simion
e cercaron-mi as ondas, que grandes son:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

Estando na ermida ant'o altar
[e] cercaron-mi as ondas grandes do mar:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

E cercaron-mi as ondas, que grandes son,
non ei [i] barqueiro, nen remador:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

E cercaron-mi as ondas do alto mar,
non ei [i] barqueiro, nen sei remar:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

Non ei i barqueiro, nen remador,
morrerei fremosa no mar maior:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

Non ei [i] barqueiro, nen sei remar
morrerei fremosa no alto mar:
eu atendend'o meu amigo!
eu atendend'o meu amigo!

(Ed. de J. J. Nunes, 1926)

1.2. Traducción latina do P. Serxio Álvarez, 1982.

In fano morantem Sancti Simonis
me fluctus presserunt prorsus immanes.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

In fano degentem propter altare
me fluctus presserunt maris immanes.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

Me fluctus presserunt prorsus immanes
his mihi non datur nauta nec remex.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

Me fluctus presserunt maris profundi:
non habeo nautam, remis non utor.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

Hic mihi non datur nauta nec remex:
in magno formosa moriar mari.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

Non habeo nautam, remis non utor:
in alto formosa moriar mari.
Ego meum aspecto amicum.
Ego meum aspecto amicum.

2. As sete cantigas de Martín Codax en edición enealingüe (1983)

Neste ano dirixín o volume colectivo *Homenaxe a Martín Codax* (Colexio Universitario de Vigo), no que colaboraron intensamente catro alumnos de terceiro curso de Filoloxía (X. M. Fernández González, Marisol Fernández Montoto, X. Troitiño Fraiz e Cristina Velasco Toepfer). Os idiomas ós que se traduciu o famoso heptaedro poético de Martín Codax foron: castelán, galego moderno, catalán (R. Salvat), eusquera (Juan San Martín), francés, italiano, inglés e alemán. Colaboran neste volume, unha vez máis, dous importantes escritores de fóra: un catalán e un vasco.

3. Dous poemas de Airas Nunes en edición polilingüe (1987)

Figuran no opúsculo por min arranxado *Airas Nunez. G. Tavani. Giulia Lanciani. Homenaxe a dous poemas galegos e a dous filólogos italianos* (Galaxia, 1987). Nel ofrezco a cantiga “Bailemos nós...” en seis idiomas e a cantiga “Porque no mundo menguou a verdade”, en sete. Nun e noutro poema as

traducións preexistían (portugués, castelán, catalán e italiano), pero no segundo hai unha tradución nova, a feita ó galego moderno por Xesús Rábade Paredes.

IX. Senllos poemas de Curros Enríquez, García Lorca e Aquilino “por mares nunca de antes navegados”

1. *Manuel Curros Enríquez e Federico García Lorca cantan en vinte linguas a Rosalía de Castro, Patronato Rosalía de Castro, 1994*

Esta recolleita, da que son responsable, contén un poema de Curros (“A Rosalía”) e outro de Lorca (“Canzón de cuna pra Rosalía Castro, morta”) en vinte idiomas. Algúns idiomas (ou modalidades especiais) nunca apareceran ó servizo dun texto galego en edicións deste tipo: finés, bable, bretón, lunfardo... O prólogo, meu, aparece tamén, como o título do libro, en latín, na pulcra tradución do P. Serxio Álvarez, que ía morrer poucos meses despois.

1.1. O poema “A Rosalía” de M. Curros Enríquez (¿1885?)

A Rosalía

Do mar pola orela
mireina pasar,
na frente unha estrela,
no bico un cantar.
E vina tan sola
na noite sin fin,
¡que inda recei pola probe da tola
eu, que non teño quen rece por min!

A musa dos pobos
que vin pasar eu,
comesta dos lobos,
comesta morreu...
Os ósos son dela
que vades gardar.
¡Ai, dos que levan na frente unha estrela!
¡Ai, dos que levan no bico un cantar!

1.2. Traducción castelá de Celso Emilio Ferreiro, 1977.

A Rosalía

Del mar por la orilla
la he visto pasar,
en la frente una estrella,
en la boca un cantar.
Y la vi tan sola
en la noche sin fin,
¡que aun recé por la pobre loca
yo, que no tengo quien rece por mí!

La musa de los pueblos
que vi pasar yo,
devorada por los lobos,
devorada se vio...
De ellas son los huesos
que vais a enterrar.
¡Ai, de los que llevan en la frente una estrella!
¡Ai, de los que llevan en la boca un cantar!

1.3. Traducción alemana de Franck Meyer, 1994.

Für Rosalía

Am Ufer des Meeres
Sah ich sie gehen,
Auf der Stirn einen Stern,
Auf den Lippen ein Lied.
Und sah sie so einsam
In der endlosen Nacht,
Daß ein Gebet ich gar sprach für die arme Werrückte,
Ich, der nicht einer betet für mich!

Die Muse der Völker
Sah vorbeiziehen ich,
Gefressen von Wölfen,
Gefressen sie starb...
Die Knochen sind ihre,
Die hüten ihr werdet,
Weh! um die tragen auf der Stirn einem Stern,
Weh! um die tragen auf den Lippen ein Lied.

1.4. Traducción inglesa de Jonatham Dunne, 1994.

To Rosalía

On the shore, the sea-bed,
I watched her go along,
a star on her forehead,
on her lips a song.
And I saw her so insular
in the night without close,
that I even prayed for the poor mad figure,
I on whom no-one prayer bestows!

The muse of the peoples
that I saw go by,
she was food for the wolves,
consumed she did die...
Of her the bones are
that with you will belong.
Ah, of those that wear on their forehead a star!
ah, of those that wear on their lips a song!

1.5. Traducción italiana de Vincenzo Jacomuzzi, 1994

A Rosalía

Del mar sulla riva
la vidi pasar,
in fronte una stella,
tra labbra un cantar.
E la vidi sí sola
in notte infinita,
che giunsi a pregar per la povera folle,
io, che non ho chi preghi per me!

La musa dei popoli
che io ho visto passare,
divorata dai lupi,
divorata morì...
Le ossa son sue
che voi veglierete.
Ahi, quelli che portano in fronte una stella!
Ahi, quelli che portan tra labbra un cantar!

1.6. Traducción ó esperanto de Antonio Alonso Núñez, 1994.

Al Rosalía de Castro

De l'maro ĉe l'bordo
mi vidis ŝin pasi
kun stelo sur frunto,
kun kanto sur lipoj.
Kaj tiom ŝi solis
en nokto sen fin',
ke mi la frenezan povran porpreĝis,
mi, malhavanta preganton por mi!

La muzo popola
vidita pasanta,
vorita de lupoj,
vorita fariĝis...
La ostoj jen ŝiaj
de vi gardadotaj.
Ve al portantoj de stelo surfrunta!
Ve al portantoj de kanto surlipa!

1.7. Poema en galego de Federico García Lorca, 1935.

Canzón de cuna pra Rosalía de Castro, morta

*¡Érguete, miña amiga,
que xa cantan os galos do día!
¡Érguete, miña amada,
porque o vento muxe coma unha vaca!*

Os arados van e vên
dende Santiago a Belén.
Dende Belén a Santiago
un anxo ven en un barco.
Un barco de prata fina
que trai a door de Galicia.
Galicia deitada e queda,
transida de tristes herbas.
Herbas que cobren teu leito
e a negra fonte dos teus cabelos.
Cabelos que van ô mar
onde as nubens teñen seu nidio pombal.

*¡Érguete, miña amiga,
que xa cantan os galos do día!
¡Érguete, miña amada,
porque o vento muxe coma unha vaca!*

1.8. Traducción castelá de Ánxel Fole, 1974.

Canción de cuna para Rosalía Castro, muerta

*¡Levántate, amiga mía,
que ya cantan los gallos del día!
¡Levántate, mi amada,
porque el viento muge, como una vaca!*

Los arados van y vienen
desde Santiago a Belén.
Desde Belén a Santiago
un ángel viene en un barco.
Un barco de plata fina
con el dolor de Galicia.
Galicia acostada y queda
transida de tristes hierbas.
Hierbas que cubren tu lecho,
la negra fuente de tus cabellos.
Cabellos que van al mar
donde las nubes tienen palomar de cristal.

*¡Levántate, amiga mía,
que ya cantan los gallos del día!
¡Levántate, mi amada,
porque el viento muge, como una vaca!*

2. Sandor Petöfi. Homenaxe desde Galicia (España). Versión plurilingüe do poema "Petöfi" de Aquilino Iglesia Alvariño, Universidade da Coruña, 1995

Un gran especialista da poesía de Aquilino, o profesor Luciano Rodríguez, instou a oito tradutores para que o excelente poema de Iglesia Alvariño cantase en húngaro e en sete linguas máis (castelán, catalán, francés, italiano, alemán, checo e inglés).

NOTA FINAL

O autor deste traballo non considera óptimas boa parte das traducións que se reproducen nel. Por seren traducción de textos literarios, os autores exerceron, dun xeito ou doutro, os seus dereitos interpretativos. En calquera caso, as versións que aquí se ofrecen son propostas para que traductores e traductólogos fagan os seus exercicios.

REFLEXIÓNS SOBRE AS ESIXENCIAS CIENTÍFICAS DA HISTORIA DA TRADUCCIÓN¹

Jean Delisle
Universidade de Ottawa

Le danger de l'histoire est qu'elle paraît
facile et en l'est pas.

Paul Veyne²

O perigo da Historia é que semella fácil pero non o é

Dende hai 25 anos, máis ou menos, as investigacións no campo da historia da lingüística experimentaron unha efervescencia tal que se pode afirmar que se trata dunha disciplina absolutamente nova, fundada sobre o ano 1970 (Christmann 1987: 235). Para o lingüista R. H. Robins (1978: IX), este interese é sinal de que a lingüística chegou á súa madurez. A partir de entón os lingüistas son conscientes da transcendencia que adquiriu a historia da súa disciplina, e séntense orgullosos diso.

O interese pola historia da traducción, que se está incrementando, é motivo de alegría. Varios observadores decatáronse de que dende hai algúns anos a exploración histórica coñece un éxito sen precedentes en traductoloxía. Un deles, José Lambert (1993a: 91), acerta ó ver «un lien entre l'historiographie de la traduction et le besoin de légitimation d'une discipline nouvelle»³. A traductoloxía, campo de estudos en pleno auxe, non pode permitirse prescindir de volver ás fontes. Máis ca nunca, necesitamos historiadores da traducción (Lambert 1993b: 22).

1. Conferencia inaugural do *II Simposio de Traducción* organizado polo Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo e maila ATG, pronunciada o 14 de decembro de 1995.

2. *Comment on écrit l'histoire, essai d'épistémologie*, Paris, Le Seuil, 1971, p. 267.

3. "Un vencello entre a historiografía da traducción e a necesidade de lexitimar unha nova disciplina".

Vou, pois, falar sobre a historiografía da traducción, é dicir, sobre as investigacións dedicadas á historia das traduccions. Paréceme oportuno reflexionar sobre este campo de estudos relativamente novo, se se quere consolidalas súas adquisicións, defini-los seus obxectivos, puntualiza-los seus métodos de investigación, aclara-los súas esixencias científicas e logra-los mellores resultados posibles nas aplicacións pedagóxicas. A miña exposición terá tres partes. Na primeira, tratarei de responde-la dobre cuestión: ¿Quen son historiadores da traducción? e ¿Cal é a natureza dos seus traballos? Na segunda parte examinarei, desde un punto de vista epistemolóxico, o que, na miña opinión, non podería chegar a se-la historia da traducción tal como a concibo eu. Finalmente, na terceira e derradeira, vou facer unha descrición sumaria ó xeito que usan os historiadores profesionais, é dicir, os historiadores universitarios, para defini-la historia hoxe en día; e tratarei de sacar desta definición algunhas leccións útiles para os historiadores da traducción.

I. Os historiadores da traducción e mailos seus traballos

Non está de máis preguntármonos quen son os historiadores da traducción. A historia da traducción é, na actualidade, materia de ensino nos centros de formación de tradutores e intérpretes. Resulta difícil de imaxinar un programa de estudos universitarios desta titulación que non inclúa algún curso de historia xeral da traducción. Os futuros especialistas da comunicación interlingüística e intercultural precisan adquiri-lo sentido da evolución das culturas e iniciárense nas estratexias da traducción practicadas polos tradutores de antano⁴. O coñecemento destas estratexias sérvenos para esclarece-las opcións razoadas que tiveron que tomar na práctica cotiá da súa profesión. Dito doutro xeito, ó estudiármolas distintas técnicas de traducción aplicadas polos tradutores do pasado, poderase constata-la relatividade dos conceptos de fidelidade e equivalencia e descubrir que a realidade é moito máis complexa do que permite pensa-la aporía: «¿Hai que traducir literal ou libremente?». Eu, como Lieven D'Hulst (1994: 12-13), considero que é indispensable poñer-la historia da traducción ó servizo da traductoloxía e do seu ensino, para que o futuro tradutor poida adquirir un coñecemento o máis amplo e completo posible da profesión escollida e sen o cal corre o risco de non chegar a ser máis ca un técnico da traducción de curto alcance.

Deste xeito, o ensino recruta para Clío novos servidores: certo número

4. «If translation studies is not supposed to only train translators, it can turn its attention to the analysis of the enormously important part that translation has played in the development and evolution of cultures» (Lefevere 1993: 240). A lingüística proclama con Antoine Meillet que calquera feito lingüístico é a manifestación dun feito de civilización.

de profesores fixéronse historiadores «xeneralistas» da traducción. Na miña opinión, é un fenómeno novo na traductoloxía. No mellor dos casos, estes historiadores esfórzanse en descubri-lo *continuum* do pensamento traductolóxico, dando a coñece-los grandes tradutores da historia e a maioría das polémicas máis importantes que se produciron na práctica da traducción. O número destes xeneralistas non é aínda moi elevado, pero todo nos fai crer que vai ir aumentando.

Sen embargo, trabucárase quen crese que os historiadores da traducción só se recrutan nas escolas e centros de traducción. Tamén se interesan en certos aspectos da historia da traducción, xa desde os vellos tempos, os especialistas en estudos da antigüidade, os filólogos, os lingüistas, os anglicistas, os especialistas en historia literaria (sexan medievalistas, especialistas no século XVI ou comparatistas), os historiadores das ciencias, os historiadores da Biblia e numerosos especialistas doutras disciplinas, ás veces, moi afastadas da traducción⁵. Un historiador xeneralista aproveitarase dos estudos interesantes de numerosos especialistas das ciencias humanas, sen importarlle que aqueles tratasen ou non a historia da traducción. O terreo sen explorar é inmenso. Onde queira que o historiador dirixa as súas olladas sempre atopa o traballo de tradutores e intérpretes. A traducción, xa se sabe, abranque case tódolos coñecementos.

Vouloir écrire une histoire de la traduction, c'est essayer de répondre à toute une série de questions. Depuis quand traduit-on? Pourquoi traduit-on? A-t-on toujours traduit de la même façon? Et la liste pourrait s'allonger. C'est à dire que l'entreprise est vaste. Étudier l'histoire de la traduction, en effet, équivaut en quelque sorte à reprendre l'histoire du monde, l'histoire des civilisations, mais par le biais de la traduction (Van Hoof 1991: 7).⁶

Non obstante, «ninguén pode ser experto en todo», afirma Erasmo nun dos seus adaxios. De aí a necesidade da colaboración interdisciplinar. As investigacións na historia da traducción esixen a axuda e mailo apoio mutuos. O que R. Robins (1978: XIII) di sobre a historia da lingüística aplícase literalmente á historia da traducción.

No one person can possibly claim first-hand knowledge or anything like it over the whole. He who is master of one area of specialization must accept

5. Theodore Savory (1896-?), autor de *The Art of Translation* (c1957, 1968), era zoólogo. Estaba especializado en aracnoloxía, é dicir no estudio das arañas.

6. «Querer escribir unha historia da traducción equivale a tratar de contestar a toda unha serie de cuestións: ¿Desde cando se fan as traduccións? ¿Por que se fan? ¿Sempre se fixeron do mesmo xeito? Pode ser unha lista de preguntas aínda máis longa. Ou sexa, que o traballo é longo. Estudia-la historia da traducción, en efecto, equivale, en certo modo, a volver a considera-la historia do mundo, a das civilizacións, pero polo camiño da traducción» (Van Hoof 1991: 7).

the secondary and tertiary work of others for the background of his special period and its predecessors and successors; and anyone rash enough to try to write on the history of linguistics overall is even more at the mercy of other people's scholarship, just as he is, to a far greater extent, indebted to them and to their prior labours.⁷

Teranse, pois, que negociar alianzas entre as disciplinas próximas ou afastadas. A historia da traducción sitúase na encrucillada de disciplinas converxentes apoiándose, amparándose e complementándose unhas ás outras.

O sistema de produción na historiografía da traducción é complicado, fragmentario, ás veces desordenado, porque os temas dignos de atraer a atención dos investigadores son dunha variedade abraiante (Radó 1964, 1965, 1985). Non é de estrañar que as investigacións adoptasen os rumbos máis diversos. Ata agora, os historiadores da traducción produciron un número xa considerable de traballos, de calidade evidentemente desigual. Velaquí un breve inventario de temas na seguinte enumeración: grandes panoramas internacionais⁸, análise da evolución da traducción nun país (por exemplo nos Países Baixos e en Flandres; a traducción na URSS); estudos de traducción dun tipo de documentos particulares (textos científicos na China, médicos en Occidente); historia das traduccions da Biblia; estudos dun período determinado (os abásidas, a Idade Media); semblanzas ou biografías de tradutores; estudos dedicados a un xeito particular de traducir (*les belles infidèles*, a reconstrución da «historicidade»⁹); estudos sobre a difusión e a recepción das obras traducidas dun escritor (Cervantes en Francia, Shakespeare en Europa) ou dunha obra (*Orlando Furioso* de Ariosto en Francia); memoria dunha sociedade profesional ou dun gran organismo de traducción; memoria dunha disciplina adxunta á traducción (como pode se-la terminoloxía), historia temática (ver nota 32), etc.

A disciplina comezou así a dotarse de instrumentos de investigación: escolmas, bibliografías, dicionarios de tradutores, repertorios de historia-

7. «Posiblemente, ningún pode pretender un coñecemento de primeira man, ou algo semellante a iso, sobre o conxunto". O que sexa un mestre nunha área de especialización debe acepta-los traballos complementarios doutros investigadores sobre o contexto deste período especial, sobre as súas orixes e consecuencias; e calquera que se atreva a escribir sobre o conxunto da historia da lingüística estará aínda máis á mercé das investigacións doutros colegas, da mesma maneira en que está, en grande maneira, en débeda con eles e cos seus traballos anteriores».

8. Estes frescos históricos cobren fundamentalmente o Occidente e o Medio-Oriente. Penso especialmente nos de Kelly (1979), de Renier (1989), de Van Hoof (1991) e de Ballard (1992).

9. Termo empregado por Georges Mounin (1993: 93 e *passim*) para describi-las traduccions producidas no século XIX por tradutores como Paul-Louis Courier, Émile Littré, Stéphane Mallarmé, Joseph Bédier e Leconte de Lisle.

dores da traducción¹⁰, etc. Xa existe unha enciclopedia da traducción para o chinés e o inglés (Chan Sin-Wai et Pollard 1995), e estanse a elaborar, polo menos, tres enciclopedias máis. En cada unha delas o apartado «historia» ocupa un espacio nada reducido. Constátase que, a partir dos anos setenta, o ritmo de publicacións de carácter histórico vai acelerándose. A todos estes traballos engádese unha manda de artigos que aparecen nas revistas científicas. Eu son dos que se lamentan de que aínda non haxa revistas dedicadas exclusivamente á historia da traducción.

Velaí algúns dos grandes eixos de pescuda na historia da traducción. A meirande parte dos traballos foron elaborados por traductólogos xeneralistas ou por especialistas doutras disciplinas, en poucos casos por auténticos historiadores avezados en técnicas de investigación histórica. Seméllame, pois, importante que os autores destes traballos saiban cómo os historiadores profesionais conciben, hoxe en día, a ciencia da historia, cáles son as regras e convencións que gobernan a escrita da historia e cáles son as calidades que teñen os bos historiadores¹¹.

Non vos vou dicir nada de novo ó lembrar que, durante séculos, a concepción da historia evolucionou moito nos obradoiros de Clío. Xa nas orixes, Tucídides non escribe a historia do mesmo xeito ca Herodoto (volveremos sobre o tema). Para Cicerón e Quintiliano, a historia é unha ponla da elocuencia: o historiador debe cativar, emociona-los seus lectores¹². Do mesmo modo, pódese diferencia-lo xeito da traducción dos clérigos historiadores do Medioevo, o dos humanistas do Renacemento, o dos do Século das Luces, en

10. O Comité para a Historia da Traduction da Federación Internacional de Traductores publica, dende 1991, un *Répertoire mondial des historiens de la traduction*. A terceira edición (1996) recensou máis de 150 historiadores duns vinte países (Delisle e Woodsworth 1996).

11. O autor que, ó meu ver, reflectiu mellor o estado da cuestión foi Edward H. Carr (1892-1982) nun libríño convertido nun clásico, *What is History?* (1961). Débese consultar tamén Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* (redactado en 1941-1942, publicado postumamente en 1949 por Lucien Febvre e reeditado en 1993 por Étienne Bloch); Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire* (1953); R. G. Collingwood, *The Idea of History* (1956); John H. Trueman, *The Anatomy of History* (1967) e as dúas obras de Guy Thuillier e Jean Tulard, *Le Métier d'historien* (1991) e *La Méthode en histoire* (1993). Estas dúas últimas publicacións están dirixidas ós historiadores afeccionados.

12. Non se pode explicar nin a obra nin a vida de Cicerón prescindindo da elocuencia, que impregna a súa concepción da traducción. Pasa o mesmo con Quintiliano. O primeiro escribe: «Pasei ó latín os dous máis sonados discursos dos dous áticos máis elocuentes, Esquino e Demóstenes [...]; púxenos en latín, non como traductor senón como orador [...]» (Cicéron 1921: 111). Quintiliano, pola súa parte, afirma: «Do que trato agora é a maneira máis segura para adquirir riqueza verbal e facilidade na elocuencia. Os nosos vellos oradores non coñecían nada mellor para isto que traducir do grego ó latín. É o que L. Crassus [...] di ter practicado moito, e o que o propio Cicéron se recomendaba a si mesmo ben a miúdo» (citado par Horguelin 1981: 21).

particular o de Voltaire¹³, o dos positivistas do XIX (século da historia-erudición) ou mesmo o dos historiadores contemporáneos que practican o que se adoita chamar «a nova historia». Non teño intención de dar unha visión xeral da historiografía¹⁴. Se hai cen modos de escribi-la historia, pode habelos bos e malos. Por iso, antes de seguir, imos considerar cales serían as malas maneiras de pensar e practica-la historia da traducción.

II. Como non hai que escribi-la historia da traducción

Estimo que hai, polo menos, cinco maneiras de escribi-la historia que non corresponden ás esixencias modernas da investigación histórica.

1. Eliminemos de entrada a forma da crónica ou dos anais, que consistiría en desenrola-la película cronolóxica de sucesos relativos á traducción, sempre que sexa factible. En troques, unha cronoloxía de sucesos acontecidos na historia da traducción no transcurso dun período ben delimitado podería resultar útil. As cronoloxías semellantes figuran a miúdo nas obras da historia xeral (Duby 1987: 346-350).

2. Recompila-las traduccións producidas no pasado tampouco sería unha maneira de escribi-la historia da traducción. A historia dun país non se reduce a unha lista de batallas. A historia-traduccións non vale a penas máis cá historia-batallas, historia de sucesos. Dito iso, os repertorios de traduccións poden ser tan útiles coma as cronoloxías. A obra de Paul Chavy, *Traducteurs d'autrefois* (1988) é, seguramente, un modelo de xénero.

3. A historia da traducción non podería tampouco adopta-la forma dunha compilación de testemuños, ideas preconcebidas ou xeneralidades sobre a traducción. E, sen embargo, non é a materia o que falta. Sobre a enorme cantidade de observacións que deixou a cohorte de tradutores a partir de Cicerón, G. Mounin (1976: 89-90) emitiu este severo xuízo:

[I]l s'agit toujours de réflexions littéraires, qui constituent une masse énorme de témoignages plutôt que de recherches, une accumulation d'intuitions, des collections de recettes ou de généralités, voire de banalités répétées de siècle en siècle, ou encore de formulations catégoriques indémontrées, mē-

13. É Voltaire quen forxa a expresión «philosophie de l'histoire», expresión tomada por Hegel, e logo polos historiadores positivistas do século XIX. Voltaire, Hegel e os positivistas darán un sentido lixeiramente diferente a este concepto (Collingwood 1956: 1).

14. Sobre a historia da historia, deberase le-la excelente síntese de Charles-Olivier Carbonell, *L'Historiographie* (1993) e a obra de Guy Thuillier e Jean Tulard, *Les Écoles historiques* (1990).

lées avec une richesse extraordinaire de faits concrets bien observés: un praticisme et un empirisme de très bons artisans.¹⁵

Para G. Mounin, esta morea de observacións non constitúe un saber organizado, un punto de vista que el xa expresou na súa famosa obra *Les Problèmes théoriques de la traduction*¹⁶. Habería moito que dicir sobre esta cita; en particular, é inexacta a afirmación de que só os tradutores literarios deixaron testemuños sobre o seu traballo («Il s'agit toujours de réflexions littéraires...»). Mais conveñamos con Mounin en que se pode coleccionar *ad infinitum* o que os tradutores do pasado escribiron sobre a súa profesión sen que isto constituía, xa que logo, unha teoría coherente da traducción, nada máis ca unha síntese histórica.

4. Para lembra-los tradutores de onte, a historiografía da traducción tampouco debería adoptar-la forma de relatos anecdóticos sobre a traducción. Se é verdade que a anécdota é o sal que corrixe a insipidez dos feitos, debe cumprir unha esixencia triple: a) Ser «verdadeira», é dicir, non pertencer á lenda; b) ser «verificable», ou sexa, apoiada por unha fonte fidedigna, cando menos; e c) ser «pertinente», ou sexa, significativa. Para ilustra-lo que dixen, velaquí tres anécdotas de valor histórico desigual:

Primeira anécdota. Parece que na antiga Cartago, no século IX a. C., os tradutores constituían unha especie de caste privilexiada que gozaba de privilexios. Os seus membros levaban a cabeza rapada e, como signo distintivo, levaban unha tatuaxe que representaba un papagaio. O papagaio tiña as ás pechadas se o intérprete dominaba só unha lingua estranxeira ou as ás despregadas se coñecía varias. Esta anécdota é interesante de seu, porque nos informa sobre o modo primeirizo de clasifica-los intérpretes. A desgracia é que ata agora ninguén fose capaz de presentar unha proba irrefutable do asunto.

Segunda anécdota. Ó final da súa obra, Theodore Savory (1968: 83-84) escribe que temos tódalas razóns para crer que o triste destino de Hiroshima podería se-la consecuencia dun erro da traducción. Ó remata-la conferencia de Postdam (1945), Stalin, Truman e Churchill dirixiron un ultimato ós xapo-

15. «Trátase sempre de reflexións literarias que constitúen unha masa enorme de testemuños máis ca de investigacións, unha acumulación de intuicións, de coleccións de receitas, de xeneralidades, incluso de banalidades, repetidas de século en século ou mesmo de fórmulas categóricas sen probar, mesturadas cunha riqueza extraordinaria de feitos concretos ben observados: un praticismo e un empirismo de moi bos artesáns».

16. «Mais, dans les cas les meilleurs, ils [les traducteurs] proposent ou codifient des impressions générales, des intuitions personnelles, des inventaires d'expériences, et des recettes artisanales. En rassemblant, chacun selon son gré, toute cette matière, on obtient un empirisme de la traduction, jamais négligeable, certes, mais un empirisme» (Mounin 1963: 12).

neses esixíndolle-la súa rendición. A resposta dos xaponeses incluía a palabra *mokusatsu*, palabra que lle daba á súa mensaxe o contido seguinte: “Darémosvos a coñece-la nosa resposta despois de discutírmola cuestión”. Na versión inglesa que chegou a Washington *mokusatsu* foi traducida polo verbo *to ignore*, o que, evidentemente, modificaba radicalmente o sentido da mensaxe dos xaponeses que, segundo esta versión, manifestaban o seu rechazo. Para Savory, iso puido se-lo que acabou de convence-los estadounidenses para bota-la súa bomba asasina sobre Hiroshima. Mais, ¿de onde sacou Savory esta información? ¿De documentos oficiais? ¿Auténticos? ¿Puido coñece-la mensaxe orixinal e a versión traducida? O autor mantén o silencio sobre as súas fontes ¿Quen nega que os servicios de propaganda estadounidenses inventaron esta anécdota para diminuí-la responsabilidade dos Estados Unidos cando se coñeceu a amplitude da hecatombe? ¿Mentira oficial? ¿Desinformación? Todo é posible.

Terceira anécdota. No século IX, en Bagdad, o califa al-Ma'mûm pagáballe ó seu traductor Hunayn ibn Ishâq o equivalente en ouro do peso dos manuscritos traducidos. O coñecemento deste feito, testemuñado polos documentos da época, infórmanos sobre a importancia que o califa atribuíña ás traducións, que tiñan un moi alto «prezo» ós seus ollos, e así mesmo sobre a estima de que gozaba o traductor. Ademais, como se informa que este escribía as traducións encol dun papel especialmente groso e de moito peso –quen non o faría–, pódese deducir que Hunayn non estaba despegado dos bens terreaus, e quizais incluso estaba ávido de intereses. En todo caso, enriqueceuse considerablemente.

Para un historiador rigoroso, estas tres anécdotas non teñen o mesmo peso científico. Soamente a terceira ten un valor histórico e pode figurar nos manuais de historia; é a única na que se cumpren os tres requisitos científicos anteriormente enumerados: é verídica, verificable e pertinente. A falta dunha proba documental fiable, necesariamente hai que sospeitar da veracidade das outras dúas anécdotas¹⁷. Mentres a súa autenticidade non sexa demostrada, non deben pasar ós anais da historia.

5. En fin, a historiografía da traducción tampouco debería ser unicamente unha colección de biografías de tradutores ou de teóricos, por eminentes que sexan. “Good biography makes bad history”, afirma Edward H. Carr (1964: 45). Con esta fórmula lapidaria que ten o valor dunha *boutade*, Carr quere facer comprender que o historiador debe trata-lo individuo como parte dun todo e que, contrariamente a unha concepción inxenua da historia, é falso crer que son os individuos os que moldean ou orientan deliberadamente a

17. «[L'] historien, d'instinct, n'a que méfiance pour un ouvrage dépourvu de références, de notes, et dont il ne peut, par suite, *vérifier* les assertions» (Thuillier et Tulard 1993: 106).

gran marcha da evolución humana. Son moitos máis os produtos da evolución histórica cós seus artesáns¹⁸.

Dito isto, as biografías elaboradas segundo as regras da arte e cun grande rigor científico (exclúense as biografías noveladas) poden fornecer unha contribución esencial ós estudos sobre a tradución. Ver máis claro na vida dun autor é a miúdo ver menos problemas na súa obra. É indispensable coñecer en detalle a vida dun autor representativo dun período, dun movemento, dunha teoría, se se queren detecta-las influencias que experimentou ou que exerceu, se se quere capta-lo que Konrad Koerner (1978b: 44) chama *climate of opinion* que prevalece nunha determinada época, expresión que podíamos traducir libremente por «o clima ambiente intelectual», «a corrente de pensamento dominante»¹⁹, «a atmosfera mental do tempo» (Bloch 1993: 93) ou incluso por «o cheiro do século» tomando unha metáfora de Antoine Rivarol²⁰. Aínda que teña que mergullarse no século que estudia, por moi afastado que estea, o historiador non pode abstraerse das correntes intelectuais da súa época e estas moldean o seu pensamento.

Segui-lo fío do destino persoal comporta, sen embargo, unha chea de atrancos que cómpre saber evitar. É un xénero máis propicio ás paixóns ca á obxectividade serena. O biógrafo non sempre está ausente da biografía. Cando un historiador está disposto a consagrar moitos anos de investigación para facer revivir unha personaxe no seu tempo, é que esta personaxe exerce sobre el unha certa fascinación. Pero en historia, coma no amor, razón e paixón, non sempre dan un bo conxunto. Cando Edmonde Cary (1963: 6) escribe en *Les Grands traducteurs français* que “Étienne Dolet é o noso máis grande

18. Sobre este punto, os historiadores Carr e Collingwood teñen opinións diverxentes: «One of the serious errors of Collingwood's view of history [...] was to assume that the thought behind the act, which the historian was called on to investigate, was the thought of the individual actor. This is a false assumption. What the historian is called on to investigate is what lies behind the act; and to this the conscious thought or motive of the individual actor may be quite irrelevant» (Carr 1964: 52).

19. K. Koerner (1978b: 21-54) demostrou que Schleicher, Saussure e Chomsky, estes grandes constructores de modelos lingüísticos, estiveron intensamente influenciados pola corrente de pensamento dominante da súa época. E esa corrente xeral, dalgún xeito, deixou a súa pegada nas teorías de cada un deles: a bioloxía e maila botánica no caso de Schleicher; a socioloxía e a psicoloxía no de Saussure; as matemáticas e a física en Chomsky. Impúxoselle ó historiador o coñecemento profundo da corrente de pensamento que produciu a elaboración dun paradigma. Pódese trazar un paralelismo coa historia das invencións. ¿Inventaría Louis Lumière o cinema en 1895 se non tivese por devanceiros a Niepce (fotografía 1826), Edison (lámpada eléctrica 1878; kineoscopia 1891), Eastman (película en rolo 1889) e outros precursores? Louis Lumière non fixo máis que resolve-los últimos problemas técnicos da proxección animada. A invención orixinal é unha cousa bastante rara. Sucede o mesmo cos grandes modelos teóricos: tamén eles son tributarios do seu tempo. Os autores sempre contraen débedas cos pensadores que son máis ou menos contemporáneos.

20. No *Discurso* preliminar da súa tradución do *Inferno* de Dante (1783), escribe Rivarol: «Il doit suffire aux amateurs que la physionomie de Dante et l'odeur de son siècle transpirent à chaque page de cette traduction» (citado por Horguelin 1981: 145).

teórico da traducción”, déixase levar pola admiración que sente polo humanismo do século XVI. El vai cara ó ditirambo, tranfórmase en panexirista. Mesmo en 1963, data de publicación da obra de Cary, esta afirmación era esaxerada, como ben viu Michel Ballard (1992:275-276), quen escribe na súa obra *De Cicéron à Benjamin*: «Pensamos que os principios enunciados por Dolet definen claramente unha toma de conciencia da traducción como actividade específica, pero non constitúen un estudio, fundan a penas unha ciencia en razón do seu sucinto carácter»²¹.

Que Dolet introducise na lingua francesa as palabras *Traduction* e *Traducteur*, que enunciase cinco regras xerais de traducción e que fose «esganado» e «queimado na fogueira» por cometer un contrasentido, non abundan para laurealo co título de «o máis grande teórico da traducción».

As boas biografías, sen embargo, contribúen a poñer orde na historia. Por exemplo, a lenda apoderouse de contado de Jacques Amyot (1513-1593). Os biógrafos do traductor de *Vidas paralelas* de Plutarco, copiándose uns ós outros, esaxeraron a miseria dos primeiros anos da vida do traductor, para intentar dar máis sona ós honores que acumulou despois, ascendendo ós máis altos cumes da súa carreira eclesiástica. En 1941, o romanés Alexandre Cioranescu, reputado como o mellor biógrafo do “príncipe dos tradutores”, dedicouse a xebra-lo verdadeiro do que era lenda. Apoiándose en documentos auténticos, algúns dos cales eran inéditos, expurgou a biografía de Amyot das fábulas coas que o encomiaron os que poden cualificarse como novelistas da historia²², autores de historia-ficción ou de biografías edificantes (Cioranescu 1941: 7-15; Demaizière 1986: 50ss). Respecto das autobiografías e das memorias, xéneros propicios para os avogados *pro domo* e para os que tratan de amaña-las contas, ¿que historiador sería o bastante inxenuo para dar creto a todo o que os autores queren facernos crer?

En resumo, a historia da traducción non podería adopta-la maneira das crónicas nin dos anais que avanza de milésima en milésima, nin a dunha compilación indixesta de traduccions e retraduccions, nin a dunha colección de testemuños empíricos sobre a traducción, nin a dunha sucesión de relatos anecdóticos que non levan a ningures, nin a dunha serie de biografías de tradutores, tan útiles como poidan selo as boas biografías. Ademais, sendo a historia unha ciencia obxectiva que repousa sobre textos revisados²³, o histo-

21. [N]ous pensons que les principes énoncés par Dolet cristallisent certes une prise de conscience de la traduction comme activité spécifique mais ne constituent pas une étude, ils fondent à peine une science en raison de leur caractère succinct.

22. En particulier, o abade de Saint-Réal (1639-1692).

23. O historiador rigoroso deberá multiplica-las peregrinaxes ás fontes *primarias*, *secundarias* ou *terciarias*, sen perder de vista esta xerarquía (Thuillier e Tulard 1993: 46-47), sen a cal é edificar sobre area e as súas hipóteses carecerán de fundamentos históricos. Adiantar feitos tirados dunha ou de varias probas documentais é unha maneira segura de evita-los discursos fabricados. Non afirmar nada que non se poida verificar e apoiar nos feitos, é o que fundamenta a historia como unha ciencia obxectiva.

riador da traducción debe saber resistir a unha triple tentación: a) A tentación retórica, que o induce a compoñer textos cheos de valentía, pensando que a historia é algo que pode provocar emocións, como cría Cicerón, cando o coidado da beleza e da elocuencia resulta máis importante cá verdade e a comprensión correcta. Na historia a brillantez nunca pode substituír unha proba documentada. b) A tentación política, que consiste en idealiza-las personaxes, en gaba-los xenios e en apiadarse do destino dos mártires da intolancia (por exemplo, os tradutores queimados nas fogueiras da Inquisición). A miúdo, esta idealización sobresaí sobre un fondo de exaltación relixiosa, política ou nacional (facer vale-la superioridade dunha lingua nacional). A tentación política pode tamén toma-la forma dun requisitorio onde se filtran os xuízos sen indulxencia, o que non é moito mellor cós golpes de incensario das biografías dos turiferarios. c) A tentación ética, que transforma os libros de historia en recompilacións de máximas, ou en obras de moral, publicacións onde inzan os eloxios e as condenas. En breves palabras, o historiador da traducción non é nin abandeirado, nin xuíz, nin filósofo, nin moralista.

III. Escribi-la historia como os historiadores de profesión

Deixando de lado estas cinco maneiras de escribi-la historia da traducción, vexamos agora –será o meu terceiro e derradeiro punto– cómo cómpre concibi-la escritura da historia. Para isto, convén coñece-lo punto de vista dos historiadores universitarios contemporáneos sobre o tema. Sen entrar en pormenores (hai obras enteiras dedicadas a este aspecto da historiografía), digamos, seguindo a Collingwood (1956: 10-11) e forzando o tiro: a) que a historia é unha ciencia, isto é, que busca dar resposta ás hipóteses; b) que se interesa polos feitos e fazañas dos homes do pasado; c) que actúa mediante a interpretación dos feitos; e d) que constitúe un medio para que o home se coñeza mellor. Paul Veyne (1971: 10) di o mesmo cando escribe: «Les historiens racontent des événements vrais qui ont l'homme pour acteur; l'histoire est un roman vrai»²⁴, a condición de darlle á novela o sentido de relato verídico.

Centrémonos na palabra clave do proceso histórico: a interpretación. Como a filosofía, a teoloxía ou calquera ciencia natural, a historia é unha maneira de pensar, de argumentar. O seu obxecto non é o feito, cet «atome prétendu de l'histoire» (Febvre 1953: 7) «The facts of history are nothing, interpretation is everything», afirma Edward H. Carr (1964, 27), quen tamén escribe: «Interpretation /.../ is the life-blood of history» (ibid: 28). Hai que entender que a historia é esencialmente materia de interpretación. Por outra parte, igual cá traducción, que non se podería entender sen a interpretación

24. «Os historiadores refiren acontecementos verdadeiros que teñen como protagonista o home; a historia é unha novela verdadeira».

do sentido das palabras no seu contexto, do mesmo xeito, non se podería concibi-la historia sen a interpretación dos feitos na súa época. Interpreta-los feitos é darlles un sentido. En historia, é tamén darlles vida. «Les faits, écrit Georges Duby, sont relatifs; essentielle au contraire l'“animation”, par conséquent cette “chaleur” que l'historien /.../ reveille de son souffle et doit aviver sans cesse. C'est là sa tâche»²⁵ (Duby 1991: 74). ¿E como consegue o historiador darlles un sentido ós feitos? Conségueo procurando responder á pregunta «¿por que?». Dito doutro xeito, o estudio da historia ben entendida é o estudio das causas a fin de reconstruí-lo pasado de forma coherente²⁶.

Pero enumera-las causas non abonda para producir un traballo científico valioso. Cómpre así mesmo xerarquizalas, clasificándoas por orde de importancia. Nesta clasificación estriba a argumentación en historia. A verdade histórica non é máis cá reconstrucción do que xa non é, pero esta reconstrucción debe ser auténtica e non mergullada nas brétemas da lenda e das invencións novelescas, como vimos ó tratar das anécdotas e das biografías. A historia, ó contrario da visión que tiña dela o propio Herodoto, non é unha sucesión de inquéritos. A historiografía tería nacido con Herodoto, como se sabe, na segunda metade do século V a.C., pero verdadeiramente só con Tucídides, vinte anos máis novo, nace a historia como ciencia. O mérito de Tucídides é o de introduci-lo método crítico en historia, practicando un exame sistemático das súas fontes de información²⁷. Para facelo, xa utilizaba a arma absoluta do coñecemento científico, a dúbida metódica. Ó contrario que Herodoto, Tucídides buscaba tamén de modo racional o encadeamento das causas inmediatas e afastadas, aínda que neste aspecto se lle apuxo falta de rigor. Percorrendo o pasado non se limitaba a plasma-la cronoloxía dos feitos e a súa faceta anecdótica senón que lles daba un significado realmente histórico (Carbonell 1993: 10) procurando as relacións explicativas e os vencellos que facilitaban a comprensión. Na miña opinión, é o verdadeiro pai da historia moderna.

Os historiadores modernos xa non procuran o descubrimento das leis universais²⁸ como pretendían face-los historiadores positivistas do século

25. «Os feitos, escribe Georges Duby, son relativos; a “animación”, pola contra, é esencial, pois contén esa “calor” que o historiador /.../ esperta co seu alento e que debe ser avivada incesantemente. Ésa é a súa tarefa».

26. Téndese a substituí-la palabra «causa» polos vocábulos «explicación» ou «interpretación». Algúns historiadores, seguidores dun método funcionalista, buscan o «cómo» antes do «porqué» (Carr 1964: 88). O resultado é aparentemente o mesmo. O que interesa retermos aquí é o método.

27. Hai que ter conta de non confundi-la análise da fiabilidade das fontes de información ou das testemuñas e a crítica textual dos documentos dos arquivos (método exhaustivo, analítico e comparativo dos textos), que xurdiu no século XVII e foi aplicada por primeira vez por Jean Mabillos, autor de *De re diplomatica* (1681) (Carbonell 1993: 75; Bloch 1993: 120).

28. Hoxe en día xa nin os científicos formulan leis, limítanse a enunciaren hipóteses que abren o camiño a novas investigacións, a novos avances científicos. A ciencia non ten como último obxecto o descubrimento de leis, senón a comprensión dos fenómenos.

XIX (Bloch 1993: 75). Conténtanse con tratar de desenleas-las causas, de comprender por qué e cómo se realizaron os sucesos do pasado, por qué e cómo os homes actuaron dunha maneira ou doutra, por qué e cómo unha determinada sociedade foi devecendo, despois de coñece-lo apoxeo do poderío e da gloria. Desenlean, ordenan, constrúen. Escribi-la historia é, esencialmente, procurar entender²⁹. «O concepto de verdade na historia modificouse porque o obxecto da historia mudou, porque a historia a partir de agora interésase menos polos feitos ca polas relacións » (Duby 1991: 78).

Pola súa parte, o historiador da traducción ha procurar, por exemplo, saber por qué os tradutores do século XVII e XVIII, na súa meirande parte, se abandonaron á práctica esnaquizadora da naturalización das obras estranxeiras, mediante os anacronismos sistemáticos; por qué os do século XIX, ó reaccionaren contra o etnocentrismo dos primeiros, procuraron máis ben descontextualiza-los lectores pondo de relevo o exotismo das obras estranxeiras, acentuando os contrastes e os efectos do arcaísmo e do afastamento. Leconte de Lisle, por exemplo, na súa traducción da *Ilíada* (1866) de Homero, produce un efecto de retroceso histórico ó non poñer en francés os nomes propios nin os topónimos da obra orixinal. Reproduce a súa fisionomía primitiva e mesmo a ortografía helénica³⁰. Na pluma do poeta-tradutor, Aquiles transfórmasse en Akhilleus, os aqueos en Akhaiens, Héctor en Hektôr, Ulises en Odysseus, Eneas en Ainéias, Príamo en Priamos, etc. Non é unha casualidade que un historiador que pertence ó mesmo período que Leconte de Lisle, Agustín Thierry (1795-1856), motivado tamén polo desexo de reconstruí-lo ambiente local, recorrese, nos seus *Récits des temps mérovingiens* (1840), ó mesmo procedemento. O historiador xermaniza os nomes merovingios inzándoos de consoantes e de aspiracións: Sighebert, Hilperik, Chlodowig, Chloter, Gonthramm, etc (Carbonell 1993: 87; Mounin 1994: 95). Sería interesante intentar tratar de saber se o tradutor coñecía a obra de Thierry.

Por outra parte, a periodización en historia é tamén unha hipótese do historiador. Non é un feito histórico e ten un carácter moi relativo. A validez deste aparello de traballo depende da interpretación que o historiador lles dea ós feitos. ¿Cando apareceu o capitalismo? Tantos historiadores, tantas partidas de nacemento (Bloch 1993: 177). ¿Cando se producen as primeiras auténticas traduccions na Idade Media? ¿Cando se pode dicir que remata o período das *belles infidèles*? Todo depende da noción de fidelidade que teña o historiador da traducción.

29. Para o historiador, «comprender, non é aclarar, simplificar, reducir a un esquema lóxico perfectamente nítido: trazar un deseño elegante e abstracto. Comprender é complicar. É enriquecer en fondura. É ampliar dato tras dato. É mergullarse na vida» (Febvre 1953:76).

30. Goethe (1749-1832) precederáon neste camiño, como se pode observar coa lectura do seu *Achilléide*, que imita os procesos homéricos.

É evidente tamén que os feitos ou as “fontes”³¹ do pasado non teñen un valor histórico. É sempre o historiador quen lles dá este valor. Ó facer isto, constrúe o seu obxecto, elabora os seus materiais. Velaquí un exemplo. Milleiros de persoas atravesaron o Rubicón antes e despois de César sen que iso constituíse un feito histórico. César atravesouno sen a autorización do Senado para ir á Galia cisalpina, decisión que desencadeou unha guerra civil. Ós ollos dun historiador este acontecemento reviste un valor histórico non en razón da importancia do personaxe –César atravesou outros moitos cursos de auga sen que os manuais de historia fixesen a menor mención– senón polo carácter atrevido, incluso provocador da súa decisión, e sobre todo, polas súas consecuencias. O feito histórico, o acontecemento, «n'existe jamais que par le rapport qu'on en fait» (Duby 1991: 154). A mesma regra aplícase á historia da traducción. O fundador do Québec, Samuel de Champlain, introduce en 1610 o mozo Étienne Brûlé na tribo dos Algonquinos para que aprenda a lingua e lle sirva logo de intérprete. Este feito reviste un carácter histórico, pois Champlain inaugura daquela (sen se decatar) a institución de “intérpretes-residentes”, é dicir de intérpretes que van vivir ás tribos autóctonas, que se visten ó xeito dos indios e acumulan as funcións de embaixadores, axentes comerciais e intermediarios lingüísticos.

O historiador da traducción preocupado de escribi-la historia como un historiador de profesión, deberá saber que o labor dun bo historiador consiste en acumular pacientemente feitos verídicos, reter e conserva-los máis pertinentes, logo reunilos loxicamente nunha rede coherente de causas e de efectos con forte valor explicativo. Velaí o que significa no senso moderno do termo, «escribi-la historia». A verdade histórica mana das lentas análises e sínteses do historiador. Á historia-compilación, á historia-cadro (anécdota), á historia-biografía, prefírirase a historia-pregunta, a historia-síntese, a historia-comprensión e a historia-explicación.

Na historia, como na traducción, a interpretación recorre necesariamente ós xuízos de valor. Todo historiador, por moi rigoroso que sexa, e a pesar da extensión das súas “rebuscas” nos arquivos e da fiabilidade da súa documentación, non pode escribi-la historia máis que a través dos filtros da súa reflexión e da súa percepción da realidade. Ó non practicar unha ciencia exacta, o historiador leva a cabo inevitablemente unha reapropiación crítica do pasado. Toda historia é elección. Isto non significa, sen embargo, que o historiador caia nunha subxectividade absoluta e poida reinventa-lo pasado ó seu xeito. Pode dicir cousas que son verdadeiras, e dicilas de maneira obxectiva. Deixémo-los escépticos pensar que a historia é a acumulación de cousas falsas ditas por xente que non estaba alí. Un historiador é obxectivo se

31. Marc Bloch (1993: 10) prefere “fontes” a “feitos”, “datos” a “documentos”; moitas das informacións históricas non aparecen como documentos escritos.

relata os feitos sen manipulalos nin disimular aqueles que supoñerían invalida-la súa tese, e se retén os mellores feitos, é dicir, os máis pertinentes segundo a súa hipótese de partida³². Ten que ser capaz, tamén, de supera-la visión estreita que lle impón a súa sociedade e a súa cultura, de desprenderse do seu modo de pensar, de evitar proxecta-las súas ideas, os seus sentimentos, as súas preocupacións de home do século XX nas mentes e nos corazóns dos homes e mulleres doutra época. O anacronismo é un pecado sen remisión do historiador.

Recordemos, para concluír, que contar historias –nos dous sentidos da expresión– non é escribi-la historia. Escribi-la historia da traducción consiste en achegala á historia intelectual, literaria e social, incluso política e económica, da época estudada, preguntándose sobre o “¿como?” e o “¿porqué?” dos acontecementos do pasado. Os meus traballos sobre a historia da traducción no Canadá (Delisle, 1975, 1977, 1984, 1987, 1990), por exemplo, puxeron claramente de relevo a correspondencia que existe entre, por unha parte, o número de postos de traballo en traducción, as escalas de remuneración e o número de servicios que empregan a tradutores e, por outra parte, a lexislación lingüística, a situación económica e as tensións políticas entre o Québec francófono e o Canadá anglófono. As curvas desas variables presentan rechamantes correlacións. Este exemplo, tomado da historia recente, vale, *mutatis mutandis*, para calquera outro período da historia da traducción. Imponse unha contextualización ampla se se quere adquirir unha visión fiel dunha realidade histórica. Un feito non pode separarse das circunstancias históricas que o viron nacer. «Xamais, escribe Marc Bolch (1993:89), un fenómeno histórico se explica plenamente fóra do estudio do seu momento.» Sen este esforzo de contextualización, ¿como sería posible segui-lo fío das filiacións³³ ou das correntes de pensamento en traductoloxía? ¿Como se poderían establecer os fitos de ruptura, illa-los progresos levados a cabo, calibra-la importancia dun traductor ou medi-la influencia dunha traducción?

32. Non hai historia sen proxecto: «Quand on ne sait pas ce qu'on cherche, on ne sait pas ce qu'on trouve» (E. Dastre, citado por Febvre 1953: 59). «[T]oute recherche historique suppose, dès ses premiers pas, que l'enquête ait déjà une direction» (Bloch 1993: 109). E o máis difícil non é describi-lo que se ve (os datos históricos), senón ve-lo que cómpre describir (a interpretación dos datos). Con outras palabras, para face-la historia, é preciso saber pensar, pois trátase menos de atopar respostas que de facer boas preguntas.

33. O exemplo máis coñecido procede sen dúbida da filiación de Plutarco-Amyot-Montaigne. «[L'] un des plus signalés services d'Amyot à l'humanisme de son temps est, pour reprendre l'expression de Gustave Lanson, d'avoir rendu Montaigne possible, c'est-à-dire d'avoir permis à l'humanisme de s'humaniser [...]. Avec ce Montaigne nourri d'Amyot [...] l'humanisme français va apprendre à connaître l'homme “de bon biais”, dans ce bréviaire des honnêtes gens qu'est désormais le Plutarque français» (Aulotte 1986: 186-187).

Con este propósito, é certo que teremos que baixar dos cumes e interesarnos polos tradutores, que, sen seren persoeiros, merecen sen embargo ser salvados do esquecemento. Michel Ballard (1992) xa comezou a facelo “rehabilitando”, é un falar, os tradutores Claude-Gaspard Bachet de Méziriac (1581-1638) e Gaspard de Tende (1618-1697). Lieven D’Hulst (1990) na súa antoloxía *Cent ans de théorie française de la traduction*, tirou da sombra un grande número de tradutores esquecidos entre os anos 1748 e 1847. Os historiadores que colaboraron na elaboración da obra *Les Traducteurs dans l’histoire*³⁴, Delisle e Woodsworth, fannos descubri-los tradutores que fixeron unha inmensa contribución: Yan Fu (China), Yesudas Ramachandra (A India), Joost van den Vondel (Holanda), Pierre Costa (Francia), Constance Garnett (Inglaterra), Judah ibn Tibbon (España) e moitos outros.

Por outra banda, a iconografía da traducción é un tema de investigación que ata o de agora interesou a moi poucos investigadores. Malia isto, o tema ben merece o interese dos estudiosos. Os tradutores non son sombras fantasmais, abstraccións, traballadores sen cara. As miñas pescudas, aínda en estado embrionario, sobre a iconografía da traducción reveláronme que existen magníficas miniaturas medievais que representan tradutores traballando no seu obradoiro ou ofrecendo a súa traducción a un rei ou á persoa que llela encargara, moitos monumentos erixidos á súa memoria, cadros de grandes mestres (rexistráronse máis de 1.300 lenzos coa imaxe de san Xerome), fotografías, gravados, esculturas, un baixorrelevo exipcio representando unha dobre figura dun intérprete (Kurz 1985, 1986a), un sartego romano cun intérprete (Kurz 1986b), selos de correos, postais, etc. En traducción, a iconografía non ten, sen dúbida, a importancia das ciencias auxiliares dos estudos históricos, como a epigrafía, a numismática, a heráldica, a onomástica, a xenealoxía, pero sería unha equivocación excluila do campo dos estudos diacrónicos da traducción. En moitas ocasións puiden constata-la utilidade pedagóxica destes documentos iconográficos.

Como puideron comprender, son un firme partidario dunha visión ampla da historiografía da traducción. Tódolos eixes de investigación, tódalas pistas e hipóteses válidas, parécenme lexítimas. Incluso por mor da novidade da materia cómpre non rodeala de murallas e pechala nun espacio demasiado estreito, converténdoa, coma tal, só nunha parte da literatura. Sería tamén restrinxi-la historia da traducción limitala a se-la historia das teorías “antigas” da traducción. Cómpre interesarse polo estudo da evolución das nocións que serviron de apoio á reflexión sobre a traducción; pero

34. Realizado polo Comité para a Historia da Traducción da FIT; este colectivo, no que colaboraron uns cincuenta historiadores da traducción duns vinte países, aborda a historia desde un punto de vista temático dando a coñecer algúns dos principais papeis xogados polos tradutores na evolución dos coñecementos, das ideas e das culturas: invención de alfabetos, xénese das linguas, emerxencia de literaturas nacionais, difusión de coñecementos, propagación de relixións, etc.

demasiados conceptos, demasiada doutrina³⁵, pónennos no risco de facernos esquecer-lo esencial, é dicir, a vida. Ademais, a historia é ante todo restitución da vida. As páxinas dos libros de historia deben facer nacer vida, vida histórica, da que fala Michelet. Por outra parte, na súa acepción etimolóxica, a palabra “historia” ¿non designa as preguntas sobre a vida real? Hai moitas vidas sen historia, pero non debe haber historia sen vida.

Permítaseme citar, para rematar, o historiador francés Lucien Febvre³⁶. O que el di da historia resume á vez o contido do meu propósito e a miña concepción da historia da traducción. «[L'] histoire, écrit Febvre, est une science de la vie. Et c'est bien la vie qu'elle prétend reconstituer. Le médecin n'étudie pas le cadavre parce qu'il est cadavre. Il l'étudie parce qu'il explique la vie»³⁷ (cité par Thuillier et Tulard 1993: 90).

BIBLIOGRAFÍA

- AULOTTE, Robert (1986), «Amyot et l'humanisme français du XVIe siècle», en M. Balard (dir.) (1986), *Fortunes de Jacques Amyot*, Paris, Nizet : 181-190.
- BALLARD, Michel (dir.) (1986), *Fortunes de Jacques Amyot*, Paris, Nizet.
- BALLARD, Michel (1992), *De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, coll. «Étude de la traduction», Lille, Presses Universitaires de Lille.
- BALLIU, Christian (1994-1995), «Saint Jérôme, ou quand la métaphore traduit le doute», dans *Équivalences* (revue de l'ISTI, Bruxelles), vol. 24, no 2 (1994) e vol. 25, nos 1-2 (1995).
- BLOCH, Marc (1993), *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, nova edición crítica preparada por Étienne Bloch, limiar de Jacques Le Goff, Paris, Armand Colin.
- CARBONELL, Charles-Olivier (1993), *L'Historiographie* (c1981), coll. «Que sais-je?», no 1966, Paris, PUF.
- CARR, Edward H. (1964), *What is History?* (c1961), New York, Alfred A. Knopf.

35. «Les historiens, escribe Christian Balliu (1994-1995: 66), et le domaine de la traduction ne constitue pas une exception, tentent trop souvent d'embrigader la pensée des auteurs dans un schéma théorique étreiqué, et ce pour des raisons de commodité articulatoire.»

36. Cofundador, con Marc Bloch (1884-1944), dos *Annales d'histoire économique et sociale* (1929), Lucien Febvre (1878-1956) expuxo en *Combats pour l'histoire* (1953) a súa concepción da historia, comprendida como unha síntese de elementos políticos, económicos, sociais, relixiosos, culturais e mentais. Bloch e Febvre foron os dous grandes autores da renovación da historia entre as dúas guerras mundiais.

37. «A historia, escribe Febvre, é unha ciencia da vida. É por suposto a vida a que se pretende reconstruír. O médico non estudia o cadáver por ser cadáver. Estúdiao porque explica a vida” (citado por Thuillier et Tulard 1993: 90).

- CARY, Edmond (1963), *Les Grands traducteurs français*, Genève, Georg & Cie.
- CHAN SIN-WAI et POLLARD, David E. (dir.) (1995), *An Encyclopaedia of Translation. Chinese-English, English-Chinese*, Hong Kong, The Chinese University Press.
- CHAVY, Paul (1988), *Traducteurs d'autrefois. Moyen Âge et Renaissance*, Paris/Genève, Champion/Slatkine, t. i.
- CHRISTMANN, Hans Helmut (1987), «Quelques remarques sur l'histoire de la linguistique», dans *Historiographia Linguistica*, 14, 3 : 235-241.
- CICÉRON (1921), *Du meilleur genre d'orateurs* [*De optimo genere oratorum*, 46 av. j.-c.], traduction e notas de Henri Bornecque, Paris, Les Belles Lettres.
- CIORANESCU, Alexandre (1941), *Vie de Jacques Amyot d'après des documents inédits*, Paris, Librairie E. Droz.
- COLLINGWOOD, R. G. (1956), *The Idea of History* (c1946), London/Oxford /New York, Oxford University Press.
- DELABASTITA, Dirk et D'HULST, Lieven (dir.) (1993), *European Shakespeares. Translating Shakespeare in the Romantic Age*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Co.
- DELISLE, Jean (1975), *Les Interprètes sous le régime français, 1534-1760*, memoria inédita de doutoramento presentada na Universidade de Montréal.
- (1977), «Les pionniers de l'interprétation au Canada», en *Meta*, 22, 1: 5-14.
- (1984), *Au coeur du dialogue canadien. Historique du Bureau des traductions du gouvernement canadien, 1934-1984*, Ottawa, Secrétariat d'État.
- (1987), *La Traduction au Canada / Translation in Canada, 1534-1984*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa.
- (1990), *Les Alchimistes des langues. Société des traducteurs du Québec (1940-1990)*, Ottawa, Les Presses de l'Université d'Ottawa.
- DELISLE, Jean et WOODSWORTH, Judith (1995), *Les Traducteurs dans l'histoire*, coll. «Pédagogie de la traduction», Ottawa/Paris, Les Presses de l'Université d'Ottawa/Éditions Unesco.
- (1996), *Répertoire mondial des historiens de la traduction / International Directory of Historians of Translation*, publicación do Comité pola historia da traducción (FIT), 3e éd. (1ère éd. 1991, 2e éd. 1993). Distribuído pola secretaria da FIT, en Viena.
- DUBY, Georges (1987), *Le Moyen Âge. De Hugues Capet à Jeanne D'Arc, 987-1460*, coll. «Histoire de France Hachette», Paris, Hachette.
- (1991), *L'Histoire continue*, Paris, Éditions Odile Jacob.
- DEMAIZIERE, Colette (1986), «Les étudiants au XVIe siècle: leurs difficultés matérielles», en M. Balard (dir.) (1986), *Fortunes de Jacques Amyot*, Paris, Nizet: 39-55.
- D'HULST, Lieven (1990), *Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré (1748-1847)*, Lille, Presses Universitaires de Lille.
- (1991), «Pourquoi et comment écrire l'histoire des théories de la traduction?», dans M. Jovanovic (dir.) (1991), *La Traduction, profession créative*,

- (actes du XIIe Congrès mondial de la FIT, Belgrade, 1990), Belgrade, Prosveta: 57-62.
- (1994), «Enseigner la traductologie: pour qui et à quelles fins?», en *Meta*, 39, 1: 8-14.
- FEBVRE, Lucien (1953), *Combats pour l'histoire*, Paris, Armand Colin.
- HORGUELIN, Paul (1981), *Anthologie de la manière de traduire. Domaine français*, Montréal, Linguatex.
- KELLY, Louis G. (1979), *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*, Oxford, Blackwell.
- KOERNER, Konrad (dir.) (1978a), *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays*, Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Series III-Studies in the history of linguistics, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.
- (1978b), «Toward a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms», en K. Koerner (dir.) (1978a), *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.: 21-54.
- KURZ, Ingrid (1985), «The Rock Tombs of the Princes of Elephantine. Earliest references to interpretation in Pharaonic Egypt», en *Babel*, 31, 4: 213-218.
- (1986a), «Das Dolmetscher-Relief aus dem Grab des Haremhab in Memphis. Ein Beitrag zur Geschichte des Dolmetschens in alten Ägypten», en *Babel*, 32, 2: 73-77.
- (1986b), «Dolmetschen im alten Rom», en *Babel*, 32, 4: 215-220.
- LAMBERT, José (1993a), «Anthologies et historiographie», en *Target*, 5, 1: 89-96.
- (1993b), «History, Historiography and the Discipline. A Programme», en Y. Gambier et J. Tömmola (dir.) (1993), *Translation & Knowledge, Scott IV*, (Actes du 4e symposium scandinave sur la théorie de la traduction, Turku, 1992), Grafia Oy, Turku: 3-26.
- LEFEVERE, André (1993), «Discourses on Translation: Recent, Less Recent and to Come», en *Target*, 5, 2: 229-241.
- MOUNIN, Georges (1963), *Les Problèmes théoriques de la traduction*, coll. «Bibliothèque des idées», Paris, Gallimard.
- (1976), «Les opérations de la traduction» (c1971), en *Linguistique et traduction*, Bruxelles, Dessart et Mardaga, éditeurs: 89-95.
- (1994), *Les Belles infidèles* (c1955), coll. «Étude de la traduction», Lille, Presses Universitaires de Lille.
- RADO, György (1964), «La traduction et son histoire», en *Babel*, 10, 1: 15-16.
- (1967), «Approaching the History of Translation», en *Babel*, 13, 3: 4-8.
- (1985), «Basic Principles and Organized Research of the History, Theory and History of Theory of Translation», en H. Bühler (dir.), *Le Traducteur et sa place dans la société* (actes du Xe Congrès mondial de la FIT, 1984), Vienne, W. Braumüller: 305-307.
- RENER, Frederick M. (1989), *Interpretatio: Language and Translation from Cicero to Tytler*, Amsterdam Atlanta, Rodopi.

- ROBINS, Robert H. (1978), Foreword, dans K. Koerner (dir.) (1978a), *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.: ix-xiii.
- SAVORY, Theodore (1968), *The Art of Translation* (c1957), Boston, The Writer, Inc..
- THUILLIER, Guy et TULARD, Jean (1990), *Les Écoles historiques*, coll. «Que sais-je?», no 2506, Paris, PUF.
- (1991), *Le Métier d'historien*, coll. «Que sais-je?», no 2615, Paris, PUF.
- (1993), *La Méthode en histoire* (c1986), coll. «Que sais-je?», no 2323, Paris, PUF.
- TRUEMAN, John H. (1967), *The Anatomy of History*, Toronto, J. M. Dent & Sons.
- VAN HOOFF, Henri (1991), *Histoire de la traduction en Occident*, coll. «Bibliothèque de linguistique», Paris/Louvain-la-Neuve, Éditions Duculot.
- VEYNE, Paul (1971), *Comment on écrit l'histoire, essai d'épistémologie*, Paris, Le Seuil.

A POSICIÓN DA TRADUCCIÓN LITERARIA DENTRO DO POLISISTEMA LITERARIO

Itamar Even-Zohar
Universidade de Tel Aviv

Introducción Camino Noia

Nos seis anos que van alá desde a publicación do extenso artigo do profesor Itamar Even-Zohar sobre a teoría do Polisistema cultural¹ que ampliaba a primeira versión do ano 1979², foron varios os autores que, para elabora-las súas teorías sobre o polisistema, se basearon nas propostas de Even-Zohar³. A teoría do polisistema é hoxe unha proposta que, desde a perspectiva da traductoloxía, cómpre coñecer. Por esta razón pareceunos de interese publica-la versión en galego⁴ da terceira parte do amplo artigo de 1990 referente á “Posición da traducción dentro do polisistema literario”, precedida dunha breve introducción que resuma os conceptos expostos nos apartados anteriores.

Na teoría do polisistema, Even-Zohar parte da idea de que a cultura, as diversas linguaxes, a literatura e a sociedade poderán entenderse e estudiarse mellor se son consideradas como sistemas e non como conxuntos de elementos dispares, porque a idea de sistema permite explicar máis adecuadamente os “fenómenos coñecidos” e descubrir outros “descoñecidos”. Un sistema semiótico concíbese como unha estrutura heteroxénea e aberta, que poucas veces pode

1. “Polysystem Theory”, *Poetics Today*, 1990, vol. 11, 1, pp. 9-85.

2. “Polysystem Theory”, *Poetics Today*, 1979, vol. I, 1-2, pp. 287-310.

3. Entre outros podemos citar: Shelly Yahalom, “Le système littéraire en état de crise”, *Poetics Today*, 1981, vol.II, 4, pp. 143-160.// Toury, G., *In Search of a Theory of Translation*, Tel-Aviv, The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel-Aviv University, 1980.// Lambert, J., *Un modèle descriptif pour l'étude de la littérature. La littérature comme polysystème*. Kortrijk, Faculteit van de Letteren en de Wijsbegeerte. Paper n° 29, 1983.// Gentzler, E., “Polysystem theory and Translation Studies” Chapter 5, in *Contemporary Translation Theories*. London and New York, Routledge 1993, pp. 105-145

4. A versión galega é de X. M. Gómez, C. Noia e M. Sola Bravo, da licenciatura de Traducción e Interpretación da Universidade de Vigo.

ser considerado un monosistema, xa que, en xeral, se trata dun polisistema. É dicir, un sistema múltiple, un sistema de varios sistemas que, á súa vez, teñen interseccións con outros, cos que en parte coinciden, funcionando como un conxunto estruturado composto de elementos independentes.

Even-Zohar insiste na idea de que o termo “polisistema” é máis ca unha convención terminolóxica. Trata de presentalo como un sistema dinámico e heteroxéneo con múltiples interseccións, de onde lle vén a súa grande complexidade. Para explica-lo funcionamento da cultura ou da literatura nun sistema cultural determinado cómpre partir de sistemas dinámicos que funcionen nun territorio determinado e nun tempo concreto. E nunha sociedade bilingüe ou plurilingüe a fonda heteroxeneidade da cultura é aínda máis notable. Tendo en conta este tipo de situacións elaborouse a hipótese do polisistema que tenta facilita-la comprensión de calquera campo semiótico. A literatura infantil, por exemplo, non debe ser un produto aillado, xa que está relacionado coa literatura de adultos e, así mesmo, a literatura traducida non se debería desconectar da literatura orixinal.

Seguindo a teoría proposta polo ruso Shklovskij en 1925 e reelaborada en 1927 por Ejxenbaum sobre a literatura “canonizada” e “non canonizada”, Even-Zohar afirma que a súa hipótese do polisistema implica o rechazo dos xuízos de valor de criterios válidos para unha selección a priori do obxecto de estudo, sobre todo no ámbito dos estudos literarios onde aínda existe moita confusión entre o que é investigación e o que é crítica.

Os conceptos de literatura “canonizada” e “non canonizada” sévenlle a Even-Zohar de alicerce para defini-la súa concepción de sistema literario. Para el, cando non existe “subcultura” (lowculture) (literatura popular, arte popular), ou cando non está permitido exercer ningún tipo de presión sobre a cultura canonizada, existen poucas posibilidades para que se desenvolva unha cultura autenticamente canonizada que sexa viable. Sen o estímulo dunha “subcultura” forte, calquera actividade canonizada tende a petrificarse pouco a pouco.

Even-Zohar usa a oposición entre tipos “primarios” e “secundarios” para explica-la transferencia no polisistema, xa que este pode recibir transferencias e transformacións nas distintas etapas históricas. A posición primaria fronte á secundaria equivale a “innovación” fronte a “conservadorismo” no repertorio cultural ou literario. Así, un repertorio secundario constrúese mediante un sistema conservador adaptando os modelos ó sistema, e calquera desviación a este repertorio será considerada unha transgresión á norma. Pola contra, a reestructuración dun repertorio mediante a introducción de elementos novos que se integran no sistema sen transgredir-las normas, mostran un repertorio (e sistema) innovador, e os modelos que ofrece son de tipo primario. A loita entre as opcións primarias e secundarias é fundamental para a evolución do sistema.

As relacións entre sistemas poden darse no interior do propio polisistema dunha comunidade social ou entre distintas comunidades. Onde esas relacións aparecen con claridade e poden ser ben estudiaadas, é na tradución dunha literatura (prestixiada ou desprestixiada) a unha lingua, como a galega, “non canonizada”.

A POSICIÓN DA TRADUCCIÓN LITERARIA DENTRO DO POLISISTEMA LITERARIO

Dedicado á memoria de James S. Holmes, un excelente estudante de traducción e un amigo moi querido

I

A pesar de que os historiadores da cultura recoñecen amplamente o importantísimo papel que a traducción representou e representa na cristalización das culturas nacionais, ata o de agora a penas se investigou neste eido. Polo xeral, nas historias da literatura só se mencionan as traducións cando é imprescindible, por exemplo ó trataren da Idade Media ou o Renacemento. Claro que sempre se poden atopar referencias esporádicas a traducións literarias individuais noutros períodos, pero poucas veces a súa inclusión no repertorio histórico é coherente. En consecuencia, é moi difícil facerse unha idea da función que desempeña a literatura traducida ou a posición que ocupa dentro do conxunto dun determinado sistema literario. Aínda máis, non é só que ninguén teña consciencia de que a literatura traducida poida existir como un sistema literario particular, senón que a traducción ou as obras traducidas se estudian, polo xeral, individualmente. ¿Hai algunha base lóxica que permita outro enfoque, é dicir, considera-la literatura traducida como un sistema? ¿O tipo de rede de relacións culturais e verbais, que estamos convencidos de que existe na literatura orixinal, é o mesmo que actúa no grupo heteroxéneo de textos traducidos? ¿Tendo en conta que as obras traducidas se presentan como textos autónomos, recollidos doutras literaturas e afastados do seu contexto orixinal, en consecuencia neutralizadas dende o punto de vista das loitas entre o centro e a periferia, ¿cales son os vínculos que as unen?

A miña tese baséase na consideración de que as obras traducidas se relacionan, polo menos, de dúas maneiras diferentes coa literatura orixinal: En primeiro lugar, na forma en que os textos orixinais son escollidos pola literatura de recepción, posto que os principios de escolla están vencellados ós cosistemas orixinais da literatura de recepción (por dicilo do xeito máis prudente), e en segundo, na forma en que estas obras traducidas asumen unhas normas, un comportamento e unha política específicas, dito en poucas palabras, no emprego que fan do repertorio literario, e que son o resultado das súas relacións cos outros cosistemas orixinais. Estas relacións non só aparecen no nivel lingüístico, senón tamén en calquera nivel que se escolla. Polo

tanto, a literatura traducida quizais posúa unha rede de relacións propia, que, ata certo punto, podería mesmo ser exclusiva⁵.

Parece que estes argumentos fan non só xustificable senón tamén obrigado falar da literatura traducida. Se non a recoñecemos, non sei como van progresar adecuadamente os estudos para describir e explica-lo funcionamento do polisistema literario sincrónico e diacrónico. Noutras palabras, considero a literatura traducida non só un sistema integrado dentro de calquera polisistema literario, senón un sistema moi activo dentro del. Pero, ¿cal é a súa posición dentro do polisistema e como se relaciona esa posición coa natureza de todo o seu repertorio? Debido a que a traducción literaria ocupa unha posición periférica no estudio da literatura, poderíamos estar tentados de deducir que tamén no polisistema literario ocupa unha posición periférica; sen embargo, isto de ningunha maneira é así. Que a literatura traducida se sitúe no centro ou na periferia e que a súa posición se relacione con repertorios innovadores (primarios) ou conservadores (secundarios) depende da articulación específica do polisistema estudado.

II

Dicir que a literatura traducida se mantén nunha posición central dentro do polisistema literario significa que participa activamente na conformación do centro do polisistema. Nunha situación así, constitúe unha parte integrante fundamental das forzas innovadoras, e como tal é probable que a identifiquen con fitos da historia literaria mentres se están a producir. Isto quere dicir que, nesta situación, desaparece a distinción nidia entre escritos traducidos e escritos orixinais e que, a miúdo, son os escritores máis destacados (ou os membros da vangarda que están a un paso de selo) os que realizan as mellores ou as máis apreciadas traduccións. Aínda máis, nesta situación, cando están a emerxer novos modelos literarios, a traducción pode moi ben chegar a ser un medio para elaborar un novo repertorio. A través das obras estranxeiras, vanse introducindo na literatura orixinal características (tanto teóricas coma prácticas) que antes non existían. Isto posiblemente englobe non só novos modelos de ve-la realidade, para substituí-los vellos que xa non son efectivos, senón tamén todo un abano doutros trazos, coma tal, unha nova linguaxe (poética) ou novas estruturas e técnicas de composición. É evidente que mesmo os cri-

5. Sobre este aspecto, véxase Gideon Toury, "Translational Solutions on the Lexical Level and the Dictionary", en *International Conference on Meaning and Lexicography: Abstracts*. Lodz, University of Lodz, 1985, editado por Jerzy Tomaszczyk e Barbara Lewandowska, pp. 87-89. E tamén, "A Rationale for Descriptive Translation Studies", en Hermans, Theo (ed.) *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London and Siyney, Croom Helm, 1985, pp. 16-41.

terios de selección das obras que han ser traducidas veñen determinados pola situación que regula o polisistema (orixinal). Os textos escóllense segundo a súa compatibilidade cos novos enfoques e o suposto papel innovador que poidan desempeñar dentro da literatura de recepción.

Daquela, ¿cales son as condicións que deron orixe a unha situación deste tipo? Considero que se poden distinguir tres casos principais, que son basicamente diferentes manifestacións da mesma lei: a) cando se trata dun polisistema aínda non cristalizado, é dicir, cando a literatura aínda é “nova” e está en proceso de consolidación; b) cando se trata dunha literatura “periférica” (dentro dun grupo amplo de literaturas relacionadas) ou “feble”⁶ ou ámbalas dúas cousas á vez; e c) cando unha literatura se encontra ante unha encrucillada, no medio dunha crise ou nun baleiro creativo.

No primeiro caso a literatura traducida vén cubri-la necesidade que unha literatura nova ten de poñer-la súa lingua, hai pouco creada (ou renovada), a funcionar na maior cantidade posible de xéneros literarios para facela útil como variedade literaria e que poida ser utilizada por uns usuarios que está comezando a ter. Posto que unha literatura “nova” non pode crear, nun curto espacio de tempo, textos en tódolos xéneros literarios, benefíciase da experiencia doutras literatura, e así, a literatura traducida chega a ser un dos sistemas máis importantes. Algo moi semellante acontece no segundo caso, o das literaturas xa relativamente establecidas pero con recursos limitados e nunha posición, polo xeral, periférica dentro dunha xerarquía literaria máis ampla. Como consecuencia desta situación, estas literaturas a miúdo non adoitan desenvolver un abano completo de actividades literarias (organizadas en diferentes sistemas) como o das literaturas adxacentes máis fortes que, por esta razón poden chegar a ser consideradas indispensables. E quizais tamén necesitan crear un repertorio textual propio a causa do seu posible conflito coa literatura adxacente. Nesta situación, as literaturas periféricas poden encher completamente esta lagoa con literatura traducida que, desa maneira, podería fornecer de textos grande parte dos xéneros literarios. Sen embargo, moito máis importante é outra consecuencia desta situación: a capacidade de innovación que teñen estas literaturas febles é a miúdo menor cá das literaturas centrais e máis fortes, polo que é posible que apareza unha relación de dependencia non só nos sistemas periféricos destas literaturas febles, senón na súa propia cerna. Para evitar malos entendidos, quero subliñar que estas literaturas poden chegar a ocupar, ás veces, unha posición central en certa medida

6. Enténdese por “feble”, unha literatura que está minorizada por outra coa que convive, por razóns de menor prestixio cultural e falta de funcionalidade. Para o concepto de “feble” pódese consultar o artigo do mesmo autor “Interference in Dependent Literary Polysystems” (*As interferencias nos polisistemas literarios dependentes*), na revista *Poetics Today*, volume 11, nº 1, primavera de 1990, Durham (EE. UU.), Duke University Press.

análoga á que ocupan os sistemas periféricos dentro dun determinado polisistema, mais non é posible trata-lo tema aquí.

Visto que as literaturas periféricas dos países máis desenvolvidos a miúdo adoitan ser idénticas ás literaturas de nacións máis pequenas e pobres, por desagradable que nos resulte a idea, non queda máis remedio que admitirmos que, dentro dun grupo de literaturas nacionais relacionadas, como as literaturas europeas, establécense relacións xerárquicas dende o momento do seu nacemento. Dentro deste (macro)polisistema algunhas literaturas adoptaron posicións periféricas, o que quere dicir que foron creadas, en grande medida, sobre o modelo dunha literatura allea. Para esas literaturas, a tradución non só constitúe a principal canle pola que se importan os repertorios de moda, senón que é, ademais, unha fonte de alternativas temáticas e de reestructuración formal. Xa que logo, mentres que as literaturas máis ricas ou máis fortes poden recibir novidades procedentes dalgún sistema periférico situado dentro das súas fronteiras, as literaturas febles, en situacións así, con frecuencia dependen unicamente da importación para anovarse.

A dinámica no interior dun polisistema dá orixe a momentos de inflexión, ou sexa, momentos históricos en que os modelos establecidos deixan de ser válidos para a xeración máis nova. En momentos así, e mesmo nas literaturas non periféricas, a literatura traducida pode chegar a situarse nunha posición central. Isto resulta aínda máis certo cando nesa situación de inflexión non se acepta nada do repertorio autóctono e, en consecuencia, xorde un baleiro literario na produción do país. Mentres dura, é moi doado que se introduzan modelos estranxeiros e, daquela, a literatura traducida poida que chegue a ter unha posición central. No caso das literaturas "febles" ou literaturas en perpetuo estado de empobrecemento pola falta de producións literarias (que existen nunha literatura veciña ou nunha allea pero accesible), a situación é incluso máis abafante.

III

Ó afirmarmos que a literatura traducida se mantén na periferia, estamos dicindo que constitúe, dentro do polisistema, un sistema periférico que, polo xeral, emprega modelos secundarios. En tal situación, a tradución non inflúe para nada nos procesos fundamentais e constrúese segundo normas que xa están establecidas de forma convencional polos modelos máis prestixiados da literatura autóctona. Neste caso, a literatura traducida convértese nun importante factor de conservadorismo. Mentres que a literatura orixinal coetánea quizais siga a desenvolver novas normas e modelos, a literatura traducida cínquese a normas que o centro establecido rexeitou anteriormente. Desta maneira, os textos traducidos deixan de manter correlacións positivas coa creación orixinal.

Neste contexto, xorde un paradoxo ben interesante: a traducción, pola cal se poden ir introducindo novas ideas, exemplos e características dentro da literatura, convértese nun medio de preserva-lo gusto tradicional. A discrepancia entre a literatura central orixinal e maila literatura traducida pode evolucionar de diferentes maneiras, por exemplo, cando a literatura traducida, despois de asumir unha posición central e de introducir novas referencias, perde axiña o contacto coa literatura orixinal, que seguiu cambiando, e convértese nun factor de mantemento dun repertorio sen cambios.

Así, unha literatura que puido emerxer como un modelo revolucionario é posible que siga existindo como un *système d'antan* petrificado, a cotío gardado de forma ritual polos axentes de modelos secundarios incluso en contra de cambios menores.

As condicións que permiten este segundo estadio son, desde logo, diametralmente opostas ás que dan orixe a unha literatura traducida como sistema central: ou non hai ningún cambio importante no polisistema ou estes cambios non se efectúan por medio da intervención de relacións interliterarias materializadas en forma de traduccions.

IV

A hipótese de que a traducción literaria pode constituír un sistema central ou un periférico non significa que sempre teña que ser un ou outro. Como todo sistema, a literatura traducida está estratificada e, segundo unha análise polisistémica, con frecuencia tódalas súas relacións dentro do sistema establécense a partir da vantaxosa posición do seu estrato central. Isto quere dicir que mentres que unha sección da traducción literaria pode ocupar unha posición central, outra pode quedar arrombada na periferia. Na análise que segue sinalo as estreitas relacións existentes entre os contactos literarios e o status da traducción literaria. Seméllame que isto é a clave de todo. Cando hai unha interferencia forte, a traducción literaria que procede dunha fonte literaria máis importante é a que se sitúa en posición central. Por exemplo, no polisistema literario hebreo de entre guerras a traducción de obras literarias rusas adoptou unha clara posición central e, pola contra, as obras traducidas do inglés, o alemán, o polaco e doutras linguas tiveron unha clara posición periférica. Aínda máis, posto que as traduccions do ruso orixinaron normas tradutoras máis importantes e innovadoras, as traduccions doutras obras literarias copiaron os modelos e as normas creadas por aquelas.

O material histórico analizado polo de agora en termos de operacións polisistemáticas é demasiado escaso para fornecer ningunha conclusión certa acerca das posibilidades que ten a traducción literaria de situarse nunha determinada posición. Mais os traballos realizados neste campo por outros estudiosos, ademais da miña propia investigación, sinalan que a posición

“normal” da literatura traducida é a periférica. En principio, isto debería ser compatible coa especulación teórica. Débese asumir que, a longo prazo, ningún sistema pode estar nun perpetuo estado de febleza, de mudanza ou crise, aínda que non se debe desbota-la posibilidade de que algúns polisistemas permanezan neses estados durante longo tempo. Aínda máis, non tódolos polisistemas están estruturados da mesma maneira e as culturas son realmente moi diferentes. Por exemplo, é evidente que o sistema cultural francés, incluíndo, claro está, a literatura francesa, é moito máis ríxido cá meirande parte dos outros sistemas. Isto, xunto coa tradicional posición central da literatura francesa no contexto europeo (ou no macro-polisistema europeo), provocou que a tradución de obras literarias francesas ocupase sempre unha posición totalmente periférica. A situación da literatura anglo-americana é moi semellante, mentres que, neste aspecto, as literaturas rusa, alemana ou escandinava amosan pautas de comportamento diferentes.

V

Que consecuencias pode te-la posición asumida pola tradución literaria sobre as normas, os comportamentos e a política da tradución. Como xa menciónnei antes, a distinción entre unha obra traducida e o seu orixinal en termos de conducta literaria depende da posición tomada pola tradución literaria nun momento determinado. Cando esta adquire unha posición central, os lindeiros fanse “difusos” e a mesma categoría de “obra traducida” pode ser estendida tamén ás semi-traducións ou ás cuase-traducións. Desde o punto de vista da teoría da tradución, para tratar de tales fenómenos penso que é mellor seguir este camiño ca rexeitalo baseándonos nunha concepción estática e ahistórica da tradución. Ó adquirir unha posición relevante, a actividade tradutora participa no proceso de creación de novos modelos primarios e, por isto, a tarefa principal do tradutor non é simplemente buscar modelos xa establecidos na súa propia historia literaria para traducirlos textos orixinais, senón que mesmo debe estar preparado nestes casos para viola-las normas establecidas no sistema literario propio. Con estas condicións, as posibilidades de que unha tradución sexa máis fiel ó orixinal en termos de adecuación (é dicir, unha reprodución das relacións textuais dominantes do orixinal) son meirandes ca se fose á inversa. Desde logo, desde o punto de vista da literatura de chegada, as normas de tradución que se adoptaron poderían ser consideradas durante un tempo como alleas e revolucionarias, e se este novo modelo cae derrotado na loita literaria, a tradución feita de acordo con estes novos gustos e concepcións nunca gañará realmente un espazo propio. Pero, se o novo modelo triunfa, o repertorio (código) da literatura traducida ha quedar enriquecido e farase moito máis flexible. Os períodos de cambio intenso no sistema do país son, de feito, os únicos momentos en que o tradutor está pre-

parado para ir máis alá das opcións que lle ofrece o repertorio doméstico establecido e, tamén, disposto para experimentar un novo tratamento no proceso de creación textual. Lembremos que en condicións estables os modelos que faltan no sistema propio poden non ser transferidos se o seu polisistema impide as innovacións. Pero o proceso de abrir gradualmente o sistema pode provocar que algunhas literaturas se acheguen cada vez máis e, a longo prazo, permite crear unha situación na que os postulados da adecuación na tradución e mailas realidades da equivalencia cheguen a un nivel moi elevado. Este é o caso das literaturas europeas, aínda que nalgúñas delas os mecanismos de rexeitamento foron tan fortes que os cambios dos que estou falando só se produciron dunha forma limitada.

Naturalmente, cando a traducción literaria ocupa unha posición marxinal compórtase dunha maneira totalmente diferente. Neste caso, o esforzo principal do tradutor oríentase exclusivamente á procura dos mellores modelos secundarios que foron elaborados en textos estranxeiros e, a miúdo, o resultado chega a ser unha traducción non axeitada ou (dito doutra maneira), créase unha discrepancia máis grande entre a equivalencia conseguida e a adecuación procurada.

Noutras palabras, o estatus socioliterario da traducción non depende unicamente da súa posición dentro do polisistema, senón que incluso a práctica da traducción está fortemente subordinada a esa posición. E, incluso a pregunta ¿que é un texto traducido? non pode ser contestada a priori, en xuízos formulados fóra do contexto, idealizados e ahistóricos, senón que deberá contestarse no campo de operacións que rexe o polisistema. Contemplada desde este punto de vista, a traducción non é un fenómeno de natureza e fronteiras definidas de vez, senón unha actividade que depende das relacións que se establecen dentro dun determinado sistema cultural.

TRADUCIR LITERATURA POPULAR PARA O GALEGO

Anxo Fernández Ocampo
Universidade de Vigo

*Pă coarnele plugului
cîntă puîu cucului*
Ileana Roman (Steţco 1990: 231)

Na rabela do arado
canta o cuco pousado

I. Introducción

1. A restauración do patrimonio literario

Maridos malpocados, mulleres casadas para lonxe e cucos que falan: todos eles elementos que o público galego podería contemplar sen estrañeza se tivese acceso á literatura popular doutras linguas.

Malia o interese que esta literatura ofrece, en Galicia son certamente escasos os intentos de traducir xéneros literarios populares da tradición oral; e excepcionais as traducións de pezas de literatura popular a partir dos seus modelos máis directos, da boca mesma dos informantes, autores aínda “anónimos” dentro do mundo editorial. A tradución da literatura popular limitouse case exclusivamente ás coleccións e antoloxías de recolectores dos séculos XIX e comezos do XX, nas que carecía de relevancia a identidade dos informantes orixinais, pois os contos eran atribuídos ós seus recolectores, coma tal os contos de Grimm¹, as baladas bretonas de La Villemarqué ou os cantos carelianos de Lönnrot. Como consecuencia deste espalmado da figura

1. Respecto dun dos percorridos editoriais máis reveladores das traducións dos contos recollidos por Grimm, véxase Dollerup, C., “The Grimm Tales in the 19th Century Denmark”, *Target*, 5:2, 1993, pp.191-214.

do recolector coa do autor, confusión alimentada polos modos de transcripción, as traducións e o interese dos especialistas –destacando entre eles a Raffel², Hjørnager³ e Knowles & Malmkjær⁴– seguen centrados na fidelidade ó estilo e á expresión léxica do escritor. Sen embargo, a fragilidade da transmisión escrita en determinadas situacións⁵ abonda para ilustra-la importancia do estudo e da tradución de textos de transmisión oral.

Este artigo tenta precisamente proba-lo alcance dos recursos formais da lingua de chegada na recepción desa literatura. Suxiro aquí a tradución dun pequeno calidoscopio de cántigas, que xoga coa dualidade entre semellanzas e diferencias formais e culturais. Esa dualidade ponse de manifesto mediante a elección deliberada dun tipo de texto tal coma as *strigäturi*, que permite preserva-la súa tradución de grandes transformacións macroestructurais, é dicir de transformacións consistentes nunha sobreinterpretación do texto⁶.

No caso de ter que recorrer á adaptación, a lectura das fontes da tradición da lingua meta é imprescindible para a elaboración de calquera proxecto de tradución da literatura popular. A este respecto, lembrarei a Georges Mounin cando di «quand le traducteur abandonne la fidélité littéraire, c'est toujours pour des raisons qui ont le poids de sa civilisation toute entière»⁷.

Traducir este tipo de pezas non só evidencia as diferencias culturais, senón que tamén serve para comproba-la coincidencia das funcións entre os textos orixinais e a tradición da cultura de chegada. Cando o orixinal contén fórmulas e motivos recoñecibles, o traductor poderá escoller lexitimamente entre as variantes dos motivos na súa propia tradición.

Os procesos creadores dos poemas en calquera das tradicións populares son, ben seguro, moi semellantes: o intérprete improvisa a partir dun modelo tradicional, á maneira dun autor que coñece as regras de creación propias do xénero⁸. Velaí o mecanismo que axudará ó traductor a localiza-lo material expresivo que necesite.

2. Raffel, B., "The Manner of Boyan: Translating Oral Literature", *Oral Tradition*, 1/1, 1986, pp. 16-20.

3. Hjørnager Pedersen, V., "A Mermaid Translated: an Analysis of Some English Versions of Hans Christian Andersen's 'Den lille Havfrue'", *Translation: a Means to an End*. Aarhus, Aarhus University Press, 1990, pp. 7-20.

4. Knowles, M. & Malmkjær, K., "Key Terms in H. C. Andersen's Fairytales and Their Translations into English", *Babel*, 37:4, 1991, pp. 203-212.

5. Raffel, B., op. cit., pp. 11-12.

6. Van Gorp, H., "La traduction littéraire parmi les autres métatextes", *Literature and Translation*, Lovaina, Acco, 1978, p. 111.

7. Mounin, G., *Les belles infidèles*. Presses Universitaires de Lille, Lille, 1994 (1ª ed. Cahiers du Sud, 1955), p. 60.

8. Vrabie, G., *Din estetica poeziei populare române*. Bucarest, Albatros, 1990, pp. 80-82.

2. Os orixinais

Para tentar ilustra-lo alcance das súas posibilidades de traducción, empreguei deliberadamente textos dialectais romaneses pertencentes a unha recolleita efectuada por Valerica Steţco e publicada no volume IX da serie *Folclor din Transilvania*⁹. O traballo recolle pezas literarias da localidade de Borşa, situada ó norte dos montes Rodnei, no Maramureş. Cómpre dicir que, para o conxunto da Romanía, o Maramureş (rexión setentrional de Transilvania) representa unha das zonas etnográficas que máis interese suscita no ámbito do estudio do folclore.

A colleita de Valerica Steţco estendeuse do ano 1975 ata 1977. A transcripción das cántigas orixinais, propias da fala de Borşa, respecta os trazos dialectais correspondentes e mantén as súas formas silábicas apocopadas garantentes do estilo e do ritmo. A profusión de formas apostrofadas lembra as nosas cántigas anotadas do século pasado.

II. Textos e traduccións

1. Traduccións

—*Strigături* con tema de baile (*Strigături de joc*)

Cîn' aud fluier zîcîn'
picioarele nu mă ţîn;
Cîn' începe el să zîcă,
Păru-n cap mi să rădică.

Unde joacă om frumos,
Creşte iarbă-n loc pietros;
Unde joacă omu hîd,
Piere iarba de pă rît.

Mîndra care joacă bine,
Mă învaţă şi pă mine;
Mîndra care joacă rău,
Îm' strică şi mărşu meu.

Haida, fată, să te joc,
Daie-ţ' Dumnezeu noroc;
Şi mîne-ta sănătate,
Că te-o făcut lată-n spate.

Cand' oio a frauta tocar,
báilanm'as pernas a feito;
cando ela se pon a laiar,
pónsem' o pelo dereito.

Onde baila un bo mozo
medr' a herba na rouñeira,
onde baila o home feo
morre a herba da ribeira.

Rapaciña que bailas ben,
apréndem' a min o xeito:
de bailar coa que non sabe,
teño o andar desfeito.

Baila, meniña, canda min,
Deus te conserve, mociña;
que a túa nai te bendiga,
quen te fixo ben feitaña.

9. Steţco, V., *Poezii populare din Ţara Maramureşului*. Bucurest, Minerva, 1990.

Zî, țigane, la vioară,
Pînă cîn' s-a face sară;
După ce s-a însăra,
Eu m-oi duce la mîndra.

Toca o violín, xitano,
ata cae-la tardiña.
Logo que a tarde caia,
eu irei pr' ond' a mociña.

–*Doină triste (doină de jale)*

Săraci cărările mele,
Cum crește iarba pă ele.
Las' să crească, boii-o pască,
Cine-a trăi, s-o cosască.
De-oi trăi, -oi cosî- o eu,
De oi muri, nu-m' pare rău.

Ós pobres dos meus camiños,
como lles medra a herba.
Que a pazan os boiciños;
o que viva, que a segue,
de vivir eu, ind' a segaba,
de morrer, o demo a leve.

–*Cîntec de ledicia (cîntec vesel)*

Păsărică cu doi pui,
Du-te, spune-i mîndrului,
Pă dumineca ce zine
Să-ș răteză păru bine,
Să zie pînă la mine.
Să zie pînă-m portiță,
Să-i dau apă și guriță.

Paxarín con dous pitiños,
vai dicirll' ó meu amado
que para este domingo,
co pelo ben peiteado,
el se achegue onda min:
na cancela dareill' auga,
un abrazo e un biquín.

–Poema popular elaborado sobre un tema de traballo:

Mărgîn' cu plugu pă coastă,
Văd o mîndră de nevastă.
Uitîndu-mă după dînsa,
Mi s-o rupt plugu și bîrsă.
Pîn-am făcut bîrsă nouă,
Mi s-o rupt grindeiu-n două.
Pînă mi-am pus grindei nou,
Mi s-o sîngerat un bou
Pînă un bou l-am sîngerat,
Mi-o perit și celălalt.
Eu, fecior de gazdă mare,
Am rămaș cu plugu-n cale.
Eu, fecior de gazdă bun,
Am rămaș cu biciu-n drum.

Nunha moza casadeira
cando araba reparei.
Tanto mirei para ela
que a palmela dobreguei.
Dende que a enderencei,
foime a partir o trouse,
e púxenll' un trouse novo
e un boi foi e espetouse.
Dende qu' aquel boi sangrara,
morreume tamén o outro.
Eu, que son bo vinculeiro,
no camín deixo a arada;
eu, home de moitos leiros,
no carreiro vaim' aguillada.

2. Xéneros e transcricións

As pezas presentadas pertencen a estes tres xéneros líricos importantes: *doine*, *cîntece* e *strigături*.

Unha *doina* (da palabra *dor* “morriña”, precisamente a mesma voz cá nosa “dor”) é fundamentalmente un laio melancólico, a miúdo triste, expresión dunha voz interior e íntima. Baixo esta forma atópanse os poemas líricos máis coñecidos e famosos de Romanía.

Un *cîntec* corresponde xenericamente á nosa cántiga, mentres que unha *strigătură* (do verbo *a striga* “berrar”, por extensión, “aturuxar”) é toda ela ledicia e vitalidade, expresión satírica e xovial; case poderíamos cualificala de “desenvolvemento sintáctico” do aturuxo, ou, como din noutras partes de Galicia, da “grita”.

Na *strigătura* aparece o diálogo propio –cantado ou instrumental– do discurso lírico-satírico. A presenza do público é neste caso imprescindible, sendo o do baile un dos seus temas máis recorrentes.

A maioría das *strigături* teñen de particular que non sobrepasan os catro versos, polo que, consonte ó que diremos máis abaixo da apropiación dos textos segundo o xénero ó que pertencen, conforman o xénero da literatura popular romanesa máis facilmente adaptable para o galego.

Nesta escolla, fronte ó romanés estándar, algunhas das marcas dialectais recoñecibles na grafía son a palatalización das labiais (véxase o subxuntivo *să vină* > *să zină*; “veña”), a conxugación da forma do futuro *oi* en vez de *voi*, a permanencia do plural de *-ă* en vez do *-e* final, ou a conxunción *și* tornándose *șî*.

No caso de Galicia tamén coexistiron e coexisten varias respostas ó desafío da transcrición da literatura popular de transmisión oral, formuladas dende o punto de vista da filoloxía, polo que o que predomina nelas é a descrición dos trazos lingüísticos das falas nas que se recolleron as pezas: ás veces á maneira dunha caracterización lingüística absoluta da lingua concreta da zona¹⁰, e outras veces tan só mediante modificacións ortográficas que tentan «aproximarse á realización fonética dos informantes»¹¹. No ámbito da recolleita moderna, pola contra, prevalecen enfoques baseados na análise do discurso¹², ou ben no tipo de interacción entre o colector, o informante e o público¹³.

10. Este é o caso de Roux, M., *Fala o fistor e faise o día*. Sada, Edicións do Castro, 1982, pp. 17-19.

11. Véxase Schubart, D. & Santamarina, A., *Cántigas populares*. Vigo, Galaxia, 1983, pp. 25-27.

12. Sobol, J. D., “Innervision and Innertext: Oral and Interpretative Modes of Storytelling Performance”, *Oral Tradition*, 7/1, 1992, pp. 66-86.

13. Montenyohl, E. L., “Strategies for the Presentation of Oral Traditions in Print”, *Oral Tradition*, 8/1, 1993, pp. 159-186.

III. Comentario

1. Parlan os de Transilvania

Aproveitarei as particularidades de cada texto para comentar diversos aspectos da traducción, entendida coma tensión entre dúas culturas.

Nalgún caso, de querer favorece-la comprensión das diferencias, chegamos a traduccións nas que se transcriben case intactas as formas de expresión, gardando un maior número de elementos léxicos ou metafóricos que evoquen a cultura de partida. Este é o caso de *Zî, țigane, la vioară*:

Zî, țigane, la vioară,	Toca o violín, xitano,
Pînă cîn' s-a face sară;	ata cae-la tardiña.
După ce s-a însăra,	Logo que a tarde caia,
Eu m-oi duce la mîndra.	eu irei pr' ond' a mociña.

Ou aínda de *Săraci cărările mele*, na que transloce a preferencia en moitas aldeas transilvanas por xunta-lo gando todo da aldea para levalo a pacer polos camiños en vez de deixalo nos prados. (O significado de cada verso aparece en *italica*, separado do orixinal por unha barra inclinada.)

Săraci cărările mele, / *Pobres dos meus carreiros,*
Cum crește iarba pã ele. / *Como medra a herba por eles.*
Las' să crească, boii-o pască, / *Que medre, que a pazan os bois,*
Cine-a trăi, s-o cosască. / *quen ha vivir que a segue,*
De-oi trăi, -oi cosî- o eu, / *de vivir, eu tamén a segaba,*
De oi muri, nu-m' pare rău. / *de morrer, non me parece mal.*

Deixémolos pacer nos camiños tamén na traducción:

Ós pobres dos meus camiños,
como lles medra a herba.
Que a pazan os boiciños;
o que viva, que a segue,
de vivir eu, ind' a segaba,
de morrer, o demo a leve.

Pero hai veces –as máis delas– nas que se chega a substituí-los usos metafóricos polo propio sistema da lingua de chegada, co gallo de devolve-lo sentido, coma no caso de *Haida, fata, sa te joc*:

Haida, fată, să te joc, / *Ven a bailar canda min, rapaza,*
Dăie-ț' Dumnezau noroc; / *que Deus che dea sorte;*

Sî mîne-ta sănătate, / e túa madre saúde,
Că te-o făcut lată-n spate. / quen te fixo ancha de lombo.

Restauradas as bendicións e devolto o sentido, temos en galego:

Baila, meniña, canda min,
Deus te conserve, mociña;
que a túa nai te bendiga,
quen te fixo ben feitaña.

Na cántiga *Cîn' aud fluier zîcîn'*, a frauta (*fluier*) consérvase malia o seu relativo exotismo. Poucas cántigas existen en galego coa voz "frauta", de evidente connotación sexual¹⁴:

Cîn' aud fluier zîcîn' / Cando oio a frauta falar
picioarele nu mă țin; / as pernas non me teñen;
Cîn' începe el să zîcă, / cando ela empeza a falar,
Păru-n cap mi să rădică. / érgueseme o pelo na cabeza.

Cand' oio a frauta tocar,
báilanm' as pernas a feito;
cando ela se pon a laiar,
pónsem' o pelo dereito.

A tarefa é doada se a cántiga depende dunha sinxela relación de antonimia:

Unde joacă om frumos, / Onde baila un home guapo,
Crește iarbă-n loc pietros; / medra a herba no pedregal;
Unde joacă omu hîd, / onde baila o home feo,
Piere iarba de pă rît. / morre a herba dos prados.

Onde baila un bo mozo
medr' a herba na rouñeira,
onde baila o home feo
morre a herba da ribeira.

Sen embargo, pode resultar que o segredo da tradución se agache na expresión correcta dun movemento, que non lograremos senón delimitando con precisión a denotación de palabras coma "marșu" ("marcha"; galicismo do francés *marche*), que na cántiga ten un valor ben diferente ó da lingua romanesa estándar:

14. Mariño Ferro, X. R., *O sexo na poesía popular*. Edicións do Cumio, Vigo, 1995, p. 55.

Míndra care joacă bine, / *Rapaza que bailas ben*
 Mă învață și pă mine; / *ensíname a min tamén;*
 Míndra care joacă rău, / *rapaza que bailas mal,*
 Îm' strică și mărșu meu. / *ata me estropeas o meu andar.*

Rapaciña que bailas ben,
 apréndem' a min o xeito:
 de bailar coa que non sabe,
 teño o andar desfeito.

2. Cando as isoglosas falan

Lonxe de considerármola literatura dialectal como «a concrete choice to deviate from standard literary language»¹⁵, entendemos que nela se recolle a expresión literaria directa de cada zona dialectal. Para traducir esas formas textuais, utilizouse adoito o procedemento inspirado na traducción dos rexistros, consistente en adaptar mediante un dialecto da lingua de destino aquela parte do texto de orixe que vai escrita nalgún dialecto da súa lingua. Os autores que empregan dialectos cunha función puramente estética –procurando un «joyous use of the language»¹⁶– adoitan tamén mesturar varios deles para engadir un maior efecto á súa obra.

Non resulta, polo tanto, moi frecuente o propósito de traducir directamente literatura “dialectal”. Ese esquecemento fai obstáculo ó avance da dispoñibilidade da nosa literatura, cando moitos campos de investigación quedan aínda por cubrir. Por darmos un exemplo, pensemos na importancia das diferencias formais entre os trazos dialectais na segregación das variantes dun mesmo tema. O “Padre nuestro pequeniño” é unha peza que amosa dúas realizacións ben distintas segundo a súa procedencia xeográfica:

Variante oriental:

Padre nuestro pequenín,
 eu fun ó cielo e volvín;
 indo por un carreirín
 encontrei a meu padrín:
 pedinlle pan e toucín
 e deume co pan no fucín¹⁷.

Variante occidental:

Padre nuestro pequeniño,
 lévame por bo camiño,
 aló fun, aló cheguei,
 tres Marías encontrei,
 preguntando por Jesús;
 e Jesús ‘taba na cruz,

15. Altano, W. B. , “Translating Dialect Literature: the Paradigm of Carlo Emilio Gadda”, *Babel*, 34:3, 1988, p. 152.

16. Altano, W. B. , op. cit., p.156.

17. Informante: Asunción Fernández Méndez; Villaeimil, A Pontenova, Lugo. 10/1995. O resto da cántiga segue habitualmente da seguinte maneira: [Marcheime por un carreirín torto / e encontrei un cabritín morto. / E saqueille os cornos / e púxenme a tocar con eles. / Oíronme os de Lugo / e chamáronme Samarugo. / Oíronme os de Francia / e chamáronme *burra blanca*, / e viñeron uns ladróns / e quitáronme os collós].

e na cruz e no altar,
cos peíños a sangrar;
tente, tente, Madalena,
non vos veñás lastimar;
que estes son os traballiños
que por vós hei de pasar¹⁸.

Nas traducións, a simple escolla da variante dialectal oriental serve de resposta ás esixencias da forma (por exemplo polo emprego do diminutivo en -ín), ó tempo que ofrece ó lector a visión dunha paisaxe colinaria ou montañosa, parecida á da zona á que pertence a tradición orixinal.

Vexámo-lo orixinal de *Păsărică cu doi pui* e o seu significado:

*Păsărică cu doi pui, / Paxariño con dous pitos,
Du-te, spune-i mîndrului, / vai e dille ó amado
Pă dumineca ce zine / que para o domingo que vén
Să-ș răteză păru bine, / que peitee o pelo ben,
Să zie pînă la mine. / e que veña onda min.
Să zie pînă-m portiță, / Que veña xunto á miña cancela,
Să-i dau apă șî guriță. / para que lle dea auga e un biquiño.*

O poema tece as súas metáforas sobre o costume hospitalario da Romanía rural de ofrecer comida e auga ó camiñante nos lindeiros da casa. O motivo é descoñecido na nosa tradición; pola contra, non nos faltan alusións ós paxaros mensaxeiros, e o amante que se achega á porta da moza é un tema moi ben representado.

No orixinal, a muller promételle ó seu amante que lle dará auga e máis un bico, xunto á *portița* da súa casa (porta traseira das casas de aldea, entrada e saída que dá á horta e que non se ve dende fóra), é dicir, xunto á cancela de servizo, abeiro da intimidade dos encontros. A voz *portița* serve na literatura popular romanese para simboliza-la posibilidade do encontro amoroso, a aceptación do amado.

Algunha cántiga galega evoca algo semellante, se lembramos que:

Esta noite hei de ir alá
rapaciña, teno certo,
o canceliño da horta
déixamo quedar aberto.¹⁹

18. Blanco, D., *A poesía popular en Galicia*. Vol. 1, Vigo, Xerais, 1992, p. 186.

19. Fraguas Fraguas, A., *Aportacións ó Cancioneiro de Cotobade*. Publicacións da Fundación Otero Pedrayo, 1989, p. 50.

A rica linguaxe poética popular de Romanía acolle fermosos exemplos do motivo do animal mensaxeiro; entre os paxaros, o mensaxeiro máis frecuente é o cuco; a rula é o símbolo dun erotismo delicado, mentres que o merlo representa o amor superficial, o adulterio.

Seguindo un vello esquema, o personaxe dirixe a súa palabra a un animal pedíndolle que interceda no seu favor. ¿Pero como expresalo?

Fronte a versións da coñecida cántiga da xoaniña do tipo «Rei, rei / ¿Cantos anos vivirei? (...)»²⁰, ou «Xoaniña / voa voa, / vai a ver / outra persoa»²¹, a exploración do fondo dialectal resérvanos variantes tales como:

Reichín, reichín, reichín,
vai decirlle ó teu padrín
que maña faga solín.²²

Papasol papasol
vai e dille ó teu señor
que traiga cincuenta días de sol.²³

das que empregámo-lo modelo sintáctico do segundo verso para arran-la tradución de xeito satisfactorio.

Ó paxaro mensaxeiro díselles entón:

Paxarín con dous pitiños,
vai dicirlle ó meu amado
que (...) se achegue onda min:
(...).

En certas coplas galegas, o abrazo é a miúdo indisoluble do bico: “Ai, que pernas para medias, / ai, que pés para zapatos, / ai, que corpiño tan feito / para *bicos e abrazos*”²⁴; “Miña nai doum’ unha tunda / e eu deille un *abrazo*; / ela foi e doume un *bico* / coas costas dun angazo”²⁵; “O muíño n’ é muíño, / é a capilla dos ratos / en donde se dan os *bicos* / amailos moitos *abrazos*”²⁶; “Ós homes non lles consintas / qu’ un *abrazo* eles che den; / *tras do abrazo vai un bico* / e logo nada os contén”²⁷.

Isto permítenos emparella-lo bico prometido (na súa forma diminutiva en -ín) co abrazo, dándolle dese xeito corpo ó verso final:

20. Fraguas Fraguas, A., op. cit., p. 115.

21. Fraguas Fraguas, A., op. cit., p. 115

22. Informante: Oliva Ocampo Méndez; A Ermida, A Pontenova, Lugo, 11/1988.

23. Otero, A., *Vocabulario de San Jorge de Piquín*. Verba, anejo 8, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago, 1977, p. 175.

24. Blanco, D., op. cit., vol. 2, p. 37.

25. Blanco, D., op. cit., vol. 2, p. 40.

26. Blanco, D., op. cit., vol. 2, p. 47.

27. Blanco, D., op. cit., vol. 2, p. 334.

(...)
 el se achegue onda min:
 na cancela dareill' auga,
 un abrazo e un biquín.

3. Recreando a atmosfera

Os incidentes na arada son un tema recorrente na nosa literatura e contribúen á creación dun estilo que esta impresionante peza do *nonsense* popular galego recolle moi ben:

"Era home que non era / andaba na arada, / con bois, un de barro / e outro de palla. / (...) / Colga cro non era / os bois na aguillada / e o xugo a pacer / botando na arada, / foi d' alá pr' aquí, / sin ver que n' andaba. / (...)"²⁸

En *Mărgin' cu plugu pã coastă*, un arador robusto e disposto é rexeitado pola moza solicitada. O seu inicial optimismo esfrangúllase, descompónselle peza a peza a arada. O mozo queda privado dos seus atributos máis evidentes.

Un intre de distracción na arada provoca a perda do modo de subsistencia e compromete o futuro dese *fecior de gazdă*, mozo de gran importancia na comunidade, representante dun ideal de vida sustentado na independencia económica e na máis alta consideración social.

A irónica resignación do arador diante desa situación de desgracia ten comparanza na nosa lírica popular: dunha anécdota pouco feliz acontecida ó final da guerra civil –un macho, a besta dun personaxe alcumado "Páxaro de Pacios", cae dunha parede embaixo e parte o espiñazo–, un tal Xermán do Caseiro (de Bogo, A Pontenova, Lugo) ameceu unhas coplas que circularon por escrito e oralmente ata os nosos días. O contido desas coplas é interesante para establecérmolo ton propio dunha aventura na que un personaxe perde no camiño a súa facenda. Velaí uns fragmentos (nótese a resignación do personaxe pola perda do animal nas coplas 3 e 6, e como esa resignación serve na número 7 para aludir ás esixencias conxugais da muller do afectado):

(...)
 (1) Polo camín de Ramil,
 o Couso e o camín das Travesas,
 o Páxaro vai camiñando
 co aparello ás costas.

(2) E ó pasar por Pena d'Home,
 viuño Ramón do Sindín
 e berrou polos de Pacios:
 —¡Desarmai o Paxarín!

(...)
 (5) E o Páxaro entristecido
 a todos facía chorar
diciendo a los presentes:
—Se ha roto la vertebral.

(6) Inda conservo o sebo
 para darlle brillo ós zapatos,
 cando vaia polo mundo
 pra desempeña-los xatos.

28. Blanco, D., op. cit., vol. 2, pp. 308-309.

(3) Xuaniña, xefa de Pacios,
preguntoulle pola carne,
e o Páxaro respondeulle:
—Xa non tiña máis ca fame.

(7) También le quitó el rabo
para escoba de cocina,
que dice que su señora
la tiene muy mal barrida²⁹.

(4) Comamodemo se sei (...)
en que 'hora vou montar;
porque ahora se me murió
mi potente rocinal.

Volvamos ve-lo orixinal, que principia da seguinte maneira:

Mărgîn' cu plugu pă coastă, / *Indo co arado costa arriba,*
Văd o mîndră de nevastă. / *vin unha rapaza casadeira.*
Uitîndu-mă după dînsa, / *mentres quedei mirando para ela*
Mi s-o rupt plugu şî bîrşă. / *rompeume o arado e a palmela.*

E no galego:

Nunha moza casadeira
cando araba reparei.
Tanto mirei para ela
que a palmela dobreguei.
(...)

A palmela (rellá) e o trouso (curva do temón) son termos que pertencen ámbolos dous ó mesmo sistema dialectal, pois obviamente cómpre manter unha certa coherencia na escolla das formas correspondentes.

Vemos que na nosa tradución abonda con dobrega-la palmela en vez de rompela. En certo modo restablécese unha sucesión de feitos máis clara na serie dos acontecementos.

Mi s-o rupt plugu şî bîrşă. / *rompeume o arado e a palmela.*
Pîn-am făcut bîrşă nouă, / *Ata que fixen unha palmela nova,*
Mi s-o rupt grindeiu-n două. / *fóiseme a parti-lo trouso pola metade,*
Pîñă mi-am pus grindei nou, / *cando lle puxen un trouso novo,*
Mi s-o sîngerat un bou / *desangróuseme un boi*
Pîñă un bou l-am sîngerat, / *cando dei sangrado o boi,*
Mi-o perit şî celălalt. / *morreume tamén o outro*

29. Informantes: Angel & Lucinda Fernández Méndez; O Cerdeiral, A Pontenova, Lugo. 02/1993.

Exprésase desta guisa:

(...)
que a palmela dobreguei.
Dende que a enderencei,
foim' a partir o trouso,
e púxenll' un trouso novo
e un boi foi e espetouse.
Dende qu' aquel boi sangrara,
morreume tamén o outro.
(...)

A diferenciación cultural causante das dificultades propias á formulación dunha realidade ou dun símbolo dado³⁰ é evidente dadas as diferencias de organización social e ocupacional do mundo rural aquí e aló. Esta diferenciación leva o traductor a asumir unha serie de adaptacións puntuais³¹.

Un destes últimos casos de adaptación témolos cando, no orixinal, o bo mozo da cántiga fai uso dun látego (*biciu*) para afala-los bois. A adaptación do látego en “aguillada”, coma tantas outras adaptacións, é necesaria dentro do respecto das formas galegas que atopamos en cántigas da talla de:

Eu xunguín os meus boisiños,
e leveinos á arada,
e no medio do camiño
acordouseme a aguillada. (...) ³²

Mariño Ferro³³ ilústranos sobre a ambigüidade da “aguillada”, símbolo da sexualidade que o home esquece ou perde no texto. Polo que o fragmento

Eu, fecior de gazdă mare, / *Eu, mozo de gran riqueza,*
Am rămaș cu plugu-n cale. / *quedei co arado no camiño;*
Eu, fecior de gazdă bun, / *eu, mozo de boa riqueza,*
Am rămaș cu biciu-n drum. / *quedei co látego no camiño.*

conserva o seu sentido en:

(...)
Eu, que son bo vinculeiro,
no camín deixo a arada;

30. Bastin, G., “La notion d’adaptation en traduction”, *Meta*, 38/3, 1993, p. 475.

31. Bastin, G., op. cit., p. 475.

32. Blanco, D., op. cit., vol. 1, p. 201.

33. Mariño Ferro, op. cit., pp. 72-73.

eu, home de moitos leiros,
no carreiro vaim' aguillada.

IV. A modo de conclusión

O coñecido paralelismo estrutural e semántico da literatura popular de tradición oral entre os textos do ámbito lingüístico románico –e a miúdo extrarrománico– debora abondar para motiva-lo interese de investigadores e tradutores literarios.

Na súa calidade de reveladora da identidade común³⁴, a traducción resulta un eficaz instrumento para alarga-la dispoñibilidade da nosa lingua ata esa fronteira da traducción de textos de literatura popular. Mediante ela, respóndese ademais á necesidade de recuperar certas fontes que non entran no canon das obras verquidas para o galego.

Sempre que sexa preciso para a súa traducción, os motivos poden provir de xéneros moi distintos ós do orixinal. De querer traducir textos épicos, cando a tradición literaria galega carece practicamente dese xénero, o tradutor ben deitará nese caso da posibilidade de transformar certo tipo de elementos ou incluso de botar man directamente de motivos espallados nalgúns romances ou ata nos episodios dos encontros con seres sobrenaturais dos contos maravillosos.

Insistirei finalmente no feito de que, contrariamente ó contido de moitas escolmas, baleiras da información máis elemental das fontes consultadas, as pezas que lemos aquí remiten a unha serie de “informantes”, é dicir que o texto orixinal posúe autor, data, público e, de media-lo oficio da traducción, quizais, unha nova fortuna no sistema literario que estea disposto a recibilo.

V. Relación dos informantes dos textos orixinais

Cîn' aud fluier zîcîn'
Haida, fată, să te joc
Mărgîn' cu plugu pă coastă
Mîndra care joacă bine
Păsărică cu doi pui
Săraci cărările mele

Unde joacă om frumos
Zî, țigane, la vioară

Mihali Gavril Fisa (Stețco 1990: 256)
Ion Danci (Stețco 1990: 259)
Mihali Gavrilă (Stețco 1990: 233)
Ion Danci (Stețco 1990: 258)
Todosia Stețcu (Stețco 1990: 220)
Valerica Stețcu, nai de Valerica
(Stețco 1990: 129)
Mihali Gavril Fisa (Stețco 1990: 257)
Mihali Sava (Stețco 1990: 263)

34. Véxase ó respecto Robyns, C., “Translation and Discursive Identity”, *Poetics Today*, 15:3, 1994, pp. 405-428.

Instrumenta

Recursos para traductores na rede Internet.
Xosé María Gómez Clemente

Traducción automática e traducción asistida por ordenador: aspectos terminolóxicos e tipoloxía.
Javier Gómez Guinovart

Dúas traduccións ó castelán do *Hamlet* de Cunqueiro.
Xosé Antón Palacio Sánchez

A transcripción do chinés.
Fernando Pérez-Barreiro Nolla

100 paremias alemanas e as súas correspondencias galegas.
Luciano Fernández de Sanmamed
Silvia Montero Küpper

RECURSOS PARA TRADUCTORES NA REDE INFORMÁTICA INTERNET

Xosé María Gómez Clemente

Introducción

Neste final de século estase a producir unha nova revolución que vai modificando totalmente as condicións de comunicación entre as persoas. A informática foise introducindo en tódolos ámbitos da existencia do home: a vida privada, as relacións comerciais, a vida académica, etc. Neste contexto, as posibilidades que abre a expansión da rede Internet para a comunicación entre persoas, nos campos profesional e persoal, son infinitas, xa que proporciona un medio relativamente barato de transmisión e recepción de datos e, ademais, polo de agora, sen ningún tipo de censura. O mundo, xa que logo, enfróntase cunha nova era que vai conseguir unha globalización da cultura, circunstancia esta que é evidentemente positiva pero que, tamén, fai xurdi-lo medo a unha uniformización ideolóxica, baseada na cultura anglosaxona, que pode traer consecuencias bastante graves.

No noso país a rede Internet utilízana sobre todo as institucións académicas e algunhas empresas privadas. Nas universidades a extensión do servizo fixo que fose moito máis doada a comunicación entre especialistas de determinadas materias e a consulta de datos de interese para a docencia e a investigación. Sen embargo, aínda queda moito camiño por percorrer ata que chegue o momento dunha dispoñibilidade real da rede para tódolos membros da comunidade académica.

Neste pequeno traballo tratarei de mostra-las vantaxes que pode supor para os tradutores a utilización de Internet. Quero debuxar un panorama das posibilidades que se ofrecen e, desta maneira, anima-las persoas interesadas a explora-los distintos recursos. Non pretendo avalía-la utilidade real dos servizos que están ó dispor dos usuarios xa que, para isto, cumpriría un traballo moito máis longo que analizase coidadosamente a información e xebrese o verdadeiramente interesante do que se podería considera-lo refugallo. A información que se pode recuperar é enorme e, obviamente, a calida-

de pode variar tamén enormemente. Centrareime unicamente naqueles recursos ós que se ten acceso a través do sistema *World Wide Web* (a “arañeira mundial”) xa que é unha forma sinxela e dinámica de obter información, baseada en conexións hipertextuais. Para “navegar” por esta “arañeira” non hai que ter grandes coñecementos informáticos, aínda que si cómpre unha certa familiaridade co idioma inglés. Como acabo de dicir, o WWW está baseado no sistema de hipertexto que permite vencellar uns datos con outros (texto, gráficos, arquivos de imaxe, audio, vídeo, etc.) en distintos documentos que poden estar en ordenadores espallados por todo o mundo. Para poder utilizar este servizo hai que ter un programa cliente ou “navegador” como *Netscape*, *Mosaic*, *Cello*, *Win Web*, *Mac Web*, *Chamaleon*, *Samba*, *Web Explorer*, etc., que, en moitos dos casos, se poden copiar directa e gratuitamente da rede. Os máis populares son os dous primeiros: *Netscape* e *Mosaic*. *Netscape* foi o que eu utilicei xa que presenta vantaxes sobre *Mosaic* no que atinxe á rapidez da transmisión de datos (imaxes e texto) e a capacidade de imprimilo que se busca. Para conectar cun servidor de WWW hai que indicarlle ó programa o enderezo onde está. Esta información ten o formato seguinte: *http://* (indicador estandarizado de localización de hipertexto) + *enderezo* (p. e. *www.lycos.com*) e hai que especificala no lugar que lle corresponda en cada programa (en *Netscape* no cadro “Location” do menú). Fago tamén referencia ás listas de correo e ós grupos de discusión que non funcionan vía WWW.

Os recursos que hai en Internet de utilidade para os tradutores ou os investigadores da tradución son inmensos. Nun traballo coma este só se poden comentar uns cantos e tentei que fosen os que mellor se poden aproveitar. Dividín os documentos en distintos grupos:

1. Nun primeiro grupo agrupei aquelas páxinas de WWW que serven de plataforma para conectar cunha variedade ampla de recursos para tradutores e lingüistas. Estas direccións teñen a vantaxe de que son verdadeiros centros de información para temas determinados e permiten localizar dunha maneira moi rápida aquelas direccións que nos interesan.

2. Nun segundo grupo, incluín aquelas direccións que se poderían considerar como *instrumenta*, é dicir, que poden servir de axuda ó tradutor no seu traballo. Separei a información de tipo xeral sobre as linguas (aprendizaxe de linguas), da que se refire a instrumentos máis definidos como dicionarios, bases de datos, software, textos electrónicos, xornais, catálogos de librerías, etc.

3. No terceiro grupo aparecen as conexións con centros de estudo sobre Tradución, formación académica de tradutores, listas de correo e grupos de discusión.

4. Por último, referínme ás empresas privadas que se dedican ó negocio da tradución. Á parte do interese propio que isto poida ter (quizais limitado para os tradutores galegos), paga a pena comprobar como se organizan os tradutores profesionais e o proveito que lle tiran á rede.

En certas direccións, tentei describi-lo que contén cada unha das distintas páxinas; noutros casos simplemente comento en liñas xerais o tema ó que se refire. Como indicarei máis adiante, as direccións do grupo 1 son as que ofrecen as conexións máis interesantes para acceder ás dos restantes grupos.

1. Páxinas de WWW con conexións múltiples.

Débase recomenda-lo uso destas direccións para aquelas persoas que desexen ter acceso a un número moi elevado de recursos dunha forma rápida e fácil. Inclúín tanto información para lingüistas coma para tradutores.

1.1. *Arts and Humanities* (<http://www.yahoo.com/Arts/Humanities/>)

Esta é unha páxina moi xeral que ofrece conexións con recursos para a área de Humanidades (*Classics, Courses, Events, History, Institutes, Journals, Linguistics and Human Languages, Literature, Organizations, Philosophy, Theology, Usenet* (noticias)). A conexión máis interesante está en *Linguistics and Human Languages* que permite conectar cun amplo abano de direccións sobre linguas (á parte da *Ethnologue Languages of the World Database* que recolle información lingüística e sociolingüística sobre 6.500 linguas do mundo) e cun apartado especial para tradutores e intérpretes (bastante limitado).

1.2. *The human languages page* (<http://www.dcs.warwick.ac.uk/~bear/Language-Page.html>)

Esta dirección ofrece unha grande cantidade de conexións hipertextuais relacionadas coa lingua en xeral. Abrangue unha ampla gamma de recursos que van dende dicionarios ata cursos de aprendizaxe e mostras de linguas faladas. Como exemplo da exhaustividade da información aquí agrupada, hai que subliña-lo feito de que están representadas, coas súas correspondentes conexións, as seguintes: linguas aborixes de Australia, afrikaans, acadio, árabe, asirio, aimara, bengalí, bretón, búlgaro, catalán, chinés, coreano, croata, danés, eslovaco, eslovenio, español, holandés, inglés, hebreo, húngaro, italiano, latín, maorí, noruegués, polonés, portugués, ruso, serbio, sueco, tamil, turco, urdu, vasco, vietnamita. Aparecen tamén conexións con páxinas de ofertas de traballo para tradutores.

1.3 *Jane Duff's homepage* (<http://www.abo.fi/~jduff/>)

Esta páxina está redactada por unha profesora dunha Universidade finesa. Creouna para que os seus alumnos tivesen recolleita a información que precisaban para a súa materia. É interesante visitala pois facilita moitas conexións con servidores que nos interesan e, asemade, é unha boa mostra das aplicacións que Internet pode ter no ensino universitario.

1.4. *The Linguist Lists: General Resources* (<http://www.emich.edu/~linguist/general.html>).

Páxina onde se pode achar información variada sobre linguas, tradución e recursos informáticos para tradutores.

1.5. *Languages* (<http://www.english.upenn.edu/~jlynch/language.html>)

A través desta páxina pódese acceder ós seguintes servizos: *Literary Resources page*; *The World Wide Web Virtual Library*; *The Human Languages Page*; *Language related newsgroups*; *ECHO-EuroDicautom*; etc.

1.6. *The Languages and Translation* (<http://www.iol.ie/~mazzoldi/lang/index.html>).

Neste documento pódese atopar información variada, non exhaustiva, sobre recursos útiles para os tradutores. Entre estes salientan os dicionarios “on-line” das seguintes linguas: árabe, bretón, catalán, chinés, checo, croata, danés, holandés, hebreo, húngaro, italiano, latín, maorí, noruegués, polonés, portugués, xaponés.

1.7. *The Translator's Home Companion* (<http://www.lai.com/lai/companion.html>)

Outra páxina para tradutores, que ofrece conexións con outras páxinas que se ocupan de temas relacionados coa tradución e con recursos para tradutores.

1.8. *Worldwide Translation Center* (<http://www.infopost.com:80/translation/index.html>)

1.9. *Translators Home Page* (<http://www.infi.net/~sknowles/dict.html>)

1.10. *Internet Resources for Translators* (<http://www.xs4all.nl/~mdraaij/english.html>)

2. Instrumentos de traballo do tradutor na rede

As páxinas de WWW que van aparecer neste apartado son accesibles a través das direccións que aparecen no apartado 1. Clasifíqueinas por tipo de recurso coa intención de que o lector vexa con maior claridade as posibilidades que lle ofrece Internet ó tradutor. Non pretendín facer unha recolla exhaustiva de tódalas direccións e, por iso, quen desexe máis información deberá consulta-las páxinas xerais. Pódese conectar cos enderezos que aparecen aquí a través das seguintes páxinas xerais:

The human languages page (<http://www.dcs.warwick.ac.uk/~bear/Language-Page.html>) (1)

The Languages and Translation (<http://ireland.iol.ie/~mazzoldi/lang/>) (2)

Jane Duff's homepage (<http://www.abo.fi/~jduff/>) (3)

Internet Resources for Translators (<http://www.xs4all.nl/~mdraaij/english.html>) (4)

Unha vez que se conecte con elas, deberase busca-los recursos concretos no apartado que lle corresponda por linguas ou por outro criterio que sempre indicarei. Para non repeti-la dirección, poño ó lado un número que se refire ás páxinas xerais citadas arriba.

2.1. Información xeral sobre linguas.

Neste apartado, organizado por linguas, inclúo algunhas direccións interesantes para consultar datos xerais (noticias, cultura, etc.)

a) alemán

1. *Daily News in German*. (1)
2. *German News Digests* (resumos de noticias en alemán actualizados a diario) (1)
3. *The Cassandra Project, external links* (unha colección de conexións que teñen que ver co estudio da cultura alemá). (1)
4. *The World-Wide-Web Virtual Library: German Subject Catalogue* (1)
5. *365 german-news directory* (noticias curtas, diarias, en alemán e inglés para estudantes). (1)
6. *Goethe-Institut* (1)
7. *Lixl-Purcell's GERMAN WWW Trails* (conexións con servidores alemáns) (1)

b) francés

1. *French Language Press Review* (noticias sobre a lingua francesa) (1)
2. *Web French lessons*. (1)
3. *Hapax* (ferramentas sobre francés no Web) (1)
4. *LE FRANCAIS VIVANT* (gramática francesa, vocabulario e literatura) (1)

c) inglés

1. *The English Language Training Institute*. (1)
2. *EXCHANGE* (colección de escritos en inglés redactados por non nativos co propósito de practicaren a lingua) (1)
3. *The Virtual English Language Center* (conxunto de ferramentas para a aprendizaxe do inglés como segunda lingua) (1)
4. *Lingua Center* (ferramentas para estudantes e profesores de inglés como segunda lingua) (1)
5. *EFLWEB Home Page* (revista interactiva para a aprendizaxe do inglés como segunda lingua) (1)
6. *The English Server* (literatura, lingua e lingüística e poesía) (1 en Multilingual Resources)

d) portugués

1. *The Portuguese language- history and diffusion*. (1)

2. *Home Page da Biblioteca Virtual sobre Lingua e Literatura* (biblioteca virtual de obras escritas en portugués) (1)

e) **ruso**

1. *Russian and Eastern European Studies Home Page* (1)
2. *Simon Hawkin's Russian Page* (conexións con dicionarios bilingües ruso/inglés, fontes cirílicas e literatura rusa). (1)
3. *SovInformBureau* (cultura rusa e caracteres cirílicos). (1)
4. *Swiaz* (lingua rusa, noticias, páxinas de Web, software). (1)

f) **Recursos multilingües (Multilingual resources)**

1. *University of Michigan Linguistics Archives* (fontes, programas e listas de palabras) (1)

2. *Language Wordlists* (listas de palabras, sen traducción, de máis de doce linguas) (1)

3. *Universal Survey of Languages* (contén información variada, tanto para o especialista coma para o afeccionado, sobre diversas linguas: arquivos de son de lingua falada, descrições de morfoloxía e fonoloxía das linguas do mundo; introducción á lingüística en hipertexto; introducción e referencia ó International Phonetic Alphabet; dicionario de lingüística; información sobre as familias de linguas.) (1)

4. *Translation Office in Viena* (facilita a traducción de diversos tipos de documentos a varias linguas, incluídas as máis importantes de Europa) (en Multilingual Resources). (1)

5. *Yamada Language Guides* (outro índice de recursos lingüísticos) (1)

6. *Gateways to International News Services* (conexión a través de <http://www.lai.com/lai/companion.html>).

7. *Phraseology. A Catalogue of Multilingual Resources on the Internet* (<http://www.utas.edu.au/docs/flonta/PHRASEOLOGY>) (conxunto de referencias sobre xornais electrónicos, servidores que inclúen información sobre proverbios, modismos e xerga, libros electrónicos, editoriais, etc. que teñen relación coa fraseoloxía. Información moi completa e ordenada da Universidade de Tasmania en Australia).

2.2. Bases de datos e repertorios lexicográficos

Aquí aparece unha recolla non exhaustiva dos dicionarios e glosarios “on-line”.

a) **alemán**

1. *Englisches-Woerterbuch und Dictionary* (dicionario bilingüe en formato de base de datos). (1)

2. *Worterbuch Englisch-Deutsch und Deutsch-Englisch* (Chemnitz) (1)

b) español

1. *Small Spanish-to-English dictionary* (2)
2. *Small English-to-Spanish dictionary* (2)
3. *English < >Spanish word/phrase dictionary and translator* (pódese cargar software para Windows) (2)

c) francés

1. *French-to-English Dictionary* (diccionario en formato de base de datos) (1)
4. *English-French Dictionaries and resources* (1)

d) galego

1. *Galician-English-Spanish computer dictionary* (software para Windows que se pode cargar) (2)

e) inglés

1. *Hypertext Webster Interface* (diccionario de inglés) (1)
2. *American English Dictionary* (diccionario en formato de base de datos) (1)
3. *Dictionary of Technical and Natural Language* (en formato de base de datos) (1)
4. *English Dictionary* (diccionario en formato de base de datos) (1)
5. *ARTFL Project: ROGET Form* (base de datos léxicos baseada no Roget Thesaurus) (1)
6. *Roget Thesaurus* (3 en Thesaurus)
7. *The Free On-line Dictionary of Computing* (diccionario baseado en hipertexto) (consúltase directamente en <http://wombat.doc.ic.ac.uk/>)
8. *Oxford English Dictionary* (3)
9. *The WWLIA Legal Dictionary* ([http://www.islandnet.com/\(wwlia/diction.html\)](http://www.islandnet.com/(wwlia/diction.html))).
10. *English Dictionary* (Princeton University) (3 en Miscellaneous)
11. *The Alternative Dictionaries* (xergas, lingua coloquial, etc.) (3 en Miscellaneous)
12. *BABEL* (glosario de abreviacións e acrónimos de termos informáticos) (1)
13. *CobuildDirect Corpus Sampler* (<http://titania.cobuild.collins.co.uk>). Esta páxina só mostra un pequeno exemplo do que nos pode ofrecer esta base de datos. Están recollidas vinte millóns de palabras do inglés contemporáneo, falado e escrito. Para consulta-lo conxunto do corpus, hai que subscribirse.

f) portugués

1. *Diccionario portugués-inglés e traductor* (pódese cargar software para Windows) (2)

g) **ruso**

1. *English-Russian, Russian-English and Thesaurus of Computer Terms* (recoñece caracteres cirílicos e a súa transcripción) (2)

2. *Interactive English-Russian dictionary* (require fontes especiais para cirílico K018) (2)

3. *Russian < > English dictionary* (pódese cargar software para Windows) (2)

3. *English < > Russian dictionary and translator* (pódese cargar software para Windows) (2)

h) **multilingües**

1. *EURODICAUTOM* (<http://www.uni-frankfurt.de/~felix/euridictautom.html>) Base de datos de termos normalizados e terminolóxicos. Pódense facer consultas puntuais dende unha serie de linguas de partida para unha determinada lingua de chegada.

2. *The Logos Dictionary* (<http://dictionary.logos.it/>) Base de datos documentais e terminolóxicas para tradutores.

Outras conexións moi completas con dicionarios “on-line” pódense facer a través dos seguinte enderezos.

a) http://math-www.uni-paderborn.de/HTML/Dictionaries_text.html

b) <http://www.yahoo.com/Reference/Dictionaries/>

2.3 Coleccións de textos e libros electrónicos

A posibilidade de acceder a libros en formato electrónico, xeralmente obras literarias, é maior cada ano que pasa. En moitos servidores pódense copia-los textos en disquete, o que facilita enormemente certos labores de investigación e a tradución. Pódese acceder ás distintas coleccións a través de (1) en *Book/Text Collections*.

1. *On-line Books Page* (inclúe conexións con textos en inglés, nas linguas escandinavas, italiano, francés, gaélico irlandés e con outras páxinas con textos noutras linguas)

2. *Electronic Text Projects* (índice de servidores con textos e libros electrónicos)

3. *Project Gutenberg* (colección de textos en inglés para ler e recuperar en disco).

4. *Alex electronics text archive/index*

5. *OBI The Online Book Initiative* (arquivo de textos, libros, xornais, mapas e imaxes electrónicas)

6. *CETH* (textos electrónicos para Humanidades).

7. *Oxford Text Archive* (textos electrónicos en varias linguas, principalmente inglés) (1, conexión en Multilingual Resources).

8. *Association des Bibliophiles Universels* (colección de textos franceses de libre acceso) (1)

9. *Electronic Library de Books Stacks Unlimited* (textos electrónicos tanto de libre acceso como codificados) (1)

2.4. Xornais e revistas

Gracias a estas conexións o traductor poderá acceder a textos xornalísticos e conseguir información actualizada sobre o país ou países da lingua que traduce. Non recollo tódolos xornais accesibles na rede.

Os enderezos que non leven ningunha indicación á marxe pódense consultar na dirección (<http://www.mediainfo.com/edpub/e-papers.links.html>) (ordenados por país). Nos restantes aparece a conexión, directa ou indirecta, explicada á beira.

a) alemán

1. *Der Standard* (Viena) (Austria)
2. *Das Sonntagsblatt* (Hamburgo) (Germany)
3. *Die Welt* (Berlín) (Germany)
4. *Süddeutscher Verlag* (Munich) (Germany)

b) francés

1. *Le Monde* (París) (France)
2. *Le Monde Diplomatique* (París) (France)
3. *Liberation* (París) (France)
4. *Dernieres Nouvelles d'Alsace* (Estrasburgo) (France)

c) inglés

1. *The Guardian* (Londres) (England)
2. *Financial Times* (Londres) (England)
3. *The Telegraph* (Londres) (conexión en (4)) (England)
4. *The Times/Sunday Times* (Londres) (England)
5. *Socialist Worker* (Londres) (England)
6. *New York Times on the Web* (National newspaper sites) (United States)
7. *Usa Today* (National newspaper sites) (United States)
8. *Wall Street Journal* (National newspaper sites) (United States)
9. *San Francisco Chronicle* (California) (United States)
10. *Ottawa Citizen* (Ontario) (Canada)
11. *The Gazette* (Quebec) (Canada)
12. *An Phoblacht/Republican News* (Dublin/Belfast) (Ireland)
13. *Irish Times* (Dublín) (Ireland)

d) Portugués

1. *O Público* (<http://www.publico.pt>)
2. *Jornal de Noticias* (O Porto) (Portugal)
3. *O Globo* (Rio de Janeiro) (Latin/South America) (Brasil)

4. *Jornal do Brasil* (Rio de Janeiro) (Latin/South America) (Brasil)
5. *Folha de S. Paulo* (S. Paulo) (Latin/South America) (Brasil)

2.5. Conexións con catálogos de bibliotecas

Nas direccións (<http://www.lai.com/lai/companion.html>) e (<http://www.yahoo.com/Reference/Libraries/>) pódese acceder a un listado das bibliotecas (universitarias e non universitarias) que están conectadas á rede. Interesante para a investigación bibliográfica.

2.6. Software

Inclúo a seguir unha serie de enderezos, maiormente de compañías privadas, que explican o software que desenvolveron para tradutores. Nalgúns casos pódense cargar demostracións deses programas: Véxase tamén o apartado 2.2.1. e 2.2.2.

1. <http://www.knowledge.co.uk/xxx/mpcdir/index.htm> (nesta dirección pódese copiar en disco ou consulta-lo libro titulado *The Multilingual PC Directory* que é unha guía que describe o software para linguas existente no mercado (aparecen citadas máis de 170 linguas)
2. <http://www.zem.co.uk/mlsoft/transltat.htm> (software multilingüe para traducción)
3. <http://www.net-shopper.co.uk/software/ibm/trans/index.htm> (software e outros servizos)
4. http://www.itsnet.com/multiling/public_html/prod.html (software e asesoramento)
5. <http://www.dataviz.com/OEMOptions.html> (software)
6. <http://humanities.byu.edu/TGR/trgdescr.htm> (centro universitario para a investigación sobre software para tradutores)
7. <http://humanities.byu.edu/TGR/tm2.htm> (estudio sobre un paquete integrado para tradutores que analiza os orixinais, traduce e corrixe o resultado)
8. <http://www.trados.com/> (servidor da empresa TRADOS recoñecida pola calidade dos seus produtos para tradutores)
9. *Bilingual Software demo and home pages* (conexión a través de (1) en Commercial Resources)
10. *HyperGlot The Foreign Language Software Company* (conexión a través de (1) en Commercial Resources)
11. *Agora Language Marketplace* (software para tradutores) (conexión a través de (1) en Commercial Resources)
12. *Translations Experts* (software para tradutores; pódense cargar demos) (conexión a través de (1) en Commercial Resources)
13. <http://www.cecm.sfu.ca/personal/jens/tutorial/setup.html> (inclúe información interesante para que os tradutores poidan crea-las súas propias páxinas de Web).

14. *Softwares Relatifs a la Francophonie* (software para falantes e aprendentes da lingua francesa) (conexión a través de (1))

2.7. Recuperación de Información

Para un traductor a busca de información, tanto a xeral coma a especializada, é vital para o seu traballo. No “ciberespacio” existen diversos sistemas de recuperación de información que son moi doados de utilizar e tamén extremadamente útiles. Entre outros, pódense citar Lycos (<http://www.lycos.com>) e Yahoo (<http://www.yahoo.com>) que son os máis populares. O sistema de busca é sinxelo: só hai que escribi-lo tema ou termo desexado e axiña se ha obter un resumo de tódolos documentos de Web onde aparecen, xunto coa dirección para face-la conexión. Na dirección <http://home.nestcape.com/internet-search.html> existe a posibilidade de conectarse con 13 ferramentas de busca, cada unha con características distintas para axeitarse ás necesidades dos usuarios.

Tamén se pode consultar unha páxina chamada *Localization Information* en (<http://www.lai.com/lai/companion.html>).

Por último, tamén se pode conectar con (<http://www.ole.es>) que proporciona información en español sobre diversos temas. É interesante sobre todo para acceder directamente a servicios localizados en España e para aquelas persoas que non dominen adecuadamente o inglés. Está en proceso de construción e, polo de agora, non é demasiado útil.

3. A traducción como disciplina teórica e práctica

Aquí van aparecer unha serie de páxinas que son útiles para coñecer diversos aspectos da traducción como disciplina: a formación de tradutores, a discusión teórica, o intercambio de información entre especialistas, etc. Ben aproveitados, estes recursos axudan a estar ó día das investigacións sobre a disciplina.

O número que aparece ó lado dos enderezos refírese, coma no apartado anterior, á seguinte páxina xeral:

The human languages page (<http://www.dcs.warwick.ac.uk/~bear/Language-Page.html>) (1)

The Languages and Translation (<http://ireland.iol.ie/~mazzoldi/lang/>) (2)

Jane Duff's homepage (<http://www.abo.fi/~jduff/>) (3)

Internet Resources for Translators (<http://www.xs4all.nl/~mdraaij/english.html>) (4)

3.1. Institucións, asociacións, departamentos universitarios interesados no estudio da traducción e na formación de tradutores.

Na rede pódese conectar cunha serie de centros para a formación de tradutores, intérpretes e sobre estudos da traducción. Basicamente dáse información sobre os cursos que ofrecen, condicións para a matriculación, etc.

a) Alemaña

1. *Neuphilologische Fakultät. Universität Heilderberg* (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)
2. *Institut für Übersetzen und Dolmetschen. Universität des Saarlandes* (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)

b) Austria

1. *Institut für Übersetzer-und Dolmescheerausbildung* en Graz (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)
2. *Institut für Übersetzer-und Dolmetscheerausbildung* da Universidade de Innsbruck (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)

c) Canadá

1. *The Canadian Association for Translation Studies* (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)

d) España

1. *Licenciatura en Traducción e Interpretación* (Universidad Pontificia de Comillas) (<http://www.upco.es/cgis/mapserve/tra.htm>) Información sobre planos de estudio e bolsas.

e) Estados Unidos

1. *The Graduate School of Translation and Interpretation Monterey Institute of International Studies*, en Monterrey California (conexión en (4) Schools for Translation/Interpretation/Translation Studies)
2. *Center for Translation Studies*, Universidade de Texas en Dallas (<http://www.utdallas.edu/research/cts/>)
3. *American Translators Association/Carolina Association of Translators and Interpreters* (<http://webwrite.com/tta/membrshps.html>)
4. *University of Iowa Translation Laboratory* (<http://www.uiowa.edu/~trans-lab/>) (centro para a formación continuada de tradutores).
5. *Interpretation and Translation Studies. Center for Interpretation and Translation Studies* (<http://www.hawaii.edu/catalog/arts-sci-files/it.html>). (a Universidade de Hawai ofrece un curso que inclúe disciplinas como "Teoría da Tradución", "Tradución á vista", "Intepretación consecutiva e simultánea", "Tradución asistida por ordenador", etc).
6. *Lewis Language Arts* (especializado en tradución técnica inglés-francés) (conexión a través de (1) en Linguistic Labs and institutions on the Net)
7. *The Boston School of Modern Languages* (conexión a través de (1) en Linguistic Labs and institutions on the Net).
8. *Centre for Theories of Language and Learning* (conexión a través de (1) en Linguistic Labs and institutions on the Net).

e) Finlandia

1. *Savonlinna School of Translation Studies* (<http://www.joensuu.fi/HumanistinenTDK/skol/kvl2.htm>). Pódese atopar información sobre este centro e os estudos que ofrece.

f) México

1. *Colegio de México* (<http://www.colmex.mx/pft/req.html>) Programa para a formación de tradutores estruturado en catro semestres. Acceso limitado.

g) Reino Unido

1. *The Institute of Translation & Interpreting* (<http://www.ourworld.compuserve.com/homepages/iti/>) (promove a calidade das traducións e establece unha serie de normas de conduta para o tradutor)

3.2. Listas de correo

As listas de correo son un método eficaz para estar en contacto con outros usuarios que se interesan por un determinado tema. Calquera persoa pode enviar unha mensaxe que será distribuída entre tódolos que están subscritos a esa lista e, tamén, recibi-las que outras persoas envían. Malia que non toda a información que se recibe é interesante, sempre se pode entrar en contacto con persoas que comparten os mesmos intereses, saber de publicacións, congresos, ofertas de traballo, etc.

No enderezo <http://www.iol.ie/~mazzoldi/lang/maillist.htm> pódese obter información interesante sobre o funcionamento das listas de correo. Tamén se atopa unha base de datos sobre listas organizadas por linguas. Unha delas, a chamada TRANSLAT, está especializada na discusión da teoría e práctica da tradución. Dedícase especialmente á tradución literaria e á teoría da tradución contemporánea. O obxectivo desta lista é formar unha base de datos para tradutores. Para subcribirse hai que mandar unha mensaxe por correo electrónico a [listproc at mail.wustl.edu](mailto:listproc@mail.wustl.edu) co seguinte texto: *subscribe translát + nome propio + apelido* (da persoa que desexa subcribirse).

En <http://ourworld.compuserve.com/homepages/hniska/ltr.htm> hai información sobre LANTRA-L, unha lista de correo dedicada á discusión de tódolos aspectos da tradución e a interpretación das linguas naturais, incluídos aqueles relacionados cos instrumentos informáticos de axuda ó tradutor e ó intérprete. Para subcribirse hai que mandar unha mensaxe por correo electrónico a [listserv at searn.sunet.se](mailto:listserv@searn.sunet.se) co texto seguinte: *subscribe lantra-l* (sen ningún nome).

3.3. Grupos de discusión

Os grupos de discusión, tamén chamados *news*, é un dos recursos de Internet máis interesantes. Funcionan coma caixas de correo onde se poden ler e mandar mensaxes sobre temas específicos. Calcúlase que debe haber un

total de 20.000 grupos de discusión neste momento na rede. Para poder acceder a este servizo hai que ter un lector específico e subscribirse a un grupo determinado.

Hai un grupo de discusión que trata sobre linguas e tradución en xeral, *sci.lang.translation*, ó que se pode acceder de distintas maneiras. O xeito máis doado é subscribirse por medio dun lector de news (Netscape incorpora un).

Á parte disto, en (<http://www.lai.com/lai/companion.html>) pódese acceder a unha páxina chamada *Access to Translation-related Newsgroups and Forums* con información sobre os procedementos de conexión.

3.4. Congresos, simposios e seminarios

Se se quere conseguir información sobre as reunións científicas sobre tradución que se organizan por todo o mundo, en <http://www.lai.com/lai/companion.html> pódese conectar coa páxina chamada *Information on Conferences and Seminars*. Tamén se difunden noticias sobre reunións científicas a través do correo e dos grupos de discusión.

3.5. Información variada

No enderezo (<http://www.lai.com/lai/companion.html>) existe unha conexión con *The latest News of the Translation World* que, supoño, vai contar con información de tipo xeral para os tradutores. Anúnciase que vai ser instalada axiña.

4. Empresas de tradución

As empresas que se dedican a ofrecer servizos de tradución e interpretación a través da rede son moi numerosas. Normalmente son gabinetes de xestión que distribúen os traballos encargados entre unha serie de tradutores especializados. Os tradutores poden entrar nas bases de datos desas empresas se superan unha serie de requisitos. Ofrecen boa calidade na tradución e prezos razoables. Inclúo varias direccións, non porque sexan especialmente útiles para os tradutores galegos, senón para que se vexa como se traballa coa tradución a través da rede. Á parte disto, tamén é moi frecuente atopar anuncios de tradutores individuais que crearon a súa propia páxina de Web. Agardamos que en pouco tempo haxa páxinas de empresas e de tradutores galegos en Internet.

1. *Lists of Translators, Translation Agencies and Translation Organizations* (conexión en <http://www.lai.com/lai/companion.html>)

2. *Wordnet Language Service* (<http://www.ultranet.com/wordnet/>).

Como se nos indica na páxina de presentación, Wordnet é o nome dunha empresa formada por expertos especializados en tradución e en procesamento de textos. Traballa con empresas privadas para traducirlos seus folletos, catálogos, presentacións comerciais e documentación legal internacional ás linguas dos países onde pretenden iniciar un negocio. O cadro de

persoal da empresa achégase ós 1.500 tradutores que pasaron por un exame rigoroso do seu dominio das linguas da tradución. Cada tradutor ten unha ficha na que aparecen ata 100 datos que se refiren á súa formación, práctica e dominio de especialización. A empresa traballa cos seus “empregados” por vía de fax ou correo electrónico, xa que están repartidos polo mundo enteiro. Wordnet encárgase de coordina-los traballos, busca-lo especialista máis axeitado para o traballo contratado e de comproba-la calidade do texto traducido tanto dende un punto de vista lingüístico coma cultural. Ofrecen un total de 80 combinacións de linguas.

3. *Aleph. The Global Translation Alliance* (<http://www.aleph.com/>)

Servicio que ofrece ós seus clientes unha base de datos que lles proporciona datos sobre as combinacións de traducións posibles e sobre os tradutores expertos en cada unha delas. As linguas que se empregan son: árabe, chinés (cantonés e mandarín), checo, danés, inglés, neerlandés, finés, francés, alemán, grego, catalán, basco e, sorprendentemente, **galego**. Os tradutores poden engadi-lo seu nome á lista despois de superar unha serie de condicións.

4. *Aquarius home page* (<http://www.xs4all.nl/~jumanl/Aquarius.html>)

Un enderezo interesante para os que buscan tradutores. Ten unha lista deles que poden ser contratados por Internet, organizados por linguas e por especialidade. Os tradutores poden engadi-lo seu nome:

5. *Worldwide Translation Services* (http://www.itsnet.com/home/multiling/public_html/prod.html)

Ofrece tradutores en máis de 100 linguas de toda América, Europa, África e Asia; procesado de textos; mecanografía e impresión. Tradución xurídica: reclamacións de seguros, xuízos e arbitrios. Tradución comercial para convencións e negociacións. Tradución médica e tradución especializada.

6. En <http://www.iminet.com/espanol.htm> (empresa que axuda ós tradutores a crea-la súa propia páxina de Web para se anunciaren na rede)

7. En <http://www.worldserver.pipex.com/nc/translation> (ofrece servizos para aquelas persoas que encontren dificultade en entender e facerse entender dentro da Rede.)

Ata aquí esta relación do que pode ser interesante para os tradutores en Internet. Dende logo, non foi unha recollida exhaustiva xa que unicamente se pretendía describi-las posibilidades da rede para aquela persoa que non está familiarizada con ela. Ademais, cumpriría facer unha avaliación a fondo de cada unha das páxinas citadas e tirar algunha conclusión sobre a súa verdadeira utilidade. Quizais a información que aquí aparece pareza un pouco confusa para os que non traballan adoito con Internet. Se cadra, o máis recomendable é que os que se inician como “navegantes” conecten cunha páxina xeral e que se deixen levar polas conexións hipertextuais. Cómpre, para isto, paciencia e tempo. A cantidade de información que nestes momentos se

pode consultar na rede é inmensa e necesítase un pouco de habelencia para atopalo que se busca. A todo isto hai que engadi-lo feito de que moitas veces as conexións son moi lentas, por non esta-la rede telefónica española totalmente dixitalizada, e a espera pode chegar a ser desesperante. Malia isto, non debemos esquecer que Internet é unha ferramenta case indispensable para os tradutores ou para calquera outra persoa con intereses académicos ou profesionais. Agardamos que así o comprendan os responsables dos centros de ensino para que faciliten o acceso ó alumnado e os responsables das comunicacións en xeral para que poidan ofrecerlles ós cidadáns conexións cada vez máis baratas.

TRADUCCIÓN AUTOMÁTICA E TRADUCCIÓN ASISTIDA POR ORDENADOR: ASPECTOS TERMINOLÓGICOS E TIPOLOXÍA

Javier Gómez Guinovart
Universidade de Vigo

Unha das causas do escepticismo con que moitas persoas interesadas neste campo contemplan as posibilidades da traducción automática (TA) e da traducción asistida por ordenador (TAO) radica nos pobres resultados ofrecidos polos programas informáticos comerciais autodenominados de “traducción automática”, e na xeneralización inxustificada desta percepción negativa ó conxunto de aplicacións informáticas especificamente deseñadas para a súa incorporación no proceso da traducción humana. O obxectivo deste artigo é presentar unha perspectiva global das posibilidades da informática aplicada á traducción, ofrecendo ó mesmo tempo os instrumentos terminolóxicos e conceptuais necesarios para a súa sistematización.

Con este fin, cómpre establecer, en primeiro lugar, certas distincións terminolóxicas necesarias que considero de grande utilidade, inspiradas nalgúñas ideas elaboradas na recente introducción á traducción automática de John Hutchins e Harold Somers¹, xa expresadas con algunhas diferencias por Martin Kay² a principios da década de 1980. Estas distincións terminolóxicas aplícanse ós diversos termos utilizados para referirse ás distintas modalidades de traducción que resultan dos diferentes graos de colaboración entre as persoas e os ordenadores, e poden resultar moi útiles para non caer nas confusións derivadas da ambigüidade semántica do termo “traducción automática”.

O termo “traducción totalmente automática de calidade alta” (TTACA)

1. Hutchins, W. J. e H. L. Somers, *An Introduction to Machine Translation*, Academic Press, Londres, 1992.

2. Kay, M., “Machine Translation”, *American Journal of Computational Linguistics*, 8 (2), 1982, pp. 74-78.

é a miña versión galega do termo orixinal inglés “Fully Automatic High Quality Translation” (FAHQT), cuñado en 1960 por Yehoshua Bar-Hillel³ para referirse ó obxectivo final e ideal da investigación sobre traducción por ordenador. Con este termo aludiremos a un programa informático, aínda inexistente, capaz de traducir calquera texto de calquera xénero entre dúas linguas, sen importa-la dificultade do texto orixinal, nin a distancia cultural entre as linguas implicadas. Se desexasemos equipara-lo termo “traducción automática” coa “traducción totalmente automática de calidade alta”, poderíamos afirmar sen ningunha dúbida que a “traducción automática” neste sentido non existe, nin é probable que vaia existir nun futuro máis ou menos próximo.

Por esta razón, entre outras, o emprego máis común do termo “traducción automática” non adoita referirse á TTACA, senón que alude ó tipo de procesamento informático que vou denominar “traducción semiautomática con intervención humana” (TSIH). Os programas informáticos de traducción semiautomática son programas capaces de ofrecer unha traducción do texto orixinal que debe ser controlada pola persoa que supervisa o seu funcionamento para acadar unha calidade de traducción similar á profesional humana. En xeral, estes programas producen de maneira automática unha primeira versión en borrador do texto, que debe ser corrixida a conciencia para acadar unha calidade estándar no mercado actual da traducción. Algúns dos programas máis coñecidos que englobaríamos nesta categoría son *Systran* e *Metal*, para estacións de traballo, e *Language Assistant* e *Power Translator*, para ordenadores persoais⁴. Dado que non existe TTACA na maioría dos contextos reais de traducción, parece lóxico que o termo TA se aplique a esta categoría de programas de TSIH capaces de ofrecer unha traducción sen intervención humana, a pesar de que a calidade dos seus resultados non sexa aceptable para a meirande parte dos actuais consumidores de traduccions.

Con todo, antes de poder avaliar con xustiza a calidade destes programas de TSIH, non hai que perder de vista o destino que se lle vai dar á traducción obtida. Evidentemente, o grao de esixencia será distinto para unha traducción de uso interno nunha empresa, que para unha traducción de gran tirada que se deba vender nos quioscos. Segundo os datos recompilados por Muriel Vasconcellos⁵, a Comisión das Comunidades Europeas traduce ó redor de 30 millóns de palabras ó ano co programa *Systran*, o que representa

3. Bar-Hillel, Y., “Some reflections on the present outlook for high quality machine translation”, *Advances in Computers*, 1, Academic Press, Nova York, 1960, pp. 91-163.

4. Para unha análise comparativa dos programas de TSIH para ordenadores persoais véxanse Gómez Guinovart, J., “El inglés más cerca: Cinco programas de traducción inglés-castellano para PC”, *Binary*, 53, 1993, pp. 51-67; Gómez Guinovart, J., “Programas de traducción para Windows”, *BYTE España*, 1, 1994, pp. 132-145; e Díez, J., “Traductores para Windows”, *PC World*, 115, 1995, pp. 330-340.

5. Vasconcellos, M., “The Current State of MT Usage”, *MT News International*, 6, 1993, pp. 12-17.

un 15% do total das traducións realizadas por este organismo comunitario. Os documentos traducidos por *Systran* non reciben ningunha revisión, xa que son de uso interno e teñen unha finalidade puramente informativa. O exemplo de *Systran* ilustra algunhas das motivacións do postulado que Juan C. Sager defendeu recentemente no seu libro *Language Engineering and Translation*: "machine translation can, under certain conditions and in certain circumstances, be an acceptable substitute for human translation"⁶.

Outra das posibles motivacións deste razoamento de Juan C. Sager proviría da existencia de programas capaces de traducir cun nivel de fiabilidade similar ó humano en dominios do coñecemento moi restrinxidos. Por exemplo, o programa *Taum-Météo* é capaz de traducir con alta calidade os partes meteorolóxicos do inglés ó francés sen a penas intervención humana (cálculase que os textos que necesitan ser revisados non chegan ó 5% do total dos textos traducidos por este sistema). O Departamento de Medio Ambiente de Canadá utiliza *Taum-Météo* desde 1977, e pasou de traducir 8,5 millóns de palabras ó ano en 1984 a traducir 17 millóns de palabras ó ano na actualidade⁷.

En resumo, se ben é certo que a calidade dos resultados da TSIH non sería aceptable pola maioría dos compradores actuais de traducións, o rendemento destes productos informáticos é moito máis satisfactorio cando se trata de producir borradores de tradución urxentes e a baixo prezo e, sobre todo, cando o programa de tradución está especificamente deseñado para traducir un tipo de textos similar ó dos partes meteorolóxicos, cun léxico moi restrinxido e unha sintaxe limitada a un número mínimo de construcións gramaticais.

Ademais dos programas de TSIH, existe unha ampla gama de aplicacións informáticas que, a pesar de non estaren concibidas especificamente para o labor da tradución, ocupan un lugar privilexiado entre as ferramentas utilizadas polas persoas que se dedican a esta actividade. Estas aplicacións, que se adoitan englobar dentro do termo "tradución humana con axuda do ordenador" (THAO), poden provir de tecnoloxías tales como a ofimática, a telemática, a xestión documental e as aplicacións lingüísticas da informática.

A aplicación ofimática máis utilizada polas persoas que traducen é sen dúbida o procesador de textos, aínda que neste labor se poden empregar tamén con moito proveito outras aplicacións ofimáticas como o recoñecemento óptico de caracteres⁸ ou os sistemas de dictado para a conversión da

6. Sager, J. C., *Language Engineering and Translation*, John Benjamins, Amsterdam, 1994, p. 261-262.

7. Datos recompilados do artigo xa citado de Muriel Vasconcellos, e de Isabelle, P. e L. Bourbeau, "Taum-Aviation: Its Technical Features and Some Experimental Results", *Computational Linguistics*, 11 (1), 1985, pp. 18-27.

8. Para unha análise comparativa de diversos programas de recoñecemento óptico de caracteres, véxase Eglowstein, H., "Reconozca su carácter", *BYET España*, 2, 1994, pp. 90-94.

voz en texto (como *Personal Dictation System*⁹). Por outra banda, as redes telemáticas substitúen con vantaxe ó correo postal como medio de recepcións dos orixinais e de envío das traducións, ademais de permiti-lo acceso á información espallada nas que hoxe se denominan “superautoestradas da información” ou “ciberespacio”¹⁰. Por poñer só algúns exemplos, a través destas autoestradas electrónicas, podemos consultar inventarios bibliográficos de traducións (como o *Index Translationum* da Unesco), repertorios lexicográficos (como o *Webster’s*) ou bancos de datos terminolóxicos (como *Eurodicautom* da Comisión das Comunidades Europeas¹¹), ademais de poder entrar a formar parte de diversos grupos de discusión internacionais para intercambiar coñecementos, ideas ou experiencias con profesionais da tradución de practicamente todo o mundo.

Por outra parte, os sistemas de xestión documental (tamén denominados sistemas de xestión de bases de datos documentais ou sistemas de recuperación da información) son programas informáticos que permiten realizar consultas sobre unha base de datos constituída por un conxunto de documentos que poden ser artigos de revistas científicas, noticias dos xornais, informes técnicos, libros, traducións ou calquera outro tipo de texto. Cando se dispón dun número considerable de documentos electrónicos, en moitos casos é importante podelos manexar coa flexibilidade e eficacia que permiten as ferramentas de recuperación da información incorporadas nos sistemas de xestión documental (como *Personal Librarian* ou *Idealist*, ámbolos dous para ordenadores persoais)¹².

Por último, entre as diversas aplicacións lingüísticas da informática que adoitan ser utilizadas no proceso da tradución, destacarémo-los programas de corrección ortográfica, sintáctica e estilística –habitualmente integrados no contorno de traballo dos procesadores de textos–, os dicionarios electrónicos monolingües, plurilingües e de sinónimos, e os sistemas de xestión de terminoloxía (como *MultiTerm* ou *Term-PC*, para ordenadores persoais), tamén denominados sistemas de xestión de bases de datos terminolóxicos, e que

9. Véxase Diehl, S., “Escribir al dictado”, *BYTE España*, 1, 1994, pp. 42-44, para unha descrición do programa de dictado *Personal Dictation System*.

10. Para unha primeira aproximación ó uso das redes informáticas por parte dos tradutores, véxase Obenaus, G., “The Use of Computer Networks for Translators”, *Language International*, 5 (1), pp. 6-10.

11. Véxase Román, E., “Eurodicautom: La base de datos terminológica de las Comunidades Europeas”, *Enseñanza de lenguas y traducción con ordenadores*, Ediciones Pedagógicas, Madrid, 1995, pp. 127-168, para unha descrición das características e funcionamento de *Eurodicautom*.

12. Para unha excelente introducción ós sistemas de xestión documental, véxase Codina, L., “Sistemas de gestión documental”, *Binary*, 62, pp. 114-119; 63, pp. 92-100; e 64, 1994, pp. 106-112.

serven para crear, administrar e consultar vocabularios plurilingües electrónicos que normalmente poden conter gráficos e ilustracións¹³.

Tamén existe un determinado tipo de aplicacións informáticas, como *TranslationManager* ou *Translator's Workbench*, que configuran un contorno integrado de ferramentas para a traducción¹⁴. Estas aplicacións integrais adoitan incluír un procesador de textos especialmente deseñado para traducir, un sistema de administración de proxectos de traducción, un conxunto de dicionarios bilingües acompañados de ferramentas de xestión das bases de datos léxicas e unha "memoria de traducción". A memoria de traducción é unha base de datos onde se almacenan a versión orixinal e traducida de cada unha das frases que traduce o usuario. Cando o usuario está a traducir unha frase, o programa detecta automaticamente se esa mesma frase ou outra frase similar xa foi traducida con anterioridade, de xeito que se poida reutiliza-la traducción sen necesidade de reescribila completamente, facendo as modificacións que se consideren máis oportunas.

As aplicacións de THAO, xunto coas aplicacións de TSIA, acostuman a englobarse dentro do termo "traducción asistida por ordenador" (TAO), unha designación moito máis cerca da realidade actual da traducción có termo TA, que en rigor debería reservarse para a traducción totalmente automática, obxectivo último da investigación. Se, como escribiu o profesor Valentín García Yebra, o propósito dunha boa traducción é "decir todo lo que dice el original, no decir nada que el original no diga, y decirlo todo con la corrección y naturalidad que permite la lengua a la que se traduce"¹⁵, non hai dúbida de que á traducción automática aínda lle queda un longo camiño que percorrer. Pola súa parte, a TAO ofrece cada día novas utilidades informáticas que, ben aproveitadas, poden proporcionar importantes melloras ás condicións de traballo dos profesionais da traducción que saiban sacarlles partido.

13. Para unha análise das características do programa de xestión de bases de datos terminolóxicos *MultiTerm* para Windows, véxase Gómez Guinovart, J., "MultiTerm: Terminología multilingüe en un entorno gráfico", *Information World en Español*, 33, 1995, pp. 12-14. Para unha descrición de *Term-PC*, véxase Camón, J. B., "Gestión de bancos de datos terminológicos", en Gómez Guinovart, J. (ed.), *Aplicaciones lingüísticas de la informática*, Tórculo, Santiago de Compostela, 1994, pp. 51-62. Véxase tamén Verhaest, F., "...valuation de cinq gestionnaires de glossaires", *Terminologie et traduction*, 1, pp. 277-292.

14. Véxase Gómez Guinovart, J., "Herramientas para la traducción", *BYTE España*, 1, 1994, pp. 146-148, para unha presentación de *TranslationManager* para Windows; e Berry, M., "The Trados Translator's Workbench II", *Proceedings of the 33rd Annual Conference of the American Translators Association*, 1992, pp. 285-292, para unha descrición de *Translator's Workbench*.

15. García Yebra, V., *Teoría y práctica de la traducción*, Gredos, Madrid, 1982, p. 43.

DÚAS TRADUCCIÓNS Ó CASTELÁN DO HAMLET DE CUNQUEIRO

Xosé Antón Palacio
Universidade de Vigo

A finais do ano 1991, no número 241 da revista teatral *Primer acto* dedicado ó escritor Álvaro Cunqueiro, Xosé Cermeño publicou a traducción ó castelán da obra *O incerto señor don Hamlet, príncipe de Dinamarca*¹.

Algo máis tarde, no ano 1992, Ediciones Destino, na súa colección Áncora y Delfín, publicou un volume que, co título de *El incierto señor Don Hamlet y otras piezas dramáticas (Teatro completo)*, recolle a traducción ó castelán do teatro galego de Cunqueiro, incluída, claro está, a peza mencionada². Neste

1. *Primer acto. Cuadernos de investigación teatral*, nº 241. V/1991, 65-93. Ademais da traducción do *Hamlet*, a revista recolle traballos sobre Cunqueiro de Helena González, Dolores Vilavedra, Alonso Montero, Ricard Salvat, Manuel Lourenzo, Xosé Cermeño, José Monleón e Damián Villalaín, así como *Una nota de Cunqueiro a "El incierto señor don Hamlet"*.

2. Cunqueiro, A., *El incierto señor don Hamlet y otras piezas dramáticas (Teatro completo)*, Destino, Barcelona 1992. Ademais das tres obras dramáticas que Cunqueiro escribiu en galego (*O incerto señor Don Hamlet, príncipe de Dinamarca*, *A noite vai coma un río* e *Palabras de víspera*), figuran neste volume *Función de Romeo e Xulieta*, famosos namorados que o mindoniense incluíra na súa novela *As crónicas do sochantre*, e maila brevísima peza –que leva o longo título *Escenas segunda e vixésimoquinta da peza de teatro chinés chamada "A dama que enganada por un demo elegante quixo mercarlle ao vento a perdiz que falaba ou A verdadeira historia dun mandarín que por non gastar quedou cornudo"*– incluída por Cunqueiro na súa novela *Se o vello Sinbad volvese ás illas*. O volume recolle ademais a traducción ó castelán do brevísimo texto *Xan, o bó conspirador* que, aínda que escrito segundo parece polo ano 1933, apareceu nas páxinas de *Grial* no ano 1978. E para que, como se nos di no título, fose realmente un “teatro completo”, Losada engadiu a peza *Rogelia en Finisterre*, un texto en castelán que aparecera no suplemento literario de *Vértice*, en xaneiro de 1941. Os títulos en castelán son: *El incierto señor don Hamlet, príncipe de Dinamarca*; *La noche va como un río*; *Palabras en la víspera*; *Juan, el buen conspirador*; *Función de Romeo y Julieta, famosos enamorados* e *Escenas segunda y vigésimoquinta de la pieza de teatro chino llamada La dama que enganada por un diablo elegante quiso comprarle al viento la perdiz que hablaba o La verdadera historia de un mandarín que por no gastar quedó cornudo*. (Ademais, claro está, de *Rogelia en Finisterre*).

caso, o responsable da traducción é o profesor Basilio Losada, catedrático de literatura galega na Universidade de Barcelona e avezado traductor, tanto ó galego (principalmente de poetas cataláns, como Pere Quart, Espriu, Domenech...) coma ó castelán (principalmente de autores portugueses e brasileiros, como Saramago ou Jorge Amado).

Despois das disparatadas e irresponsables traduccions dalgúns dos textos cunqueirianos publicadas na editorial Tusquets³, a aparición en castelán desta peza teatral, en dúas traduccions correctas –en liñas xerais–, alegrou a tódolos admiradores da obra do noso magnífico escritor.

A comparación das dúas versións pode ser un instrumento útil que brindamos ós estudantes da licenciatura de Traducción e Interpretación, que poden así contrasta-las solucións ofrecidas polos dous tradutores e ver calles parece, en cada caso, a máis axeitada, precisa ou conveniente.

E só unha advertencia metodolóxica. Establecémo-la comparanza entre o texto de partida, que indicamos coa páxina correspondente á 1ª edición de Galaxia⁴ entre parénteses, e os dous textos meta, indicados coas letras C (Cermeño) e L (Losada) seguidas das cifras indicativas das páxinas en que aparecen os exemplos citados nas edicións indicadas nas dúas primeiras notas a pé de páxina.

Os aspectos gráficos

Empezando polos aspectos meramente gráficos, podemos ver como a ausencia dun acento gráfico pode levar a lecturas diversas do texto de partida e, en consecuencia, a solucións diferentes nos dous textos de chegada. A ausencia, ata hai ben pouco tempo, dunha norma ortográfica perfectamente establecida para a lingua galega é un problema engadido que debe ter en conta todo traductor, que, ó enfrontarse cun texto galego, non debe esquecer-las peculiares circunstancias polas que atravesou a nosa cultura.

Na Escena III da Xornada Terceira, Escaramuza ofrécelle a Colombina un anelo dicíndolle estas palabras: *...Tráigoche unha pedra preciosa. E un anelo de París. Si Dinamarca fose miña, faría un anelo coela pra ti...* (65). Na edición de Galaxia 1974 falta o acento gráfico no *E* maiúsculo e eso leva a Losada a traducir por *Te traigo una piedra preciosa. Y un anillo de París...* (L86), é dicir, que Escaramuza ofrece, na versión castelá de Losada, dous regalos. Creo que o que Cunqueiro imaxinou é un só regalo, tal e como traduce Cermeño: *Te traigo una piedra preciosa. Es un anillo de París...* (C86).

A mesma confusión entre a copulativa e a terceira persoa do presente de indicativo de *ser* volvémosla atopar nas palabras do rei Halmar, quen inte-

3. Véxase Palacio, X. A., “Cunqueiro, traducido e traizoadado”, *Cadernos de lingua*, 4, Real Academia Galega, A Coruña, 1991, 87-98.

4. Cunqueiro, A., *Don Hamlet e tres pezas mais*, Galaxia, Vigo 1974.

rompe a Hamlet –que se dirixe a Gerda dicíndolle: ¡*Nai e señora serenísima!* ¡*Un fillo...*– poñendo de relevo a dobre condición de Hamlet e exclamando: ¡*Un fillo e un príncipe real!* (70). Tanto Losada coma Cermeño interpretan e (repárese que na 1ª edición de Galaxia non ten til⁵) como verbo e traducen por ¡*Un hijo es un príncipe real!* (L90;C88) en lugar da, ó meu ver, correcta tradución por ¡*Un hijo y un príncipe real!*, o que estaría en consonancia coa dobre condición de Gerda, manifestada máis arriba (*Nai e señora...*) e noutras ocasións: ¡*Ouviche o que dixo da Raíña, de miña señora e nai?*, (22). Do mesmo xeito, se Halmar se refire a Hamlet chamándolle *fillo e príncipe real*, tamén Hamlet aludiu antes á dobre condición de Halmar como home e como rei: ¡*Non hai alí, no mesmo tomo, un home e un Rei?* (25); máis adiante, cando ve que Halmar acaba de caer morto, salienta a súa dobre condición de *pai* e de *rei*: *Ese sapo, Escaramuza, era rei de Dinamarca i era meu pai e señor* (74).

Hai outro caso máis problemático. Xa contra o final da primeira intervención do coro, na primeira escena da peza, figuran na 1ª edición de Galaxia estas palabras: *Esto é Dinamarca. Dinamarca e vento* (19). A falta do til no e da segunda oración levou a Cermeño a interpretalo como copulativa: *Esto es Dinamarca. Dinamarca y viento* (C70). Pero trátase dun erro de imprenta corrixido na edición incluída nas *Obras Completas*⁶: *Esto é Dinamarca. Dinamarca é vento* (195). Soubo velo Losada, que nos dá a tradución correcta: *Esto es Dinamarca. Dinamarca es viento* (L48)⁷.

A morfoloxía

Entrando xa nos aspectos gramaticais, vemos así mesmo que os dous tradutores recorren a solucións diferentes. Así, Cermeño introduce ás veces artigos ou pronomes que non estaban no texto orixinal e suprime ou cambia os que si estaban:

O reino enteiro parecía unha mocedá (15) = *El reino entero parecía una juventud* (L45) = *El reino entero parecía en la mocedad* (C68)

5. A edición de 1980 trae *Un fillo é un príncipe real* (*Obra en galego completa, Poesía. Teatro*), Galaxia, Vigo, 1980, 237). Creio que se trata dunha corrección que non ten en conta a harmonía interna do texto: *Hamlet é fillo e príncipe real*, do mesmo xeito que Gerda é *nai e señora* ou *señora e nai* e que Halmar é *home e rei* ou *pai e señor*. Non sería, desde logo, a única evidencia da deficiente corrección de probas na edición que citamos; nela repítense dous erros da 1ª edición: a reiteración de *non se* (*Quero que os amores nosos non se [non se] representen nunca*; 51-52) e a reiteración consecutiva do encabezamento dun parlamento (*Escaramuza por Colombina*; 233). Os dous tradutores corrixen estes dous casos de despiste (L74,C81 e L86,C87, respectivamente).

6. Cunqueiro, *Obra en galego completa, Poesía. Teatro*, Galaxia, Vigo, 1980, 195.

7. Tamén é esta a interpretación de Anxo González Fernández, que titula “O ser e a nada, ou de como *Dinamarca é vento*” o 3º apartado do seu libro *Hamlet e a realidade cunqueiriana*, Xunta de Galicia, Centro “Ramón Piñeiro”, 1995, p. 55.

propiedade lexítima dos teus señores reises (44) = *propiedad legítima de tus señores Reyes* (L69) = *legítima propiedad de tus señores los reyes* (C79)
Digo verdade (71) = *Digo verdad* (L91) = *Digo la verdad* (C87)
Cando souben, escollín (72) = *quando supe, escogí* (L91) = *quando lo supe, escogí* (C88)

Con menor frecuencia aparecen estos cambios en artigos ou pronomes na versión de Losada:

¿E o veneno en copa de prata? (70) = *¿Y el veneno en copa de plata?* (C88) = *¿Y el veneno en la copa de plata?* (L89)
¿E soupo el...? / *Non, non soupo...* / *Si, soupo. Soupo desde o comezo. Sabía e consentía* (73) = *¿Y supo él...?* / *No, no supo...* / *Sí, supo. Supo desde el principio. Sabía y consentía...* (C89) = *¿Y lo supo él...?* / *No, no lo supo...* / *Sí, lo supo. Lo supo desde el comienzo. Sabía y consentía...* (L92).

Pero tamén hai casos en que ámbolos tradutores coinciden na introdución innecesaria dun artigo ausente no texto de partida:

non fun eu quen desenvainou espada (75) = *no fui yo quien desenvainó la espada* (C90;L93)
¡Xúroche que dixeron verdade! (81) = *¡Juro que te dijeron la verdad!* (C91) = *¡Os juro que os dijeron la verdad!* (L98)

Fronte á moi precisa traducción de Losada, hai un caso en que o cambio do verbo (*vaías* por *dejes*) provoca, no texto ofrecido por Cermeño, a conversión dun pronome de interese *me* nun pronome de obxecto directo e a eliminación dun *te* reflexivo, co que desaparece o importante efecto estilístico conseguido no texto de partida coa reiteración do mesmo verbo, que intensifica o pedimento que Ofelia lle fai a Hamlet:

Non te vaías. Non te me vaías (64) = *No te vayas. No te me vayas* (L85) = *No te vayas. No me debes* (C86)

E do mesmo xeito que actúa cos pronomes, Cermeño introduce ou cambia preposicións inxustificadamente:

Aquel era un home verdadeiro... e coma cortesán, unha confiada xentileza (72) = *Aquel era un hombre verdadero... y, como cortesano, una confiada gentileza* (L91)... = *Aquel era un hombre auténtico... y como cortesano, de confiada gentileza* (C89)
vendida a varas (72) = *vendida a varas* (L91) = *vendida por varas* (C89)

Nalgún caso, a introducción da preposición, suscitada por unha lectura errada do texto orixinal, provoca enormes cambios no texto meta. Así, Gerda describe a chegada de Bertil, que volvía dunha incursión de pillaxe en España e contaba: “*¡en Cádiz quemamos o barrio das putas!*” *¡Corteille estas trenzas*

mouras como a noite a unha moza que quixo fuxir!... E tiráballe as trenzas á Raíña vella" quen "*reclamaba fíos de ouro pra atalas á súa cachola monda, pintada de negro*" (46). Mentres Losada reproduce a escena, na que vemos ó personaxe que "*le tiraba las trenzas a la Reina vieja*" (L70), Cermeño le mal o texto e substitúe o demostrativo *estas* polo artigo *las*, co que temos a Bertil dicindo "*Le corté las trenzas... a una moza...*" e, ademais, tirándolle "*de las trenzas a la Reina vieja... que reía y reía, y reclamaba hilos de oro para atarlos a su cabeza monda, pintada de negro*" (C79). No texto orixinal e no que nos dá Losada hai, pois, unhas trenzas que o personaxe lle cortou a unha moza en Cádiz e que lle ofrece á raíña, que desexa atalas, con fíos de ouro, na súa cabeza. A tradución de Cermeño ofrécenos un texto ben diferente: hai, por un lado, as trenzas que Bertil lle cortou á moza gaditana; polo outro, vemos que a raíña –malia *te-la cachola monda*– ten outras trenzas, posto que Bertil lle tira *delas*, e os fíos de ouro xa non son para ata-las trenzas na cabeza, senón para atalos (os fíos) na cabeza.

Con estes cambios nas preposicións, Cermeño chega incluso a usa-la construción *a + por + sustantivo*, hoxe moi estendida –e incluso defendida por algúns autores– pero non admitida pola Real Academia Española:

...ao liño (16) = *...al lino* (L45) = *los navíos que van al Báltico* a *por lino* (C68)

Pero tamén Losada cambia preposicións. Hai un momento en que o coro di que, con ocasión das vodas reais, houbo moitas festas en Dinamarca e, nelas, *Hastra os cabalos beberon dobre cerveza de marzo*. Antes da xeneralización dos frigoríficos, que permiten fabricar cervexa no verán, e cando só se elaboraban cervexas desde outubro ata abril, distinguíanse as cervexas de inverno, que había que consumir pronto, e as cervexas de verán, que se gardaban en determinadas seccións das bodegas ata o verán ou o outono. Co sintagma *cerveza de marzo* designábase un tipo de cervexa especialmente elaborada con moito malte, que é o tipo de cervexa ó que se refire o coro, que ademais engade *dobre*, isto é, 'forte'. Cermeño mantén a preposición (*cerveza de marzo*; C72), pero Losada, ó cambia-la preposición, introduce un importante cambio no texto de chegada: *Hasta los caballos bebieron doble cerveza en marzo* (L53).

O cambio do verbo *tras* por *levas* obriga a Losada a introducir, de novo, un cambio preposicional (*en* por *a*). Neste caso, Cermeño conserva o verbo do orixinal, pero introduce un pronome *te* que provoca unha oración claramente agramatical:

Baixas pola escadeira de caracol. Tras un dedo nos beizos (65) = *... de caracol. Te llevas un dedo a los labios* (L85) = *... de caracol. Te traes un dedo en los labios* (C86).

É sabido que unha das trapelas onde os tradutores do galego ó castelán están expostos a caeren é a que se refire ó uso do pretérito perfecto simple en

contextos onde deberían usa-lo composto (*cantei / canté ou he cantado*⁸), ou ó revés. Na tradución de Cermeño non aparece nunca o perfecto composto, o que se podería xustificar nun intento por parte do traductor de reproducir un trazo característico do castelán falado en Galicia, do mesmo xeito que o propio Cunqueiro utiliza frecuentemente, cando escribe en castelán, a forma *cantara* no canto de *había cantado*. En todo caso, non é este o criterio de Losada, quen si utiliza ás veces o perfecto composto. Velaquí as diferencias entre os dous textos de chegada:

incrinache (18) = *inclinaste* (C69) = *has inclinado* (L48)
chegou o inverno (30) = *llegó el invierno* (C74) = *ha llegado el invierno* (L57)
non falei nunca co estudante (32) = *no hablé nunca con el estudiante* (C74) = *no he hablado nunca...* (L59)
non os sumei nunca (44) = *no se los sumé nunca* (C79) = *nunca los he sumado* (L69)
non sumache endexamáis (44) = *no sumaste jamás* (C79) = *jamás has sumado* (L69)
xa chegou o meu fodedor (46) = *ya llegó mi follador* (C79) = *ha llegado ya mi jodedor* (L70)
non tiven paz (47) = *no tuve paz* (C80) = *no he tenido paz* (L71)
Esquirbiche, Hamlet, os amores nosos (51) = *Escribiste, Hamlet, los amores nuestros* (C81) = *Has escrito nuestros amores* (L74)
¿Puxeches a comedia en verso? (54) = *¿Hiciste la comedia en verso?* (C82) = *¿Has puesto la comedia en verso?* (L76)
Coneciche moitas mudanzas ... Pasou pola túa man moito ouro (54) = *Conociste muchas mudanzas... Pasó por tu mano mucho oro* (C82) = *Has conocido muchas mudanzas ... Ha pasado por tus manos mucho oro* (L76)
Miramos unha famosa xusticia (57) = *Vimos una famosa justicia* (C78) = *Hemos visto una famosa justicia* (L78)
Foise o sol e aínda non naceu a lúa (65) = *Se fue el sol y todavía no nació la luna* (C86) = *Se ha ido el sol y no ha nacido aún la luna* (L86)
Dixéronme que non coñecía muller, ¿non si? (80) = *Me dijeron que no conocías mujer, ¿no es verdad?* (C91) = *Me han dicho que no conocías mujer ¿es así?* (L98)

Tamén atopamos cambios, ó noso ver innecesarios, nas perífrases que aparecen no texto de partida. Isto é o que fai Losada coa perífrase pasiva: *o trigo chega a sazón i é segado* (21) = ... *y es segado* (C70) = ... *y lo siegan* (L50).

Nun diálogo entre Polonio e Gerda, o primeiro di *Un autor* ha de facer *brillar a xusticia*... e a segunda, cunha estrutura paralelística que repite a perífrase obrigatoria, engade: Ha de considerar *as calidades dos espíritos* (55). Aínda que cambia innecesariamente nos dous casos a perífrase, Cermeño mantén o paralelismo e traduce *Un autor* debe facer *brillar la justicia*... Debe considerar *las calidades de los espíritus* (C82). Paradoxalmente, e sendo literalmente máis

8. Véxase sobre isto Valentín García Yebra, "Problemas de las traducciones de lenguas románicas al español", en *Traducción: historia y teoría*, Gredos, Madrid, 1994, 363 (referido ás interferencias do portugués).

fiel, ó cambiar soamente unha das perífrases, na traducción de Losada pérdese o efecto estilístico conseguido coa repetición do mesmo complexo verbal: *Un autor tiene que hacer que brille la justicia...* Ha de considerar *las calidades de los espíritus* (L77). Tamén noutros casos parece observarse nos dous tradutores unha certa resistencia ó uso *haber + de + infinitivo* como obrigatoria, que prefiren verter con outras perífrases: *¡Hei ser ouvida!* (70) = *¡Quiero ser oída!* (L90) = *¡Debo ser escuchada!* (C88).

Hai outros cambios gramaticais non plenamente xustificados. Por exemplo, mentres Losada respecta na súa traducción o xénero e o número dos substantivos e adxectivos do texto orixinal, Cermeño modifícaos nalgũa ocasión:

Si foras un xerro de preciado viño (64) = *Si fueras un jarro de vino* (L85) = *Si fueras una jarra de preciado vino* (C86)
de esterco mouros e quentes (72) = *de estiércoles negros y calientes* (L91) = *de estiércol oscuro y caliente* (C 89).

A sintaxe

Tamén no terreo da sintaxe o texto de Cermeño se mostra máis afastado do orixinal, pois que modifica máis frecuentemente ca Losada a orde dos elementos da frase:

Unha voz semellante precisaría (21) = *Una voz semejante precisaría* (L50) = *Necesitaría una voz semejante* (C70)
Escóitase fora unha música (49) = *Se oye fuera una música* (L72) = *Fuera se escucha una música* (C80)
Nada, total. (71) = *Nada, total.* (L90) = *Total, nada.* (C88)
Dúas persoas, en demasía doentes de desacougo, están ahí (84) = *Dos personas, en exceso enfermas de desasosiego, están ahí* (L100) = *Dos personas aquejadas en demasía de desasosiego están ahí* (C93)

Algunhas veces, os dous tradutores coinciden no cambio da orde sintáctica, nalgún caso unido a outros cambios dos arriba sinalados:

unha espada de precio, na sombra afiada (28) = *afilada en la sombra* (C73;L55)
Trae nunha man un papel (30) = *Trae un papel en una mano* (C74) = *Trae un papel en la mano* (L57)
Eres un fermoso home (77) = *Eres un hombre hermoso* (C90;L95)
¡Son morto! ¡Estas espadas de Italia teñen follas mui longas! (74) = *¡Muerto soy! ¡Estas espadas de italia (sic) tienen hojas muy largas!* (C89) = *¡Muerto estoy! ¡Estas espadas de Italia tienen muy larga la hoja!* (L93)

O léxico

Pero é no terreo do léxico onde atopámo-las solucións máis diferentes. Referíndose á traducción de dúas linguas tan próximas como o francés e o español, o profesor García Yebra ten asegurado que *cuando la traducción palabra por palabra es posible, suele ser la mejor, y, por tanto, no es necesario, ni siquiera conveniente, recurrir a otra*⁹. Este tipo de traducción, segundo García Yebra moi poucas veces posible entre as linguas a que el se refire, éo moito máis en linguas tan próximas como o galego e o castelán e, desde este punto de vista, podemos dicir que, en xeral, a traducción de Losada é moito máis fiel, e polo tanto mellor, cá de Cermeño, que resulta moito máis libre. Son moi poucos os casos en que o texto de Losada se afasta máis do de Cunqueiro cá versión de Cermeño; velaquí algúns:

vendo un rei saír á batalla (15) = *viendo a un Rey salir a batallar* (C68) = *viendo salir un Rey a guerras* (L44)

unha única fiestra (16) = *una única ventana* (C69) = *una sola ventana* (L46)

lume canso (17) = *fuego cansado* (C69) = *fuego fatigado* (L46)

a naide lle praxe saír de Elsinor (17) = *a nadie le place salir...* (C69) = *a nadie le apetece salir...* (L47)

preste a ousar (45) = *dispuesto a osar* (C79) = *dispuesto a arriesgar* (L69)

Polo que se ve (58) = *Por lo que se ve* (C83) = *Por lo visto* (L79)

E un anelo de París... faría un anelo coela... luce este anelo (65) = *Es un anillo de París... haría un anillo con ella... luce este anillo* (C86) = *Y un anillo de París... haría con ella un anillo... luce esta sortija* (L86)

tecedor do río (79) = *tejedor del río* (C91) = *leve insecto del río* (L97)

está escoitando Ofelia (71) = *está escuchando Ofelia* (C81) = *está escondida Ofelia* (L90)

ise toxo (71) = *ese tojo* (C88) = *esa aliaga* (L91)

en demasía (84) = *en demasía* (C93) = *en exceso* (L100)

Moito máis abundantes son os casos en que ocorre o contrario, é dicir, aqueles en que o texto castelán de Cermeño está máis distanciados do de Cunqueiro có texto castelán que nos ofrece Losada. Vexámolo con algúns exemplos:

aconteceu (12,58) = *aconteció* (L38,80) = *ocurrió* (C66,83)

augas podres (14) = *aguas podres* (L43-44) = *aguas podridas* (C61)

desta peza (15) = *de esta pieza* (L44) = *de esta obra* (C68)

no mar libre (15) = *en el mar libre* (L15) = *en el mar abierto* (C69)

fermosos tempos (15) = *hermosos tiempos* (L45) = *buenos tiempos* (C68)

pan trigo (15) = *pan de trigo* (L45) = *pan blanco* (C68)

corredores (16) = *corredores* (L45) = *pasadizos* (C68)

9. García Yebra, Valentín, *Teoría y práctica de la traducción*, Grados, Madrid 1982, I, 407.

pousa (18,29) = posa (L49,56) = deja (C70) e coloca (C73)
 herba da fame (21) = hierba del hambre (L50) = algarroba (C70)
 Moitas festas (25) = Muchas fiestas (L52) = Grandes fiestas (C72)
 lucidos anelos (26) = lucidos anillos (L54) = brillantes anillos (C72)
 a mediodía (28) = a mediodía (L55) = a plena luz (C72)
 vario decir (29) = vario decir (L56) = variada expresión (C73)
 permanecen (30) = permanecen (L57) = se quedan (C74)
 unha polida doncela (35) = una pulida doncella (L61) = una gentil doncella (C75)
 Percisamos (38) = Precisamos (L64) = Necesitamos (C77)
 que dela foi (40) = que de ella fue (L66) = que fue suyo (C77)
 heino manter (49) = lo he de mantener (L72) = he de conservarlo (C80)
 teño a réditos (44) = tengo a réditos (L69) = tengo arrendada (C79)
 escola de maneiras (46) = escuela de maneras (L70) = escuela de modales (C79)
 Eu non fago o pranto a un difunto (47) = No le hago el planto a un difunto (L71) =
 No soy la plañidera de un difunto (C80)
 Trarerán modas e decires (49) = ...modas y decires (L73) = ...modas y dichos (C80)
 Beilaban a rizada (50) = Bailaban la rizada (L73) = Bailaban con molinetes (C81)
 movedizo (50) = movedizo (L73) = bullicioso (C81)
 esgota a laranxa (51) = agota la naranja (L74) = exprime la naranja (C81)
 conto (53) = cuento (L75) = hablo (C82)
 somentes dubido (53) = solamente dudo (L75) = solamente tengo dudas (C82)
 unha parede chea, sin un van (58) = una pared sin un solo vano (L79) = una pared
 recia, sin un hueco (C83).
 aluma (58) = alumbra (L79) = ilumina (C83)
 Emparelléi coela (59) = Emparejé con ella (L80) = La alcancé (C84)
 ondas (59) = ondas (L80) = olas (C84)
 agasallo (59) = agasajo (L80) = regalo (C,84)
 Adeus Gaiferos, que te vas para tan lonxe, tan ben mantido sempre, tan sentado no
 teu cabalo... (60-61) = Adiós, Gaiferos... tan bien mantenido siempre (L81) = Adiós,
 Gaiferos... tan bien conservado siempre (C84)
 grasa de porco (61) = grasa de puerco (L82) = grasa de cerdo (C85)
 na noite (62) = en la noche (L84) = en tinieblas (C85)
 Boas horas (63) = Buenas horas (L84) = Felices horas (C85)
 branquísima pel, curada con leite de corza (65) = blanquísima piel, curada con leche
 de corza (L86) = blanquísima piel, cuidada con leche de corza (C86)
 un polido mandadeiro (72) = un pulido mandadero (L91) = un amable recadero
 (C89)
 Aquel era un home verdadeiro ... unha xusticia... (72) = Aquel era un hombre ver-
 dadero ... una justicia... (L91) = Aquel era un hombre auténtico... justo... (C89)
 desde o comenzo (73) = desde el comienzo (L92) = desde el principio (C89)
 seguro (74) = seguro (L92) = certero (C89)
 fan o pranto (83) = hacen el planto (L99) = lloran y se lamentan (C92)
 de novo (84) = de nuevo (L100) = nuevamente (C92)
 cando chegou Ofelia mandada (84) = cuando llegó Ofelia mandada (L100) = cuando
 llegó Ofelia con el recado (C93)
 Na miña peza, Polonio... (84) = En mi pieza... (L100) = En mi obra... (C93)
 ¿Érache preciso tanto sangue, Hamlet? (85) = ¿Y te era precisa tanta sangre?
 (L101) = ¿Necesitabas tanta sangre, Hamlet? (C93)

Noutros casos, e sen que tampouco poidamos dicir que a traducción de Cermeño chegue a ser incorrecta, o certo é que a traducción de Losada manifesta unha maior precisión léxica; así, cando traducen *peirao* (14) por *puerto* (C68) e por *embarcadero* (L43); *berradores* (18) por *ruidosos* (C70) e por *gritadores* (L48); *morgado(s)* (22,16) por *primogénito(s)* (C71,68) e por *mayorazgo(s)* (L51,45); *alleos* (52) por *demás* (C81) e por *extraños* (L75); *avaricentos* (77) por *avaros* (C90) e por *avariciosos* (L95); *El un leirón, i eu outro leirón* (85) por *El era una sabandija y yo otra sabandija* (C93) e por *Él, una rata, y yo, otra rata* (L101); *O cocho bravo na fraga, cando toma campo, abeado polos cás* (67) por *El jabalí en el bosque, cuando toma carrera, acosado por los perros* (C87) por *El jabalí en la espesura, cuando toma campo, acosado por los perros* (L87).

Nalgún caso, isto ocorre coa terminoloxía específica. Así, cando Cunqueiro escribe “*nunha nave que veña de Noruega con todos os árbores abertos*” está botando man do termo *árbore* que na terminoloxía marítima significa ‘Cualquiera de los palos o masteleros de una embarcación’ (ERG¹⁰). O termo específico mantense na traducción de Losada (... *con todos los árboles abiertos*; L86) pero Cermeño cae na tentación de facer unha traducción explicativa: *una nave que venga de Noruega con todas las velas desplegadas* (C86).

Moito menos frecuentemente atopámo-lo caso contrario, unha maior precisión léxica na palabra elixida por Cermeño:

Prefiría un amor con versos e salaios, unha espiritual amizade (66) = *Preferiría un amor con versos y suspiros...* (C86) = *Preferiría un amor con versos y sollozos...* (L86).

Cermeño cae ás veces na infratraducción. Se temos en conta que *jabato* é, no DRAE, ‘Valiente, osado, atrevido’ e ‘Hijo pequeño o cachorro del jabalí’, o substantivo composto das palabras de Hamlet ...*que é un home robusto, un grande fornicador, un cocho bravo* (68) resulta inadecuadamente traducido por ...*que es un home robusto, un gran fornicador, un jabato* (C87). Outra vez, é máis axeitada a traducción por *un jabalí* (L88) que fai Losada.

Os dous tradutores manteñen, e fan ben, as peculiares e arcaizantes formas toponímicas cunqueirianas: *as bocas do Reno* (41), *Witenberga* (41) consérvanse nas dúas versións castelás: *las bocas del Reno* (L67; C78) e *Witemberga* (L67), *Witenberga* (C78). Non respectan, en cambio, a presenza do artigo ante o topónimo: *Viña do Sur*, da *España* (46) pasa a ser, nas dúas traducións, *Venía del sur*, de *España* (C79;L70).

Moi distinto é o tratamento do léxico noutros casos. Así, a diferenza do que fai Cermeño na súa versión castelá, onde traduce *froresta* (14) por *bosque* (C68), *nao* por *nave* (C68) e *naos* (38,82) por *naves* (C76,92), *prestes* (28) por *dis-*

10. Rodríguez González, Eladio, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo, 1958. En adiante, ERG.

puestos (C73), *vestes* por *trajes* (C72), *escano* (nas anotacións, 45; no texto, 64) por *banco* (C79, 86) e *pasamán de veludo* por *galón de terciopelo* (C84), Losada mantén, moi atinadamente ó meu ver, os latinismos e os termos poéticos e arcaizantes que aparecen na lingua de orixe: *froresta* = *floresta* (L43), *nao* = *nao* (L44) e *naos* = *naos* (L64) –pero *naos* = *naves*, (L98)–, *prestes* = *prestos* (L56), *vestes* (21) = *vestes* (L53), *escano* = *escaño* (L69,85) e *pasamán de veludo* (59) = *pasamano de velludo* (L80)¹¹.

Aínda que tamén hai algún caso en que é Cermeño o que mantén a expresión arcaizante (*por mor do vento*; 10 = *por mor del viento*; C70), mentres que Losada prefere actualizala (*por causa del viento*; L48).

En cambio, e sen que atinemos a comprende-la razón para facelo, ámbolos tradutores cambian para *cementerio(s)* (L68,69;C78) a palabra *camposanto(s)* do orixinal (44) as catro veces en que aparece. O mesmo ocorre co verbo da frase *todo mudóu* (69), que coinciden en traducir por *todo cambió* (C88;L89). Outra ocorrencia de *preste* (*preste a ousar*;45) non se mantén en ningún dos dous: *dispuesto a osar* (C79) e *dispuesto a arriesgar* (L69).

O DRAE rexistra o uso de *heredado* co sentido de ‘que herdou’. Cando escribe en castelán, Cunqueiro bota man moitas veces deste uso, un uso antigo que xa atopa nunha novela bizantina na que le con pracer as aventuras dun cabaleiro catalán que andou cos almogáraves pola Asia Menor e termina casando cunha pastora; a novela, dinos Cunqueiro, remata con estas palabras: “*Sus nietos están muy heredados en Aragón, casados con ricas gentes de España*”¹². Noutro momento, Cunqueiro describe os esforzos dun xudeu toledano do século XV por casar unha súa filla, que só quería desposar cun príncipe, e que soamente encontraba “*buenos mancebos, algunos bien heredados, que serían buenos maridos...*”¹³. Pois ben, este uso é levado por Cunqueiro ó galego cando, por voz do Coro, nos di que Ofelia “*Está mui herdada. Durme en almofadas bordadas...*” (C32). A traducción “palabra por palabra” (*Está muy heredada*) sería, neste caso, a máis axeitada e a ela achégase bastante Losada (*Son muchas sus herencias*; L59), pero Cermeño é infiel na súa versión: *Está muy mimada* (C75). Un pouco máis adiante, *Tan noviña e xa tan herdada* (35) transfórmase en *Tan jovencita y ya heredera* (L61) e en *Tan jovencita y ya con tantas heredades* (C75).

Como acabamos de comprobar no caso de *herdada*, o coñecemento da obra completa dun autor é imprescindible para facer unha boa traducción de calquera dos seus textos. Uns textos aclaran outros sempre, e máis en Cunqueiro, un autor que retextualiza constantemente. A lectura dun texto cunqueiriano no que se afirma que “*Las perlas son seres vivos, que en ocasiones*

11. Cfr. *velludo* ‘felpa de terciopelo’ no Diccionario da Real Academia Española.

12. Cunqueiro en la radio “*Cada día tiene su historia y otras series*”, Ed. da Fundación Barrié de la Maza, A Coruña 1991, 438.

13. *Ibíd.*, 295.

enferman. Para curarlas, muchas veces basta en ponerlas en contacto con una piel femenina durante unas cuantas horas cada día...”¹⁴ abonda para comprobar que a traducción da pregunta *¿Non ves como esta pérola está un algo doente e perde brillo?* (C74), que Gerda lle fai a Halmar, é moito máis axeitada na versión de Losada (*¿No ves cómo esta perla está un poco enferma y pierde brillo?*; L93) ca na de Cermeño: *¿No ves cómo esta perla está un poco dañada y pierde brillo?* (C89).

Nas primeiras páxinas do texto inicial lemos que *Son donos de Elsinor... uns que chaman Hardrada, apelido que se anosa decindo “pelo roxo”* (15). Figura neste fragmento a forma verbal *anosa* (de *anosar*), que é probablemente unha –magnífica– creación cunqueiriana que aínda non figura en ningún dos nosos dicionarios¹⁵. A traducción de Losada para esta forma verbal ten en conta a súa relación etimolóxica co posesivo, mentres que esa relación se perde na de Cermeño: *Hardrada, apelido que en nuestra habla daría “los del pelo rojo”* (L44) e *Hardrada, apelido que traducimos por “pelo rojo”* (C68). En cambio, como vemos, os dous tradutores caen na trapela tendida polo falso amigo (*roxo*) e coinciden en traducir por “pelo rojo”. Seguramente ningún dos dous tivo presente o texto “La botica de Elsinor” que comeza con estas palabras: “La botica de Elsinor, es decir la de Hamlet Hardrada, que se traduce por Hamlet Cabellorrubio”¹⁶, onde comprobamos de novo que o propio Cunqueiro aclara cun texto castelán outro galego.

Pero tamén hai en Cunqueiro, e son moi característicos dos seus escritos galegos e casteláns, unha chea de galicismos e de italianismos que non deberían desaparecer na traducción; por iso, cremos que debería manterse o galicismo (ou lusismo) da frase *Debéu de erguer a copa sin hesitar, sin un tremor* (29), galicismo que Losada substitúe por *vacilar* (L56) e Cermeño por *dudar* (C73). Tamén se pode interpretar como galicismo o verbo da frase “E aínda resta a sorrisa...” (40), que os dous tradutores eliminan na súa versión: “Y aún queda la sonrisa...” (L66; C77).

Do mesmo xeito parece claro que cando Cunqueiro fai a Hamlet exclamar *¡El Rei, seu afianzado, está cazando patos azulós!* (68) está botando man do francés *fiancé* ou, máis probablemente, do italiano *fianzato* ‘prometido, noivo’, italianismo que acae moi ben nunha escena en que tamén están presentes os cómicos italianos que chegaran a Elsinor para representa-la súa comedia, e ós que, na escena anterior, Hamlet saudou cun cortés *¡Buon giorno!* (61) que, por certo, manteñen en italiano os dous tradutores (L82; C85). Que o uso do italianismo é buscado polo autor queda aínda máis claro se temos en conta que estas palabras de Hamlet son repetición case exacta doutras ditas por Escaramuza na

14. *Ibidem*, 445.

15. Si figura en García, C., *Contribución ó léxico de Álvaro Cunqueiro*, Real Academia Galega, 1991: *anosar*: ‘Facer noso, poñer na nosa lingua, traducir’.

16. Cunqueiro, *Tertulia de boticas y escuela de curanderos*, Destino, Barcelona 1976, 65.

escena anterior: *El Rei, teu prometido esposo, está cazando patos azulós* (66). Hai sen dúbida aquí unha referencia intertextual á obra de Manzoni *I promessi sposi*, obra que circulou en España co (mal traducido) título de *Los prometidos esposos*. A referencia intertextual mantéñena ámbolos tradutores (*tu prometido esposo*), pero o efecto estilístico conseguido co uso do italianismo *afianzado* (68) pérdese nas dúas traducións: *¡El Rey, su confiado esposo, está cazando patos azulones!* (L 88) e *¡El Rey, su prometido, está cazando patos azulones!* (C87).

A primeira escena da Xornada Segunda comeza con estas palabras de Poloño dirixidas a Malar e ós estudantes: *¿Cada un ten xa a súa bolsa? Gardá-dea ben. Todas levan ouro, e non embargantes cada unha paga algo distinto* (38). A segunda oración, *Gardá-dea ben*, aparece nas dúas versións traducida por *Guardadla bien* (L64;C77). Esta tradución parece correcta: Poloño aconsella que cada un garde ben a súa bolsa. Pero o traductor ten que estar sempre atento ás posibles ambigüidades do orixinal e, sospeito eu, estamos aquí ante unha. Cunqueiro usa, frecuentísimamente, o verbo *guardar* co sentido de ‘mirar’. Sen termos que aducir exemplos doutras obras cunqueirianas, onde este uso é abundantísimo, vemos que unhas páxinas antes do parlamento de Poloño arriba citado o Coro diríxese a Hamlet con estas palabras: *Garda ben pra ti mesmo, que eres unha señoría ilustre...* (20) e, un pouco máis adiante, Laertes asegúralle que o seu defunto pai *Pasaba a súa man pola testa, e despóis, colléndote do bico, gardaba longo pra ti, en silencio* (27). Nestes casos, tanto Losada coma Cermeño “traducen” o italianismo: *Mira tu mismo, que eres señoría ilustre* (L49) e *Mírate bien a ti mismo, que eres una señoría ilustre* (C71); *cogiéndote por la barbilla, te miraba largamente* (L55) e *tomando tu barbilla, te miraba largamente* (C73). ¿Non estaremos tamén no caso de *Gardá-dea ben* perante este mesmo uso italianizante e, en consecuencia, e congruentemente co feito nestas dúas ocorrencias citadas, habería que traducir por *Miradla bien*? O texto quedaría así mellor trabado: Poloño advértelles que *miren*, que *observen* cadansúa bolsa, pois a pesar de que semellan iguais, xa que *todas levan ouro*, son diferentes porque *cada unha paga algo distinto*.

Non é necesario recorrer ó italiano para explica-lo uso de *presto*, que tamén o ten, aínda que restrinxido, no castelán, onde significa ‘luego, al instante, con gran prontitud y brevedad’. Aínda que este uso aparece nunha anotación, e non no texto teatral propiamente dito, cremos que –tal e como fai Cermeño (C69)– se debe manter este adverbio na tradución, e non actualizalo –como fai Losada– en *luego*: *A parte do Coro vana decramando... adiantándose do mesto grupo pra decila, e voltando presto ao anónimo* (17) = *...y volviendo luego al anónimo* (L46).

Unha indubidable inspiración na cortés fórmula de agradecemento portuguesa *muito obrigado* está presente nas palabras do Estudiante 1º, que se despide de Poloño dicíndolle: *Vamos mui obrigados, meu señor* (42). Losada, experto traductor do portugués, mantén a fórmula engadindo un pronome persoal e suprimindo o posesivo: *Os vamos muy obligados, señor* (L67). Coma

outras moitas veces, é menos fiel a traducción de Cermeño: *Nos vamos muy agradecidos, mi señor* (C78).

Como xa antes indicamos ó falarmos da selección do léxico, Cunqueiro é moi afeccionado a usar arcaísmos. Un dos máis característicos dos seus textos é o uso de *ser* co valor de *estar*, *encontrarse* (lembrémo-lo fermoso verso inicial da cantiga de Mendiño: *Sediam' eu na ermida de San Simón...*) ou co de *haber*. Basten como exemplos estes tomados de senllos textos escritos en castelán: "*Al alba son alondras donde fueron los ruiseñores*"¹⁷; "*La Noailles fue una poeta menor. Ella venía de Rumanía... donde son felicísimas cosechas de rosas*"¹⁸ e "*El mirlo andaba todo el año volando desde el bosque a los huertos vecinos, donde al abrigo del norte son parras vetustas y fecundas*"¹⁹. Pois ben, cando Hamlet exclama "*A brétema será más espesa aquí, onde foi o corazón... Si, Poloño, onde foi o corazón*" (85) parece claro que Cunqueiro está botando man dese uso arcaizante de *ser* co valor de *estar*, *encontrarse*. O aire arcaizante pérdese nas dúas versións ó traducir por "*La niebla será más espesa aquí, donde estuvo el corazón... donde estuvo el corazón*" (L101) e por "*La bruma será más espesa aquí, donde estuvo el corazón... donde estuvo mi corazón*" (C93); nesta, ademais, aparece un posesivo que non estaba na lingua de orixe.

Hai, en cambio, outra ocorrencia que os dous tradutores resolven de xeito diferente. Fala Poloño do cranio da raíña Roxos Beizos, lembrando o momento en que o tivo nas mans, "*¿Alguén que non soupe se... diría que foron alí, cobrindo os pequenos e apertados dentes, os beizos...? Losada mantén o uso (que fueron allí... los labios; L66), pero Cermeño actualízao en que estuvieron allí... los labios* (C77).

Outro arcaísmo conecta, por medio da palabra *señor*, as cantigas de amor medievais cos versos que Hamlet lle compuxo a Ofelia e que esta recita:

*Amiga, meu corazón que pide rosas,
laranxas pide i é isolado reiseñor,
amiga, tente el por señor! (33)*

Os dous tradutores coinciden, moi axeitadamente, en verte-lo lusismo *isolado en solitario*, pero discrepan na traducción do último verso. Cermeño mantén o arcaísmo e traduce correctamente (*amiga, él te tiene por señor; C75*), pero Losada convérteo en *amiga, ¡tenedlo a él por señor!* (L59); deste xeito, se no texto de partida a *amiga* era a *señor* do corazón do poeta, no texto meta lemos que este lle solicita á *amiga* que teña por *señor* o corazón do poeta. A

17. "Por León y el Bierzo, y final", publicado en *Faro de Vigo*, 1 de xullo de 1964; recollido en *El pasajero en Galicia*, Tusquets, Barcelona 1989, 157.

18. "Al alba con rosas", recollido en *Papeles que fueron vidas, Crónicas literarias*. Edición y prólogo de Xesús González, Tusquets, Barcelona 1994, 222.

19. "En la muerte de un bosque", da serie "El Envés", *Faro de Vigo*, 12/2/1965. Recollido en *El pasajero en Galicia*, Tusquets, Barcelona 1989, 76-77.

relación de vasalaxe queda así invertida: a amiga era a *señor* e pasa a ser requirida para que se converta en vasala. O cambio é radical.

Outros trazos do estilo de Cunqueiro

Xunto a esta utilización de barbarismos e arcaísmos no seu léxico, tamén é moi característica do estilo cunqueiriano a lítote ou atenuación: *Naves ancoraron na badía* non ousando *navegar* (19). A figura retórica, mantida na tradución de Cermeño –quen, sen embargo, engade un *algunas* que non estaba no texto orixinal–, *Algunas naves anclaron en la bahía* no osando *navegar* (C70), pérdese na tradución de Losada: *Naves anclaron en la bahía* temiendo *navegar* (L49). No mesmo descoido, que esta vez evita Losada traducindo por *no usadas* (L91), cae Cermeño: *Merquéi un libro no que viñan bicos e caricias* non usadas... (72) = *Compré un libro en el que venían besos y caricias* desusadas... (C89).

O profesor Tarrío ten sinalado como outro dos trazos estilísticos característicos de Cunqueiro a utilización da “*transcategorización, incluso cando os paradigmas da lingua teñen prevista unha unidade léxica sintética equivalente á analítica empregada polo autor ou, viceversa, cando na lingua está máis ou menos gramaticalizada unha estrutura analítica ou unha clase de palabra para cubri-lo que o autor logra mediante a habilitación dunha categoría non habitual nesa función. Entre estas expresións son moi frecuentes os sintagmas preposicionais...* “*caixa de mérito*”, “*Revolución de Francia*” ...²⁰. Soamente dúas veces os dous tradutores coinciden en manter este trazo: *obra de mérito en marfil* (39 = L65; C77) e *pintura de mérito* (62 = L83; C85). Nas outras ocasións, unicamente o mantén Losada, e pérdese, lamentablemente ó meu ver, na versión de Cermeño; así, os sintagmas *pedras de precio*, *licor de precio*, *espada de precio* e *puñal de precio* (15, 21, 28 e 31, respectivamente) mantenos Losada (L44, 50, 55 e 57, respectivamente) pero aparecen convertidos en *pedras preciosas*, *licor caro*, *espada preciosa* e *puñal precioso* na versión de Cermeño (C68, 70, 73 e 77 respectivamente).

As referencias intertextuais

Como xa vimos ó menciona-lo uso do sintagma *teu prometido esposo* e do medieval *señor*, son abundantísimas nos escritos do noso autor as referencias intertextuais. E así, nas palabras de Hamlet que anuncian que os cómicos van representa-la súa comedia precisamente *o día do medio do verán* (56) hai unha clara referencia á obra de Shakespeare *A Midsummer Night Dream*. Cunqueiro alude intertextualmente a esta obra en repetidas ocasións e sempre traduce

20. Tarrío, A., *A. Cunqueiro ou os disfraces da melancolía*, Galaxia, Vigo 1989, 103.

midsummer por medio del verano: Hay en Finlandia el día “del medio del invierno”, como había en Inglaterra, –Shakespeare al canto–, la noche del medio del verano: “the midsummer night” ...²¹. En galego tamén usa exactamente a mesma fórmula cando, referíndose ás traducións españolas das obras de Shakespeare, e despois de gaba-la de *Macbeth* ó galego feita por Pérez-Barreiro e de citar –con menor entusiasmo– as castelás de Astrana Marín, asegura que “Na España, as mellores traducións de Shakespeare son as catalanas. Verbigracia a incomparable de O soño da noite do medio do verán, feita polo grande poeta Josep Carner”²². A referencia intertextual á mencionada comedia shakespeariana consérvana os dous tradutores do *Hamlet*, que a converten en *El día de la mitad del verano* (C83) e en *El día medianero del verano* (L77), pero estaría máis clara, sería máis evidente, se se traducise coa mesma fórmula con que Cunqueiro anosa o *midsummer* do título shakespeariano: *medio do verán, medio del verano*, ou sexa, *El día del medio del verano*.

Os erros de lectura

Ademais dos xa citados, hai algúns outros erros de interpretación rechatantes²³; velaquí algúns:

Hai un fragmento en que fala Hamlet da fantasma do Rei vello que se lle aparece na Torre da Voutre e que lle “pedía pronta e seca, amargue xusticia”. Temos, pois, nas palabras de Hamlet unha triple caracterización do substantivo *xusticia*: *pronta* (esto é ‘rápida’), *seca* e *amarga*. A versión de Cermeño afástase demasiado do texto orixinal, pois dos tres adxectivos aplicados a *xustiza* soamente queda un: *pedía, premioso y seco, amarga justicia* (C71). Algo máis respectuosa é a versión de Losada, que conserva dous: *pedía pronto la seca, amarga justicia* (L52).

No limiar que antecede o texto dramático, Cunqueiro escribe: ... *póñome a contar a traxedia que alí, onde son as outas paredes que afalaga a hedra vizosa, acontecéu* (12). Nesta ocasión, na tradución de Cermeño vólvese perde-lo característico uso cunqueiriano de *ser* por *estar*: ...*me pongo a contar la tragedia que allí, donde están las altas paredes que engalana la hiedra frondosa, aconteció*

21. “Descansos invernales”, recollido en *O reino da chuvia. Artigos esquencidos*, Deputación Provincial de Lugo, 1992, 409.

22. “Shakespeare en galego”, recollido en *Obra en galego completa. Ensaio, IV*, Galaxia 1991, 378-9.

23. Non me referirei ós de traducir *cachirula* (22) por *hembra* (L51) e *briladoras xerigonzas* (29) por *brillantes filigranas* (C73), que xa tratei nos meus traballos “*Proba-la cachirula*” e *outras imaxes de cetrería en Cunqueiro*, relatorio lido no III Congreso da Asociación Internacional de Estudos Galegos, Nova York, outubro 1991, e “*Espinela e xerigonzas, pedras de precio no teatro de Cunqueiro*”, publicado en *Cadernos de lingua*, 6, Real Academia Galega, A Coruña, 1982, 74-84.

(C66), fragmento en que, ademais, resulta semanticamente moi pouco fiel a traducción de *afalaga* por *engalana*. A versión de Losada traduce máis correctamente o adxectivo, pero non respecta a orde sintáctica do texto cunqueiriano e, lendo erroneamente, traduce *outas* por *otras*: ... *me pongo a contar la historia que allí, donde son otras las paredes que la hiedra lozana acaricia, aconteció* (L38).

O castelo de Elsinor está “*No peito penedoso da [illa] máis avesía*” (14), é dicir ‘aveseda, sombría, sombriza’, o que non é o mesmo que “*En el pecho rocoso de la más avanzada*”, que lemos na traducción de Losada (L43). Cermeño traduce correctamente por *sombría* (C68).

No mesmo Limiar dise que os veciños “*pillaban no trigo que os Hardrada mandaban mercar a Tilsit e no ferro que pagaban nas fragas de Bohemia*” (15). Neste fragmento, Cunqueiro usa *fraga* co valor de ‘fragua, forxa, ferrería’, do mesmo xeito que noutro texto castelán fai exactamente o contrario: usa *fragua* co valor de ‘fraga, terreo con pedras’ ou co de ‘bosque’: “*En el trascoro [da igrexa do mosteiro de Samos], dos coronados desenvainan espada. Dos góticos reyes de Asturias. El uno es Fruela I. Cuando salió el moro de estas fraguas, le dio el monasterio al abad Argerico, quien lo restauró...*”²⁴. Volvendo á nosa obra teatral, Losada entende ben o xogo cunqueiriano e traduce correctamente por “*y se quedaban... con el hierro que pagaban en las fraguas de Bohemia*” (L45), pero Cermeño guíase polos dicionarios e traduce erradamente: “*y rapiñaban... el hierro que pagaban en los bosques de Bohemia*” (C68).

Na escena V da Xornada II, Hamlet asegura que “*Dado un crime, todo o que se diga a seu arredor, dito por quen sexa, forma parte do crime, compínchate no crime, faite ponla, testimoño. Vencéllaste ao crime coma a un prado o cabalo con solta que alí paces*” (55). Unha solta é unha maniota, unha pexa. A traducción de Losada por “*Te vinculas al crimen como a un prado el caballo suelto que allí paciese*” (L77) é errada, pois un cabalo solto non está vencellado ó prado onde pace como *un cabalo con solta*, coa pexa que lle impide afastarse moito do prado. Posto que existe no castelán a voz *suelta* con idéntico significado cá nosa solta non hai razón para non mantela na traducción. Precisamente ese é o termo con que o propio Cunqueiro traduce a *solta trenzada* que o señor Merlín lle pon a *doña Simona convertida en cerva* que aparece na historia “*A princesiña que quería casar*”²⁵ e que na versión castelá é *una suelta de cuero trenzado*²⁶. E malia a falta de precisión, xa que unha *suelta* non é unha *soga*, parécenos neste caso mellor a traducción de Cermeño: “*el caballo ensogado que allí paciese*” (C82).

Na escena IV da Xornada Terceira, dialogando con Hamlet, Halmar di: “*Eu era o segundón da casa real. Dixeron que era bó pra soldado... Mandábanme a*

24. “A vísperas en Samos”, recollido en *El pasajero en Galicia*, Tusquets, Barcelona, 1989, 97.

25. Cunqueiro, A., *Merlín e familia i outras historias*, en *Obra en galego completa. Narrativa II*, Galaxia, Vigo 1982, 45.

26. Cunqueiro, A., *Merlín y familia*, Destino, Barcelona 1990, 47.

cansarme nas fronteiras. Cun pouco de sorte, incluso podería morrer de dardo nunha escampada" (68). Creo que Cunqueiro usa aquí a locución *nunha escampada*, que rexistra ERG significando 'con rapidez, prontamente, aprovechando una escampada (cesación momentánea de la lluvia)'; *nunha escampadiña* 'con la mayor rapidez y urgencia, sin la menor demora'. É dicir, que Halmar fala dunha morte de dardo, rápida, pronta, case instantánea. Ningún dos tradutores reproduce o significado da locución adverbial. Cermeño guíase polo DRAE, que rexistra o adxectivo *escampado* co sentido de '...terreno descuberto, sin tropiezos, malezas ni espesuras' e traduce por *morir de dardo en una descubierta* (C87) mentres que Losada traduce cunha palabra "belle infidèle": *morir de un dardo en una emboscada* (L88).

Hai un erro na tradución de Cermeño que probablemente non se debe ó traductor, senón a un corrector non avisado ou a iso que se chaman os trasgos da imprenta. No comezo da peza, na primeira intervención do coro, este fala "*...do... medo, ese segredo proxenitor de ousados e fusquenllos*" (18). Este estraño adxectivo volvémoslo atopar máis adiante, pois *O Fusquenllo* (65, 68) é o nome que Hamlet lle dá ó personaxe que Escaramuza vai representar na obra dos cómicos italianos. Os dous tradutores resolven de xeito semellante a tradución deste alcume: Losada traduce por *El Oscuro* (L85, 88) e Cermeño por *El Sombrío* (C86, 87) e ámbalas traducións son axeitadas, pois a palabra creada por Cunqueiro ten unha indubidable relación con *fuscus/fosco*. Por iso, é sorprendente a tradución de Losada para a frase arriba citada: *...del... miedo, ese secreto progenitor de osados y levantiscos* (L48)²⁷, pero sorprende aínda máis a versión de Cermeño, que seguramente traduciu por un *hoscós* que o trasgo da imprenta converteu en *¡chuscós!*: *... del... miedo, ese secreto progenitor de osados y chuscós* (C69).

Hai algún outro caso en que Cermeño le mal o texto orixinal, o que o leva á perda dun importante efecto estilístico. Así, nas palabras de Hamlet "*E ti, Escaramuza, modera a italiana viveza, o desenvolto natural, a presteza*" (61) hai un paralelismo nos dous sintagmas coordinados, que teñen a mesma estrutura artigo + adxectivo + substantivo (*a italiana viveza; o desenvolto natural*). O paralelismo consérvase na tradución de Losada (*modera la italiana viveza, el desenvuelto natural*; L82), pero non na de Cermeño, que interpreta como substantivo o que era adxectivo e viceversa, e destrúe así o devandito paralelismo: *modera la italiana viveza, la desenvoltura natural, la presteza* (C85).

Na última escena da peza, Hamlet ordénalle a Polonio que anuncie a Dinamarca que hai un novo rei e que prepare as exequias do defunto, dicíndolle: *Dispón un froleado funeral*. Nestas palabras, o adxectivo parece estar empregado no sentido do verbo *frorear* 'embellecer el lenguaje con elegancia

27. Seguramente Losada lembrou a irmandade Fusquenlla, que se "levantou" no século XV contra a nobreza.

de vocablos y frases' (ERG), e aplicado ós responsos e ós discursos laudatorios para o morto que, supostamente, serían pronunciados no funeral. Xa que logo, parece moito máis afortunada a traducción de Losada (*Dispón un floreado funeral*; L100) cá ofrecida por Cermeño, que seguramente pensou nas coras e ramos de flores que abundan nos enterros: *Dispón un florido funeral* (C93).

Hai outro momento en que Hamlet se dirixe á súa nai ofrecéndose para axudala coa alma e co corazón, en corpo e alma: *Todo o que precisedes pra non envellecere, eu volo daréi, de carne e de alma* (80). Aínda que cambia o subxuntivo polo indicativo, Losada traduce fielmente (*Todo lo que precisáis para no envejecer, yo os lo daré, de carne y de alma*; L97), pero Cermeño afástase demasiado do texto orixinal, cambia a orde sintáctica dos elementos e troca o infinitivo por un subxuntivo, co que resulta un texto semanticamente moi diferente: *Todo lo que preciséis para que no envejezca vuestra carne y vuestra alma, yo os lo daré* (C91).

O rexistro lingüístico

Queda aínda a cuestión, sempre difícil de definir, do rexistro lingüístico. Cando a raíña vella, ante a chegada de Bertil, exclamaba *Ídevos, honestas damas, que xa chegou o meu fodedor!* (43) utiliza un derivado do verbo *-foder-* normal no galego para designa-lo acto sexual. A traducción de Losada, *¡Marchaos, honestas damas que ha llegado ya mi jodedor!* (L70) utiliza un derivado do verbo "normal" en castelán. Menos axeitada parece a versión ofrecida por Cermeño, que utiliza un derivado de *follar*, verba que só aparece na última edición do diccionario da RAE e coa advertencia de que é palabra "vulgar", rexistro este que non acae na obra que nos ocupa: *¡Marchad, honestas damas, que ya llegó mi follador!* (C79).

Un dos fragmentos da obra en que a linguaxe ten un rexistro máis elevado é o parlamento de dona Guglielma en que declama o pranto que Melisenda facía polo Don Gaíferos: *"Adeus, señoría dos escadróns latinos, barba perfumada con ourego, as mans sempre envasadas en suaves luvas de pel de lontra!"* (60). É posible que esteamos aquí perante unha metáfora na que Cunqueiro imaxina unhas mans *envasadas*, coma un viño, un licor ou un perfume; non en van o verso de Alberti *¡Oh piernas como dos celestes ríos!*, en que se dá a mesma identificación dunha *parte do corpo* cun *elemento líquido*, é un dos preferidos por Cunqueiro e cita frecuente nos seus textos. O mesmo Hamlet compara a Ofelia cun viño: *Si foras un xerro de preciado viño, agora mesmo te bebía* (64). Pois ben, aínda que cambia o adxectivo de *suaves luvas* por *finos (guantes)*, a traducción de Losada mantén a posible metáfora: *...las manos siempre envasadas en finos guantes de piel de nutria!* (L81). Non ocorre o mesmo na versión de Cermeño, quen ó cambia-lo *envasadas* por *embutidas* (C84) fai que se perda a metáfora e leva ó lector a identifica-los dedos con chourizos.

Poloño pensa en Ofelia e exclama: *¡Enfardelada ma ten Hamlet con verbas*

fantásticas! (43). Novamente, por motivos de rexistro lingüístico, parécenos máis axeitada a versión de Losada (*¡Hechizada me la tiene Hamlet con palabras fantásticas!*; L68) cá de Cermeño, que utiliza un verbo do que o dicionario da RAE advirte do seu rexistro “familiar”: *¡Engatusada me la tiene Hamlet...!* (C78).

As ausencias no texto

Por último, hai que salientar un fenómeno que aparece nas traducións con máis frecuencia da debida, e que nos advirte da necesidade de facer unha última e coidadosa lectura comparativa entre a versión e o texto orixinal. Trátase da ausencia de palabras, sintagmas e oracións que “desaparecen” na lingua de chegada. Subliño aquí os anacos do texto de Cunqueiro que faltan na versión castelá de Losada:

pousa o mofo verde que brilla en esmeralda ou ouro vello cando o roza a raiola do sol ou a luz das lámparas (17) = *crece un moho verde que brilla en esmeralda cuando lo roza un rayo de sol o la luz de las lámparas* (L46).

A cobardía é a moeda de máis baixa lei que hai (22) = *La cobardía es la moneda de más baja ley* (L51).

En demasía turbas e confundes aquí, Hamlet (34) = *Turbas y confunde (sic) demasiado, Hamlet* (L61).

Ofelia, confésate comigo. ¡Déitate aquí no lume comigo! ¿Que é amor? (36) = *Ofe- lia, confiéstate conmigo. ¿Qué es amor?* (L62).

¡Ouh Ofelia, prepárate a bicar sangue, esterco, dados, medo! (36) = *¡Oh, Ofelia, pre- párate a besar sangre, estiércol, miedo!* (L62).

Vai mui ben empregada en ti, adiviño, esa bulsa chea de ouro (41) = *Va muy bien empleada en ti esa bolsa llena de oro* (L66).

Eu teño parentes de meu que piden esmola na ponte de Constantinopla. En vez de cobrar, algún aínda pagara porque lle deixasen enxendrar (43) = *Tengo parientes míos que piden limosna en el puente de Constantinopla. En vez de cobrar, hasta pagaría porque le dejasen engendrar* (L68).

Si, finóuse o millor. Foi no camiño de Bohemia. Eu estaba facendo unha proclama... (48) = *Si, murió el mejor. Yo estaba haciendo una proclama...* (L72).

Pasou pola túa man moito ouro, pro en forma de números. Como si non pasase (54) = *Ha pasado por tus manos mucho oro, pero en forma de números. Como si pasase* (L76).

No fondo, unha parede chea, sen un van (58) = Al fondo, una pared sin un solo vano (L79).

Si foras un xerro de preciado viño (64) = Si fueras un jarro de vino (L85).

Quero xustificarme. Unha virxe somellante é a un espello. ¿Quén compón espellos que se quebren, quén recompón nun espello ese momento en que naide se mirou nel aínda... (66) = Quiero justificarme. Una virgen, semejante es a un espejo. ¿Quién recompone en un espejo ese momento en que nadie se ha mirado aún en él... (L86).

Sin arredrarse da nai: levando pouco a pouco a man deica chegar ao empuño do longo puñal que leva ao cinto (81) = Sin apartarse de la madre: llevando poco a poco la mano hasta llegar al puñal que lleva al cinto (L98).

¡Hamlet, Rei e Señor noso, pon panos de liño nas feridas! ¡Hamlet, pon panos perfumados con menta! ¡Hamlet, eres Rei (83) = ¡Hamlet, Rey y Señor nuestro, pon paños de lino en las heridas! ¡Hamlet, eres Rey! (L99).

Algúñas conclusións

Esta comparanza –non exhaustiva– entre a peza teatral cunqueiriana e as dúas versións castelás permítenos tirar algunhas conclusións.

En primeiro lugar, os tradutores que utilicen textos de partida galegos deben ter en conta o problema engadido da ausencia dunha norma ortográfica ben fixada; como vimos, a soa ausencia dun acento gráfico pode levar a cambios importantes na lectura –e, en consecuencia, na traducción– do texto.

En linguas tan próximas como o galego e o castelán cúmprese, con maior frecuencia aínda, a afirmación do profesor García Yebra referida á traducción do francés ó español: a traducción “palabra por palabra” é case sempre a mellor, e isto refírese tanto ás escollas léxicas coma á orde sintáctica. Postos a escoller entre dúas versións dun texto –coma este– literario, é sen dúbida mellor a que, sen achegarse demasiado ó polo do lector, non se afasta tanto do polo do autor.

Por último, casos como as traducións de *pérola... doente, pelo roxo, caricias non usadas, cabalo con solta* ou de *fragas de Bohemia* poñen de relevo, unha vez máis, que o coñecemento da obra completa e do estilo dun autor é necesario para traducir calquera dos seus textos; en autores bilingües como Cunqueiro, este coñecemento debe abranguelos textos escritos nas dúas linguas.

A TRANSCRICIÓN DO CHINÉS

NOTAS BÁSICAS PARA UN ACHEGAMENTO

Fernando Pérez-Barreiro Nolla

A. Transcripción e transliteración

A representación dos caracteres chineses ofrece aspectos ben diferentes dos da representación que parte de linguas que utilizan alfabetos ou silabarios como escrita normal dos seus sons. Provisionalmente, aínda que ata o de agora non hai unanimidade sobre estas denominacións, imos chamar *transliteración* á operación de representar formas propias de linguas con sistemas gráficos alfabéticos ou silábicos, e dámo-lo nome de *transcripción* á adaptación á grafía alfabética de escritas coma a chinesa.

Cando transliteramos utilizamos un sistema de símbolos o máis próximo posible do oficial ou normal na nosa lingua para poder ler textos ou palabras doutro sistema igualmente oficial ou normal. O referente común é fonético: os sons da lingua de partida, pero sometidos á mediación dunha escrita definida.

Un procedemento especial é o de empregar un alfabeto artificial ou convencional, como o alfabeto fonético internacional, por exemplo. Mais nese caso o referente son os sons directamente. Ata podemos utilizalo para linguas que carecen de escrita. Tamén neste caso parece esclarecedor falar de *transcripción*.

A *transliteración* é unha transferencia de alfabeto a alfabeto e de fonética a fonética. Cando se trata de linguas que utilizan o mesmo alfabeto, máis ou menos, deixámo-las formas sen transliterar: confiamos en que quen queira pronuncialas ben xa coñece as convencións da outra lingua ou recorre á mediación do alfabeto fonético ou das transliteracións máis ou menos útiles e arbitrarias da «pronuncia figurada» dalgúns dicionarios.

Cando a escrita da lingua de partida non é o alfabeto latino, transliteramos. A conveniencia de facelo con certa uniformidade foi creando sistemas convencionais para uso dos estudiosos das respectivas linguas e culturas

para a catalogación bibliográfica, para as citas de publicacións, etc. Hai regras que son bastante universais; outras son de estilo, como as esixidas por algunhas revistas e editoras para as súas publicacións. Ás veces coexisten unha transliteración periodística e outra académica.

A transliteración aproxímase á lingua do lector e así chega a resultados diferentes nas diferentes linguas. Deste xeito, do ruso vemos, por exemplo, *Yeltsin* na imprenta española, *Eltsine* na francesa e *Jelzin* na alemana. Pero, se a lingua de partida ten escrita propia, é sempre posible referirse a ela.

B. Os caracteres chineses

O chinés utiliza desde hai polo menos 3.000 anos un sistema de signos que non representan directamente sons. Son os chamados caracteres, logogramas, morfemogramas ou, con maior frecuencia, ideogramas.

O nome de *ideogramas* axuda pouco a comprende-la natureza destes signos, e non é moi útil para a solución do noso problema, porque non podemos transcribir ideas. En certo modo iso é o que fai cada lingua por si, e o que transcribimos ou transliteramos é o resultado de tal operación.

Tal vez o mellor dos varios símiles explicativos que circulan para explicalo que son os caracteres sexa o que os asimila ás cifras ou algarismos que usamos nas nosas linguas, aínda que non nacesen nelas, para expresa-las números. O signo 8 non di nada, na súa grafía, de cómo se ha de pronunciar, e de feito corresponde a palabras diferentes nas distintas linguas: *oito*, *eight*, *acht*, etc.

Os algarismos, coma os caracteres, non teñen grafía nin trazo pertinente ningún que corresponda a fonemas ou sílabas, nin poderían telo sen ficar vencellados a un idioma concreto. O algarismo, coma o carácter, queda aberto a realizacións fonéticas diferentes: as que teña a palabra correspondente en cada sistema.

Un número, dito na lingua falada, non o entenderá quen non saiba a lingua na que se di, mais visto na escrita entenderao. Se quen non saiba alemán pregunta o prezo dun artigo nunha tenda e quen o vende lle di «acht», non o entenderá, pero se ve «8» na etiqueta saberá o que vale.

Non convén esaxera-lo símil dos caracteres cos algarismos, que é moi útil como primeiro achegamento á súa natureza e para o noso obxectivo, pero pode dar unha idea errada deles como signos independentes e arbitrarios. Os caracteres teñen unha certa lóxica propia e relaciónanse entre si de moitas maneiras, como tiña que ser se pensamos na súa historia milenaria.

¿Cantos caracteres hai na escrita chinesa? Nun gran diccionario, como o *Hànyǔ Dà Zìdián*, chegan case ós 60.000, porque se recollen todos os que algunha vez existiron na longuísima historia da lingua. Calcúlase que os que están en uso poden ser arredor de 7.000. Para ler un xornal pode abondar con 3.000.

O potencial para diferentes realizacións ou actualizacións dos caracteres é cousa que convén reter. En primeiro lugar porque foron utilizados para escribir outras linguas do Extremo Oriente, non só as da mesma familia sínica, coma o vietnamita¹, senón tamén outras completamente alleas, coma o coreano e o xaponés². E en segundo lugar –pero o máis importante para o noso asunto– porque se utiliza como sistema único de signos para as diferentes linguas chinesas da China.

C. As linguas chinesas da China

Fálanse na China, ademais das linguas das minorías étnicas³, que non interesan aquí, unha serie de variedades do chinés, os chamados dialectos⁴, en número impreciso e discutible, que poden distribuírse en sete grupos, con moitas variedades dentro de cada un deles⁵.

A variación entre as linguas chinesas da China pode chegar á mutua inintelixibilidade.

Mentres que algunhas das linguas non chinesas teñen alfabetos, tódalas variedades do chinés falado se representan cos caracteres, o que resulta posible pola natureza destes.

Os caracteres son o único que mantén, en termos prácticos, a unidade lingüística do país. Malia as diferencias entre as linguas chinesas, un xornal en caracteres enténdese en toda a China, mesmo cando a realización fonética do texto resultaría incomprendible entre lente e oínte de lingua chinesa diferente. Por iso é frecuente que os filmes en cantonés ou mandarín vaian subtulados *en caracteres*.

1. Ata que o romanizaron os misionarios, coutando así, de paso, o acceso ós clásicos confucianos.

2. Que aínda utiliza correntemente de 1.000 a 5.000 caracteres *kanji*, lectura xaponesa de *hànzi* en chinés, que quere dicir xustamente iso: caracteres chineses (os Han son a etnia maioritaria na China). Combínanse na escrita xaponesa con dous silabarios ou *kana* (*hiragana* e *katakana*). O coreano pódese escribir enteiramente co silabario *hangul*.

3. As minorías oficialmente recoñecidas andan por volta das 90 (incluída unha rusa de pouco máis de dúas mil persoas), e a lista vaise ampliando consonte a “descuberta” de novos grupos. Unha das maiores, a dos Hui, que son musulmáns de relixión, non ten lingua propia. As linguas das minorías do norte son predominantemente do grupo altaico (turco, mongol, tungús); as das etnias do sur son do grupo sínico ou sino-tibetano, designación non moi rigorosa que inclúe as linguas tibeto-birmanas, Tai, Miao-Yao e Mon-Khmer, ademais doutras de clasificación aínda máis difícil.

4. Chamarémolos aquí, con certa incomodidade, linguas chinesas ou vernáculos.

5. No norte, o chamado grupo dos dialectos do Mandarín, e no sur os do Wu, Gan, Xiang, Hakka, Yue e Min. O máis coñecido é tal vez o Cantonés, que forma parte do grupo Yue.

D. A unidade da lingua falada, un problema nacional

A carencia dunha lingua falada común séntese como problema político na China moderna.

A solución dese problema implica a necesidade de escoller un patrón da pronuncia das palabras representadas polos caracteres. Ós poucos meses do triunfo da revolución de 1911 e a fundación da República, o primeiro dos seus Ministros de Educación, Cai Yuanpei, convocou unha Conferencia sobre a Unificación da Pronuncia que, logo de moitas polémicas, chegou á decisión de adoptar como base unificadora unha mestura das falas do norte, que levou á publicación, en 1913, dun *Diccionario da pronuncia nacional*, no que se indicaba a duns 6.500 caracteres. En 1932 o goberno republicano do Guomindang restrinxiu o patrón de maneira que este veu ser case exclusivamente, dentro das falas setentrionais, o da de Pequín. A lingua patronizada desa maneira recibiu o nome de *Guóyǔ*⁶ (lingua nacional). Está moi relacionada co sistema de romanización chamado, na súa propia transcripción, *Gwoyueu romatzyh*, do que falaremos na sección E.

Esa base lingüística seguiu sendo discutida polos que pensaban que a eliminación do analfabetismo das masas era o problema máis urxente e insistían na necesidade de alfabetizar no vernáculo, ó mesmo tempo que na de fomentar unha literatura nunha especie de lingua franca, que na práctica non andaba tan lonxe do *Guóyǔ*, pero que chamaban *pǔtōnghuà* (lingua común). Apoiaban sobre todo esa tese os partidarios do sistema de romanización chamado, na súa propia transcripción, *Latínxua Sinwez*, do que falaremos máis adiante e que, pola súa orixe e desenvolvemento, se asocia co Partido Comunista chinés.

Emporiso, non foi este último sistema o que triunfou na República Popular. A Conferencia Nacional sobre a Reforma da Escrita e a Conferencia Nacional sobre a Normalización da Lingua adoptaron oficialmente en 1955 como lingua común da nación chinesa, co nome de *pǔtōnghuà* en vez de *guóyǔ*, un modelo baseado canto ó léxico nas linguas chinesas do norte e, canto á fonética, na pronuncia da capital, Beijing ou Pequín⁷.

O ensino da lingua unificada esixe un inmenso esforzo educativo, que foi emprendido, con medios e entusiasmo diferentes, polos distintos réximes

6. No Apéndice II poden verse os caracteres correspondentes ás palabras chinesas que aparecen neste artigo en caracteres simplificados. Os caracteres tradicionais correspondentes poden verse no Apéndice III.

7. A norma gramatical desa lingua común é a das obras modernas escritas na lingua coloquial ou *báihuà*. Este concepto, fundamental para o desenvolvemento da literatura chinesa moderna, e a súa diferenza coa lingua clásica ou *wényán*, non vai ser tratado nestas notas, por non ter relación directa coa cuestión da transcripción dos caracteres que é a que desexamos esclarecer aquí.

e nas diferentes condicións de guerra, paz e revolución da China do noso século.

Para o ensino da lingua patrón precísase dalgún sistema auxiliar que lles indique ós escolares a pronuncia dos caracteres que non aprenderon no seu vernáculo. ¿Como, se non é coa axuda dalgún sistema de transcripción fonética, se lle vai explicar nun libro de texto a un cantonés que o carácter que el pronuncia *yat*, con *t* implosiva, se pronuncia *yí*, co primeiro ton, na lingua nacional?

Unha das funcións dos sistemas de transcripción dos caracteres, que aca-da maior ou menor importancia relativa segundo os tempos e a política, é o de axudar ó ensino dunha lingua nacional unificada.

E. Crítica dos caracteres e pesimismo cultural

Os chineses letrados souberon da existencia de alfabetos e silabarios en tempos ben remotos, xa que tiñan trato con pobos veciños, como os Uigures, os Mongois, os Tibetanos e os Manchús, que utilizaban escritas dese tipo. Pero o que vían neses pobos non era a presenza de alfabetos, senón a ausencia de caracteres, tida coma un aspecto máis da inferioridade cultural deses pobos circundantes.

A chegada do budismo á China, no século IV, que foi a maior importación de pensamento no país ata a influencia europea, levou aparelhada unha enorme actividade traductora do sánscrito, iniciada polo grande Kumarajiva. Os tradutores, en contacto cunha lingua escrita en silabario, conseguiron transplantar e crear unha complexa terminoloxía relixiosa e filosófica en caracteres, naturalmente. Ninguén considerou imposible esa tarefa.

As misións dos xesuítas na Corte de Beijing, o diccionario romanizado de Mateo Ricci no século XVI e os estudos de transcripción dos caracteres que publicou Nicolas Trigault, provocaron certa curiosidade nos mandaríns, pero non moita máis, segundo parece, cós reloxos e os aparellos astronómicos que os relixiosos lles traían.

A crítica chinesa dos caracteres forma parte da fonda crise cultural resultante do encontro coa forza de Occidente. O darwinismo social, na segunda metade do século XIX, tivo grande influencia na China, e o problema da supervivencia da cultura chinesa –ata entón a única– como unha máis entre tantos outros competidores, provocou reaccións extremas. Nesa perspectiva, os caracteres presentábanse como un pesado lastro que tiña que ser desbotado.

Na óptica progresista da supervivencia cultural, nacional e ata física do pobo chinés, a escrita tradicional foi criticada desde varios ángulos. A educación das masas era necesaria para a democracia –vista como fonte da potencia occidental–, e os caracteres supuñan un atranco. Caracteres e confucianis-

mo ían collidos da man, e era ben sabido que o confucianismo tiña a culpa do atraso da China. Ninguén dubidaba da teoría de que tódalas linguas seguisen unha evolución da ideografía á alfabetización, non sendo o chinés, que quedara ancorado.

F. Os alfabetos e as súas funcións

Substituír, en todo e por todo, os caracteres por unha escrita alfabética foi a máis radical das propostas de reforma, pero non a única nin a máis aceptada. Houbo outras, encamiñadas a resolve-los varios problemas de que falamos, como o de loitar contra o analfabetismo, ou axudar ó espallamento dunha lingua nacional.

Facilita-la transliteración a outras linguas foi un obxectivo moi secundario dos sistemas de que imos falar a seguir, e de feito os sinólogos e cantos escribían sobre a China desenvolveron paralelamente os seus sistemas. Só no caso do *pīnyīn*, ó cal chegaremos no final deste traballo, foi máis visible esa finalidade e conseguíuse en grande medida.

Os primeiros planos de romanización para uso xeral dos chineses⁸ fixéronos, nos derradeiros anos do Imperio, chineses como Lu Zhuangzhuang, Lao Naixuan e outros. Algúns destes, os máis novos, participaron nas controversias dos tempos da República e asistiron á Conferencia de 1913 (véxase a sección D).

No Dicionario da Pronuncia Nacional resultante daquela Conferencia adoptouse un alfabeto fonético chamado *zhùyīn zìmǔ* (alfabeto indicador da pronuncia). Depois de discutilo moito, non se empregaron para ese alfabeto os caracteres latinos senón uns símbolos baseados de lonxe no *katakana* xaponés, idea que xa tivera defensores antes e que se considerou como máis *nacional*. O alfabeto tenta indica-la pronuncia da lingua do norte. A finalidade era sobre todo didáctica, o que ficou aínda máis claro ó mudar de nome, en 1928, e pasar a chamarse *zhùyīn fúhào* (signos auxiliares indicadores da pronuncia). Recomendábase, por exemplo, imprimilos á beira dos caracteres, e así se fixo nalgún casos. O sistema tivo algún éxito, especialmente co seu uso no Movemento de Educación de Masas na década de 1920. Empregouse nas escolas primarias da República e dos primeiros tempos da República Popular, utilízase aínda en Taiwan e, nunha versión algo modificada, sae en dicionarios da RPC tan populares como o *Xīnhuá zìdiàn*, ao lado do *pīnyīn* hoxe oficial.

8. Non falo aquí dos intentos, moi interesantes, dos misioneiros, inspirados en motivos de evanxelización, e que, naturalmente non se propuñan substituír totalmente a escrita do país. A maioría deles, por motivos prácticos, romanizan linguas vernáculas, sobre todo do sul do país. Non se lles pode negar, con todo, influencia nos primeiros alfabetizadores chineses.

Reproduzo a seguir unha páxina do diccionario que acabo de citar, o *Xīnhuá zìdian*, na edición de peto. Á dereita do carácter está unha palabra en letras latinas, que é a transcrición en *pīnyīn*, e a carón desta tres signos (enmárcoos nun círculo a primeira vez que aparecen) que son a transcrición en *zhùyīn zìmǔ* dos sons inicial, medio e final da sílaba representada. Vese que esa transcrición é igual para tódolos GUAI e para tódolos GUAN, salvo o til diacrítico indicador do ton no último dos tres signos, e que a única diferenza entre os GUAN e os GUAI é o signo do elemento final da sílaba. Ese signo non corresponde pois a unha letra, senón a un son final de sílaba: *an* ou *ai*, representado por ㄢ e por ㄞ, respectivamente. Na columna da extrema esquerda, onde acaba a entrada GUA, pódese ver outro elemento final: *Y a*. Con signos desta natureza, indicadores de iniciais, mediais e finais, represéntanse as 400 sílabas que, aproximadamente, integran o caudal fonético do chinés falado en Bejing.⁹

En 1928, un subcomité do Ministerio da Educación no que a personalidade máis relevante era o grande lingüista Zhao Yuanren¹⁰ elaborou un novo sistema, que se chamou, na súa propia ortografía, Gwoyeu Romatzyh, a miúdo abreviado en G.R. Á parte de emprega-lo alfabeto latino, a principal novidade dese sistema consiste en representa-los catro tons do chinés mandarín con modificacións da escrita da palabra e non con signos diacríticos. A vantaxe disto, segundo os partidarios do sistema, é que palabras con ton diferente teñen un aspecto visiblemente diferente. Por exemplo, catro significados de tang ('sopa', 'azucré', 'estar deitado', 'quente') nos respectivos tons, que cos diacríticos do *pīnyīn* indícanse así:

tang táng tang tàng

sen modifica-las letras de base, son, en *Gwoyeu romatzyh*:

tang tarnq taang tanq

A aprendizaxe do sistema é ben complicada. O que fai é reflectir, iso si, con moita precisión, a pronuncia de Beijing, que é para a que foi pensado. Os seus defensores nunca o propuxeron verdadeiramente como substituto dos caracteres. Foi incorporado, ó lado do *zhùyīn zimu*, no diccionario oficial de

9. A páxina reproducida pode servir tamén, de paso, para dar unha idea da frecuencia dos homófonos, que é un dos problemas do chinés alfabetizado. Tódolos GUAN desa páxina son caracteres moi diferentes, pero todos soan igual: GUAN, e todos no mesmo ton: o primeiro. E non se trata precisamente dun caso moi especial. No mesmo diccionario pódense ver 16 caracteres que se pronuncian *yi* no primeiro ton, e máis de 100 que se pronuncian *yi* nun ou outro dos catro tons. Claro que algúns deles son pouco frecuentes e que o contexto axuda a discriminar, pero aínda así o problema é serio.

10. Mellor coñecido polo nome de Y. R. Chao, con que publicou a súa obra en linguas occidentais, na China e nos EE.UU.

1932 e, nunha versión modificada por outro dos seus autores, o coñecido escritor Lin Yutang, empregouse no Dicionario chinés-inglés deste. Sempre tivo ar académico, sobre todo cando se lle enfrontou o que imos mencionar a seguir, claramente destinado ó traballo de alfabetización, para o que é complicado de máis o *gwoyeu romatzyh*. Acabou identificado, política e ideoloxicamente, o G.R. co réxime do Guomindang e as súas veleidades elitistas nestas e noutras materias.

O sistema que acabou sendo o contrincante do *Gwoyeu romatzyh* naceu na Unión Soviética. As campañas de alfabetización soviéticas no decenio de 1920 recoñecían o dereito das minorías étnicas ou *nacionalidades* a recibir instrución primaria na lingua propia. Calcúlase que en 1926 vivían na URSS uns 100.000 chineses e que case todos eles eran analfabetos. Un grupo caracterizado era o dos Dungáns ou musulmáns chineses refuxiados da persecución de 1877. Os soviéticos comezaron por querer alfabetizalos Dungáns mediante una adaptación do chamado Novo Alfabeto Turco, de base latina pero con moitos signos ideados para reflectir sons das linguas da Asia Central. Como non daba resultado, xa que os Dungáns, malia seren musulmáns de relixión eran chineses de lingua, procurouse outra solución. Por aquelas datas unha sección do Instituto de Estudos Científicos de Moscova traballaba nun sistema de transcripción do chinés. Un dos seus autores, Kolokolov, explicou o sistema –en chinés– diante dun grupo de estudantes e intelectuais chineses residentes na capital soviética, entre eles Qu Qiubai, que había de ser un dos que precederon a Mao Zedong no liderato do PCCh. Da colaboración de Qu Qiubai con Kolokov, Dragunov e outros resultou o Novo Sistema de Escrita Latinizada ou *Latinxua Sinwenz*. O Estado soviético apoiou enerxicamente o traballo de alfabetización da súa minoría chinesa, disque con excelentes resultados, pero todo parou arredor de 1937. Non hai que esquecer que neses anos empezaba a notarse unha tendencia nacionalista a abandona-lo alfabeto latino en favor do cirílico para estes fins na URSS. No caso da alfabetización dos chineses soviéticos non se chegou a facer, que se saiba, esa substitución. Tal vez porque xa estaban practicamente alfabetizados cando chegou aquela mudanza política.

Na China o *Latinxua* chegou, como tiña que ser, tinxido de *vermello*. Apoiárono grandes escritores progresistas, e moi sinaladamente Lu Xun, e combatérono ferozmente, en xeral, os partidarios do *Gwoyeu romatzyh*. O goberno do Guomindang chegou a prohibilo e a confisca-las publicacións de ensino do sistema ou as escritas nel. Foi moi popular entre os estudantes e utilizouse en campañas de alfabetización no vernáculo, xa que unha das súas características era non estar limitado á lingua nacional. En termos prácticos quere dicir que non facía falta aprender primeiro a fala de Beijing para alfabetizarse despois. Foi o instrumento de alfabetización empregado polo réxime de Mao nos anos heroicos de Yan'An.

O *Latinxua Sinwuz* non indica os tons. Utiliza o alfabeto latino e non falou na esquerda máis nacionalista quen o criticase por isto (véxase o apartado H). Resultou ser, con todo, o precedente máis inmediato do *pīnyīn*.

G. Os sistemas de transcripción sinolóxicos

Chamamos así os sistemas creados polos sinólogos, e usados tamén por xornalistas e escritores, para representa-los caracteres ou, mellor dito, unha determinada pronuncia deles.

A cuestión da pronuncia escollida ten menos importancia neste sistema que nos alfabetos destinados a ser usados na China. De feito, a transcripción sinolóxica pode ser moito máis convencional, sempre que saibamos de qué carácter estamos falando en cada caso. E, en moitos casos, cando escribimos sobre a cultura clásica os caracteres que designamos polo nome convencional representaban na época a que nos referimos sons moi diferentes dos que lles damos. Estamos, pois, «chamándolle así» a un carácter, máis que reproducindo o seu son¹¹.

A maioría destes sistemas están vencellados á lingua e á *escola* de estudos chineses dun determinado país. A excepción é o de Wade-Giles que, nacido en Inglaterra, se espallou entre os sinólogos doutros países.

O sistema que máis se utilizou en Alemaña foi o de Lessing e Othmer, usado por primeira vez por eses dous sinólogos en 1913, e chamado moitas veces sistema de Rüdénberg por se-lo do grande diccionario chinés-alemán publicado por Werner Rüdénberg en 1939. A nova transcripción alemana da Editora Dietz foi un intento de simplificación do Rüdénberg feito na República Democrática, pero que, case contemporáneo da adopción oficial do *pīnyīn* na China en 1958, foi abandonado a favor deste. Outros sistemas alemáns coma os de Franke/Stange, Forke e Hänisch acadaron menos difusión. Póde-lle ser necesario o Stange, con todo, a quen use a edición de 1963 do Diccionario de Rüdénberg, que Stange adaptou ó seu sistema.

Os sinólogos franceses utilizaron ata hai pouco a transcripción de Vissière, proposta en 1902 e adoptada inmediatamente pola diplomacia do Quai d'Orsay. É unha variante do sistema que inventou o grande Couvreur para o seu *Dictionnaire classique de la langue chinoise* de 1890. Chámanlle moitos sistema BEFEO, por se-lo do *Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient*.

A sinoloxía rusa ten unha tradición que arranca de comezos do XIX. Os primeiros traballos empregaban a transcripción de Bicurin, pero desde finais do pasado século o sistema xeneralizado é o de Palladius. Utiliza, claro, o alfabeto cirílico.

11. En estudos de fonética histórica, como os de Bernhard Karlgren, que aspiran a detecta-las mudanzas de pronuncia enmascaradas pola inmutabilidade do carácter ó longo dos séculos, téñense que utilizar símbolos ad hoc.

Nos Estados Unidos, ademais do Wade-Giles, apareceu o que chaman sistema de Yale, obra de G. A. Kennedy, profesor daquela Universidade e usado case exclusivamente nas moitas publicacións do seu Instituto de Linguas Orientais. Non resulta moi distante do *pīnyīn*.

O Wade-Giles foi, sen dúbida, o sistema de transcripción máis espallado e o que máis empregaron os medios de comunicación. Tamén foi utilizado por estudiosos de países sen *escola* propia. É, seguramente, o que lles resulta máis familiar tamén ós non especialistas, sobre todo na forma simplificada, sen signos diacríticos, que adoptaron os xornalistas. De aí nos veñen formas como *Mao Tse-tung* e *Teng Hsiao-ping*, hoxe practicamente substituídas na prensa polas do *pīnyīn*: *Mao Zedong* e *Deng Xiaoping*.

Sir Thomas Wade ideou o seu sistema no decenio de 1860 e Herbert Giles modificouno e simplificouno no seu Dicionario de 1892. O que lle deu máis difusión foi seguramente o Dicionario de Matthews, nas edicións sucesivas, desde a primeira de 1931, que ata a recente fornada de dicionarios, moitos deles procedentes da China, era o máis consultado por quen estudia-ba chinés en inglés.

Unha das desvantaxes do W-G é a indicación dos tons, que se fai co número correspondente en superíndice à dereita da sílaba. Isto pódese aturar nos dicionarios, onde o Matthews pon o número cabo do carácter e non da sílaba latinizada, pero é molesto nun texto corrido. Outra característica é a utilización do apóstrofo para indica-las consoantes aspiradas, que, igual có número do ton, se omite nas transcripcións xornalísticas.

O Wade-Giles foi a maior aproximación a un sistema universal de transcripción do chinés ata a chegada do *pīnyīn*, e o seu coñecemento é indispensable para o sinólogo.

H. O Hànyǔ Pīnyīn

No mesmo mes de outubro de 1949 en que foi proclamada a República Popular da China creouse unha Asociación para a Reforma da Lingua Escrita Chinesa (*Wénzì Gaigé Xiéhuì*). De acordo coas directrices políticas do momento (a Nova Democracia) estaban representadas nesa asociación diversas tendencias, e a entidade non era estatal e tiña claro carácter consultivo.

En 1952 creouse xa un organismo oficial, o Comité de Estudio da Reforma da Escrita Chinesa (*Zhōngguó Wénzì Gaigé Yánjiū Wěiyuánhùi*), con categoría ministerial.

Nesas datas non se vía moi claro que a nova reforma se fose inspirar no *Latinxua Sinwenz*, a pesar da identificación deste co Partido Comunista, que acababa de chegar ó poder. Tiña aínda moitos partidarios a idea de que a escrita había de ter «forma nacional». Esa forma sería igual ou semellante á do *zhùyīn zīmǔ*, ou consistiría nunha adaptación da dos caracteres tradicionais.

En 1954, o Comité mudou de nome, como para indicar que xa pasara da fase de estudio á de execución, e pasou a chamarse Comité de Reforma da Escrita Chinesa (*Zhōngguó Wénzì Gaigé Wēiyuánhùi*).

En 1955 celebráronse tres Conferencias nas que se decidiron cuestións moi fundamentais da reforma: a Conferencia Nacional sobre Reforma da Escrita, a Conferencia Nacional sobre Normalización da Lingua Falada, e a Conferencia Académica sobre as Linguas das Nacionalidades Minoritarias.

A Conferencia sobre Reforma da Escrita adoptou un proxecto de simplificación dos caracteres que foi promulgado oficialmente en 1956¹² e tamén un proxecto de Sistema de Alfabeto Fonético da Lingua Chinesa –*Hànyǎ Pīnyīn Fāng'àn* (*Cao'ān*)–. Ese proxecto foi aprobado, con emendas, polo Consello de Estado (Goberno) en 1958. Con algúns complementos e reformas posteriores ese é o *pīnyīn* de que falamos.¹³

A Conferencia sobre Normalización da Lingua Falada decidiu que a lingua normalizada oficial se chamaría *pǔtōnghuà* ('lingua común') en non *guóyǔ* ('lingua nacional') como lle chamaba o Guomindang e aínda lle chaman en Taiwan, e, sobre todo, que a base fonética desa normalización serían os falares do norte e a pronuncia de Beijing.

O *pīnyīn* recibiu, xa que logo, a herdanza latinizante do *Sin Wenz*, en vez de tomar «forma nacional». En troques, a transcripción dos caracteres faise exclusivamente atendendo á pronuncia do que podemos chamar, sen grande precisión mais tamén sen grande inexactitude, mandarín.

Dúas das grandes incógnitas canto ó futuro da alfabetización na Nova China quedaron resoltas como se indica no parágrafo anterior. Canto á terceira, é dicir, a finalidade da escrita alfabética, quedou claro abondo que non había intención de que substituíse inmediatamente os caracteres. Séguese aínda hoxe afirmando de cando en vez que ese é o obxectivo último, pero sempre a longo prazo e sen fixar datas. A aprobación simultánea en 1958 dos caracteres simplificados apunta na mesma dirección. A finalidade didáctica salientouse daquela e segue tendo moita relevancia. O *pǔtōnghuà* ensínase en tódalas escolas da China coa axuda do *pīnyīn* (non hai que esquecer que este non serve para alfabetizar outras formas do chinés). Utilízase tamén en letreiros e publicacións dirixidas máis ou menos a estranxeiros. E propónse asemade como transliteración oficial. Con isto, o chinés ten unha forma alfabetizada que presentar ó estranxeiro, igual ca outras linguas, o que fai innecesaria a transliteración propiamente dita. E, de feito, a maior parte da sinoloxía renunciou xa, ou vai renunciando, ás transliteracións nacionais (incluído o

12. A simplificación dos caracteres foi a outra das dúas grandes reformas da lingua chinesa emprendidas pola República Popular, ademais do *pīnyīn*. Tivo bastante éxito e merece estudio á parte.

13. O nome de *pīnyīn* quere dicir simplemente 'soletreado' e dá a idea de ir combinando son por son, analiticamente, en vez da síntese visual do carácter.

relativamente internacional Wade-Giles), e vai empregando o *pīnyīn*. Hai que ter sempre presente que unha expresión en *pīnyīn* é, coma quen di, o *nome oficial* do carácter ou caracteres que representa, e que eses caracteres teñen diferentes realizacións fonéticas en distintas variedades do chinés.

A Secretaría das Nacións Unidas adoptou a partir de xuño de 1979 o *pīnyīn* para transcribir nomes de persoas e topónimos da República Popular da China nos seus documentos en linguas que empreguen o alfabeto latino. A Organización Internacional de Normalización (ISO) presentou un proxecto de norma (ISO/DIS 7098) que establece o *pīnyīn* como instrumento de transcripción do chinés en alfabeto latino. Outras dúas normas da ISO levaron ó organismo de normalización chinés a dispor, en 1982, que tódolos libros e revistas publicados na China leven un título en *pīnyīn*, o que se vén cumprindo con bastante regularidade.

Volvendo ó que sinalamos ó principio:

—os caracteres non poden ser transliterados, porque non son letras. Diante dun carácter ficamos xordos, a non ser que nos dean, de palabra ou con outros signos, unha pronuncia para el.

—o *pīnyīn* dános esa pronuncia en versión oficial. É, pois, unha transcripción, que xa non temos que transliterar. Naturalmente, podemos traducila. E podemos aprender a le-lo *pīnyīn* como aprendemos a le-lo alemán, o francés, o inglés, o portugués ou o calquera outra lingua escrita en alfabeto latino.

—as linguas con alfabetos non latinos poden transliterar os textos en *pīnyīn*, ou deixalos en letras latinas, igual que o poden facer coas outras linguas que utilizan o alfabeto latino.

I. Algunhas indicacións prácticas sobre o *pīnyīn*

O *pīnyīn* baséase nunha análise da sílaba, pero, a diferenza do *zhùyīn zìmǔ* non distingue, entre os sons que a forman, elementos iniciais, mediais e finais, senón soamente entre iniciais (*shēngmǔ*) e finais (*yùnmǔ*)¹⁴ A súa representación con letras do alfabeto latino faise como se indica no cadro seguinte, reproducido da edición de peto do dicionario *Xīnhuá zìdiǎn*.

14. Responde a un tipo de análise con longa tradición, no que se baseaba o primeiro dos sistemas para indica-lo son dos caracteres sen acudir a outros símbolos, isto é, mediante outros caracteres. Era o chamado *fanqiè*: o son dun carácter indicábase con outros dous, de maneira que o elemento inicial era o inicial do primeiro, e o final o final do segundo. Para indicar, por exemplo, a pronuncia dun carácter que se le *tan* púñanse cabo del no dicionario outros dous que se len *tu* e *fan*. Ese sistema vén dos derradeiros tempos da dinastía Han (finais do século II e comezos do III da nosa era).

附 录

汉语拼音方案

一 字母表

字母 名称	Aa	Bb	Cc	Dd	Ee	Ff	Gg
	ㄆ ㄆ	ㄇ ㄇ	ㄋ ㄋ	ㄌ ㄌ	ㄎ ㄎ	ㄏ ㄏ	ㄎ ㄎ
	Hh	Ii	Jj	Kk	Ll	Mm	Nn
	ㄏ ㄏ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ
	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss	Tt	
	ㄛ ㄛ	ㄛ ㄛ	ㄛ ㄛ	ㄛ ㄛ	ㄛ ㄛ	ㄛ ㄛ	
	Uu	Vv	Ww	Xx	Yy	Zz	
	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	

v 用来拼写外来语、少数民族语言和方言。
字母的手写体依照拉丁字母的一般书写习惯。

二 声母表

b	p	m	f	d	t	n	l
ㄅ ㄅ	ㄆ ㄆ	ㄇ ㄇ	ㄈ ㄈ	ㄉ ㄉ	ㄊ ㄊ	ㄋ ㄋ	ㄌ ㄌ
g	k	h	j	q	x		
ㄍ ㄍ	ㄎ ㄎ	ㄏ ㄏ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ	ㄨ ㄨ		
zh	ch	sh	r	z	c	s	
ㄓ ㄓ	ㄔ ㄔ	ㄕ ㄕ	ㄖ ㄖ	ㄗ ㄗ	ㄘ ㄘ	ㄙ ㄙ	

在给汉字注音的时候，为了使拼式简短，zh ch sh 可以省作 ㄓ ㄔ ㄕ。

三 韵母表

	i	衣	u	乌	ü	迂
a	ia	呀	ua	蛙		
o			uo	窝		
e	ie	耶			ue	约
ai			uai	歪		
ei			uei	威		
ao	iao	腰				
ou	iou	忧				
an	ian	烟	uan	弯	üan	冤
en	in	因	uen	温	ün	晕
ang	iang	央	uang	汪		
eng	ing	英	ueng	翁		
ong	iong	(江)雍				

No primeiro cadriño (-) veñen as 26 letras (maiúsculas e minúsculas) que utiliza o sistema. Debaixo de cada unha vén o seu *nome*, escrito en *zhùyīn zìmǔ*.

No segundo cadriño (=) veñen as iniciais, coa súa pronuncia. Esta indícase de dúas maneiras: en *zhùyīn zìmǔ* e cun carácter dos máis coñecidos que comece con ese son. Por exemplo, debaixo do *b* móstrase *p*, que indica unha bilabial non aspirada, e o carácter *bō*. Na seguinte letra, *p* vémo-lo *zhùyīn zìmǔ* da bilabial aspirada e o carácter é *pō*. A aspiración indicábase en Wade-Giles cun apóstrofo, de maneira que eses dous sons se transcribíans *pō* e *p'ō*, respectivamente.

No terceiro cadriño veñen as finais, tamén coa súa pronuncia en *zhùyīn zìmǔ* e en caracteres. Á volta da páxina, que non reproduzo, hai comentarios moi útiles para quen queira entrar máis a fondo no sistema. Limítome aquí ás que me parecen esenciais:

- as finais da columna *i*, se non van precedidas de inicial, quere dicir que forman sílaba de seu, e escríbense *yí, ya, yē, yao, you, yan, yìn, yang, yīng, yong*.

- no mesmo caso as finais da columna *u* teñen igual valor semivocálico, e escríbense *wu, wa, wo, wai, wei, wan, wen, wang, weng*.

- tamén as finais da columna *ü* toman valor semivocálico nese caso, e escríbense *yu, yue, yuan e yun*, sen diérese no *u*.

- *iou, uei e uen* escríbense *iu, ui e un*.

Os catro tons da lingua patrón indícanse con signos diacríticos sobre as vocais. Por exemplo:

- a Primeiro ton
- á Segundo ton
- a Terceiro ton
- à Cuarto ton

Convén ter presente que non existen na lingua tódalas combinacións das iniciais e finais que aparecen no cadro. As que existen son as que se recollen no cadro seguinte, reproducido de *Elementary Chinese, Part I, Beijing 1975*, un libro de texto moi popular en Occidente ata hai poucos anos.

O *pīnyīn* toma como unidade a palabra (non o carácter, que é sempre monosílabo). Na lingua falada e na escrita moderna hai moitas palabras bisílabas e algunhas trisílabas. Tránscribense como unidades tipográficas. Igual se fai coas dúas sílabas que con tanta frecuencia forman o nome da persoa, e veñen despois do apelido. Así:

Mao Zedong (e non *Mao Ze Dong*)

Deng Xiaoping (e non *Deng Xiao Ping*)

CADRO 2

北京语音表

Table of the Speech Sounds of Peking Dialect

声母		1										2										3										4				
		a	o	e	-i	er	ai	ei	ao	ou	an	en	ang	eng	ong	i	ia	iao	ie	iou	ian	in	iang	ing	iong	u	uo	uai	uei	uan	uen	uang	ü	üe	üan	ün
b	ba	bo				bai	bei	bao		ban	ben	bang	beng		bi	biao	bie		bian	bin		bing		bu												
p	pa	po				pai	pei	pao	pou	pan	pen	pang	peng		pi	piao	pie		pian	pin		ping		pu												
m	ma	mo				mai	mei	mao	mou	man	men	mang	meng		mi	miao	mie	miu	mian	min		ming		mu												
f	fa	fo				fei			fou	fan	fen	fang	feng											fu												
d	da		de			dai	dei	dao	dou	dān		dang	deng	dong	di	diao	die	dieu	dian			ding		du	duo		dui	duan	dun							
t	ta		te			tai		tao	tau	tan		tang	teng	long	ti	tiao	tie		tian			ting		tu	tuo		tui	tuan	tun							
n	na		ne			nai	nei	nao	nou	nan	nen	nang	neng	nong	ní	niao	nie	niu	nian	nin	niang	ning		nu	nuo		nuan						nü	nüe		
l	la		le			lai	lei	lao	lou	lan		lang	leng	long	li	liao	lie	liu	lian	lin	liang	ling		lu	lao		luan	lun				lü	lüe			
z	za		ze	zi	zai	zei	zao	zou	zan	zen	zang	zeng	zong											zu	zuo		zui	zuan	zun							
c	ca		ce	ci	cai		cao	cou	can	cen	cang	ceng	cong											cü	cuo		cui	cuan	cun							
s	sa		se	si	sai		sao	sou	san	sen	sang	seng	song											sü	suo		sui	suan	sun							
zh	zha		zhe	zhi	zhai	zhei	zhao	zhou	zhan	zhen	zhang	zheng	zhong											zhu	zhua	zhuai	zhui	zhuan	zhun	zhuang						
ch	cha		che	chi	chai		chao	chou	chan	chen	chang	cheng	chong											chu	chua	chuai	chui	chuan	chun	chuang						
sh	sha		she	shi	shai		shao	shou	shan	shen	shang	sheng												shu	shua	shuai	shui	shuan	shun	shuang						
r			re	ri			rao	rou	ran	ren	rang	reng	rong											ru	rua	ruo	ruì	ruan	run							
j															jī	jia	jiao	jie	jiu	jian	jīn	jiang	jīng	jiong									ju	jue	juan	jün
q															qí	qia	qiao	qie	qiu	qian	qín	qiáng	qīng	qiong								qu	que	quan	qün	
x															xī	xia	xiao	xie	xiu	xian	xīn	xiàng	xíng								xu	xue	xuan	xün		
g	ga		ge			gai		gao	gou	gan	gen	gang	geng	gong										gu	gua	guai	gui	guan	gun	guang						
k	ka		ke			kai		kao	kou	kan	ken	kang	keng	kong										ku	kua	kuai	kui	kuan	kun	kuang						
h	ha		he			hai		hao	hou	han	hen	hang	heng	hong										hu	hua	huai	hui	huan	hun	huang						
a	o	e		er	ai		ei	ao	ou	an	en	ang	eng		yí	yā	yao	ye	you	yan	yín	yáng	yǐng	yōng	wū	wā	wái	wan	wen	wang	wēng	yú	yue	yuan	yün	

O Wade-Giles usaba o guión: *Mao Tse-tung*, *Teng Hsiao-p'ing*.

O apóstrofo de separación emprégase para indica-la quebra da sílaba. Así *Yan'An* e non *Yanan* (*Yenán* na transcripción xornalística máis coñecida).

A lectura *correcta* do *pīnyīn* non resulta moi difícil partindo do galego, do español ou do italiano. Hai graos de corrección, naturalmente. Por exemplo, o que poden parecer consoantes sonoras, como *b*, *d* e *g* son xordas non aspiradas, fronte ás aspiradas *p*, *t* e *k*. *Zh* e unha versión retroflexa de *ch*, coa lingua curvada de maneira que o ápice toque o veo do padal. *Q* é o noso *ch* diante de *e* ou *i*, de maneira que practicamente podemos ler *cháo* e *qí* como *chao* e *chi*. O *h* é aspirado. O *j* semellante ó do inglés. O *o* de *ong* é moi pechado (de aí *Mao Zedong*). O *i* nas sílabas *zhi*, *chi*, *shi*. *ri*, *zi*, *ci*, *si* representa un *e* escuro. *C* e *z* son un par de alveolares, aspirada e sen aspirar (*Zedong* é o *Tse-tung* do W-G). Canto ó *r*... como din os libros, pedirlle a un chinés que o diga e copialo axuda máis ca describilo.

No Apéndice 1 figura un cadro das iniciais e finais do *pīnyīn* no que se expande o do parágrafo 1 desta sección, cos equivalentes en Wade-Giles e no alfabeto fonético internacional.

APÉNDICE I

CADRO DAS INICIAIS E FINAIS DO PINYIN

Iniciais

O *pīnyīn* utiliza 21 consoantes iniciais. Se a sílaba comeza por vocal (como *an*, *ao*) enténdese que non ten máis que final. As semivocais son parte do final (*wai*, *yin*). Non hai consoantes sonoras na pronuncia que transcribe este sistema. Aínda que nos pareza oír unha distinción sonora/xorda entre *b* e *p*, por exemplo, a distinción é entre non aspirada e aspirada.

Indícanse a seguir as iniciais, co seu equivalente en Wade-Giles. Á dereita incluímo-la correspondencia no AFI (con certas adaptacións, usuais nos libros chineses).

Pinyin	Wade-Giles	AFI
b	p	p
p	p'	p'
m	m	m
f	f	f
d	t	t
t	t'	t'
n	n	n
l	l	l

g	k	k
k	k'	k'
h	h	χ
j	ch	dʒ
q	ch'	tʃ
x	hs	ç
z	ts, tz	ts
c	ts', tz'	ts'
s	s, sz	s
zh	ch	dʒ
ch	ch'	tʃ'
sh	sh	ʃ
r	j	ʒ

As finais son as seguintes:

a	a	a
e	ê, o	ɐ
i*	ih	ɪ
i**	ũ	ɪ
ai	ai	ae
ei	ei	ei
ao	ao	ao
ou	ou	ou
an	an	an
en	en	ɔn
ang	ang	ang
eng	eng	ɔng
er	erh	ɛɪ
ia	ia	iA
ya	ya	iA
ie	ieh	iE
ye	yieh	iE
i	i	i
yi	i	i^i
iao	iao	iao
yao	yao	iao
iu	iu	iou
you	you	iou

ian	ien	ien
yan	yen	ien
in	in	in
yin	yin	i ^ˆ in
iang	iang	iaŋ
yang	yang	iaŋ
ing	ing	ing
ying	ying	i ^ˆ ing
ua	ua	uA
wa	wa	uA
o	o	uo
uo	uo, o***	uo
wo	wo	uo
u	u	u'
wu	wu	uu'
uai	uai	uae
wai	wai	uae
uan	uan	uan
wan	wan	uan
un	un	uen
wen	wen	uen
uang	uang	uaŋ
wang	wang	uaŋ
ong	ung	o'ŋ
weng	weng	ue'ŋ
ue	üeh	üE
yue	yüeh	üE
ü****	ü	ü
u	ü	ü
yu	yü	üü
uan	üan	üan
yuan	yüan	üan
un	ün	ün
yun	yün	ün
iong	iung	üo'ŋ
yong	yung	üo'ŋ

Notas:

* Precedido de zh, ch, sh ou r

** Precedido de z, c ou s

*** Se non vai precedido de sh, g, k ou h

**** Precedido de l ou n

Os tons

O grafismo dos signos diacríticos que indican os tons suxiren a correspondente entoación:

— indica o primeiro ton, unha nota alta e sostida.

/ indica o segundo ton, unha subida semellante á da nosa entoación interrogante.

indica o terceiro ton, que comeza baixo, baixa máis e volve subir.

\ indica o cuarto ton, que descende de súpeto.

APÉNDICE II CARACTERES SIMPLIFICADOS

báihuà 白话

bō 玻

cháo 朝

Dèng Xiǎopíng 邓小平

fān 翻

fǎnqiè 反切

Guowyeu romatzyh 国语罗马字

Guóyǔ 国语

Hànyǔ Dà Zìdiǎn 汉语大字典

Hànyǔ pīnyīn fāng'àn (Cǎo'àn) 汉语拼音方案(草案)

Hànzì 汉字

Láo Nǎixuān 劳乃宣

Latinxua Sinwenz 拉丁化新文字

Lín Yǔtáng 林语堂

Lǔ Xùn 鲁迅

Lú Zhuàngzhāng 卢 翥 章

Máo Zédōng 毛 泽 东

pīnyīn 坡

pō 坡

pǔtōnghuà 普 通 话

qí 奇

Qú Qiūbái 瞿 秋 白

shēngmǔ 声 母

tān 贪

tú 图

wényán 文 言

Wénzì Gǎigé Xiéhuì 文 字 改 革 协 会

Xīnhuá Zìdiǎn 新 华 字 典

Yán'An 延 安

Yat —

yǐ —

yùnmǔ 韵 母

Zhào Yuánrén 赵 元 任

Zhōngguó Wénzì Gǎigé Yánjiū Wēiyuánhui

中 国 文 字 改 革 研 究 委 员 会

zhùyīn fúhào 注 音 符 号

zhùyīn zìmǔ 注 音 字 母

APÉNDICE III
CARACTERES TRADICIONAIS

báihuà 白話

bō 玻

cháo 朝

Dèng Xiǎopíng 鄧小平

fān 翻

fǎnqiè 反切

Guowyeu romatzyh 國語羅馬字

Guóyǔ 國語

Hànyǔ Dà Zìdiǎn 漢語大字典

Hànyǔ pīnyīn fāng'àn (Cǎo'àn) 漢語拼音方案(草案)

Hànzì 漢字

Láo Nǎixuān 勞乃宣

Latinxua Sinwenz 拉丁化新文字

Lín Yǔtáng 林語堂

Lǚ Xùn 魯迅

Lú Zhuàngzhāng 盧戇章

Máo Zédōng 毛澤東

pīnyīn 拼音

pō 坡

pǔtōnghuà 普通話

qí 奇

Qú Qiubái 瞿 秋 白

shēngmǔ 聲 母

tān 貪

tú 圖

wényán 文 言

Wénzì Gǎigé Xiéhuì 文 字 改 革 協 會

Xīnhuá Zìdiǎn 新 華 字 典

Yán'An 延 安

Yat —

yǐ —

yùnmǔ 韻 母

Zhào Yuánrén 趙 元 任

Zhōngguó Wénzì Gǎigé Yánjiū Wěiyuánhui

中 國 文 字 改 革 研 究 委 員 會

zhùyīn fúhào 注 音 符 號

zhùyīn zìmǔ 注 音 字 母

BIBLIOGRAFÍA

(En linguas occidentais)

- BRESSAN, Luciana, *La determinazione delle norme ortografiche del pinyin*, Napoli, Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, *Series Minor*, XXVIII, 1986
- CHEN, Chin-chuan, 'Language Reform in China in the Seventies', *Word* 30 (1-2): 45-57
- CHEN, John T.S, *Les réformes de l'écriture chinoise*, Collège de France, Mémoires de l'Institut de hautes études chinoises, volume XII, 1980
- DE FRANCIS, John, *Nationalism and Language Reform in China*, Princeton, Princeton University Press, 1950
- DE FRANCIS, John, *The Chinese Language: Fact and Fantasy*, Honolulu: University of Hawaii Press, 1984
- GELB, I.J., *A Study of Writing*, Chicago, 1963
- HSIA, Tao-tai, *China's Language Reforms*, New Haven, Conn., Far Eastern Publications (Mirror Series A, No.21), Yale University, 1973
- KADEN, Dr.Klaus, *Die wichtigsten Transkriptionssysteme für die chinesische Sprache. Eine Einführung zum Selbststudium*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1975
- KARLGREN, Bernhard, *Sound and Symbol in Chinese*, London, Oxford University Press, 1923 (Hai edición corrixida de 1962)
- KRATOCHVÍL, Paul, *The Chinese Language Today*, London: Hutchinson University Library, 1968
- MILSKY, Constantin, *Préparation de la réforme de l'écriture en République Populaire de Chine, 1949-1954*, La Haye: Mouton, 1974 (Matériaux pour l'étude de l'extrême-orient moderne et contemporain. Maison des sciences de l'homme; Travaux)
- NEUNHAM, Richard, *About Chinese*, Penguin Books, 1971
- SEYBOLT, Peter J. y CHIANG, Gregory Kuei-ke, *Language Reform in China*, New York: M.E.Sharpe Inc./Dawson, 1979
- YIN, Binyong e ROHSENOW, John S., *Modern Chinese Characters*, Beijing, Sinolingua, 1994

(En chinés)

- WU, Yuzhang, *Wenzi gaige wenji* (Recopilación de obras sobre reforma da lingua escrita), Beijing, 1978
- XU, Shirong, *Putonghua Yuyin Zhishi* (Coñecer os sonidos da lingua común), Beijing, Wenzi Gaige Chubanshi, 1982
- ZHOU, Youguang, *Pinyinhua wenti* (Os problemas do pinyin), Beijing, 1980

REVISTAS

Hànyǔ pīnyīn bào

Pīnyīn bào

Wénzì gǎigé

Yǔwén xiàndàihuà

Yǔyán wénzì yánjiū

Zhōngguó yǔwén

NOTA: O libro de Newnham é unha excelente introducción á lingua chinesa. O de Karlgren, aínda que hoxe resulte discutible nalgúns aspectos, segue sendo claro e fundamental. Os dous son aconsellables para iniciarse na lingua chinesa antes de poñerse a estudiala.

100 PAREMIAS ALEMANAS E AS SÚAS CORRESPONDENCIAS GALEGAS

Luciano Fernández de Sanmamed (EOI Pontevedra)

Silvia Montero Küpper (Universidade de Vigo)

*Ein blindes Huhn findet auch einmal ein Korn.
O máis ruín porco topa unha boa landra.*

Algúns aspectos sobre a traducción de paremias

Un dos problemas con que se atopa o traductor de alemán para o galego nestes momentos é a inexistencia no mercado de material bilingüe de calquera tipo (diccionarios xerais ou especializados, gramáticas contrastivas, traballos específicos, etc.), situación que abrangue tamén o terreo da fraseoloxía e especificamente o eido dos refráns. Xa que logo, todo o traballo está por facer e este glosario procura ser unha pequena contribución ó labor lexicográfico alemán-galego.

Manexar bibliografía unilingüe en ámbalas linguas ou recorrer a material bilingüe de linguas próximas (portugués, castelán) son solucións que, sobre todo no caso dos refráns, só nos serven de axuda cando hai un equivalente común ou como orientación na nosa busca. A complexidade no proceso traslatorio dos refráns tamén se evidencia tendo en conta que os refráns non están limitados a un só tipo de texto. Aparecen en novelas, contos, folletos, entrevistas, filmes, propaganda, etc., tanto na súa forma orixinal como nunha forma modificada¹.

Os refráns expresan un pensamento, un feito de experiencia ou unha ensinanza²; a idea ou contido destes é o punto de partida do traductor no

1. Na revista de divulgación *Geo* aparece como título dun artigo a frase *Schweigen ist Macht* (10, 1995:139-154) modificación do refrán *Wissen ist Macht*.

2. Para unha definición da paremia véxanse os dicionarios de terminoloxía literaria, p.ex. *Diccionario de retórica, crítica y terminología literaria* de Marchese/Forradellas (1978: voz *refrán*) ou *Sachwörterbuch der Literatur* de Gero von Wilpert (1979: voz *Sprichwort*).

momento de buscar un equivalente na lingua de chegada. Polo tanto, o que debemos trasladar é ese pensamento, tendo presente que os refráns, ó estaren arraigados nunha cultura e nunha época, están condicionados por unha experiencia determinada, por uns costumes, uns valores e unha forma de ve-la realidade que non sempre vai coincidir coa da lingua orixinal. Así por exemplo, a cultura galega aínda está moi marcada polo mundo rural o que trae consigo que (aínda) atopemos unha grande riqueza de refráns referidos ó campo, á pesca, ás características meteorolóxicas de Galicia ou á idiosincrasia galega, con elementos propios da nosa realidade (o millo, as distintas especies de peixes, a emigración, a retranca ou indecisión dos galegos³, etc.) sen equivalentes na cultura alemá. O proceso traslativo destes refráns xenuínos é moi complexo, xa que cómpre implicar na súa tradución a realidade extralingüística inherente e constitutiva da idea expresada. Deste xeito, as paremias como *raia pescada en xaneiro sabe a carneiro* ou *pan de millo non llo deas ó teu fillo* necesitarían dunha explicación ó seren trasladados ó alemán. A busca dunha correspondencia destes refráns a miúdo é infrutuosa e cabería compensala con outros recursos, inda que xeralmente teñamos que prescindir do trazo xenuíno.

Mais a maioría dos refráns aluden a experiencias ou ideas universais como a amizade, a ambición, o amor, etc., o que nos permite atopar un equivalente cando a idea ou situación coincide, inda que expresada con elementos ou imaxes distintas: p. ex. *Gebranntes Kind scheut das Feuer* alude ó escarmento tras unha mala experiencia, cando en galego atopamos: *O gato escaldado da auga fría foxe*.

A validez xeral de moitas experiencias non só acarrega refráns que expresan as mesmas ideas ou presentan formas parecidas, senón que mesmo permite a recepción das paremias noutras linguas e por consecuencia a existencia de formas paralelas (mobilidade dos refráns)⁴.

Por isto o refraneiro alemán (ou galego) contén moitas paremias comúns a varias culturas que non presentan dificultades na busca de equivalencias, p.ex.:

O uso fai mestres. - Übung macht den Meister

Non é ouro todo o que reloce. - Es ist nicht alles Gold was glänzt.

Neste glosario, evidentemente, habemos centrarnos neste tipo de refráns que se basean en experiencias comúns.

Outro aspecto á hora de traducir un refrán é o feito de que poden ter sentido literal ou metafórico. Dende o punto de vista da tradución, o equi-

3. V. *Crítica da razón galega* (1994) de Gondar Portasany, onde cita unha chea de refráns que ilustran e reflicten a mentalidade (*razón*) galega.

4. Cf.: lat. *Errare humanum est*; al. *Irren ist menschlich*; gal. *Errar é humano*.

valente correspondente poderá ou non ser literal ou metafórico segundo as posibilidades que atopemos no refraneiro galego, p. ex.:

Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein - *Fai mal e agarda outro tal.*

A correspondencia galega é literal, non hai metáfora. O seguinte refrán alemán é máis prosaico có galego, que ten un carácter máis figurado:

Wer nicht wagt, der nicht gewinnt. - *O que non arrisca non pasa o mar.*

Na maioría dos casos os refráns son metafóricos. Peter Newmark clasifícaos como metáforas estereotipadas e recomenda “manter na traducción as imaxes daqueles refráns que non sexan exclusivos dunha cultura” (Newmark 1994: 176); pero sinala que “o procedemento máis común é o que consiste en substituí-la imaxe orixinal por outra equivalente na LT, sempre que exista unha no correspondente rexistro” (ibid.), que será o caso máis frecuente con que nos atoparemos, p. ex.:

In der Not ißt der Teufel Fliegen - *Pan balorento alegre o famento.*

Unha característica formal dos refráns é que adoitan ter rima e estar constituídos de forma simétrica co fin de facilita-la súa retención. Ademais, esta peculiaridade parece darlle máis forza e maior efecto ó pensamento expresado, facelo máis sentencioso. Ás veces atoparemos un equivalente que mantén estas características, p. ex.:

Morgenstund(e) hat Gold im Mund(e). - *A quen madruga, Deus o axuda.*

Outras veces poderemos traslada-la idea pero sen os trazos de rima, ritmo ou simetría, producíndose unha perda de efecto e forza que o fai menos sentencioso, p. ex.:

Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen. - *Non deixes para mañá o que poidas facer hoxe.*

Tamén podemos atopa-lo caso contrario:

Man muß mit den Wölfen heulen. - *En terra de lobos ouvear coma todos.*

O galego ten unha grande riqueza de refráns, un mesmo pensamento ou ensinanza pode ser expresado por un refrán con diversas variantes ou con refráns distintos, p. ex.:

Aus den Augen, aus dem Sinn - *Lonxe dos ollos, lonxe do corazón.* / *O que non parece, logo se esquece.* / *A ausencia trae a esquencia.* (etc)

O refrán *Gato berrador nunca foi cazador* ten as variantes:

Gato maiador, nunca foi rateador.

Gato maiador, nunca bo cazador.

Gato que moito miaña nunca moito caza. etc.

Esta riqueza ofrécenos unha maior gamma de posibilidades á hora de elixir unha traducción axeitada para un refrán; a elección dunha ou doutra forma dependerá do gusto do traductor moitas veces, pero outras serán factores coma o contexto, o significado preponderante, o rexistro, o estilo, a maior ou menor forza dunha traducción ou outra, etc., os que determinarán a elección.

Canto ó grao de equivalencia da imaxe con que se expresa o refrán, podemos atopar-los seguintes casos:

1. A imaxe é idéntica e está expresada cos mesmos elementos có orixinal, ás veces con lixeiras variacións. Este caso, como xa apuntamos máis arriba en palabras de Peter Newmark, só é posible cando os refráns non son exclusivos dunha cultura, adoitan te-la mesma orixe:

Es ist nicht alles Gold was glänzt. - Non é ouro todo o que reluce.

Jeder Vogel liebt sein Nest. - A cada paxariño gústalle o seu niño.

Kinder und Narren sagen die Wahrheit - Os nenos e os tolos din as verdades.

Jedermanns Freund ist niemands Freund. - Amigo de moitos e amigo de ningún.

2. Hai unha equivalencia parcial, o pensamento ou ensinanza é a mesma, pero a imaxe, inda que garda certa similitude coa orixinal, está expresada con elementos distintos ou só coincide en parte:

Besser den Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach - Máis vale un paxaro na man que un cento a voar.

Hunde, die bellen, beißen nicht - Gato miañador pouco rateador.

Ein toter Hund beißt nicht mehr - Morto o can acabou a rabia.

3. O mesmo pensamento ou ensinanza e imaxe totalmente distinta:

Man soll den Morgen nicht vor dem Abend loben - Non digas 'pillei o gato' mentres non o teñas no saco.

Die Katze läßt das Mäusen nicht - Costume malo, tarde ou nunca é deixado.

4. Pode haber casos en que non atopemos ningún equivalente axeitado. A técnica traslativa será distinta segundo o significado preponderante (contexto), o tipo de texto e a vontade do traductor. As máis das veces pérdese á idiomaticidade da paremia (vide b., c.) mais sempre se manterá a base conceptual. Propómo-las seguintes solucións:

a. Traducilo por outro refrán que traslade parte ou algún aspecto do significado, p. ex.:

Lehrjahre sind keine Herrenjahre. - Sofre por saber e traballa por ter ou O bo estudante, morto de sono e farto de fame.

Arbeit, Mäßigkeit und Ruh schließen dem Arzt die Türe zu. - Se queres vivir san, anda abrigado, come pouco e durme en alto.

b. Traducir literalmente o refrán orixinal, se se quere, mantendo a forma sentenciosa de refrán, p. ex.

Ein voller Bauch studiert nicht gern podería ser O estómago cheo non fai bo estudio.

Am vielen Lachen erkennt man den Narren traduciríase por No moito rir recoñécese ó tolo.

Nestes casos poderíamos mesmo engadir “como di o refrán alemán...”.

c. Trasladar só a idea do refrán mediante outra unidade fixa (citas, locucións, modismos) ou unha paráfrase. E, se se cre necesario, comentar nunha nota a pé de páxina que no orixinal aparece un refrán intraducible. *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert* diríase no caso de persoas ávidas ou que non aprecian pequenas cantidades de diñeiro. Seguramente haberíamos de parafrasear este refrán á falta dunha correspondencia.

A continuación dáse unha relación de refráns alemáns coas correspondencias galegas. Aparecen ordenados alfabeticamente a fin de facilitala súa busca tomando a palabra léxica clave na súa forma flexionada como elemento de ordenación (Así, para atopalo refrán *Aus den Augen, aus dem Sinn*, debemos buscalo baixo o “a” de Auge; para *Doppelt gibt wer schnell gibt* baixo o “g” seguido de “i” da forma flexionada do verbo *geben*). Para os refráns universais tentamos ofertar dúas posibilidades: a forma correspondente en galego mais unha equivalencia galega (xenuína), se a houber (v. *Übung macht den Meister.*). Nos casos en que non hai equivalencia total co orixinal dáse en primeiro lugar o equivalente galego máis axeitado, e a continuación ata dúas variantes ou outras traducións que expresan algún aspecto do significado paremiaco.

A selección dos refráns fíxose tendo en conta a frecuencia de uso das paremias alemanas e, así mesmo, intentouse que a lista fose variada tocante ós temas. Por suposto, trátase tan só dunha representación mínima deste rico eido lingüístico e as traducións que se ofrecen non esgotan tódalas posibilidades. De certo, poderíanse atopar solucións mellores nalgúns casos. Para consulta-lo sentido ou a etimoloxía dos refráns alemáns remitimos ós diccio-

narios xerais unilingües ou monográficos coma *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* da Dudenverlag ou *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*. de Karl F. W. Wander.

Para as traducións ó galego, as principais fontes de consulta foron o *Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano* de Eladio Rodríguez González, que contén unha moi ampla recompilación de refráns en galego, e o *Refraneiro básico galego* de Xesús Ferro Ruibal, en que os refráns aparecen ordenados por temas, e que se basea principalmente no devandito diccionario.

BIBLIOGRAFIA

- DROSDOWSKI, Günter (ed.) 1989, *DUDEN - Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim, Wien, Zürich, Dudenverlag.
- DROSDOWSKI, Günter/SCHOLZE-STUBENRECHT, Werner, 1992, *DUDEN - Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, tomo 11, Mannheim, Wien, Zürich, Dudenverlag.
- FERRO RUIBAL, Xesús, 1987, *Refraneiro galego básico*, Vigo, Galaxia.
- GONDAR PORTASANY, Marcial, 1993, *Crítica da razón galega. Entre o Nós-mesmos e o Nós-outros*, Vigo, ed. A Nosa Terra.
- MARCHESE, Angelo/FORRADELLAS, Joaquín, 1978, *Diccionario de retórica, crítica y terminología literaria*, Barcelona, ed. Ariel.
- MÜLLER-HEGEMANN, Anneliese/OTTO, Luise, 1977, *Das kleine Sprichwörterbuch*, Leipzig, VEB.
- NEWMARK, Peter, 1993, *Manual de traducción*. (orix. *A Textbook of Translation*, London, 1987), Santiago de Compostela.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio, 1958-1961, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Vigo, Galaxia.
- WANDER, Karl Friedrich Wilhelm, 1964, *Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Ein Hausschatz für das deutsche Volk*, 5 tomos, reimpresión da ed. de Leipzig, 1867, Darmstadt, 1964.
- WILPERT, Gero von, 1979, *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart, Kröner.
- RÖHRICH, Lutz, 1973, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Freiburg, Basel, Wien.

Glosario⁵

a

- (1) *Aller **Anfang** hat ein Ende.*
Cada principio ten a súa fin.
- (2) *Der **Apfel** fällt nicht weit vom Stamm.*
De tal pao, tal racha.
Tal paxaro, tal ovo.
De tal niño, tal paxariño.
- (3) *Nach getaner **Arbeit** ist gut ruh'n.*
Tras do traballo vén o descanso máis tamén vén o cansazo.
O que quere descansar ten que sabe-lo que é traballar.
- (4) ***Arbeit** schändet nicht.*
O traballo non deshonra a ninguén.
- (5) *Aus den **Augen**, aus dem Sinn.*
Lonxe da vista, lonxe do corazón.
O que non parece, logo se esquece.
A ausencia trae a eskuencia.

b

- (6) *Die dümmsten **Bauern** ernten die größten Kartoffeln.*
Para o ruín porco sempre hai unha boa castaña.
Quen menos a procura, topa ás veces máis ventura.
- (7) *Einen alten **Baum** soll man nicht verpflanzen.*
Se muda-lo vello de terra, logo che dará el a pelella.
- (8) *Neue **Besen** kehren gut.*
A vasoira nova varre ben todo o que atopa.
- (9) *Trocken **Brot** macht Wangen rot.*
Comer pouco e andar alegre.
Máis cura a dieta cá lanceta.
- (10) *Wes **Brot** ich esse, des Lied ich singe.*
O can ladra onde come.

d

- (11) *Jeder muß sich nach seiner **Decke** strecken.*
Cada un estende a perna como ten a coberteira.
Non esténda-la chanca máis do que dá a manta.
- (12) *Niemand kann zwei Herren **dienen**.*
Ninguén pode servir ben a dous señores.
Ninguén pode servir a dous amos e agradar a entrambos.

5. Para unha tradución literal dos refráns alemáns cf. *Apéndice*.

e

- (13) *Ende gut, alles gut.*
Ben acaba o que está ben.
- (14) *Wer ernten will, muß säen.*
Labrador barallán non colle nin viño nin pan.
O que ben sementa, ben colleita.
- (15) *Wie die Pflege, so die Erträge.*
Canto mellor arrendes, mellor colleita terás.
Cava fondo e terás colleita abondo.

f

- (16) *Ohne Fleiß kein Preis*
O que algo quere algo lle custa.
- (17) *Jedermanns Freund ist niemands Freund.*
Amigo de moitos e amigo de ningún, todo é un.
Moitos amigos, ningún amigo.
- (18) *Freunde in der Not, gehn tausend auf ein Lot.*
Na necesidade vese ben a amizade.
- (19) *Alte Freunde und alter Wein sind am besten.*
Amigo e viño o máis antigo.

g

- (20) *Einem geschenkten Gaul guckt man nicht ins Maul.*
A cabalo dado non lle mire-lo dente.
O cabalo regalado, cólleo cos ollos pechados.
- (21) *Geld stinkt nicht.*
Ben cheira o diñeiro, inda que veña dun esterqueiro.
- (22) *Geld regiert die Welt.*
O diñeiro manda.
O diñeiro é o amo do mundo enteiro.
- (23) *Geld allein macht nicht glücklich.*
Se o diñeiro é forte, máis forte é a morte.
A pouco diñeiro, pouca saúde.
- (24) *Gelegenheit macht Diebe.*
A ocasión fai o (home) ladrón.
A ocasión píntana calva.
- (25) *Gesundheit ist der größte Reichtum.*
Bo tesouro ten o que está de saúde ben.
- (26) *Gesundheit schätzt man erst, wenn man sie verloren hat.*
A saúde non é coñecida ata que é perdida.
- (27) *Der Gesunde weiß nichts von seinem Reichtum.*
Cando bos estamos, dos enfermos non nos lembramos.

- (28) *Ein gutes **Gewissen** ist ein sanftes Ruhekissen.*
Está ben rico o que está a ben consigo.
- (29) *Wie **gewonnen**, so zerronnen.*
O diñeiro foxe coma a auga dun regueiro.
- (30) *Doppelt **gibt** wer schnell gibt.*
O que dá logo, dá dúas veces.
- (31) ***Gleich** und gleich gesellt sich gern.*
Cada cal co seu cada cal.
Cada cal ama o seu igual por lei natural.
- (32) *Es ist nicht alles **Gold**, was glänzt.*
Non é ouro todo o que reluce.
- (33) *Wer andern eine **Grube** gräbt, fällt selbst hinein*
Ó que pide mal para o seu veciño, vénlle o seu mal polo camiño.
Non hai quen faga mal, que despois non o veña pagar.

h

- (34) *Eigener **Herd** ist Goldes wert.*
¡Miña casiña, meu lar! ¡Cantas onciñas de ouro me vals!
Non sabe o que ten quen casa de seu ten.
- (35) ***Hochmut** kommt vor dem Fall.*
O que moito chufa, máis axiña se esfonda.
Non chufes de fachendoso, que a fachenda todo é fume.
Troita que moito se amosa logo vai dar á tixola.
- (36) ***Hoffen** und Harren macht manchen zum Narren.*
O que espera, desespera.
- (37) *Der Weg zur **Hölle** ist mit guten Vorsätzen gepflastert.*
De boas intencións está o inferno cheo.
- (38) *Ein blindes **Huhn** findet auch einmal ein Korn.*
O máis ruín porco topa unha boa landra.
- (39) *Ein toter **Hund** beißt nicht mehr.*
Morto o can acabouse a rabia.
- (40) ***Hunde**, die bellen, beißen nicht.*
Gato berrador nunca foi cazador.
Gato que moito miaña nunca moito caza.
- (41) ***Hunger** ist der beste Koch.*
Cando a fame pica, sabe ben a bica.

k

- (42) *Wie man den **Karren** schmiert, so läuft er.*
O que non unta o carro, quédase, ás veces, na corredoira.
- (43) *Wenn die **Katze** nicht zu Hause ist, tanzen die Mäuse auf dem Tisch.*
Na casa en que non hai gatos, campan os ratos/non faltan os ratos.

- (44) *Die Katze läßt das Mausen nicht.*
 Costume malo tarde ou nunca é deixado.
- (45) *Gebranntes Kind scheut das Feuer.*
 Gato escaldado da auga fría foxe.
 Ó gato escaldado a auga fría faille dano.
- (46) *Kinder und Narren sagen die Wahrheit.*
 Os nenos e os tolos din as verdades.
- (47) *Wo kein Kläger ist, da ist auch kein Richter.*
 Onde forza non hai dereito se perde.
 Quen non chora non mama.
- (48) *Kleider machen Leute.*
 O bó traxe fai a señoriaxe.
 Como te vexo no fato así te trato.
- (49) *Viele Köche verderben den Brei.*
 Ola de moitos nunca ben coce.
- (50) *Unter den Blinden ist der Einäugige König.*
 Na terra dos cegos o torto é un rei.
- (51) *Eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus.*
 Nunca un lobo mata a outro.
- (52) *Der Krug geht so lange zum Brunnen, bis er bricht.*
 Tanto vai o cántaro á fonte que á fin se escachifa e rompe.

I

- (53) *Andere Länder, andere Sitten.*
 No país a onde fores, fai o que vires.
 Cada roca, seu fuso; cada terra, seu uso.
- (54) *Der Lauscher an der Wand hört seine eigene Schand'.*
 Quen escoita, o seu mal oe.
- (55) *Liebe bringt Leid.*
 Onde hai gran amor, hai gran dor.
 Vanse os amores e quedan as dores.
- (56) *Jede Lüge zieht eine andere nach sich.*
 Unha mentira doutra tira.
- (57) *Ein Lügner muß ein gutes Gedächtnis haben.*
 O mentir pide memoria.
- (58) *Lügen haben kurze Beine.*
 A mentira logo é collida.
 Máis axiña se colle un mentiroso ca un coxo.
- (59) *Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht, und wenn er auch die Wahrheit spricht.*
 Ó mentireiro cando di a *verdá* ninguén creto lle dá.

m

- (60) *Man soll den **Morgen** nicht vor dem Abend loben.*
Ata que non te non acabes non te gabes.
Non digas pillei o gato mentres non o teñas no saco.
- (61) ***Morgenstund(e)** hat Gold im Mund(e).*
A quen madruga, Deus o axuda.
A quen cedo se ergue, logo lle amañece/cedo lle estrelece.
- (62) ***Müßiggang** ist aller Laster Anfang.*
A ociosidade é a nai de tódolos vicios.
Home preguiceiro, na festa é rebuldeiro.

n

- (63) *Jeder ist sich selbst der **Nächste**.*
Cada un é para si e non para os máis.
- (64) *Bei **Nacht** sind alle Katzen grau.*
De noite tódolos gatos son pardos.
- (65) *Jedem **Narren** gefällt seine Kappe.*
Cada tolo coa súa teima.
Cada louco, seu sendeiro.
- (66) *In der **Not** frißt der Teufel Fliegen.*
Pan balorento alegre ó famento.
Para a gana de comer non hai mal pan.
- (67) ***Not** macht erfinderisch.*
A necesidade fai mestres.

p

- (68) ***Papier** ist geduldig.*
O papel atúrao todo.
O papel é brando e doce: todo o sofre.
- (69) ***Probieren** geht über Studieren.*
A experiencia é a nai da ciencia.
A mellor mestra é a experiencia.

r

- (70) *Kommt Zeit, kommt **Rat**.*
O tempo é o mellor conselleiro.
- (71) *Guter **Rat** ist teuer.*
Ó bo consello non se lle atopa prezo.
- (72) ***Reden** ist Silber, Schweigen ist Gold.*
Sempre foi o calar máis seguro có falar.
O que cala, ben fala.

(73) *Auf **Regen** folgt Sonnenschein.*

Tras da néboa vén o sol e tras do mal tempo vén outro mellor.
Un tempo malo trae outro tempo bo.

s

(74) ***Sage** mir, mit wem du gehst, und ich sage dir, wer du bist.*

Dime con quen andas e direiche quen es.

Dime con quen vés e direiche as mañás que tes

(75) *Eine **Schwalbe** macht noch keinen Sommer.*

Unha andoriña soa non fai verán.

(76) ***Spare** in der Zeit, so hast du in der Not.*

Garda para mañá, que falta fará.

Garda un de cada dous, se queres facer bulsón.

(77) *Besser den **Spatz** in der Hand als die Taube auf dem Dach.*

Máis vale un paxaro na man ca un cento a voar.

Máis vale unha segura ca dúas en dúbida.

(78) *Glück im **Spiel**, Pech in der Liebe.*

Afortunado en cartas, desgraciado en faldras.

t

(79) *Steter **Tropfen** höhlt den Stein.*

A peneda é dura e a auga é miúda mais, caendo caendo, fai cavadura.

Auga mol en pedra dura, pouquichiño a pouco fura.

(80) *Gegen den **Tod** ist kein Kraut gewachsen.*

Para o mal mortal, ningunha herba val.

Tanto morre o Papa coma o que non ten capa.

(81) *Jeder **Topf** findet seinen Deckel.*

Cada pucheira quere a súa tapadeira.

u

(82) ***Übung** macht den Meister.*

O uso fai mestres.

Mallando mallando apréndese a mallar.

(83) ***Undank** ist der Welt Lohn.*

Cría corvos e quitaranche os ollos.

(84) ***Unkraut** vergeht nicht.*

A mala herba non morre.

v

(85) *Wie der **Vater**, so der Sohn.*

Quer nas unllas, quer nos pés has de imitarte a quen es.

O fillo da cabra cabrito é.

- (86) *Was du heute kannst besorgen, das **verschiebe** nicht auf morgen.*
 Non deixes para mañá o que poidas facer hoxe.
 O que has facer tarde, faino cedo.
- (87) *Jeder **Vogel** liebt sein Nest.*
 A cada paxariño gústalle o seu niño / parécelle ben o seu niño.
 Cada gorrión quere o seu espigón.

w

- (88) *Wer nicht **wagt**, der nicht gewinnt.*
 O que non arrisca non colle nin pisca.
 O que non se aventura non pasa o mar.
- (89) *Wer die **Wahl** hat, hat die Qual.*
 A quen dan en qué escoller, danlle abondo qué facer.
 Quen moito escolle, o demo llo tolle.
- (90) *Wie man in den **Wald** hineinruft, so schallt es heraus.*
 Tal pregunta fas, tal resposta terás.
- (91) *Stille **Wasser** sind tief.*
 Onde vai máis fondo o río fai menos ruído.
- (92) *Überall wird mit **Wasser** gekocht.*
 En tódalas partes se coce pan.
 En tódalas partes cada semana ten o seu martes.
- (93) *Wo ein **Wille** ist, ist auch ein Weg.*
 Querer é poder.
- (94) ***Wissen** ist Macht.*
 Saber é poder.
- (95) ***Wohltun** trägt Zinsen.*
 Facer ben nunca se perde.
 O ben facer nunca se pode perder.
- (96) *Man muß mit den **Wölfen** heulen.*
 En terra de lobos ouvear coma todos.
 Mira onde vas e, como vexas, fai.
- (97) *Der **Wolf** ändert das Haar und bleibt wie er war.*
 A raposa mudará os dentes mais non as mentes.

z

- (98) *Wer nicht kommt zur rechten **Zeit**, der muß sehen was übrig bleibt.*
 Quen chega tarde nin oe misa nin come carne.
- (99) *Die **Zeit** heilt alle Wunden.*
 O tempo todo o cura, (menos a morte que esa non ten cura.)
 O tempo todo o amansa.
- (100) ***Zeit** ist Geld.*
 O tempo é diñeiro.

Apéndice

Traducción literal dos refráns alemáns

- (1) Cada principio ten unha fin.
- (2) A mazá non cae lonxe do tronco.
- (3) Despois do traballo feito pódese descansar ben.
- (4) O traballo non deshonra.
- (5) Fóra dos ollos, fóra da mente.
- (6) Os labradores máis parvos recollen as patacas máis grandes.
- (7) Unha árbore vella non se debe transplantar.
- (8) As vasioiras novas varren ben.
- (9) O pan reseso arroiba as meixelas.
- (10) De quen o pan como, a canción canto.
- (11) Cada un debe estenderse conforme a súa manta.
- (12) Ninguén pode servir a dous señores.
- (13) Bo final, todo ben.
- (14) Quen quere recoller ten que sementar.
- (15) Tal o coidado, tal a colleita.
- (16) Sen dilixencia non hai premio.
- (17) Amigo de todos é amigo de ninguén.
- (18) Amigos para a necesidade cábenche mil nunha media onza.
- (19) Amigos vellos e viño vello son os mellores.
- (20) A un faco regalado no se lle mira na boca.
- (21) O diñeiro non fede.
- (22) O diñeiro goberna o mundo.
- (23) O diñeiro só non fai feliz.
- (24) A ocasión fai ladróns.
- (25) A saúde é a maior riqueza.
- (26) Só se valora a saúde cando se perdeu.
- (27) O san ignora a súa fortuna.
- (28) Unha boa conciencia é un brando coxín de repouso.
- (29) Tal gañado, tal desfeito.
- (30) Dá dobre o que dá logo.
- (31) Igual con igual gústalle xuntarse.
- (32) Non é ouro todo o que reloce.
- (33) Quen a outro un foso cava, cae el mesmo dentro.
- (34) Un lar propio vale ouro.
- (35) A soberbia precede á caída.
- (36) O esperar e agardar fai tolos dalgúns.
- (37) O camiño ó inferno está empedrado con boas intencións.
- (38) Unha galiña cega tamén dá con algún gran.
- (39) Un can morto xa non morde máis.

- (40) Os cans que ladran non morden.
- (41) A fame é o mellor cociñeiro.
- (42) Tal se unta o carro, tal corre.
- (43) Cando o gato non está na casa, bailan os ratos na mesa.
- (44) O gato non deixa de cazar ratos.
- (45) O neno queimado teme o lume.
- (46) Os nenos e os tolos din a verdade.
- (47) Onde non hai querelante, tampouco hai xuíz.
- (48) A roupa fai a xente.
- (49) Moitos cociñeiros estragan a papa.
- (50) Entre os cegos o torto é rei.
- (51) Unha pega non lle arrinca o ollo a outra.
- (52) Tanto vai o cántaro á fonte, ata que escachiza.
- (53) Outros países, outros costumes.
- (54) O escoitador na parede oe a súa propia vergonza.
- (55) O amor trae dor.
- (56) Cada mentira tira doutra.
- (57) Un mentireiro ten que ter unha boa memoria.
- (58) Mentiras teñen pernas curtas.
- (59) Non se cre a quen mente unha vez, aínda que diga a verdade.
- (60) Non se debe loa-la mañá antes do anoitecer.
- (61) O amencer ten ouro na boca.
- (62) Folgar é o principio de todo vicio.
- (63) Cada un é o seu propio próximo.
- (64) De noite tódalos gatos son pardos.
- (65) A cada tolo gústalle a súa gorra.
- (66) En caso de necesidade o demo come moscas.
- (67) Coa necesidade un vólvese enxeñoso.
- (68) O papel ten paciencia.
- (69) Experimentar vale máis que estudar.
- (70) Vén o tempo, vén o consello.
- (71) O bo consello é caro.
- (72) Falar é prata, calar é ouro.
- (73) Despois da chuvia vén o sol.
- (74) Dime con quen andas e direiche quen es.
- (75) Unha andoriña aínda non fai verán.
- (76) Aforra a tempo, así terás na necesidade.
- (77) Mellor o pardal na man cá pomba no tellado.
- (78) Sorte no xogo, mala sorte no amor.
- (79) A goteira continua cava a pedra.
- (80) Contra a morte non hai ningunha herba.
- (81) Cada pota atopa a súa tapadeira.
- (82) O exercicio fai o mestre.

- (83) A ingratidade é a recompensa do mundo.
- (84) A mala herba non perece.
- (85) Tal o pai, tal o fillo.
- (86) O que podes facer hoxe non o pospoñas para mañá.
- (87) Cada paxaro ama o seu niño.
- (88) O que non arrisca non gaña.
- (89) O que ten a escolla ten a dor.
- (90) Tal como se berra no bosque, tal resoa.
- (91) As augas quedas son profundas.
- (92) En tódalas partes se coce con auga.
- (93) Onde hai unha vontade, hai un camiño.
- (94) Saber é poder.
- (95) O facer ben produce xuros.
- (96) Hai que ouvear cos lobos.
- (97) O lobo cambia o pelo e queda como estaba.
- (98) O que non chega á hora, ha de ve-lo que sobra.
- (99) O tempo cura tódalas feridas.
- (100) O tempo é diñeiro.

Traduccións xustificadas

**Algunhas ideas sobre a (i)lexitimidade
das traduccións literarias.**

Consuelo García Devesa

Rabelais: traducción e interpretación.

Henrique Harguindey Banet

Traducción *Arredor de si.*

Kathleen March

ALGUNHAS IDEAS SOBRE A (I)LEXITIMIDADE DAS TRADUCCIÓNS LITERARIAS

Consuelo García Devesa

Universidade de Fairfield (EE.UU.)

...y dije, entonces, fue entonces, una palabra, me parece, un nombre de niña (no lo entendí: clave del alba) y me volví a quedar durmiendo dreamiendo soñando con los leones marinos de la página ciento uno: morsas: morcillas: sea morsels. Tradittori.

G. Cabrera Infante: *Tres tristes tigres.*

...lo realmente significativo no es quizá la traducción de textos clásicos y modernos sino la reunión, en abril de 1969, en París, de cuatro poetas con el objeto de componer un renga, el primero en Occidente. Los cuatro poetas fueron el italiano Eduardo Sanguinetti, el francés Jacques Roubaud, el inglés Charles Tomlinson y el mexicano Octavio Paz. Un poema colectivo escrito en cuatro lenguas pero fundado en una tradición poética común. Nuestra tentativa fue, a su manera, una verdadera traducción: no de un texto sino de un método para componer textos...¹ [entre] las razones que nos movieron a emprender esta experiencia: ...la decadencia de la noción de autor y la correlativa preeminencia del lenguaje frente al escritor..., la indistinción entre traducción y obra original...²; el renga es una crítica del autor y la propiedad privada intelectual, esas enfermedades de la sociedad.

Octavio Paz: *Limiar a Las sendas de Oku.*

Hemingway decía que, para el autor, libro publicado era como león muerto. Yo... siempre he preferido ver a un libro terminado como un hijo (Artemio Cruz) o una hija (Aura) que ha cortado el cordón umbilical con el autor. Deben caminar solos y sin más apoyos que el de la lectura... Artemio Cruz, hijo rebelde, ...regresa a mí, reclamando su filiación, más de treinta años después de su publicación en 1962...

1. Cursiva no orixinal.

2. Subliñado meu.

*Regresa, como las ánimas mexicanas en el Día de los Muertos, a buscar la puerta de regreso a la vida. Al lector le toca darle la segunda oportunidad a Artemio...*³

Carlos Fuentes: Limiar inédito a *La muerte de Artemio Cruz*, 1994.

Con estas tres citas de tres escritores ben coñecidos, quería entrar na lexitimidade –ou ilexitimidade– da traducción literaria. É obvio que hai unha grande contradicción entre o que di Cabrera Infante e a posición de Octavio Paz e de Carlos Fuentes. A postura do primeiro autor citado vén aínda máis reforzada na contracuberta desta edición do seu libro, onde os editores din: *El único villano es la traición, pero no el delito humano, comprendido y perdonado, sino ese fatal crimen de lesa literatura que es la traducción y el libro termina en realidad con una inscripción doblemente dantesca: La palabra tradittori escrita en el sueño.*

Sen dúbida Cabrera Infante ten por certo aquilo de que «*traduttore é tradittore*», mais Octavio Paz e Carlos Fuentes amosan unha postura ben diferente.

Estes comentarios e citas pórñennos nunha encrucillada literaria. Se a traducción é unha traizón, tamén a lectura é unha traizón, pois que unha traducción é unha de moitas lecturas posibles. E sen lector non hai libro. E sen traducción –que é lectura– cantos de nós poderíamos ler a Dante, Tolstoi, Rilke, Pound, e un infindo etc.? E sen estas traduccións/lecturas non existirían poemas como este de Antonio Machado, por citarmos un de moitos:

A una japonesa
le dijo Sôkan:
con la blanca luna
te abanicarás,
con la blanca luna
a orillas del mar.

Machado, obviamente, leu un poemiña –haiku– do xaponés Sôkan (1458-1546?) probablemente nunha traducción francesa, que eu poñería en galego deste xeito:

Se á lúa
Lle puxesen unha agarradalla,
¡Que abanadoiro perfecto!

Asumindo as condicións indispensables para unha boa lectura/boa traducción dun texto, condicións que lle dean lexitimidade á lectura/traducción, toda lectura é un enriquecemento e unha fonte de inspiración para máis creación. O papel do traductor é, xa que logo, facer unha lectura lexítima que

3. Subliñado meu.

poña nas mans, no espírito de todo un mundo novo de lectores, un texto que doutro xeito non chegarían a coñecer. O traductor, coma o autor orixinal, fai a súa obra, que de inmediato se fai independente cando chega ás mans do lector, dándolle canle a este para que na súa veceira faga unha lectura propia e diferente. Ou varias lecturas diferentes. E cantas máis, mellor. Pois penso que as boas producións literarias endexamais rematamos de lelas, xa que cada vez que nos achegamos ó texto atopamos algo novo, e así a súa riqueza e fecundidade non teñen fin. Coido tamén que isto é especialmente certo no terreo da poesía, a lectura da cal depende tanto da disposición anímica do lector.

As lecturas, os xeitos de vermos, de lermos un texto literario cambian de contino. De aí que non se poida falar dunha soa lectura/tradución como definitiva ou lexítima, senón de moitas. A crítica literaria demostra isto a cotío.

Se as miñas lecturas dun poema varían segundo o meu estado espiritual, e cada unha destas lecturas me dá unha visión nova ou diferente, coma un brillante ben tallado no que as facetas son imposibles de contar, entón as lecturas/traducións que me comunican outros lectores –sempre dadas as condicións de lexitimidade– non farán senón enriquece-las miñas propias lecturas, nunha proxección infinda. Vén sendo coma escoitar unha peza de música interpretada por diversas orquestras, directores, cantantes, etc. Cada director ten a súa propia idea do “tempo” musical a seguir. Cada cantante pon a súa alma, a súa marca persoal, na interpretación, e aínda a emoción que sente e comunica o mesmo intérprete tamén pode ser diferente dun día para outro. Aconsello aquí ós amantes da música que escoiten a interpretación de “El amor brujo” de Manuel de Falla que fai Rocío Jurado, baixo a dirección de Jesús López Cobos; e que escoiten tamén as interpretacións desta peza por diversas cantantes de ópera, como se viña facendo, como exemplo do que quero dicir. Tamén Falla está sometido ó que directores e intérpretes vexan –sintan– na súa obra.

Seguindo con este fío, eu diríalle a Cabrera Infante que lemos, traducimos dentro das nosas linguas nativas, xa que facemos lecturas diferentes. Cando a lectura é unha tradución doutra lingua, e aínda máis, dunha cultura afastada da nosa, a situación complicase máis. Por riba da probabilidade de diversas lecturas/traducións, haise que achegar a esoutra lingua e cultura con grande humildade, aceptando o risco da posibilidade de erro, e cun desexo sinxelo de aproximármonos canto máis á mente do autor orixinal, tendo esgotado ata os límites do posible a comprensión do texto e do seu contorno. E pode ser que a tradución non sexa tal; que non sexa tan sequera unha lectura máis ou menos fidedigna do texto, senón unha nova creación na lingua propia do traductor, baseada no texto que quería traducir. Sempre e cando o traductor admita esta posibilidade e non se declare intérprete do autor orixinal, ¿que habería de mal niso? O traductor ten que deixa-lo campo aberto a outros lectores/tradutores. A súa é só unha de moitas aproximacións a un texto dado, de xeito que a autoría única pode chegar a desaparecer.

Yong-Tae Min, no seu artigo “Haiku en la poesía de Octavio Paz”, di: *Sabemos y estaremos siempre de acuerdo con que la poesía se convierta no sólo en colectiva, sino incluso en anónima, como ocurrió tantas veces con las grandes obras de Oriente*⁴. Isto é precisamente o que a cita de Octavio Paz, xa subliñada ó comenzo destas elucubracións, quere confirmar. Escribir é desaparecer, darlle a obra ó lector/traductor e deixala rolar. Reconfirma esta idea Carlos Fuentes, como tamén xa subliñamos: o lector tenlle que da-la segunda –ou terceira, ou millenta– oportunidade á obra. O proxenitor corta da súa vontade o cordón umbilical, aceptando tódolos riscos, tódalas apropiacións por parte dos lectores.

J. L. Borges vénnos dicindo co seu conto «Pierre Menard, autor del *Quijote*», que cada vez que lemos esta obra, que se supón da autoría de Cervantes, re-escribímola, xa que o xeito de lela hoxe non é o mesmo de hai case catrocentos anos. Eu leo o *Quixote*, logo eu escribo o *Quixote*. Reitero, xa que logo, que toda lectura/traducción lexítima é un enriquecemento da obra orixinal *per se*. E é tamén fonte de inspiración para outras moitas creacións. Sería superfluo dar exemplos; calquera estudioso da literatura os atopa a mancheas.

Eu vexo a traducción como un desafío; ou como unha tentación amorosa. Quero achegarme intimamente ó texto e descubrir tódalas súas posibilidades. No meu interese pola poesía oriental, especificamente polo haiku xaponés e a súa influencia na poesía occidental do século XX, lin múltiples traduccións e fixen as miñas propias. Algúns haiku abríronseme cáseque sen reservas, penso eu; comunicáronme o “satori” que me axudou a penetrar un pouco máis fondo no misterio da vida e na fermosura da natureza. Outros resistíronseme e seguen a rebulir na miña mente en constante desafío. Tal é o caso do seguinte haiku de Buson (1715-1783) que traducín a primeira vez deste xeito:

Baixo o paso dos ánaes
por riba dos outeiros
vese una firma na lúa.⁵

Para conseguir esta traducción cheguei ata a facer debuxos. As imaxes eran múltiples. Contra o fondo da lúa chea, por riba dos outeiros, vía os perfís dos gansos asinando o poema. Pasado algún tempo, e máis avezada coa pintura xaponesa, vin –na noite– os perfís escuros dos outeiros, os gansos voando por riba deles na súa longa viaxe anual, e entremedio a lúa crecente, nunha banda, asinando o cadro. O resultado foi o seguinte:

4. *Cuadernos Hispanoamericanos*, nº 343-345, 1979, p. 707.

5. García Devesa, C., “O orientalismo en Novoneyra”, *Grial*, nº 106, xuño 1990, p. 213.

Baixo o voo dos ánsares
Por riba dos outeiros
A firma da lúa.⁶

Son consciente de estar facendo a sinestesia poesía-pintura. Mais tal é a arte xaponesa; a caligrafía é arte, a pintura é poema. Mesmo coma os poemas caligráficos tamén abondosos no Occidente.

Penso que a segunda traducción é mellor, entre outras razóns por ter suprimido o verbo. Mais as dúas imaxes seguen no meu maxín, mesmamente coma unha namorada negra sombra rosaliana que non me abandona. Isto é para min soamente unha mostra pequena do potencial inmenso das traducións, e unha fonte inesgotable de estímulo para a imaxinación.

Dicía máis arriba que cando a traducción/lectura dunha obra que representa unha cultura totalmente allea e diferente á nosa –como é o caso das civilizacións extremo-orientais, e máis en concreto para min a xaponesa– é preciso ter un coidado especial para non desviármonos totalmente da idea do autor. O desafío pode non ser tanto a lingua coma o xeito de ve-la vida. Civilizacións que se desenvolveron ó longo dos séculos sen teren ningún punto de contacto, nin aínda coñecemento da existencia unhas das outras. ¿Que é –á parte da curiosidade intelectual– o que nos leva a nos interesar, e aínda a nos compenetrar con esa literatura, que representa un espírito ancestral que seguiu canles tan estrañas ás nosas? No fondo, e velaquí a miña propia conclusión, é precisamente o espírito, a alma humana. Por afastados que esteamos uns dos outros, os seres humanos temos puntos nos que coincidimos ante a vida, ou a natureza, ou as emocións máis íntimas, que van máis aló das civilizacións; porque iso temos en común: sómo-la especie humana. E cando atopamos nos alleos un punto en común, unha reacción semellante, entendémonos, por riba de culturas e modos de vida. Nese momento poderemos atrevernos a comprende-lo descoñecido. O primeiro –a *conditio sine qua non*– é que nos ten que gustar. O que atopo eu, lectora ou traductora, no haiku xaponés, poderá non se-lo mesmo que atope outro lector, mais un non exclúe o outro. Eu descubrín no haiku un achegamento á terra nai, profundo, sutil, sinxelo, íntimo, moi semellante ó que tantos de nós sentimos. As vivencias dos montes, do campo, do agro, da choiva, da neve, das flores, dos paxaros, do traballo, do camiño polo bosque; un grilo, unha bolboreta, unha cascarrubia que collía de rapaza e que agora vía dende outro ángulo, como esencia e forma da vida nas súas infindas caras. E comprendín por qué estes poetas eran, os máis deles, monxes e monxas dentro do zen-budismo, capaces de chegaren a unha penetración ou misticismo da vida e da natureza polas canles máis sinxelas, e coma tal máis profundas –e cun sutilísimo sentido do humor– pois que para tantos de nós esta vida pasa desapercibida aín-

6. García Devesa, C., 77 *Haikus*, Espiral Maior, A Coruña, 1993, p. 84.

da que a vemos, sen vela, a cotío. Penso logo que cada traductor atopa nunha obra literaria algo que lle chega fondo, e sente a necesidade de apropialo na súa lingua nativa. Unha visión moi persoal, mais lexítima se é sincera. E aquí comezan as dificultades, pois o lector/traductor quere verter á súa lingua o que le do xeito máis fidedigno posible, precisamente para non ser *tradittore* senón *traduttore*, contradicindo o ben coñecido dito de que «*traduttore é tradittore*». Os riscos son inmensos, e o traductor séntese atraído polo desafío. Penso tamén que unha tradución nunca está rematada. Poderase facer e publicar, mais no maxín séguese a lle dar voltas e queredamos facer traducións diferentes; sempre seguir experimentando. Mesmamente coma os autores xaponeses de haiku, que segundo se le nas anécdotas dos discípulos do grande mestre Bashō, pasaban anos tratando de escribir un haiku sen chegaren a recibila aprobación do seu mestre.

Coido pois que a principal función dunha tradución de poesía é abri-la idea do poema a outra lingua. Digo idea, e non necesariamente coa súa forma, porque coido que é case imposible constrinxir-la idea dun poema nunha forma –lingua– allea coa pretensión de mante-la forma da lingua orixinal sen manca-la idea. É coma poñerlle unha camisa de forza. Como profesora de lingua e literatura castelá para estudantes de fala inglesa, e aínda que teñen que le-los textos na lingua orixinal, nunha ocasión quixen buscar unha boa tradución do *Cántico espiritual* de San Juan de la Cruz, para lles axudar na comprensión dun texto que lles resultaba particularmente difícil. Quería que visen o profundo contido dentro da fermosísima forma, que apreciasen a expresión e o espírito. Atopei dúas traducións. Nunha, o traductor conservara a forma métrica e a rima, mais nin eu a entendía. A outra non seguía ningún metro semellante ós que se usan no sistema español, mais o contido, pareceume a min, era do máis fidedigno que eu podía pensar; e era unha tradución fermosa. Agora estou a traballar con poesía chicana, e latina en xeral, que se escribe en inglés nos EE. UU. Se a poesía vén totalmente en inglés, a dificultade de tradución para min é menor, xa que en escollendo este campo atopei aquel punto de contacto –calquera que sexa– que é necesario para senti-la poesía: son xente que senten a súa cultura e viven dentro dunha cultura allea. Pero se me remonto uns anos atrás, cando moita desta poesía a escribían –e aínda escriben algúns– nunha mestura das dúas linguas, as dificultades poden resultar imposibilidades, xa que fan xogos de palabras en inglés e español que non teñen sentido ó traducilas. Non se conserva nin a forma nin o contido. O poema debe soar na lingua traducida coma se fose escrito orixinalmente nesta lingua, con liberdade absoluta, cun movemento de seu, acostumado e natural, que diría Novoneyra⁷. Hai casos felices en que algúns tradutores conseguiron mante-la forma sen esmagaren a idea, pero penso que son ben poucos. Repetindo o xa dito, o traductor vén

7. Novoneyra, U., *Os eidos*, Vigo, Galaxia, 1995, p. 21.

sendo un re-creador do poema na súa lingua propia, mesmamente coma o lector. Unha boa traducción debe alcanzar un fluír creador entre o autor-traductor-lector. Os tres (en número simbólico) teñen que compartí-la mesma responsabilidade.

Para as traducións que fixen eu de haiku, valínme de cantas versións caeron nas miñas mans, en inglés, francés e español. Compraceume ver que un dos tradutores que fai un dos estudos máis profundos, R. H. Blyth⁸, grande coñecedor da cultura xaponesa, comenta con frecuencia e con moito interese e crítica positiva as traducións doutros estudiosos do tema, que enriquecen a súa propia perspectiva.

É a nosa responsabilidade, xa que logo, o facermos asequibles ós lectores en galego textos noutras linguas ás que teñamos acceso. O efecto só pode ser enriquecedor para o autor, o traductor, o lector, e a nosa lingua, á que faremos parir novas experiencias.

Bibliografía citada

- BLYTH, R. H., *Haiku* (4 vol.), Toquio, The Hokuseido Press, 1949-1982.
- BORGES, J. L., "Pierre Menard, autor del *Quijote*" en *El jardín de los senderos que se bifurcan*, vol. 118, Bodoni, S. A., Barcelona, 1986.
- CABRERA INFANTE, G., *Tres tristes tigres*, Seix Barral, Barcelona, [1967] 1991.
- FUENTES, Carlos, *La muerte de Artemio Cruz*, Anaya & Mario Muchnik, Madrid, 1994.
- GARCÍA DEVESA, C., "O orientalismo en Novoneyra", *Grial* 106, xuño 1990.
- GARCÍA DEVESA, C., 77 *HAIKUS*, Espiral Maior, A Coruña, 1993.
- MATSUO BASHŌ, *Sendas de Oku*, traducción de Octavio Paz e Eikichi Hayaishiya, Seix Barral, Barcelona, [1970] 1981.
- NOVONEYRA, Uxío, *Os Eidos*, Galaxia, Vigo, 1955.
- YONG-TAE MIN, "Haiku en la poesía de Octavio Paz", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 343-345, 1979.

8. Blyth, R. H., *Haiku*, (4 vol.), Toquio, The Hokuseido Press, 1949-1982.

RABELAIS: TRADUCCIÓN E INTERPRETACIÓN*

Henrique Harguindey Banet
Instituto de Cangas (Pontevedra)

Introducción

Traducir a obra de Rabelais, a calquera lingua que sexa, representa para un traductor un importantísimo reto, un desafío de primeira magnitude. Pero poucas veces unha empresa tan ardua –de ser culminada– fornece unha satisfacción tan elevada vista a creatividade posta en xogo e a intensidade da formación que o traductor adquire no proceso. Porque o pracer de traducir non procede neste caso da simple dificultade do texto orixinal senón da súa espléndida riqueza.

Rabelais é o creador da prosa francesa. E a súa mestría estilística, o seu dominio da lingua, da propia lingua e a súa inesgotable creación verbal fan del tamén o creador do francés moderno. Lamentablemente –e Céline laiárase catro séculos máis tarde– a lingua francesa será despois encorsetada, esgazada e empobrecida pola *bienséance*¹ reaccionaria, pola regulamentación pitonía e pola pedantería ridícula. Con todo, nin a impronta rabelesiana nin a vea *gauloise* que o noso autor eleva ó máximo serán cercenadas e seguirán presentes na lingua e na literatura francesa.

Se traducir a Rabelais ó galego significaba unha dura proba debido, entre outras razóns, ás carencias derivadas dos “séculos escuros” da nosa lingua (ausencia de literatura renacentista, lagoas na elaboración do léxico téc-

* Na transcripción dos textos traducidos respéctase a grafía que aparece na tradución publicada.

1. Palabra, por certo, tamén introducida por Rabelais co significado de “acamento, concordancia, harmonía”, que así mesmo verá alterado o seu contido para significar fundamentalmente “decoro, decencia, corrección”. A “conveniencia” esclerotízase en “convención”.

nico e do rexistro culto, etc.), non é menos certo que o carácter popular, libre e multiforme que aínda conserva a nosa fala acáelle perfectamente ó texto rabelesiano. Existe un paralelismo certo entre o momento histórico da creación orixinal (consolidación da lingua e da literatura francesa no Renacemento despois dalgúns séculos de elaboración) e o estadio actual da lingua galega. A vitalidade do noso idioma, coa súa diversidade de formas, a súa variedade dialectal, a creación verbal e a fixación do léxico, fan do galego unha lingua de grande alento que non se ve aínda apreixada por unha férrea normativa. O galego, co seu carácter de “lingua aberta” préstase enteiramente para trasladar o espírito e a letra da obra de Rabelais.

Esta situación, por outra banda, non é exclusiva do noso idioma. Milan Kundera sinala como a tradución da obra de Rabelais ó checo e a creación literaria de grandes rabelesianos como Vladislav Vancura foron claves para demostra-la madurez dunha lingua que renaceu para a literatura no século XIX, despois de case trescentos anos de eclipse.

Traducir a obra de Rabelais conleva un dobre labor: o de trasladar e o de interpretar. Trasladar significa repoñer noutra lingua os significados –e mesmo se é posible os significantes– que o escritor empregara no orixinal, atopar a equivalencia idiomática e estilística que caracteriza unha obra e un autor. É a dificultade inherente a todo texto xa esclarecido. Pero, a maiores, abundan en Rabelais creacións verbais propias de discutida interpretación ou non totalmente elucidadas. Este segundo aspecto é o que obriga ó traductor a facer tamén de descifrador ou, cando menos, a se mover entre as distintas interpretacións dadas.

A translación

1. Unha das características da linguaxe rabelesiana é a mestura verbal, coa incorporación de termos dialectais, de vocabulario culto e de tecnicismos procedentes de distintos ámbitos (médico, xurídico, militar, dos oficios, etc.) e o emprego de diferentes rexistros na expresión. Pasados cinco séculos resulta imposible reproducir o impacto que este estilo puido causar no seu momento porque moitos dos termos entón novidosos ou estraños pasaron a ser do dominio común. Con todo, é necesario intentar aquilatar ó máximo cada palabra, co seu rexistro e a súa datación, para acadar a maior autenticidade, o maior “sabor de época”. Por esta razón mantemos nós, por exemplo, na nosa tradución o vello vocábulo “espóndilo” (aínda conservado na linguaxe médica) que Rabelais emprega con frecuencia; tanto máis que o escritor emprega ocasionalmente o seu equivalente “vértebra”. Mantendo a diversidade aseguramos a riqueza léxica e a distribución entre o termo usual no Renacemento e o que emerxía e se impuxo posteriormente.

O traductor debe estar atento ó rexistro do léxico e da sintaxe. Hai fra-

ses, parágrafos e mesmo capítulos, redactados claramente nun rexistro determinado, polo que son nidios e recoñecibles, pero moitas veces existe unha mestura de rexistros, que normalmente ten unha función estilística humorístico-burlesca.

Como exemplo de rexistro culto imos reproducir un anaco dominado pola terminoloxía anatómica:

Lors d'un coup lui tranchit la teste, luy coupant le test sus les os petrux, et enlevant les deux os bregmatis et la commissure sagittale avecques grande partie de l'os coronal, ce que faisant luy tranchit les deux meninges et ouvrit profondement les deux posterieurs ventricules du cerveau; et demoura le craine pendent sus les espaulles à la peau du pericrane par derriere, en forme d'un bonnet doctoral, noir par dessus, rouge par dedans. (Gargantua, ch. 44).

“Entón, dun golpe, tronzoulle a testa, cortándolle a fronte por riba dos osos petrosos e levándolle os dous osos bregmáticos e a sutura saxital con gran parte do oso coronal, e ó facelo tronzoulle as dúas meninxes e partíu profundamente os dous ventrículos posteriores do cerebro, e o cráneo quedoulle pendendo por tras, enriba dos ombreiros, da pel do pericráneo, a xeito de bonete doctoral, negro por riba e roxo por dentro.”

Unha das típicas enumeracións rabelesianas servirá para ilustrar a máxima expresividade do rexistro popular.

A leur requeste ne feurent aulcunement enclinez les fouaciers, mais (que pis est) les oultragerent grandement, les appelans trop diteulx, breschedens, plaisans rousseaulx, galliers, chienlictz, averlans, limes sourdes, faictneans, friandeaulx, bustarins, talvassiers, riennevaux, rustres, challans, hapelopins, trainneguaines, gentilz floquetz, copieux, landores, malotruz, dedins, baugears, tezez, gaubregeux, gogueluz, claquedens, boyers d'etrons, bergiers de merde, et aultres telz epithetes diffamatoires, adjoustans que point à eulx n'apartenoit manger de ces belles fouaces, mais qu'ilz se debvoient contenter de gros pain ballè et de tourte. (Gargantua, ch. 25).

“Os fogaceiros non foron nada considerados coa súa petición senón que –o que peor é– aldraxáronos grandemente chamándolles pailarocos, dentes fanados, roxelos ridículos, baldreus, peliqueiros, langráns, soinaquinas, lacazáns, candongueiros, lambefoulas, pingalaceiras, emperixelados, imitamonas, larcháns, malamañados, trosmas, babecos, panocos, bardallas, trapalleiros, esfamiados, vaqueiros bostentos, pastores merdentos, e outros epítetos difamatorios semellantes, engadindo que non lles pertencía a eles comer tan boas fogazas senón que debían contentarse con pan de relón e torta.”

O efecto buscado coa mestura é patente nesta descrición dos golpes de Frei Xoán das Carnespicadas:

Es uns escarbouilloit la cervelle, es aultres rompoit bras et jambes, es aultres deslochoit les spondyles du coul, es aultres demoulloit les reins, avalloit le nez, poschoit les yeulx, fendoyt les mandibules, enfonçoyt les dens en la gueule, descroulloit les

omoplates, sphaceloit les greves, desgondoit les ischies, devezilloit les fauciles. Si quelq'un se vouloyt cacher entre les sepes plus espès, à icelluy freussoit toute l'areste du douz et l'esrenoit comme un chien. Si aulcun saulver se vouloyt en fuyant, à icelluy faisoit voler la teste en pieces par la commissure lambdoïde. (Gargantua, ch. 27).

“Ós uns apachocaballes os miolos, ós outros rompíalles brazos e pernas, ós outros dislocáballes os espóndilos da caluga, ós outros derreáballes os riles, baixáballes o nariz, incháballes os ollos, fendíalles as mandíbulas, afundíalles os dentes na boca, escangalláballes os omóplatos, anegráballes as canelas, derrancáballes os isquios ou esmendrelláballes os cotovelos. Se algún quería esconderse entre as cepas máis espesas, partíalle todo o carrelo do lombo e escadrillábao coma un can. Se alguén quería salvarse fuxindo, facíalle voar a cabeza en anacos pola sutura lambdoide.”

2. Os nomes dos personaxes teñen en Rabelais unha función estilística concreta: a de connotar as características do denominado.

Os nomes dos personaxes principais, Gargantúa e Pantagruel, e mais os dos seus pais (Grandgousier, Gargamelle, Babedec) viñéronlle dados a Rabelais polas *Grandes chroniques*, relatos de xigantes da tradición popular, e a súa traducción en galego resulta doada pola proximidade entre as dúas linguas románicas. O seu significado é transparente, ligado en xeral ó semantismo da gorxa e da boca: Golagrande, Gargamela, Gargantúa, Bocaberta.

Outro grupo de nomes é de formación culta. Son helenismos que en xeral denominan personaxes “respectables”: Thaumaste, Epistemon, Eusthenes, Carpalim, Ponocrates, Gymnaste. Os nomes tamén connotan determinadas calidades pero son só intelixibles para os versados en grego. A traducción ó galego tense que limitar a unha simple adaptación fonética.

Pero o grupo máis numeroso e abraiante é o dos nomes creados polo escritor cunha intención cómica e burlesca. Todo un mundo de personaxes estrafalarios ó que pertencen os señores de Bicacús e de Zugapeidos, o de Trinca-arganas, o duque de Boxantar, o conde de Mollavento... E a delirante corte de Picrocolo cos seus guerreiros “de papel”: o gran escudeiro Botaporela, os capitáns Engulevento, Merdalla e Tripudo, o vizconde da Piollada, o conde Espadachín, os duques de Rapacartos, de Viramoa, de Baixascachas, de Miudallo, o príncipe de Rabuxeira...

3. O punto no que a traducción de Rabelais representa un maior grao de dificultade é o da traslación dos xogos de palabras que inzan a obra. A traslación non depende só da pericia do traductor, senón das posibilidades da lingua para admitir o xogo orixinal. Na nosa traducción –con maior ou menor fortuna– demos resolto os máis deles. Pero nalgún caso foinos imposible. Tamén é certo que algunhas veces tampouco foi factible a conservación do xogo en francés actual.

Aínda que hai moitos outros aspectos que fan difícil a tradución de textos rabelesianos, consideramos que os xogos de palabras constitúen a verdadeira pedra de toque. Imos examinar algúns exemplos para ilustralo.

A *contrepèterie* (intercambio de fonemas ou sílabas entre dúas palabras dunha frase dando lugar a un cambio de significado) é frecuente en Rabelais, que a chama “antistrofa”.

Así, cando describe a trasnada de Panurgo de facer rabiarse a homes e mulleres na igrexa co reflexo de espellos porque dicía que non había máis ca unha antistrofa entre *femme folle à la messe* e *femme molle à la fesse*. Conservando o mecanismo e a alusión erótica traducimos por “muller de boca tola” e “muller de toca bola”. Outras antistrofas son *Epistemon qui avoit la coupe testée*, de exacta transposición no galego: “Epistemón que tiña a corta testada”; e mais *Je y suis maistre passé / Je suis prebtre Macé*, que nós trasladamos en galego “Son un profesor conseguido” / “Son un confesor proseguido”. Menos satisfeitos quedamos coa nosa traslación da *contrepèterie*: *A Beaumont le Vicomte*, xa que o verosímil topónimo transfórmase nunha frase ben diferente (“¡Pona bonita, ergue a cirola!”). Pero considerabamos fundamental manter o xogo e a forte carga sexual. Unha homonimia baseada sobre a palabra *entonner* (que significa “cantar, entoar”, e mais “meter viño no bocoi”) en dúas frases encadeadas resultounos moi difícil, pero ó final pensamos que a traslación resulta axeitada:

—*Chantons, bevons, un motet entonnons!*

—*Ou est mon entonnoir?*

—¡Veña, a beber e cantarolar!

—¿Onde vai o cántaro do lar?”

Sen embargo, como dicíamos, hai casos onde é imposible conservar o xogo. Así, no *Pantagruel*, cando o rei Anarca é vencido, Panurgo suxire como castigo facelo vendedor ambulante e vísteno de azul e verde, “o que lle acaía moi ben porque fora perverso”. Resulta imprescindible unha nota ó pé da tradución que explique que no orixinal o visten de *pers* (azul) e *vert* (verde), o que soa igual que *pervers* (perverso). Tamén os franceses precisan unha aclaración, xa que *pers* sería un arcaísmo. Igualmente resulta imposible transpoñer con éxito –e precisa outra nota– a explicación fantástica do topónimo *Beauce* (a rexión de Chartres) que fai o autor ó baseala na afirmación de Pantagruel: *Je trouve beau ce* (“Atopo fermoso isto”). Aínda que un francés dos nosos días o entendería, o equivalente actual sería *Je trouve beau ceci*.

Queremos deternos sobre un punto que nos resultou particularmente difícil. Foi intentar trasladar as frases (e os xogos con elas) *avoir le moine e bailer le moine*. As locucións, que xa non existen actualmente, significaban “ser ridiculizado, escarnecido, castigado” e “ridiculizar, escarnecer, castigar”.

Pareceunos conveniente facer un esforzo para intentarmos trasladar o orixinal e, partindo da equivalencia *moine* = frade, mergullámonos nos dic-

cionarios galegos. No Apéndice ó de Eladio Rodríguez González apareceu o verbo “fradar”, documentado nas Nogais co significado de “podar as árbores”. Unha nota indica que para Eladio Rodríguez sería “cortar a rentes unha parte do corpo humano”, o que sería unha extensión do significado documentado. Este verbo acaía perfectamente co significado orixinal e co metafórico para conservar o xogo do capítulo 45 de *Gargantúa*, xa que Frei Xoán, despois de que os seus inimigos o colleran preso, dera escapado cortando cabezas e facendo unha auténtica carnicería.

Grandgousier (...) demanda nouvelles du moine. Mais Gargantua luy respondit que sans doute leurs ennemis avoient le moine. “Ils auront (dist Grandgousier) doncques male rencontre”, ce que avoit esté bien vray. Pourtant encores est le proverbe en usage de “bailler le moine à quelc’un”.

Preparamos previamente o sentido, para facilitar que se comprenda a expresión final –difícil para o lector– e que a maiores reforzamos cunha nota, e traducimos nós:

“Golagrande (...) pediulles noticias do frade. Mais Gargantúa respondeulle que o tiñan sen dúbida os seus inimigos. “Pois daquela hanlles cortar as alas”, dixo Golagrande (o que de certo tiña sucedido). E de aí vén que aínda estea en uso a expresión “fradar a alguén”.”

E no capítulo 12, cando o mordomo e o furriel do señor de Trinca-arganas recoñecen que Gargantúa, un rapaz daquela, se burlara deles, hai tamén un xogo de palabras con esta locución:

—*Par saint Jean! (dirent ilz) nous en sommes bien! A ceste heure avons nous le moine.*

—*Je le vous nye (dist il). Il ne fut, trois jours a, ceans.*

Neste caso pódese xogar perfectamente co substantivo “frade”:

“—¡San Xoan nos valla! –puxéronse eles–. ¡Estámosche ben! ¡Amolounos, cofrade!

—Non –díxolles el–, que o frade xa marchou hai tres días.”

Pero resultounos imposible manter o xogo con “fradar” ou con “frade” no capítulo 43, polo que alí forzamos un xogo distinto.

A interpretación

1. Hai no *Gargantúa* e no *Pantagruel* algunhas palabras creadas por Rabelais que non foron esclarecidas suficientemente, polo que supoñen unha dificultade adicional. O traductor debe escoller entre as distintas interpretacións propostas polos especialistas para estes vocábulos que maiormente teñen unha

función expresiva. No capítulo 10 do *Pantagruel* aparece *philogroboliser*, que semella estar construído sobre o prefixo grego *philo* e o verbo *grabeler*, “peneirar”, polo que nós traducimos “filopeneirar”. Por coherencia con esta tradución transpuxemos o *matagroboliser* do capítulo 19 do *Gargantúa* por “matapeneirar”. O *lifrelofre* do capítulo 2 do *Pantagruel* parece ter o sentido primitivo de “lambón, larpeiro”, ampliado despois –como en galego– ó de “aproveitado”. Conservando contido e sonoridade traducimos por “lapabroas”.

Cando o agresor rei Picrocolo é vencido, unha meiga prognostícalle que ha recuperar o seu reino coa chegada dos/das *cocquecigrues*. Estes animais imaxinarios (cunha denominación que mestura *coq*, “galo”, *cigogne*, “cegoña”, e *grue*, “grou”) obsesionarán ó rei parvallán que pasará o resto dos seus días a agardar por estes animais. Tentados estivemos nun primeiro momento de transpoñer en galego “galocegrous”, pero ó final pareceunos que sería totalmente axeitado e non resultaría anacrónico traducilo polos nosos famosos equivalentes “biosbardos”.

2. Un punto no que os distintos tradutores adoptan criterios diferentes é na tradución do capítulo 22 do *Gargantúa*. Figura nel unha relación de 217 xogos, case todos eles usados en tempos de Rabelais, a maior parte de difícil identificación e xa perdidos, entre os que algúns foron seguramente inventados polo autor. Hai tradutores que establecen listas persoais enchendoas con xogos populares españois e galegos, veñan ou non ó caso. Outros chegan mesmo a duplicar o número dando nomes de case catrocentos xogos. Nós inclinámonos –como fan as versións en francés actual– por traducir os nomes (que moitas veces dan idea do xogo) e, no caso de existiren en galego, poñer-mos a denominación de aquí. Así facemos unha simple tradución literal en “o fluxo, a prima, o cen, a picardía, galo verde, o que gaña perde” ou “o que fai o un, faino o outro” e damos os equivalentes galegos en “o xadrez, a raia dos caxatos, o coito, o truco, as tabas, a chuca, o tulé, o trompo, as apandas, a pita cega”, etc.

3. Algo semellante acontece coa longa lista dos libros da biblioteca de Saint-Victor (*Pantagruel*, capítulo 7). Son 140 títulos case na súa totalidade inventados por Rabelais con intención burlesca. Traducímolos tratando de conservar o mellor posible as alusións a personaxes existentes, os xogos de palabras e o latín macarrónico, e evitando as ducias de notas precisas para a cabal comprensión das referencias históricas concretas. Así puxemos, por exemplo “*Ars honeste peidandi in societate*”, per M. Ortuinum” (“*Ars honeste pettandi in societate*” per M. Ortuinum), “O paquete do matrimonio” (*Le paquet de mariage*), “A empapuxadura dos avogados” (*Le maschefain des advocatz*), “*Reverendis Patris Patris Laponi, Provincialis Lingoreteriae: “De Lambentis Farinis” libri tres*” (*Reverendi patris fratris Lubini, provincialis Bavar-die, de croquendis lardonibus libri tres*), “A gaita dos prelados” (*La cornemuse des*

prelatz), “Virevoltarum recollepelotarum” per F. Pedebolae” (“Virevoustatorum nacquetorum”, per F. Pedebilletis) ou “Esborranchamenta Scoti” (“Barbouillamenta Scoti”).

4. Próximo tamén a este procedemento é o do capítulo 11 do *Gargantúa*, no que Rabelais se comprace en tomar ó pé da letra (ou a contrapé) frases feitas, expresións figuradas e refráns de uso corrente. Cando as locucións teñen equivalencia exacta en galego nós adoptámola: “poñer o carro diante dos bois” (*mettre la charrette devant les beufz*), “botar as contas sen a taberneira” (*compter sans son housté*), “mallar en frío” (*battre à froid*), “meter entre dúas verdes unha madura” (*mettre entre deux verts une meure*), etc. Igual facemos cando a locución é formalmente diferente mais semellante polo sentido: “andar de cacho para testo” (*saulter du coq à l’asne*), “pensar na morte da becerra” (*songer creux*), “facer melindres” (*faire le sucré*), “apagar os candiolo do nariz” (*tirer les vers du nez*), “atar as moscas polo rabo” (*faire perdre les pieds au mousches*), etc. Nos outros casos limitámonos a unha simple tradución literal porque, de todos xeitos o chocante da expresión resulta evidente (“afiar os dentes cunha zoca”, “peitearse cun gobilete”, “sentarse entre dúas cadeiras co cu no chan”, “beber ó comer a sopa”...).

5. Cando o traductor aborda un texto da dificultade deste, cómpre que estea sempre á espreita, que faga un permanente cuestionamento do seu labor. Esta actitude pode dar lugar a unha mellora da primeira interpretación que el se facía e, mesmo, a interesantes descubrimentos. Cando nós abordamos o capítulo 30 do *Pantagruel*, no que Epistemón “resucitado” conta como os grandes deste mundo facían no Inferno “sucios e viles oficios”, chamounos a atención o que se lle asignaba a Aquiles: *teigneux* (“tiñoso”).

En efecto, a longa restra de oitenta personaxes (reis, papas e grandes deste mundo, en vida) “gaña a súa pobre, ruín e malpocada vida” como: pregoeiro de mostarda, salineiro, fabricante de cravos, tacaño, paisano, balseiro, vaqueiro, vidreiro, espelleiro, agrimensor, viñateiro, atiza-lumes, enfiador de rosarios, cordeiro, muiñeiro, tiñoso, lambe-cazolas, segador, aureano, limpador de retretes, calafate, galocheiro, escasulador de fabas, trinca-améndoas, pregoeiro de sarrio, faroleiro, oveiro, vendedor de trapos vellos, esfolador de cabalos mortos, remeiro, pescador de ras, lacaio, acibecheiro, escarolador de noces, grellador, teldereteiro, lapasalsas, pobre esfarrapado, enfeixador de herba, escumapotes, zanfoneiro, criado, alcatraneiro, raspa-máscaras, porqueiro, misteiro, dominoteiro, sineiro, portador de reliquias, cervexeiro, arcador de bocois, basculador de cocíña, desfeluxador de chemineas, compoñedor de zocos, raspillador de papel, palafreeiro, pregoeiro de empanadas, engraxador de botas, desengraxador de puchos, portador de culeiros, escumacazolas, papeleiro, apañador de ratas, engraxador de sifilíticos, brunidor de arneses, tellador, apañador de toupas, arrinca-moas, barbeiro de cricas, lambefariñas,

basculadora de cociña, lavandeira de bogada, revendedora de cebolas, corredora de camareiras, espiolladora de miserentos, vendedora de cogumelos, vendedora de agrións, enfermeira, fiandeira, rascadora de verdete.

Na enumeración, catro substantivos aluden a calidades morais, psicolóxicas ou alimentarias dos personaxes: tacaño (*tacquin*), lambecazolas (*lichecas-se*), trinca-améndoas (*tringuemolle*) e lambefariñas (*crocquelardon*). O primeiro explícase por un xogo de palabras semellante ó de *Piso, paysant* e *Nicolas, papetiers estoit papetier*. Os outros tres poderían indicar unha actividade concreta que debe entenderse como designación de pequenos traballos ou denominación rebaixante de oficios, seguindo na súa composición outros nomes que aparecen formados por un verbo unido a un substantivo (atiza-lumes, lapasalsas, escumapotes, raspamáscaras, etc.).

¿Pero que dicir de “tiñoso”? ¿Que fai unha enfermidade no medio de “viles e sucios oficios”? A interpretación tradicional parece desentoar no contexto.

Enfrontado a unha dúbida deste tipo, o traductor só pode contar os seus reparos e reproducir a interpretación habitual ou arriscarse a propoñer outra. De non contarmos con medios para realizar unha pescuda filolóxica, veríamonos obrigados a aceptar a explicación de sempre, pero o feito de podermos traballar na biblioteca da Universidade François Rabelais, de Tours, permitiunos a consulta do voluminoso *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, de Wartburg, e do riquísimo legado de Brunot, con moi variados estudos de dialectoloxía galo-románica e de historia da lingua francesa. E con datos tirados deles establecemos fundamentadamente unha hipótese alternativa: *Achilles, teigneux* correspondería a *Achilles, teigneur*, interpretando *teigneur* co significado de “tinguidor”². E así o traducimos.

Conclusión

“O Rabelais que me engaiolou cando eu tiña preto de 18 anos –di Kundera– é un Rabelais escrito nun admirable checo moderno. Dado o seu vello francés hoxe dificilmente comprensible, Rabelais será para un francés sempre máis poeirento, máis arcaico e máis escolar que para alguén que o coñece a través dunha (boa) tradución.”

Velaí o ideal do traductor.

2. Ver o noso artigo “*Achille avait-il la teigne*”, in *Études Rabelaisiennes*, tomo XXV, Éditions Droz, Xenebra, 1991.

TRADUCIR ARREDOR DE SI

Kathleen March

Universidade de Maine (EE.UU.)

A traducción de *Arredor de si* é unha tarefa que require moito máis ca un coñecemento do galego, non só porque a lingua do autor, Ramón Otero Pedrayo, é unha das máis ricas da literatura galega senón polas referencias culturais dos seus textos. O léxico del, de feito, presenta diversas dificultades porque non se atopan moitos dos termos que utiliza nos dicionarios, nin do seu tempo nin do noso. Non embargante, o que é máis difícil de traducir para os lectores en inglés é o propósito do autor, tan complicado polo contexto cultural e político da Galicia das primeiras décadas deste século. Con esta brevísima observación, dividímo-lo comentario das solucións para traducir *Arredor de si* ó inglés en catro apartados: o léxico, o estilo sintáctico, as referencias culturais máis concretas da novela e a situación do autor no seu contexto cultural inmediato e máis amplo. De sermos máis precisos, poderíamos facer subcategorías e aínda outros apartados. O que figura nesta breve exposición non pode considerarse máis ca unha minúscula escolma dos múltiples desafíos do texto oteropedraiano.

Léxico

No ámbito galego, falar da riqueza do galego de Otero Pedrayo é un tópicó. No ámbito do inglés, lingua máis estandarizada e totalmente normalizada, pérdese esta dimensión e éntrase no labor de atopar termos equivalentes para un léxico que moitas veces non figura nos dicionarios galegos. As referencias ó mundo rural son as que máis se perderon no galego e menos se rexistran nos libros de consulta, polo que comprendermos a Otero Pedrayo precisa experiencias e fenómenos que non se teñen no saber e coñecer da cultura orixinal. A edición de Galaxia feita por Inma e Manuel García Sendón é indicio deste baleiro no mesmo contexto galego, xa que as prácticas e obxectos do campo non son abondo familiares ós lectores actuais da novela.

As definicións, entón, requiren unha pescuda a través de diversos dicionarios, dende os máis tradicionais ou non normativizados ós máis recentes. Un termo como “cegamaridos”, que non é recoñecido por moitos galegos aínda que ten que ver coa matanza practicada nas aldeas, requiriu deixa-la palabra galega no texto inglés, acompañándoa cunha nota, a saber: *Literally ‘husband-blinder’. When pigs sew slaughtered, there is a part of the animal which people believe will turn men blind if they eat it.* Pode ser que o termo galego fose propio dunha rexión (Lugo, o interior) ou que fose procurado polo autor para “enxebrizar” a novela, dando a coñecer un costume próximo á superstición. Seica un lector anglofalante non terá a capacidade de percibi-lo valor antropolóxico do “cegamaridos” por non ter participado nesta actividade rural. A traducción, que retén o termo galego, de feito opta por sinala-la crenza particular desta cultura. A nota coa traducción literal intenta retrata-la profundidade cultural das connotacións.

O coñecido licor-café non existe na cultura de Estados Unidos; polo tanto, se se traduce por *coffee liqueur* os lectores poderían pensar na bebida mexicana Kahlúa, que por outra banda é importada e relativamente cara, non de orixe popular. No inglés deixámo-lo galego orixinal, acompañándoo coa nota: *A home-made alcoholic drink generally made from grape pulp or mash; coffee is added to the mixture at the beginning of the fermentation process. The drink is high in proof.* Ó identifica-la bebida como caseira e forte coidamos representa-lo contexto no que se produce e bebe.

O entroido tivo como primeira solución “*the entroido celebration before Easter*”, incluíndo a información respecto da época do ano. Nunha revisión pensouse que así se perdía o ritmo e decidiuse empregar só “*the entroido*” cunha nota de explicación: *The entroido is a pre-Lent celebration similar to Mardi Gras, lasting three days, with specifically Galician customs that vary from village to village. In the post Franco period, it has been considerably revived, but retains its rural features. It is pre-Christian in origin and today is judged, with its masks, local musicians and dancing, to be of anthropological interest by specialists within and outside of Galicia.* Xa que as orixes do país datan (trabucadamente) para moitas persoas da chegada dos peregrinos cristiáns, faltan tódalas referencias culturais. Non embargante, o festexo de Nova Orleans, no estado de Luisiana, ofrece un enfoque distantemente similar e vén ser no básico o único equivalente no que supón de vestimenta e ambiente. O limiar fai unha referencia ó entroido como referente ás orixes precristiás ou prerromanas que subxacen na identidade colectiva dos galegos.

Os nomes das uvas “treixadura” e “carnote” permanecen no texto inglés, coa explicación en forma de nota de que son dous tipos de uva, un branco e outro tinto. Sendo variedades específicas de Europa, non existe a posibilidade da traducción. A industria vinícola de Estados Unidos, ademais, é totalmente importada, con orixes italianas e españolas, ou inclusive francesas.

O “sábrego” foi traducido como “*sandy earth*”, un termo máis descritivo e menos preciso, xa que comunmente non distinguen as diferencias entre os tipos de terra os que non participan da actividade agrícola ou que non sexan especialistas na agronomía. Debemos lembrar que o campo como medio de soste-se a familia individual ou de traballaren unhas familias para un dono é xa fenómeno rarísimo en Norteamérica. As hortas particulares só son de diversión ou suplemento ás compras no supermercado.

As “vinchocas” son “*blisters*”, e como “illó” “*swamp*”, “toromelo”, “*growth*” e tantos outros termos galegos moi precisos para fenómenos da vida rural, non precisan notas no texto inglés. Isto é porque ou ben no idioma anglosaxón non se representan con tanto detalle ou ben porque a situación desta lingua non ten un campo semántico en perigo de desaparición, como é o caso do texto orixinal.

O termo “aceas” tradúcese por “*mills*” porque non existe en inglés un termo máis específico con respecto á maneira de facer funciona-lo muíño, agás o “*windmill*” de Kansas, que serve para producir enerxía ou traer auga e non para moer cereais. Refírese en cambio en inglés ó produto, como en “*grist mill*” ou “*flour mill*”, cando se quere describi-lo lugar de moer trigo ou millo.

“Piorno” tradúcese por “*cytissus*”, cunha nota de explicación, porque en inglés non é nome de planta moi coñecida nin nativa: *leguminous plant with yellow flowers; a type of Spanish broom that grows in mountainous regions*.

“Acoubado” é “*lulled to sleep*”, que non ten por certo as connotacións de ser termo galego enxebre. Neste senso cómpre subliñármola inevitable perda da calidade léxica de Ramón Otero Pedrayo para o público galegofalante. Esta característica só puido ser salientada no limiar, de xeito metalingüístico e non directo, do texto traducido.

“Pazo” permanece como *pazo* cunha nota: *stone country house*. Otero é dos máis difíciles de traducir, porque as orixes, función e connotacións do pazo non existen no inglés de alén mar. Dicar “*country manor*” sería dar unha connotación trabucada a estas construcións tipicamente galegas. O mesmo cómpre establecer para *hórreo*, do que ó non poderen ve-la imaxe os lectores en inglés van pensar nunha construción moi distinta á da realidade galega. A edición inglesa debería levar quizais ilustracións de tres ou catro imaxes do campo galego, que poderían se-lo hórreo, o pazo e a paisaxe, entre outras.

Otero Pedrayo era afeccionado ó emprego de termos en castelán e outras linguas, no texto galego. Non debeu perderse este bilingüismo porque no momento histórico en que escribía o autor a súa ollada cara ó estranxeiro constituía todo un nivel de interpretación da súa obra. O intelectual galego atopábase entre varios mundos, entre eles o español, o europeo e o propio, sendo este último o máis difícil de definir por mor dos séculos de silencio que existiran arredor del. Polo tanto, en inglés mantivéronse os termos orixinais, empregando un tipo distinto, e xa cunha referencia no limiar á proble-

mática lingüística do autor galego, que buscaba definir intelectualmente unha Galicia enormemente rural e xa que logo resistente á definición en termos non enxebres.

O estilo

O estilo entrecortado que emprega Otero Pedrayo representa unha pexa á creación dun texto en inglés que non queira ser unha traducción excesivamente transparente no que ten este concepto de falsificador (Venuti). Ó mesmo tempo non se quería insistir na traducción semántica, literal ou máis orientada cara ó texto galego e o propósito do seu autor, cando esta traducción podía resultar torpe, por non dicirmos ambigua no que se podía pensar da creatividade oteropedraiana. Como exemplo máis sobranceiro, lembramos que o inglés precisa de suxeitos lexicais ós verbos de tipo impersoal, verbos que emprega Otero Pedrayo cunha alta frecuencia e que teñen unha función real na interpretación da obra, porque permiten a fusión e mestura do suxeito coa familia, co pobo e coa natureza. Quizais a falta de suxeitos sexa o elemento máis importante que se tivo que sacrificar, cando era preciso sacrificar algo na traducción. Tamén o inglés, ó esixi-la presenza léxica dun elemento morfosintáctico, aínda sendo este suxeito impersoal, requiría escoller de entre as diferentes posibilidades. En xeral, houbo que procurar un equilibrio entre o *you*, o *one* e o *people*, que son solucións para o “se” do texto orixinal, ou o emprego dun verbo impersoal. Para o inglés tívose que elixir segundo o ton e a sintaxe, o cal, sen embargo, non satisfacía totalmente a opinión da traductora a multifacética identidade do protagonista, a natureza complicada e fragmentada da súa identidade. Ben merecía un traballo de maior extensión, e tal traballo véñse perfilando na actualidade.

Tamén de moita importancia foi cómo os suxeitos profundos combinaban coas frases curtas e incompletas para crear unha narrativa galega “angular”, tensa e autosilenciadora. Houbo que resisti-la tentación de facer unha prosa máis fluída, máis “domesticada” diría Venuti, máis estándar para o inglés. A sintaxe galega, confesamos, non permite penetrar coa mesma facilidade na psique do protagonista no mesmo momento en que está a reflexionar sobre o máis íntimo do seu ser porque o xénero no léxico e morfoloxía é máis rexo. De tódolos xeitos, cumpría sermos fieis a esta tensión entre análise e sentimento, que é propiamente a tensión que sente o intelectual que non acada o status obxectivo e persoal que quixera. O ton que se adoptou, entón, foi o mesmo no inglés que no galego: certa frialdade, lonxanía de perspectiva, seriedade. O outro nivel, o do compromiso do pobo, coa terra e coa lingua, só puido atopar verdadeira representación no limiar contextualizador que ofrecemos coa traducción.

As referencias culturais

As referencias culturais de *Arredor de si* son o aspecto máis importante para a versión inglesa, xa que, como mencionamos, a novela ocupa un espazo que abrangue dende o rural galego ata o ámbito europeo, en diversos niveis: xeográfico, artístico, literario e histórico, entre outros. Igual que a edición máis recente de Galaxia, a edición inglesa de *Arredor de si* require unha abundancia extraordinaria de notas. Por exemplo, no primeiro capítulo atopamos: *Tight-suited professors whose fame went no further than Cacheiras*. Precísase indicar onde fica Cacheiras –a menos de dez quilómetros de Santiago– e a súa escasa importancia, polo que a oración indica que son profesores de pouquísima sona e (probablemente) saber.

Outros termos que requiren aínda máis comentario do que leva a edición recente de Galaxia son, por exemplo: a Institución Libre de Enseñanza, Carral e *Queixumes*. Podemos afirmar sen perigo que os lectores anglofalantes poucas veces van coñecer-lo contexto histórico-cultural destas referencias, nin sequera dende a perspectiva española. O resultado para o texto inglés é unha maior abundancia de notas que no galego, mais é imprescindible. O intelectualismo de Otero é propio do seu momento e tal momento non semellaba en nada ó mesmo período en Estados Unidos, que vivía anos de crecemento e industrialización, polo menos ata 1929, ano en que comezou a Depresión.

Comentarios finais

Antes de rematar, é preciso comentarmos un dos elementos menos sobranceiros da novela: o título. Despois de verte-la obra enteira ó inglés pensamos que o título é quizais un dos elementos máis difíciles de traducir. É outro exemplo da multiplicidade de niveis da lingua e estrutura de Otero Pedrayo. Como o protagonista é Adrián Solovio, un home que viaxa arredor do seu mundo persoal á procura dunha identidade de seu, pode parecer que o “si” se refire a el. O que non se pode desleixar, non embargante, é a derradeira frase da novela, que é: «Pois a Galicia tamén comeza a ser outra volta historia desque deprende os camiños para atopa-la súa conciencia e deixou de andar, como unha cega, arredor de si». Neste contexto, o “si” é feminino no seu referente, porque é Galicia. A circularidade da obra e a fusión da perspectiva do protagonista coa súa terra de orixe ten que manterse. En inglés non é posible fusionar o “si” masculino co “si” feminino. O xénero debe ser marcado nun *him* ou *her* (interpretando o “si” de Galicia como de referente feminino). No que significa a combinación do particular e do universal, do masculino co feminino, do galego co mundo exterior e interior, non é en absoluto posible perde-la función fusionadora. Procuramos entón

un título que incluíse os diversos enfoques. A solución foi “*The World Around Us*”. Nese “*us*” podémo-los anglofalantes inserir a Adrián Solovio, a Galicia e a nós mesmos, este último quizais como participantes vigairos por non sermos nin galegos nin europeos.

É posible que a novela de Don Ramón non sexa texto de interese para un amplo público en inglés. As traxectorias dun país e doutro son moi distintas e non comparten as mesmas características que conteñen a lingua, a cultura e o desenvolvemento económico ou a falta del. Tampouco é unha obra moi áxil nin sequera no idioma orixinal, o cal non significa que non sexa unha obra profunda. Leva todo o peso dunha xeración, a xeración Nós, que non poden comprende-los norteamericanos a través dunha historia de seu. Non pensamos que a traducción teña a obriga de compensar esta natureza narrativa cunha prosa inglesa fluída ou rápida. Non pensamos, en fin, que fose mellor unha traducción transparente ou axeitada (*domesticated*, diría Venuti) ós gustos dun público anglosaxón dos 90. O equilibrio dun mundo e doutro foi o propósito da versión inglesa, sempre sen sacrificárense os elementos que facían posible unha lectura “galega” do texto como obra propia dunha Galicia vivida nas primeiras décadas do século XX. Velaquí que o verdadeiro desafío da obra fose a presentación do seu contexto, o saber e querer poñer todo o pensamento donramoniano ó nivel que merece, cunha amplitude de perspectiva que fose que o mundo en certo senso si xirase arredor del.

BIBLIOGRAFÍA

- GENTZLER, E., *Contemporary Translation Theories*, London & NY, Routledge, 1993.
- OTERO PEDRAYO, R., *Arredor de si*, ed. de I. e M. García Sendón, Vigo, Galaxia, 1994.
- *The World Around Us*, trad. Kathleen March (ms. entregado a Peter Lang Press).
- VENUTI, L., *The Translator's Invisibility. A history of translation*, London & NY, Routledge, 1995.

Críticas e Recensións

The Translator's invisibility.

Lawrence Venuti

Translation as Social Action.

Russian and Bulgarian Perspectives.

Zlateva, Palma

**A poesía medieval galego-portuguesa
nas traducións rusas.**

A rata.

Andrej Zaniewsky

Os Exercicios de estilo

Raymond Queneau

A cartuxa de Parma.

Stendhal

Diccionario Oxford Español-Inglés Inglés-Español.

*Terminología General de Economía, Comercio
y Desarrollo; Glosario Inglés-Español*

THE TRANSLATOR'S INVISIBILITY

Lawrence Venuti, *The Translator's invisibility*. London/New York: Routledge. 1995

En 1995 a editorial Routledge de Londres e Nova York publicou un interesante traballo de Lawrence Venuti, profesor asociado na Temple University de Nova York, autor do libro *Our Halcyon Days: English Prerevolutionary Texts and Postmodern Culture* e traductor de varias obras de literatura moderna italiana.

O profesor estadounidense pretende con este libro elaborar unha teoría que sirva de marco para cambia-las condicións que se dan no proceso da tradución literaria, na teoría e na práctica, sobre todo nos países de fala inglesa. Estas condicións definen, segundo Venuti, unha ideoloxía que considera un texto traducido como un subproduto cultural e que permite, e incluso esixe, que o traductor desapareza, que se faga invisible. Esta afirmación en principio sorprendente, pódese entender mellor se botamos man do tópico ben coñecido, tamén no noso ámbito cultural, de que unha tradución será máis perfecta canto menos se note que é unha tradución, é dicir, que non se descubra que o texto foi manipulado por un traductor; e esta ficción da ausencia do traductor faise máis evidente cando o texto se mostra transparente para o lector de textos traducidos. En efecto, hoxe en día os lectores, os críticos e mailos editores están afeitos a considerar un texto traducido como aceptable cando se le con fluidez, cando a ausencia de calquera peculiaridade lingüística ou estilística fai que asemelle transparente e que reflicte tanto a personalidade do escritor estranxeiro coma o seu significado, é dicir, que pareza o mesmo orixinal. Polo tanto, estableceuse a fluidez de lectura do texto traducido como o valor supremo de todo o proceso de tradución. Pero, ¿que se entende por fluidez? Venuti explica que un texto é fluído cando nel aparecen unha serie de posibilidades textuais que implican escolle-lo moderno fronte ó arcaico, o uso común fronte ó especializado, o estándar fronte ó coloquial e dialectal. O texto así conformado é intelixible, familiar, domesticado, non semella estranxeiro e crea a ilusión de o lector poder achegarse doadamente ós contidos que estaban no orixinal. Neste contexto, o traductor traballa cun paradoxo irresoluble xa que, consciente ou conscientemente,

agacha a súa presenza no texto para permitir esa naturalidade que pertence, supostamente, ó texto non traducido.

O concepto de “xusteza”, a fidelidade ó texto orixinal, é outro dos valores supremos da traducción que impuxo unha tradición cultural moi ideoloxizada que favorece o xeral fronte ó idiosincrático e o uniforme fronte ó variable. Na fidelidade mal entendida ó texto orixinal radica a consideración negativa do traballo do traductor. O triunfo do positivismo no século XIX e a prevalencia do espírito científico ó longo do XX fixeron que se considerase que os textos traducidos debían estar ligados intimamente ó seu orixinal, circunstancia esta que, dalgún xeito, impedía a aparición do subxectivo, do diferente, do variable que podía introducir no texto o traductor. Isto está intimamente ligado á concepción da autoría na cultura occidental que lle outorga o dereito exclusivo da “creación” ós autores de textos orixinais, privilexio este que non acepta ningún tipo de intromisión, incluída a da traducción. Desta maneira, os tradutores hanse contentar con producir textos secundarios, malas copias dun orixinal noutra lingua. Os efectos negativos que para Venuti ten unha aplicación ideoloxizada dos conceptos de xusteza e transparencia vense reforzados con diversos factores externos. Venuti refírese en primeiro lugar á situación legal da traducción que non é máis ca unha mostra da pouca consideración que se lle presta ó texto traducido. A lei británica e americana definen a traducción como unha “adaptación” ou “traballo derivado” e, deste xeito, anúlase a posibilidade de que o traductor participe do *copyright*, dereito exclusivo do autor, e mesmo dos beneficios que a traducción poida xerar. Un segundo factor é o da orientación das recensións críticas dos textos traducidos que valora cuestións de estilo, en parámetros de facilidade/non facilidade de lectura, e esquece outros aspectos que, para Venuti, son tan importantes: a súa xusteza con respecto ó orixinal, a consideración do público á que vai dirixida, o seu valor económico no conxunto do mercado editorial, a súa relación coas tendencias literarias propias do país da lingua á que se traduce, o lugar que ocupa no conxunto da obra do traductor, etc. Outro factor importante é o do pouco interese que existe por publicar traduccións. Os datos sobre o número de traduccións publicadas no conxunto da produción editorial dun país (en EE.UU. 1.380 sobre un total de 46.743 (1990) confirman que a traducción é un produto cultural secundario, circunstancia que leva, en xeral, a que as editoriais aposten polos libros de máis éxito e esquecéndose daqueles que poidan supoñer un risco económico (coma tal, as traduccións). Unido a todo isto, e para completa-lo panorama, a masiva implantación dos valores culturais anglosaxóns e da mesma lingua inglesa en todo o mundo, fai cada vez menos necesaria a práctica da traducción. Así mesmo, as culturas expansionistas ó seren agresivamente monolingües non mostran ningún interese por que se creen textos traducidos e, cando o mostran, prefiren traduccións transparentes que producen a sensación narcisista de recoñecer en textos estranxeiros os valores da propia cultura. Ade-

mais, un texto con estas características ten unha boa aceptación no mercado editorial.

Sen embargo, hai un factor determinante que ata o de agora non foi comentado e que contribúe determinantemente á situación de postración da traducción con respecto ós orixinais: a propia actitude do traductor. Hoxe en día, ó menos en Estados Unidos, e en case toda a sociedade occidental, o traductor vive de, e para, producir textos que sexan favorablemente acollidos pola crítica e que teñan unha boa aceptación entre o público para produci-los beneficios económicos meirandes posibles. Nesta angueira esquecen toda reflexión metodolóxica sobre o seu traballo e por iso é difícil que se poidan presentar coma críticos da súa propia actividade, que poidan expresar unha avaliación consciente das condicións sociais e culturais en que traballan. Esta incapacidade converte o traductor nun ser inaccesible, invisible pola súa incapacidade de falar de si mesmo como creador dun texto literario e, tamén, invisible porque, polos condicionamentos do seu sistema cultural, se autoexclúe do texto traducido. O conformismo do traductor coa súa situación reforza a idea asumida e espallada polas elites culturais de que a traducción é unha actividade “manual” fronte ó verdadeiro labor intelectual.

Todo o anterior confirma para Venuti a “maldade” da “invisibilidade” do traductor. Con ela conséguese unha ocultación sorprendentemente exitosa dos múltiples determinantes e efectos que encerra o complexo proceso da traducción. A traducción fluída, expresión manifesta desa invisibilidade, oculta unha insidiosa domesticación dos textos foráneos, reescribíndoos no discurso transparente que prevalece nas linguas de chegada e escolle aqueles textos axeitados para unha reinterpretación tamén fluída. Esta circunstancia é particularmente grave na cultura angloamericana que, para o autor deste traballo, é sintomática do “imperialismo” que dirixe os seus intercambios culturais con outros países.

Unha vez analizadas as “normas” que rexen a actividade tradutora na cultura angloamericana, Venuti vese na obriga de subliña-lo feito de que a domesticación do texto orixinal por medio da traducción non está unicamente determinada polas ideoloxías dominantes na cultura de chegada. En efecto, traducir implica necesariamente unha certa adaptación ó recoñecible polo lector, partindo do nivel estritamente lingüístico ata o cultural. Sen embargo, isto non debe levar a unha total “domesticación” do texto xa que debería cumprir, e ás veces cumpre, unha serie de funcións importantes. Por unha parte, a traducción ten un enorme poder na construción das identidades nacionais dos países á lingua dos cales se traduce. Por outra parte, a traducción inclúe o texto estranxeiro no sistema literario da lingua de chegada e funciona de maneira semellante a un texto orixinal. A traducción tamén implica o texto estranxeiro no mantemento ou revisión dos paradigmas conceptuais dominantes, na metodoloxía de investigación e nas prácticas das disciplinas e profesións da lingua de chegada, sexan estas a física, a arquitec-

tura, a filosofía, a psiquiatría, a socioloxía ou o dereito. Todas estas condicións permítenlle a Venuti defini-la actividade da traducción, nun contexto ideal, como unha práctica política e cultural que constrúe ou critica as identidades marcadas por unha ideoloxía nas culturas alleas, que afirma ou transgrede os valores discursivos ou os límites institucionais na cultura da lingua de chegada.

O profesor americano analiza tamén a actividade concreta do traductor, é dicir, o xeito en que se achega ó texto orixinal. Para isto parte da teoría de Friedrich Schleiermacher, teólogo e filósofo alemán de principios do século XIX, que presentaba o problema da seguinte maneira: ou ben o traductor deixa o autor en paz, na medida do posible, e move o lector cara ó autor, ou ben o traductor deixa o lector en paz, na medida do posible, e move o autor cara ó lector. O noso autor interpreta que das palabras de Schleiermacher se pode distinguir entre un *método de domesticación* da traducción, unha redución etnocéntrica do texto orixinal ós valores culturais da lingua de chegada que nos trae o autor á casa, e un *método estranxeirizador* que rexistra a diferenza lingüística e cultural do texto e leva o lector á cultura do orixinal. Schleiermacher aposta decididamente polo segundo método, leva-lo lector cara ó texto de partida. Isto implica a prevalencia do diferente do texto orixinal, debido a que se producen unha serie de disrupcións dos valores propios da cultura de chegada. Esta resistencia á ser domesticado que pode presentar un texto traducido inserido nunha determinada cultura adquire, para Venuti, un valor sobranceiro que sobarda os límites do campo da traducción: estranxeiriza-la traducción ó inglés pode ser unha forma de resistencia contra o etnocentrismo e o racismo, contra o narcisismo cultural e o imperialismo, no interese dunhas relacións xeopolíticas democráticas. A rotundidade da afirmación anterior explícase polo feito de que o noso autor considera a teoría e práctica da traducción na cultura angloamericana como un elemento máis do seu “imperialismo” económico e cultural. A traducción fluída, o texto transparente, a desaparición do traductor non son máis ca fichas dun xogo que pretende illa-lo diferente que subxace a todo texto orixinal para reduci-lo ós valores culturais dominantes. Neste sentido traducir implica sempre destruí-lo alleo. Para demostrar isto, Venuti escolle un exemplo paradigmático de traducción “domesticadora”, de traducción ó servizo da ideoloxía do poder: a teoría e práctica da traducción exercida por Eugene Nida, traductor da Biblia, adañl do humanismo cristián. Nida é para o autor deste traballo un exemplo clarísimo de fachenda cultural, de violencia etnocéntrica, de ideoloxización da actividade traductora. O concepto de “equivalencia funcional ou dinámica” (unha traducción con equivalencia dinámica diríxese á naturalidade de expresión e trata de poñer en relación o receptor cos modos de conduta relevantes no contexto da súa propia cultura), central na súa teoría, agocha o xermolo da domesticación do texto estranxeiro. Se o traductor ten que poñer en relación o lector cos valores da súa propia cultura, é evidente que

vai utiliza-lo texto orixinal para conseguilo seu fin. E a única maneira de facelo é suprimi-los valores diferentes do texto que traduce por medio dun estilo “transparente e fluído”. Polo tanto, para Venuti é evidente que cando Nida afirma que na traducción, un estilo fácil e natural, a pesar de que hai que facer un esforzo enorme para produci-lo, é, con todo, esencial para producir nos destinatarios unha resposta similar á que deron os lectores do texto na súa lingua orixinal, o que está facendo implica a imposición do sistema de valores da lingua inglesa sobre un discurso transparente en cada cultura estranxeira, para conseguir motivar unha resposta dos lectores, que asumen a ficción de que a traducción é un orixinal, idéntica á dos lectores da lingua de partida. A base ideolóxica desta conceptualización da actividade traductora descansa sobre o suposto ideolóxico de que o que separa as culturas do mundo entre si é moito menor có que as une e, por isto, existe unha base para unha comunicación democrática entre os pobos. Venuti explica que en realidade o que pretende Nida é xustificarse nese principio para poder impoñe-los valores do humanismo cristián.

Outro exemplo da tradición domesticadora da cultura angloamericana aparece nas traduccions inglesas das obras completas de Freud. Os textos traducidos fixeron que os orixinais do psicanalista vienés aparecen como abstractos, despersonalizados, demasiado teóricos, eruditos e mecanizados. Xa Bettelheim relacionara esta traducción de Freud cunha estratexia dominante na ciencia angloamericana dende o século XVIII: o positivismo. Esta ideoloxía motivou que, a partir da II Guerra Mundial, se excluísese como obxecto de estudio da psicoloxía todo aquilo que non puidese ser medido ou observado dende fóra. Neste contexto, a psicanálise interpretoise na cultura angloamericana como unha prerrogativa exclusiva dos médicos, coma unha especialidade médica. Outro caso de traducción domesticadora é o da versión de Robert Graves da obra de Suetonio *Os doce Césares*. No seu traballo, Graves domea o orixinal para adapta-las referencias á cultura da Inglaterra da década dos 50 nun momento en que se pretendía populariza-la literatura clásica debido a un crecente desinterese por ela. Graves utiliza un inglés común, asequible para todo o mundo, e así compensa a substitución dos valores da cultura latina polos da Inglaterra moderna. Deste xeito, o traductor non se priva de engadir todo aquilo que faga o texto latino máis achegado ó lector moderno, e converte en afirmacións o que é simple suposición para Suetonio e insire apreciacións sociais e subxectivas que non corresponden coas dominantes na época clásica (por exemplo, Graves deixa ve-la homofobia que existía na Europa da posguerra).

Fronte á domesticación existe unha resistencia que implica estranxeirización. Estranxeirizar un texto traducido pon en marcha un subxectivismo diferente, inherente ó texto, que non está baseado nin no autor do orixinal nin no traductor, senón nunha serie de circunstancias persoais, sociais, psicolóxicas, ideolóxicas e culturais que varían de país en país e de época en

época. Esta heteroxeneidade motiva a aparición dunha serie de discontinuidades entre orixinal e tradución que o traductor debe reflectir no seu traballo. Fronte a unha intervención humanista no texto traducido, Venuti propugna unha lectura “sintomática” que localice as discontinuidades no nivel da dicción, da sintaxe, ou do discurso, e que revele a esencia dunha tradución: a súa condición de reescritura violenta do orixinal, unha intervención estratéxica na cultura da lingua de chegada para conseguir que acepte o diferente, a pluralidade de visións do mundo. Con esta perspectiva anovadora, o tópico da fidelidade ó texto orixinal reformúlase en termos da avaliación dos cánones de xusteza cos cales se produciu o texto e esquecese o problema de definilo como axustado ó orixinal ou non. A fidelidade non pode ser construída como unha simple equivalencia semántica, xa que o texto foráneo é susceptible de moitas interpretacións diferentes e, ademais, as escollas de interpretación do traductor responden a unha situación cultural doméstica e por isto sempre exceden o texto orixinal. Por iso é moito máis importante analiza-las razóns que motivaron a creación dunha tradución determinada e contemplalas no seu contexto histórico como produtos dun determinado discurso cultural.

Neste contexto de resistencia, ¿cal debe se-la aportación do teórico da tradución? Podemos falar dalgunhas:

a) A primeira é evidente: hai que recupera-lo valor do texto traducido, que funciona como un produto secundario dependente do seu orixinal. Venuti utiliza as ideas de Maurice Blanchot (Translating, 1971) que inverte a relación entre o orixinal e a súa tradución. O primeiro non é unha especie de monumento literario inamovible, senón que é un texto “en tránsito” que vive dos cambios e direccións do sistema literario ó que pertence e da súa propia tradución (lémbrese que moitos dos clásicos están “vivos” por que se seguen traducindo).

b) A segunda é a de establecer unhas bases para redactar unha verdadeira historia da tradución que se inspire no procedemento xenealóxico deseñado por Nietzsche e Foucault, principio que refuga as bases da historiografía: a teleloxía e a obxectividade. O procedemento xenealóxico non concibe a historia coma unha sucesión ordenada de feitos, senón que a contempla coma un conxunto de feitos con valores diferentes e discontinuos. O pasado é así un todo heteroxéneo que configura un presente tamén heteroxéneo. Nesta nova historia hai que busca-las teorías alternativas ó discurso “transparente” imposto na cultura angloamericana a partir do século XVIII e os textos que as reflecten. As preguntas claves desta investigación deberían ser: ¿Que valores nacionais mostra o discurso transparente, impostos ós textos traducidos durante longo tempo? ¿Como modelou a transparencia o canon das literaturas estranxeiras en inglés e as identidades culturais nas nacións de lingua inglesa? ¿Por que prevaleceu a transparencia sobre outras estratexias de tradución en inglés? ¿Que acontecería se un traductor tentase reconducir-lo pro-

ceso de domesticación ó escoller textos estranxeiros desviados do discurso transparente, ó traducilos respectando as súas diferencias culturais e lingüísticas? ¿Establecería este esforzo uns intercambios culturais máis democráticos? ¿Cambiaría os valores domésticos? Se estas cuestións teñen respostas, débense elaborar uns procedementos teóricos, críticos e textuais cos cales a traducción poida ser estudada e practicada como un locus de diferenza, en vez da homoxeneidade que amplamente a caracteriza hoxe en día.

c) A terceira é a de tentar cambia-la actitude do traductor ante o texto. Este pode aceptar ou resisti-los valores dominantes na lingua de chegada. A aceptación implica unha ideoloxía de asimilación, implica coloca-lo que é propio nun “outro cultural” por medio dun narcisismo cultural. A resistencia asume unha ideoloxía de autonomía que sitúa o alleo nun “outro cultural”, que busca a diversidade cultural, que respecta a diferenza da lingua orixinal e subverte os valores hexemónicos da lingua de chegada. Venuti aposta claramente por unha actitude de resistencia.

d) A cuarta é conciencia-los traductores de que poden forza-lo cambio dos códigos culturais, económicos e sociais que os explotan e marxinan. Eles deben xuntarse para revisa-lo concepto de autoría que varreu a traducción cara ós recunchos da cultura angloamericana. Asemade, os traductores deberían insistir na súa relación autorial coa traducción mentres negocian o contrato co editor. Deberían pedir contratos que definisen a traducción coma un “traballo orixinal de autoría” en troques de “traballo para alugar”, que se faga o *copyright* a nome do traductor, non ó do autor, e que se lles ofrezan as compesacións económicas normais, coma tal un adianto sobre as vendas e unha parte da venda subsidiaria de dereitos. Ademais, deberíanse limita-los dereitos do autor do orixinal sobre a traducción a un curto período de tempo.

e) A quinta debe motiva-la modificación do pensamento contemporáneo sobre a traducción, por medio dun cambio na práctica da lectura, da recensión e do ensino da mesma. Ler unha traducción como unha “traducción” significa reflecti-las súas condicións, os dialectos domésticos e os discursos en que está escrita e a situación cultural en que se le. Avalia-las traduccions como unhas “traduccions” significa consideralas como unha intervención nunha situación presente. As recensións non se deben limitar a facer algúns comentarios sobre o estilo da traducción ou sobre a súa fidelidade, de acordo cuns cánones que implicitamente se aplican. Os recensores deberán considera-los cánones de xusteza que o traductor estableceu no seu traballo, xulgando a decisión de traducir e publicar un texto estranxeiro no contexto do canon corrente daquela literatura estranxeira na literatura da lingua de chegada. O ensino da traducción tamén debe cambiar. Unha traducción ofrece información sobre o texto orixinal, as súas estruturas discursivas, os seus temas e ideas, e por iso nunca debe ser explicada como unha representación transparente daquel texto, mesmo se isto é o corrente hoxe en día. Calquera información derivada da traducción sempre se presenta en termos da lingua

de chegada, que debe ser establecida como obxecto de estudio, da discusión na clase e da investigación.

Despois de facer un pequeno percorrido polas teorías de Venuti, cómpre facer algúns comentarios. En primeiro lugar, é evidente que esta obra achega unha perspectiva interesante para achegármonos ó proceso xeral da tradución. Sen embargo, sorprende bastante que este autor consiga reduci-los distintos problemas que agacha o complexo fenómeno da traducción a un único: a traducción que busca a naturalidade dentro dunha lingua determinada de chegada non é máis có reflexo da desaparición do traductor motivada polas ideoloxías dominantes. Esta idea básica na teoría de Venuti permítelle elaborar un proxecto de traducción apoiado na resistencia contra a substitución dos valores da lingua de partida pola ideoloxía da lingua de chegada que se encadra nun proceso de recuperación da dignidade do texto traducido. Se a intención do autor de recupera-la traducción para o sistema literario dunha determinada cultura deriva da certeza de que as obras traducidas e os tradutores non teñen a mesma consideración cás obras orixinais e os seus autores, coido que a súa idea sobre a “invisibilidade” do traductor responde a unha certa ideoloxización dos seus parámetros de análise. A dicotomía que se establece entre traducción domesticadora e traducción “resistente”, entendendo esta última como a que permite opoñerse á anulación do alleo, do individual no texto traducido, parte dunha simplificación dos múltiples aspectos da actividade traductora. Coido que cualifica-la traducción fluída e transparente como unha expresión da ideoloxía dominante nunha determinada cultura é unha premisa un pouco feble para tentar unha descrición obxectiva dos textos que produce unha sociedade interesada en “consumir” textos traducidos. Venuti semella esquecer que calquera peza literaria, traducida ou non, ponse en relación coas necesidades e formación dos seus lectores potenciais, e que estas necesidades varían segundo os países e a época histórica, e asemade depende do traductor que non pode deixar de expresa-la súa subxectividade no traballo que realiza. Neste contexto, o feito de o traductor producir un texto transparente, adaptado á cultura receptora, non é intrinsecamente negativo, como tampouco é totalmente positivo que o texto se resista a recibir influencias para mante-la súa integridade como espello do alleo. A traducción, malia non ser un produto cultural secundario con respecto ó seu texto de orixe, tampouco debe considerarse no mesmo nivel ca aquel, circunstancia esta que o convertería nun coto pechado libre do influxo da cultura e da lingua dos seus destinatarios. Un texto traducido ten a capacidade de expresar tanto o propio coma o alleo e é esta a súa característica máis salientable. A definición que dá Venuti da traducción nun contexto ideal “a que transgrede os valores discursivos ou os límites institucionais na cultura da lingua de chegada” limita extraordinariamente as posibilidades de realización e recepción do texto traducido e semella estar motivada por razóns de tipo ideolóxico, como reacción contra a expansión económica e cultural dos Estados Unidos.

Visto o anterior, cómpre agora facer unha referencia obrigada á tradución no noso país. O panorama descrito por Venuti coincide só parcialmente coa situación galega. As semellanzas son ben doadas de reseñar: 1. O tópico da tradución fluída e a gabanza do texto transparente funcionan como parámetro case exclusivo de avaliación dos textos traducidos. 2. A crítica dos textos traducidos limítase, en grande medida, a considera-la tradución coma se fose un texto orixinal e, xa que logo, son obrigadas as referencias ó argumento, á calidade do texto como obra literaria, ó autor e ó conxunto da súa obra. Mesmo se poden presentar exemplos onde nin se menciona o nome do tradutor. 3. A situación legal dos nosos tradutores presenta a mesma indefinición ca nos países de fala inglesa e cuestións tan importantes coma os dereitos de autoría e as taxas están aínda sen resolver satisfactoriamente. As diferencias que presenta a tradución en Galicia con respecto á situación descrita por Venuti baséanse na desemeianza entre as dúas sociedades. En primeiro lugar, é evidente que a sociedade norteamericana, ou mesmo a inglesa, están fortemente condicionadas pola ideoloxía que deriva do poder político e económico. O noso país, ó non ser un centro xerador de poder, móvese nuns parámetros parcialmente distintos. No caso de que a teoría de Venuti tivese unha confirmación totalmente certa, Galicia non sería o lugar onde o texto traducido se vise máis condicionado, se ben é certo que aquí se traduciu, dependendo das épocas, aquilo que se axeitaba á ideoloxía cultural dos que se interesaron pola tradución: as elites do galeguismo, entendido este nun sentido amplo. En segundo lugar, a circunstancia de que o sistema literario da cultura angloamericana está perfectamente consolidado e que a produción de textos orixinais é máis que suficiente para satisfacer as necesidades dos lectores pode acantoa-la tradución e convertela nun subproduto, tal e como afirma o autor do traballo. Sen embargo, o sistema literario galego non ten o mesmo nivel de consolidación, debido a problemas de tipo político, de todos coñecidos, e de tipo social que conforman unha comunidade pouco interesada no “consumo” de produtos culturais, especialmente os literarios. Unido a isto, aínda funciona o tópico de que a literatura galega non está plenamente capacitada para competir coa escrita en español e, menos aínda, coa que procede de países cunha ideoloxía dominante a escala mundial. Neste contexto, a tradución defínese, en realidade sempre se definiu, como unha actividade esencial para corrixi-las imperfeccións que puidese presenta-lo noso sistema literario e, sobre todo, para crear un público que poida demandar obras en galego, atraído polo prestixio dos autores traducidos. Con todo, esa posición privilexiada da tradución non se amosa na definición de programas institucionais de apoio á actividade de traducir, nin tampouco nunha aposta decidida da empresa privada pola publicación de textos traducidos, salvante casos moi concretos. Neste último aspecto semella que os editores galegos e “angloamericanos” comparten unha prudencia pouco alentadora á hora de arriscarse na edición de textos

que, por razóns diferentes en Galicia e nos Estados Unidos, poden chegar a converterse nun verdadeiro risco comercial.

Por último, e a modo de conclusión, só queda subliñar-lo interese que presenta o proxecto de “renexeración” da actividade traductora elaborado polo profesor Venuti. As súas propostas contribuirían dunha maneira efectiva á normalización dalgúns aspectos que atinxen á consideración social da traducción e dos tradutores no noso país. O comezo dos estudos universitarios de Traducción e a aparición de publicacións e traballos en xeral que se centran no seu estudio científico fan que se albisque un mellor futuro para este medio de comunicación intercultural.

Xosé María Gómez Clemente
Universidade de Vigo

TRANSLATION AS SOCIAL ACTION. RUSSIAN AND BULGARIAN PERSPECTIVES

Zlateva, Palma (editora e traductora). *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. Londres: Routledge, 1993.

Desde sempre, a traducción foi unha actividade que gozou de grande prestixio en Rusia como medio de comunicarse co mundo, polo que moitos escritores e intelectuais daquel país a consideraron parte do seu traballo. Nos países do Leste europeo non se produciu un debate sobre a posibilidade da traducción como pasou en Occidente, o que en certa medida paralizou os estudos sobre esta actividade, xa que as investigacións sobre a traducción naqueles países se centraron máis en analiza-las traduccións que estaban feitas ca en discutir se era posible traducir. Froito destes estudio elaborouse un método de análise empírica.

Pero unha das máis importantes diferencias entre os estudos de traducción no Oeste e no Leste quizais sexa que neste último a traducción foi considerada unha actividade creativa, produto dun contexto socio-cultural onde o compoñente lingüístico, sen lle negaren a súa importancia intrínseca, se ve como parte inseparable do seu contexto histórico, social e cultural.

Outra das diferencias radica no intento de equilibrar teoría e práctica: nin se pretendeu establecer regras que puidesen aplicarse universalmente, nin tampouco se chegou a postular que o que se describía e analizaba fose irrelevante para os tradutores. E isto foi así debido á importancia que se lles deu no Leste ós aspectos psicolóxicos no proceso de traducción, que Occidente minimizou quizais por consideralo unha actividade secundaria, circunstancia que motivou que os tradutores cada vez se visen máis afogados pola tendencia á abstracción da teoría da traducción en Europa e América do Norte.

Neste libro, a profesora de inglés na Universidade de Sofía, Palma Zlateva, editou e traduciu trece traballos doutros tantos especialistas en traducción das escolas rusa e búlgara, todos eles cun denominador común: enténdese a traducción coma un feito social. A seguir, resumimos algúns deles:

En *Categories for the Study of Translation*, Anna Lilova sostén que a traducción é produto da historia e non da ciencia, e nace como resposta ás

demandas culturais, históricas e sociais específicas, polo que o sistema das diversas formas de traducción é dinámico (por exemplo, a traducción cinematográfica naceu froito dunha demanda artística). Deste modo, a autora establece diferentes categorías para o estudio da traducción: a *categoría funcional*, que estudia o proceso de diferenciación dos tipos de traducción como resultado de necesidades sociais continuas e estables. Consecuencia disto faise necesario basear calquera aproximación ó estudio da traducción no concepto histórico e social da cultura coma un todo, onde as demandas funcionais e os prerequisites nacionais son os que marcan a pauta do proceso de aparición, desenvolvemento e desaparición das diversas formas e xéneros de traducción; a *categoría xenética*, que pon en relación a conexión xenética entre a tipoloxía da traducción e a tipoloxía dos textos orixinais, polo que a xénese e desenvolvemento do sistema dos diferentes tipos de traducións e a súa tipoloxía é unha función dos mutuos lazos culturais entre os pobos, e esta relación pode ser intercultural directa ou indirecta; a *categoría da estrutura e do contido*, que analiza o texto, a súa función comunicativa e o marco socio-cultural no que se encadra; a *categoría psicolóxica*, que estudia os aspectos do proceso en canto á súa produción e á súa recepción, e o grao de creatividade do traductor; por último, a *categoría lingüística*, que é a máis importante ó ser o “material de construción” da traducción, a entidade tanxible, presente tanto no orixinal coma no texto traducido.

Iliana Vladova estudia en *Essential Features and Specific Manifestations of Historical Distance in Original Texts and their Translation* a importancia do factor tempo na traducción. Ás veces este elemento provoca que se teñan que facer novas versións traducidas dunha obra, por quedaren as primeiras xa desfasadas, ou que se precise, nunha determinada lingua, editar versións actuais de textos arcaicos –a autora pensa que nesta circunstancia pode darse que os teóricos cheguen a manipulalos para adaptalos ás súas necesidades.

Neste traballo tamén se mantén que, no caso da traducción dunha obra que presenta uns referentes históricos que están moi lonxe do lector actual, débese adaptar aquela de forma que a recepción do texto traducido se aproxime o máis posible á recepción do texto de partida, pero intentando transmitir-lle a atmosfera do contexto histórico do orixinal e mante-lo ambiente histórico por medio dun modelo de lingua contemporáneo.

En *The Theory and Practice of Translation* Jakob Retsker defende que as equivalencias das “unidades de traducción” son moi escasas, polo que a Teoría da Traducción só pode establecer correspondencias funcionais que teñan en conta que a traducción de certas categorías semánticas depende da combinación de diferentes factores: o significado contextual, as transformacións léxicas e as características expresivas e estilísticas. Daquela, nos procesos de traducción actúan tres niveis de correspondencia: a equivalencia, a variante –ou correspondencia textual–, e as transformacións. A primeira actúa no nivel da “langue”, as outras dúas no nivel da “parole”.

O autor afonda na importancia da “variante” e cre que moitas veces o traductor, máis que substituír unha unidade de traducción polo seu correspondente equivalente, o que fai é crear unha variante en función da situación comunicativa na que se atopa. Esta situación non estaría determinada só polo traductor senón tamén polos posibles receptores; pero ademais hai certas restricións que delimitan a situación comunicativa, os factores sociais, históricos e políticos, que o traductor pode rexeitar ou aceptar adaptándose a elas.

Leonid Barkhudarov, verbo do termo “unidade de traducción”, di en *The Problem of the Unit of Translation* que este non é moi preciso, polo que sería mellor falar de “unidade de equivalencia translacional”, concepto que Roganova denominou “translema”. Tal como explica o autor, este é un tema moi polémico e complicado na Teoría da Traducción, sobre o que hai moitas opinións, incluída a que nega a súa existencia, e nin sequera se enxerga a unanimidade nos criterios para fixar esa unidade, nin tampouco unha orientación sobre se eses criterios se deben elaborar ben a partir da lingua de chegada ou da de partida, ben a partir de elementos de forma ou de contido.

O autor define a unidade de traducción como a “mínima unidade lingüística do texto orixinal que se corresponde cun equivalente no texto traducido” e afirma que esta pode ter unha estrutura moi complexa e que pode compoñerse de unidades máis pequenas, pero que estas non son traducibles de estaren separadas. Así mesmo, sostén que a unidade de traducción pode ser unha unidade en tódolos niveis da lingua, desde o nivel fonemático (cando se fai unha transcrición translacional), grafemático (na chamada transliteración translacional) e morfemático, ata o nivel da palabra, o das unidades fraseolóxicas, o da oración e mesmo ata o do propio texto.

En *A Note on Phrasemic Calquing*, Andrei Danchev afirma que, malia os tradutores se esforzaren ó longo da historia por non calcar certos elementos da lingua orixinal, nas súas traduccións nótase unha tendencia a transmitir coloquialismos, modismos e frases feitas dunhas linguas a outras, feito que xa se observa desde a traducción da Biblia ás diferentes linguas de Europa. As posturas ó respecto sempre estiveron polarizadas entre aqueles que pensaban que ese “calco” era unha forma de enriquece-la lingua e de coñecer tamén novas culturas, e aqueloutros que opinaban que unicamente supuña unha contaminación con elementos foráneos. Con todo, tal como comenta Danchev, o que é innegable é que isto sucede e que, gracias á traducción, se chegan a estender modismos e frases feitas en moi diferentes linguas (pénse-se, por exemplo, no caso da expresión *lava-las mans*).

Tal como algúns autores suxiren, a fraseoloxía é fácil de “prestar” e entra nas linguas a causa da súa natureza expresiva, sendo ás veces o seu calco un factor fundamental no cambio lingüístico, neste caso estimulado por factores sociolingüísticos específicos. O autor explica que, por exemplo, en Bulgaria, a partir dos acontecementos políticos de 1989, produciuse un medre do prestixio do inglés e, como consecuencia, houbo unha adopción e

uso deliberados de calcos fraseolóxicos procedentes desa lingua, como indicativo de prestixio sociolingüístico e cohesión de grupo da xente que tiña coñecementos dela.

O último traballo recollido no libro que comentaremos aquí é *Norms in Translation*, de Vilen Komissarov, onde se introduce o debate das normas de traducción e a crenza de que non se poden dar normas xerais para toda a actividade translativa, debido á convicción de que, ó cabo, a traducción é unha actividade *sui generis*. Para o autor, o achegamento normativo á traducción foi sempre obxecto de crítica desde varios puntos de vista, sobre todo pola súa elevada incongruencia e pola incompatibilidade das súas recomendacións. Moitos dos principios da traducción, formulados como demandas que os tradutores deberían cumprir, convértense na práctica en principios incompatibles: por exemplo, dise que o traductor tense que cinguir *sensu stricto* ó contido do orixinal e por outra parte dise que ás veces hai que sacrificar certas partes en beneficio doutras.

O autor pensa que hai que facer obxeccións non ó intento de formular regras de traducción, senón máis ben ó intento de formular regras sen unha base teórica sólida, sobre todo cando a mesma noción de normas de traducción aínda non está ben definida. Komissarov aposta por unhas normas estilísticas e xenéricas como requisitos que debe cumpri-la traducción, para que se corresponda tanto coas funcións dominantes coma coas peculiaridades do tipo textual ó que pertence o orixinal.

Á parte dos traballos que acabamos de comentar, o libro complétase con artigos doutros autores, que citamos a seguir: *Essential Features and Specific Manifestations of Historical Distance in Original Texts and their Translation*, de Iliana Vladova; *Equivalence and Adequacy*, de Alexander Shveitser; *Comprehension, Style, Translation, and their Interaction*, de Margarita Brandes; *A Psychological Analysis of Translation as a Type of Speech Activity*, de Irina Zimnaya; *A Cognitive Approach to Translation Equivalence*, de Bistra Aleixieva; *Sense and its Expression through Language*, de Leonora Chernyakhovskaya e *Realia in Translation*, de Sider Florin.

O libro, en resumo, revélase de gran utilidade para coñecérmo-las tendencias que sobre a teoría da traducción se están a dar nos países do Leste. Nestes momentos, non se poden acantoa-los traballos que os teóricos deses países elaboran, se queremos avalia-la investigación e os avances que se están producindo nos estudos de traducción.

Gonzalo Constenla Bergueiro
Universidade de Vigo

A POESÍA MEDIEVAL GALEGO-PORTUGUESA NAS TRADUCCÍONS RUSAS

As traducciós dun texto, dunha obra, non son á fin e ó cabo, máis ca unhas pingas de auga nunha enorme e impetuosa corrente histórica que pon en contacto e funde culturas, linguas, formas de expresión.

Américo Ferrari¹

En distintas etapas históricas a cultura dun ou doutro pobo da Península Ibérica (...) chega a ter unha transcendencia global para toda a Península. Tal é o papel da poesía galego-portuguesa nos séculos IV-XIV.

Zacharias Plavskin²

Na historia da traducción da poesía trobadoresca galego-portuguesa en Rusia semella posible identificar, en síntese, tres períodos: os séculos escuros, a iniciación e o descubrimento.

“Os séculos escuros” duraron máis da conta; ata os comezos dos anos setenta deste noso século. É un feito abraiante dado o interese polo eido da literatura europea medieval patente en Rusia desde o comezo do século XX e, tamén, dado o nivel dos estudos teóricos rusos dedicados ó terreo galego-portugués como parte deste eido. É un feito que evidencia un desfasamento rechamante entre a praxe de editores e tradutores rusos e as investigacións de estudiosos.

Sexa como fose, as miñas pescudas nas publicacións deste período preséntanse pobres de resultados vistosos: so batín cunha versión dun texto galego-portugués nun libro editado en Moscova en 1972 e intitulado, de acordo cos tópicos daquela época, *O vento da loita do pobo*. A autora, Inna

1. Ferrari, A., “Literatura y traducción: falsos y verdaderos problemas” en *Actas do I Simposio Galego de Traducción*, Anexo de *Viceversa*, ATG-DFG, Vigo, 1995, 25.

2. Plavskin, Z. I., *Literaturas de Esoña dos séculos IX-XV*, Moscova 1987, 7.

Tiniánova, hispanista e traductora moscovita³, definiu o xénero do seu escrito como “relato sobre a poesía española”. É un ensaio lírico narrando as impresións dunha hispanista que percorre unha España literaria e literaturizada consonte os ideoloxemas e os estilemas daquel tempo. No capítulo I (“A nai España”) fala de «*carballeiras, prados verdes e pantanos de turba de Galicia*» (p.5) e aduce a súa versión dun poemíña (pp. 7-8) presentado ó lector coma unha canción folclórica, pero sendo este, en realidade, un híbrido que contamina as dúas primeiras estrofas da célebre cantiga de Don Denis “Ai flores do verde pino” e a primeira estrofa da non menos célebre cantiga de seguir de Airas Nunes “Bailemos nos ja todas tres, ai amigas”.

«*Cancións coma esta viviron entre o pobo aínda nas épocas remotas –comenta a autora–. ¿Como naceron? Do mesmo xeito do que nacen as flores: un día abríronse nos labios de alguén, coma unha flor...*» (p.8).

Deixando de man a énfase con que a autora presenta a súa hipótese, limitareime a dicir que de consulta-los escritos de investigadores rusos podería facilmente atopar cunha identificación menos romántica pero correcta.

No tocante á versión mesma, os seus méritos poéticos, con ser indubidables (fluidez, certa vea lírica), están afectados pola verbosidade e a propensión ás formas diminutivas.

A identificación de cantiga de don Denis como unha obra folclórica mantense na antoloxía *Poesías españolas en versións rusas* (PEVR, 1ª ed.: 1792-1996, Progress, Moskva, 1978; IIª ed.; 1789-1980, Ráduga, Moskva, 1984). E, precisamente, o primeiro texto que abre o corpus poético do libro é o apartado da lírica antiga española (I ed., p. 44; II ed., p. 31). É de notar que nin no libro de Y. Tyniánova, nin nas dúas edicións da antoloxía bilingüe se achegan referencias bibliográficas⁴.

Tamén neste caso se trata dun texto híbrido, rematadas as dúas estrofas de don Denis pola primeira estrofa da cantiga de Pero Meogo “Ai cervos do monte, vim vos preguntar...”. Para realiza-la versión deste híbrido, o traductor Mark Samáev adopta as mesmas estratexias cás do híbrido xa citado: as flores recodifícanse como *floriñas*, o pino como *piniño* (*piniño frondoso* no canto de *verde pino*) e o meu amigo coma *meu precioso*, *o meu mellor* e *o meu amado*. Os *cervos do monte* convértese –milagre zoolóxico e traductolóxico– nunha *agua de rocas*, presumiblemente para conseguí-la rima.

Xa tiven a oportunidade de falar da versión doutra cantiga de amigo publicada no mesmo apartado, realizada polos mesmo poeta e identificada igualmente como texto anónimo: trátase da cantiga de Meendiño. Ó final,

3. Débense a esta traductora moitas versións de obras de autores españois, hispanoamericanos e portugueses, en prosa e en verso, entre as que hai logros indiscutibles.

4. Este feito sería debido, probablemente, a que os tradutores utilizarían fontes que recollían fragmentos da lírica galego-portuguesa conservados na tradición folclórica oral.

ámbolos dous traductores recodifican os textos en clave da poesía popular entendida no senso en que o entenderon os románticos, positivistas e neopositivistas. É un enfoque que dificilmente se pode aceptar ó partir da base de que se trata dunha tradición poética a cal, en palabras de Tavani, «*non cualificaremos de ningún xeito como popular: comprácese con acentos populares, mais está ligada a estilemas e esquemas estolásticos prefabricados*»⁵.

A etapa de iniciación inaugúrase coa publicación da *Lira Lusitana* (LL, *Lira Lusitana, Moskva*, Judozhestvennaia Literatura, 1986), unha antoloxía unilingüe da poesía portuguesa, deitada por Svetlana Piskunova, unha hispanista e lusitanista moscovita de moito prestixio.

Na súa introducción a editora sitúa a poesía galego-portuguesa no ámbito cronolóxico e no espacio cultural, conseguindo unha característica profunda e sinóptica e superando por primeira vez este desfasamento entre as investigacións teóricas da poesía galego-portuguesa en Rusia e a súa vida literaria en ruso, esta *vita nuova* que recuperan as obras literarias despois de traducidas, a condición de seren logradas as versións.

A editora botou man de fontes competentes, e o corpus poético do libro dá cabida ós nomes e ás obras que testemuñan o labor de peneira ben cumprido. Entre os 23 trobadores con obras que constitúen e configuran o apartado da lírica galego-portuguesa están Afonso X e don Denis, Meendiño e Pero Meogo, Martin Codax e Airas Nunes de Santiago, Johan Peres de Aboin e Pai Gómez Chariño.

Cara ós xéneros, semella darse a preferencia ás cantigas de amigo e de amor, mais tamén figuran na escolma unha das cantigas de escarnho e mal-dizer de don Afonso X, o célebre descort de Nun'Eanes de Cerzeo, o non menos célebre lai de Johan Lobeira.

Finalmente, no pasado ano 1995, o Centro de Estudios Galegos da Universidade de San Petersburgo elaborou unha escolma bilingüe intitulada *Poesía dos trobadores* (PT⁶). É unha edición patrocinada pola Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación da Xunta de Galicia. A edición foi promovida por iniciativa da profesora da Universidade, Helena Zernova, destacada hispanista petersburguesa, creadora e directora do devandito Centro.

É o primeiro dos catro tomos de poesía galega proxectados: o segundo abranguerá o período “entre os dous silencios”, o terceiro, a poesía actual e o cuarto, a poesía folclórica galega.

Esta antoloxía presenta unhas vantaxes indiscutibles, se a cotexamos cos seus antecedentes:

5. Tavani, G., *A poesía lírica galego-portuguesa*. Trad. de R. Álvarez Blanco e H. Monteagudo, Galaxia, Vigo 1988, 24.

6. *Poesía dos trobadores. Antoloxía da literatura galega*. Centro de Estudios Galegos da Universidade de San Petersburgo, San Petersburgo, 1995.

É a primeira escolma que sitúa a poesía medieval galego-portuguesa no contexto da historia da literatura galega e non castelá como PEVR, nin portuguesa, como LL, (quedando válidos, con todo, ámbolos enfoques, o que é unha proba obvia do universalismo ibérico desta poesía). A introducción, escrita por don Manuel Regueiro Tenreiro, Director Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia, e o prólogo, escrito por don Xesús Alonso Montero, catedrático de Literatura Galega na Universidade de Santiago de Compostela e membro numerario da Real Academia Galega, configuran o ámbito histórico-cultural e salientan as trascendencia deste grande fenómeno da literatura mundial.

O epílogo, escrito en ruso por Helena Gólubeva, está encamiñado a superar definitivamente o desfacemento entre o nivel de investigacións teóricas rusas e a praxe editorial. Esta profesora universitaria petersburguesa segue as pautas non soamente da súa colega moscovita S. Piskunova, senón tamén as dos expoñentes máis destacados da escola hispanista de Leningrado/Petersburgo, A. Smirnov, V. Xixmariov, G. Stepánov, O. Vasilieva-Shvede, Z. Plavskin. O seu escrito ten o mérito de lles explicar ós lectores rusos os aspectos sémicos, estilísticos e formulísticos desta poesía, colocada no contexto histórico, social e cultural.

A escolma petersburguesa é bilingüe, o que é, na nosa opinión, a única maneira cabal de presenta-las traducións de obras poéticas e de responsabilizar ós tradutores e editores pola súa calidade.

A antoloxía inclúe as fichas biográficas dos autores e as fontes bibliográficas.

O panorama da lírica galego-portuguesa que nos é dado coñecer nesta antoloxía engloba, na súa meirande parte, cantigas de amigo (máis de 30) e de amor (máis de 20), ás que se lles engaden catro cantigas de escarnho e maldizer, unha cantiga de Santa María de don Afonso X o Sabio ("De vergonha nos guardar..."), o lai de Johan Lobeira e o descort de Nun'Eanes Cerzeo⁷.

Outro mérito da escolma petersburguesa é o de presentarlle ó lector a 19 trobadores ausentes na antoloxía moscovita (por obvias razóns de espacio). Entre estes hai moitos protagonistas da cultura poética galego-portuguesa: Pai Soares de Taveirós, Bernal de Bonaval, Pero Gonçalves de Porto Carreiro, Pero da Ponte, Johan García de Guillade, Vasco Gil, Lourenço e outros. O xebrar dos nomes e dos textos parécenos aquelado e xustificado científica e artisticamente.

Non hai antoloxías ás que non sexa posible culpar de pecado de omisión, e é mágoa que no corpus poético da antoloxía PT non tivesen cabida algúns nomes, obras e xéneros.

7. Nas dúas antoloxías nótase un certo desequilibrio entre os xéneros representados, debido á escasa presenza de cantigas de escarnho e maldizer, xénero este moi presente, en cambio, nos escritos de estudiosos rusos (os de Olga Vasilieva-Shwede e de Olga Saprykina, por citar algúns nomes).

Na antoloxía PT non hai textos de Johan Nunes Camanês aínda que a ficha deste trovador galego figura entre outras (p.226). Sería de interese a publicación do célebre descort de Martin Moxa ou da súa tenzón con Lourenço (xénero descoidado por ámbalas antoloxías). Tratándose de trovadores presentes no corpus déitase de menos, entre as obras afonsinas, o famoso “cando de desconforto” ou o “sirventés moral” “Non me posso pagar tanto” o cal, na opinión de Tavani, «*se pode contar entre as máis fermosas poesías galego-portuguesas*»⁸. Ó selecciona-las obras de Juiao Bolseiro, os antólogos esqueceron a cantiga de amigo “Ai, meu amigo, meu, por boa fe”, a cal Tavani caracteriza como «*unha das poesías de amor máis fermosas do cancioneiro galego-portugués*»⁹.

Entre os autores presentados na LL, sete (Airas Corpancho, Johan Baveca, Johan Airas, Johan Lobeira, Pero Meogo, Roi Martins do Casal e Fernan Esquío) só figuran na PT cos textos publicados na LL.

En cambio, Pai Gomes Charinho, Juiao Bolseiro, Martin Codax, Johan Zorro, Nun'Eanes de Cerzeo e Don Denis, ademais de con textos xa publicados pola LL, figuran con textos traducidos por primeira vez.

Só cos textos traducidos por primeira vez figuran na PT Afonso Lopes de Baian e Johan Soares Coelho (representados na LL coas outras creacións).

Finalmente, hai cinco trovadores representados na PT polas mesmas obras que na LL, mais trasvasadas para a PT por outros tradutores. É o caso de Johan Peres de Avoin, de Meendiño, de Airas Nunes, de Nuno Fernandez Torneol e de Fernán Rodriguez de Calheiros.

Ámbalas escolmas contribúen a supera-lo desfasamento entre a investigación teórica e a praxe da tradución e publicación das composicións poéticas galego-portuguesas. Acaban de superalo definitivamente no tocante á selección e presentación dos textos (identificación, fichas biográficas tiradas das que figuran no libro de Tavani xa citado.).

Sen embargo, o problema de superalo, igualmente, no tocante ó nivel das versións preséntase máis arduo.

Tant qu'il n'existera pas de critique, continueront à paraître en toute impunité, les unes après les autres, les traductions qui trompent le lecteur.

E. Etkind¹⁰

O ideal sería que a crítica das versións de obras poéticas viñese dada desde dúas perspectivas, a da lingua de chegada e a da lingua de partida, quedando expostas a un vivo fogo cruzado por parte das dúas.

8. *Ibidem*, 231.

9. *Ibidem*, 166.

10. Etkind, Efim, *Un art en crise, Essai de poétique de la traduction*. L'âge d'homme, Lausanne, 1982, XVIII.

A orde de palabras non é fortuíta nin casual: os criterios prioritarios serían os da lingua de chegada. O lector dunha versión poética –o destinatario do texto– adoita lela decote como unha composición poética *escrita* na súa lingua nativa, avaliándoa desde este enfoque.

De ser un texto poético francamente incapaz de cumpri-las súas funcións estéticas, de contado perde todo o atractivo ós ollos dos lectores e só merece a crítica –sempre ben argumentada lingüística e esteticamente– que, a partir da lingua de chegada, amosa a súa nulidade artística. Un texto que non ten validez na lingua de chegada case non merece análise comparativa/contrastiva co da lingua de partida (texto orixinal): «*Non ragionam di lor, ma guarda e passa*» (Dante, *Inferno*, canto III, 5-I).

Un exemplo: se, en ruso, un texto poético ofrece ó lector un ritmo irregular e claudicante, as rimas pobres que condicionan un léxico pobre tamén e inzado de tópicos e elementos seudo-poéticos prefabricados cultivados nas cancións soviéticas dos anos sesenta, estas características xa lle quitan o dereito a exhibi-lo subtítulo da versión dunha cantiga trobadoresca do século XIII, aínda que o contido corresponda literalmente ó da obra trasladada.

E viceversa: se en ruso o texto poético é esteticamente válido pero o traductor ofrece unha lectura completamente errónea do texto orixinal, debido á interpretación incorrecta dun(s) elemento(s) léxico(s) ou sintáctico(s) deste, tampouco ten dereito a chamarse versión.

Afortunadamente, a meirande parte das versións rusas da poesía galego-portuguesa non pertence a estas categorías e as boas versións poéticas, ademais de seren boas, presentan a vantaxe de non necesitar argumentacións complicadas para confirma-la súa calidade: abonda con que sexa obvia a súa autenticidade na lingua de chegada e que estean en condicións de aguanta-la comparanza co texto orixinal sen que se lles imputase o crime da traizón –sexa conceptual ou estilística– ou da mutilación do texto.

Créase ou non na existencia destas versións, haber hainas nas dúas escolmas (LL e PT).

É de subliñar que o grao de traducibilidade cambia en función de varios factores:

- as características lingüísticas da lingua de partida e da de chegada, respectivamente; é a parella, o galego-portugués do século XIII –o ruso do século XX, non presenta, precisamente, moitas converxencias sintáctico-semánticas;

- as características sémicas, formulísticas e estilísticas da obra por traducir, debidas tanto ás leis xenéricas desta coma tamén ó código poético do seu autor.

Son factores obxectivos ós que se xunta unha serie de factores subxectivos centrados nas características non do obxecto (a obra por traducir) senón do suxeito (o traductor). En palabras de Ferrari:

«*Xa que logo, ó avalia-lo grao de traducibilidade dun texto literario, tamén*

cómpre considera-lo elemento subxectivo que é a actitude ou o estado do ánimo do traductor fronte ó texto e ó seu prestixio»¹¹.

Ademais de proxecta-lo texto ó código doutra lingua o traductor debe saber trasladala forma; e en opinión de A. Ferrari, C. Etkind e moitos outros, a forma é trasladable.

As características formais das composicións poéticas teñen a vantaxe de seren facilmente clasificables, en función dos criterios esenciais da praxe de traducción, en traducibles e intraducibles e en prioritarias e secundarias.

Tódalas características relacionadas, de xeito directo, cos aspectos fonolóxicos da lingua de partida sen equivalencias posibles na de chegada non poden ser trasvasadas a esta lingua. É unha imposibilidade obxectiva e unha perda inevitable, mais non irreparable: a lingua de chegada dispón das súas propias potencialidades fónicas e melódicas que o traductor pode aproveitar para conseguilo efecto artístico e compensa-las perdas deste tipo.

Os aspectos fonolóxicos condicionan para cada lingua o sistema métrico da súa poesía. O metro poético é unha característica variable no enfoque traductolóxico: *«Les problèmes posés par le choix du mètre et du rythme ne sont pas les mêmes selon que l'on part d'une langue ou d'une autre»¹²*. Hai veces en que se pode trasladalo metro sen modificacións mais tamén se dan casos en que este trasvasamento é imposible ou francamente mutilador, debido, por exemplo, á distinta extensión das palabras na lingua de partida e na de chegada. En ruso as palabras adoitan ser máis longas ca en galego-portugués. E este factor obxectivo outórgalle ó traductor o dereito de escoller dunha forma máis libre o metro que lle conveña.

Mais é de subliñar que hai características formais non soamente traducibles de por si, obxectivamente, senón tamén prioritarias e obrigatorias para seren trasladadas. No caso da poesía trobadoresca serían:

o sistema estrófico;
a cantidade de versos (criterio de equiliñaridade);
as estruturas paralelísticas e o procedemento do leixa-pren;
as rimas.

A meirande parte das traducións publicadas, tanto na LL como na PT, evidencian que os tradutores dominan os sistemas métricos de ámbalas dúas linguas e saben valerse dos que máis e mellor se prestan para os seus propósitos formais. Algúns exemplos:

Ó traduci-la cantiga de Pero Gonçalves de Porto Carreiro “O anel do meu amigo” (PT,85) H. Gólubeva bota man dun metro distinto do orixinal

11. Ferrari, *ibídem*, 17.

12. Etkind, *ibídem*, 158.

(hendecasilábico no canto do octosilábico). Non embargante, con ser máis longo, o verso da súa traducción non perde ren da súa fluidez nin da súa musicalidade. É unha solución feliz e semellante á que ofrece –e igualmente cun feliz resultado– Inna Chezhégova na súa espléndida traducción da célebre cantiga de seguir de Airas Nunes “Baylemos ja todas tres, ay, amigas” (LL., p. 76-77) substituíndo o verso dodecasilábico polo de catorce sílabas e logrando unha musicalidade case perfecta. Poderíamos aducir máis exemplos.

Tódolos tradutores das dúas escolmas respectan os sistemas estróficos dos textos orixinais.

No tocante ó criterio de equiliñaridade (a mesma cantidade de versos no orixinal e na versión) esta lei foi transgredida só unha vez e creo que se debe a unha fonte pouco competente ou a unha lectura descoidada do texto orixinal. Trátase da alba de Nun’ Fernandes Torneol “Levad’amigo que dormides as manhanas frías”, que figura na LL (p.79) con só as cinco primeiras estrofas traducidas (por E. Vitkovski). É un apócope que cambia radicalmente tanto o contido coma a tonalidade deste poema único, convertendo a versión, en nidia oposición ó texto orixinal, nun himno ó amor compartido. Afortunadamente, na PT a alba de Torneol publícase completa (oito estrofas traducidas por H. Gólubeva e N. Sukhachiov; p. 143)

Outra servidume formal aceptada unanimemente polos tradutores da LL e da PT é a de mante-lo procedemento do leixa-pren.

A única excepción é a de H. Gólubeva que, ó traduci-la cantiga de Meendiño (PT, p.77), se apartou da forma tradicional repetindo a rima b-b dúas veces consecutivas no canto de alterna-las rimas a-a, b-b e engadindo a terceira rima, c-c, que se repite no cuarto e no quinto dísticos. É mágoa, ademais, que se trate da rima xa usada para o mesmo poema por outro tradutor: trátase de Anatoliy Gueléskul, que fixo unha versión, belísima pola forma, publicada na LL (p.71). É unha rima en -tí moi sonora: *putí - rastí - dogrestí - spastí* na versión de Gueléskul; *putí - grestí - spastí* na de Gólubeva¹³.

Os cinco tradutores do equipo da LL son mestres recoñecidos da forma poética. Xa tiveron oportunidade de falar dos méritos creativos de A. Guléskul, tradutor que dispón dun repertorio polifacético de medios expresivos e é riquísimo en recursos estilísticos.

Inna Chezhégova (1930-1993) é unha tradutora petersburguesa de moito e merecido prestixio. As características máis salientables das súas versións son unha linguaxe plástica e rica de recursos léxicos e sintácticos, unha soltura rítmica, un vasto repertorio de rimas. Logra a homoxeneidade e a cohesión dos seus campos sémicos e dos valores léxicos destinados a caracterizalos.

Débense á pluma de A. Gueléskul as cantigas de Pero Meogo (LL e PT),

13. Sería imposible este descoido se na PT se mantivese o criterio da pluralidade das versións e se visen publicadas tódalas versións existentes, consonte a praxe adoptada polas antoloxías bilingües xa elaboradas en Rusia.

Fernando Esquío (LL e PT), Johan Soares Coelho (LL), Meendiño (LL). Débense á arte de Inna Chezégova as de Airas Corpancho (LL e PT), Roi Martins do Casal (LL e PT), Fernan Rodríguez de Calheirós (LL), Airas Nunes de Santiago, LL e PT; II, LL), Pai Gomes Chariño (LL e PT).

Son tradutores a título completo: en ruso, as súas obras teñen vida e vigor como poemas auténticos; e, se son cotexados cos orixinais, nótase que os tradutores os leron dun modo adecuado e con moito respecto.

Os tradutores das xeracións máis novas procuran poñerse ó nivel destes tradutores senlleiros para crearen versións que, ademais de poder resistila comparanza cos orixinais, están en condicións de seren lidas como obras poéticas, como son, por exemplo, as de “Como morreu quen nunca ben” de Pai Soares de Taveirós (trad. de T. Chernyxeva), “Diss’a fremosa en Bonauval assy” de Bernal de Bonaval (trad. de A. Miroliúbova), “De vergonha nos gardar” de don Afonso X O Sabio (trad. de A. Rodoski), “Ai ondas que eu vin veer” de Martin Codax (trad. de V. Andréiev), etc. (PT).

As mellores versións de ámbalas escolmas testemuñan que, conforme observa A. Ferrari, «*non só a forma poética é traducible, é dicir, reproducible noutro sistema semiótico ou sistema de sons, senón que se non houbese posibilidade de reproducila, non se faría nunca unha verdadeira traducción literaria*»¹⁴.

Esperemos que a antoloxía petersburguesa inaugure unha tradición e que a poesía trobadoresca galego-portuguesa, a seguir, coñeza unha boa acolida ata impoñerse coma unha parte imprescindible nas antoloxías rusas de poesía medieval e que se cumpran, deste xeito, as funcións inherentes á traducción intercultural.

Alesandra Koss
Universidade de Vigo

14. Ferrari, *ibidem*, 33.

A RATA

Andrej Zaniewsky, *A rata*. Edicións Xerais de Galicia, Vigo, 1995. Traducción do inglés de Concepción Costas Fernández.

A rata é un deses libros que conta cunha curiosa e longa peripecia editorial. Redactado no ano 1979 en polaco, a súa lingua orixinal, o autor foi acusado de pornografía gris probablemente polo puritanismo dalgúns editores polacos que non chegaban a comprende-la liberdade que exhibía un escritor na elaboración dun exercicio literario libre de prexuízos e arredado de límites morais. Anos máis tarde, en 1990, publicouse en checo e logo virían as versións en neerlandés, alemán, francés, italiano, español e galego e, por fin, xa no ano 1994, en polaco.

Mais ¿quen é este escritor que saltou á fama mercé ás traducións de *A rata* que viron a luz en todo o mundo? Andrej Zaniewski, alguén certamente case descoñecido hai só uns anos, naceu en Varsovia en 1940. Licenciouse en Historia da Arte pola Universidade da súa cidade natal, e formou parte do grupo poético HYBRYDY, traballando na Sociedade de Autores e colaborando en diversas revistas poéticas e literarias e noutros medios de comunicación. Na actualidade exerce como Decano da Warszawska Wszechnica Literatary (Instituto de Literatura en Varsovia). Zaniewsky confesou que a creación deste libro, saudado moi gabanciosamente pola crítica internacional e polos lectores, é produto da profundización no estudio do comportamento dos múridos e tamén da súa propia experiencia persoal, pois determinados fragmentos que literaturiza na novela foron vividos polo autor nas ruínas de Gdansk e noutras situacións límite. Mais, xaora, *A rata* non só se beneficia destas pescudas e vivencias persoais senón que nela tamén se advirte a firme pulsión dun narrador de vocación que sabe ó que se enfronta e que sabe tensionar e acomoda-la linguaxe a aquilo que desexa transmitir.

O libro vén ser unha magnífica parábola que se serve do inevitable paralelismo entre a vida dos humanos e a dos múridos. Sen perseguí-la antropomorfización, en contra do que se ten dito pola nosa crítica, este libro articúlase como unha fábula na que as ratas se converten en seres con contradicións e sentimentos e que, gracias a esta perspectiva, espellan e transmiten a crueldade da nosa sociedade. Xorden así, e continuamente, un feixe de vivencias

que se entrecruzan e unen para describir, descarnada e cruamente, desde o nacemento ata a súa morte, a vida cotiá dunha rata erixida en símbolo e metáfora de todo un universo que alenta e vive a carón de nós aínda que por veces o ignoremos ou agochemos. Un libro, pois, na liña do mellor das tradicións da literatura universal, a carón dos modelos ofrecidos por Camus ou Kafka por Eliot ou G. Grass, por Ibsen, M. Tournier ou G. Orwell.

Zanieswski, con aparente sinxeleza, facendo uso dun ritmo rápido, nun estilo onde non hai lugar para concesións ó barroquismo, e a través do relato protagonizado por unha rata, con recorrentes interpelacións dun narrador omnisciente, condúcenos con mestría por un apaixonante mundo cheo de vida e de morte, de odio e desexos, da continua e inexorable loita pola sobrevivencia nun medio hostil de seu entre as tebras, o medo e o gozo.

Desde a fascinación confesada que exerce o mundo dos animais para o autor, e baixo a filosofía particular que tódalas formas de vida existentes nacen da mesma orixe, o autor constrúe un verosímil mundo de ficción ó que asistimos inmiscíndonos nun progresivo e crecente desacougo cara á inevitable resolución final que conduce o lector a se preguntar canto hai de común e canto de diferente entre as nosas vidas e a nosa civilización e o aparentemente repugnante das ratas.

Cando a curiosidade por coñece-lo mundo de fóra é unha necesidade, cando se adquire a conciencia da necesaria aprendizaxe para sobrevivir, cando os recordos e lembranzas se converten só nun recordo confuso que propón a volta ó paraíso que representa o niño e a quentura da nai, decatámonos de que Zaniewski articula, na liña dos escritores europeos devanditos, unha viaxe alegórica que percorre as pegadas de Ulises, o tema de Edipo ou a morte de Antígona, que se transforma en alfa e omega da existencia, e que chega a cuestionarse, metaforicamente e libre de prexuízos, as verdades e mentiras dunha sociedade coma a nosa.

No que di respecto da presente traducción cumpriría salientar, en primeiro lugar, o síntoma positivo que representa a traducción para o galego do presente libro, que chegou a penas uns días despois da traducción castelá. Por outro lado, e en canto ás posibles eivas da traducción galega, débese cita-la ausencia da referencia ó título e á traductora do texto inglés¹ desde o que se parte.

Malia isto, que probablemente caía fóra da responsabilidade da traductora, cremos que a presente versión é unha traducción acaída, que transmite o ritmo axeitado do orixinal e que conta cunha correcta adecuación lingüística. A traductora, Concepción Costas, sabe enfrontarse, saíndo con dignidade, cunhas moi concretas dificultades léxicas que presenta o texto inglés desde o que parte, como son a traslación dos sons producidos polas ratas, a descri-

1. *Rat*, Arcade Publishing, New York, 1994. Traducido do polaco por Ewa Hryniewicz-Yarbrough.

ción dos lugares polos que as ratas circulan a cotío –sumidoiros, tobos, corredores...– ou mesmo a traducción das distintas partes do corpo da rata, resoltas con acerto.

Velaquí uns fragmentos das traduccións inglesa e galega:

«*Y remember: sewers, cellars, basements, caverns, attics, tunnels, passageways, craks, gutters, sewage pits, septic tanks, ditches, drains, wells, garbage containers, refuse dumps, warehouses, pantries, henhouses, pigpens, cowsheds, barns...*» (p.1)

«*Recordo: sumidoiros, adegas, sotos, covas, faiados, túneles, pasadizos, fendas, canos, fosas sépticas, gabias, desaugadoiros, pozos, bidóns do lixo, vertedeiros, almacéns, despensas, galiñeiros, cortellos, crores, celeiros...*» (p.17).

A presente traducción chega, en momentos, e baixo o noso xuízo, a mellorar nalgúns aspectos a traducción castelá, pois a sintaxe brusca, cortante, con poucos nexos e case espida de adxectivación que tanto procura o rápido movemento da rata como a súa limitación para a construción de períodos complexos, como se advirte no texto inglés, non é observada sempre con exactitude na versión castelá. Velaquí estes pequenos fragmentos:

A noiseless shadow has eclipsed the surface of the moon. It hovers over us. Is descends. The old rat falttens against the ground. Y sense the danger and leap toward the garbage can. A huge owl brushes me with its wings (p.19).

Unha sombra silenciosa eclipsa por un momento la luna. Da vueltas sobre nosotros. Desciende. El viejo macho se aplasta literalmente contra el suelo. Yo presiento el peligro y salto hacia el contenedor. Una enorme lechuga me roza con sus alas. (p.30)².

Una sombra silenciosa oculta a lúa. Cínguese sobre nós. Descende. O vello macho pégase contra o chan. Presinto o perigo e salto cara ó cubo do lixo. Unha curuxa enorme rózame coas ás. (p.35).

En definitiva, velaquí unha novela vertida á nosa lingua que convence: tan dura e poética, tan fascinante e repugnante á vez, como Zaniewsky, sen dúbida, se propuxo.

Ramón Nicolás Rodríguez
I.E.S.P. Ricardo Mella
O Meixueiro, Vigo.

2. *La rata*, Alianza Editorial. Madrid, 1994. Traducido do polaco por Irene Ochlewska-Fernández.

OS EXERCICIOS DE ESTILO DE RAYMOND QUENEAU EN GALEGO

Edicións Xerais de Galicia deu á luz na súa colección «Narrativa», antes reservada a narradores galegos contemporáneos, a traducción dos *Exercices de style*¹ de Raymond Queneau (Le Havre, 1903 - París, 1976), un dos persoeiros máis engaiolantes da cultura francesa deste século. O libro podería, así mesmo, entrar perfectamente nesoutra colección denominada «Grandes do Noso Tempo», que acolle traducións de narrativa estranxeira dirixidas a un público non estritamente escolar. Porque Queneau merece sen dúbida o cualificativo que dá nome á colección: é un grande do noso tempo. Entre nós, Queneau é coñecido sobre todo pola novela *Zazie dans le métro*, levada ó cine por Louis Malle, pero a súa vasta e multiforme obra resiste calquera tentativa de simplificación. Filósofo, matemático, dramaturgo, poeta, novelista, letrista para *chansoniers*, guionista de cine e moitas cousas máis, viviu no miolo mesmo da literatura gala. Como artista polifacético, como creador e mais como home da poderosa editorial Gallimard, da que chegou a ser secretario xeral, promoveu numerosas iniciativas culturais, desde a creación da *Encyclopédie de la Pléiade*, que dirixiu persoalmente, ata a fundación do Oulipo (“Ouvroir de Littérature Potentielle”).

Os *Exercicios de estilo* presentan numerosas dificultades para a súa tradución. Dado que responden a unha particular concepción da literatura, directamente relacionada cos principios do Oulipo, consideramos conveniente unha breve aproximación previa ás intencións e ós procedementos deste obradoiro.

O Oulipo fundouse en decembro de 1960. Queneau e mailo matemático François le Lionnais foron os seus promotores oficiais. Ó ano seguinte, en 1961, viu a luz a primeira realización estritamente oulipiana: os *Cent mille milliards de poèmes*, do propio Queneau, un conxunto de dez sonetos compostos por versos intercambiáveis que permiten, mediante a permutación, xera-lo astronómico número de poemas que anuncia o título. O postfacio da obra, da autoría de Le Lionnais, pode considerarse o primeiro manifesto do Oulipo.

1. Queneau, R., *Exercicios de estilo*, Edicións Xerais de Galicia, 1995. Traducción de H. Harguindey e X. M. Pazos Varela.

Nel exprésase o seu obxectivo principal: a investigación e exploración das posibilidades literarias da linguaxe e dos procedementos creativos.

Durante a década dos sesenta o grupo foi medrando, incorporando outros escritores de lingua francesa (*Marcel Duchamp, Georges Perec...*) e doutras linguas (*Ítalo Calvino, Harry Mathews...*). En 1972, *Paul Fournel*, un dos seus membros, publicou *Clefs pour la littérature potentielle*, e ó ano seguinte apareceu o volume colectivo titulado *La littérature potentielle*. O repertorio de procedementos creativos vaise facendo máis extenso e a teoría oulipiana adquire forma sistemática. Desde entón a difusión da literatura potencial non deixou de medrar, e non só pola consagración internacional dalgúns dos membros do grupo (tal é o caso de *Georges Perec*, recoñecido hoxe, unha década despois da súa morte, como un dos grandes xenios das letras deste século) senón tamén pola aplicación dalgúns dos procedementos oulipianos á didáctica da lingua e a literatura².

O método do Oulipo garda parentesco con aquela fórmula de Julio Cortázar de «colle-las palabras, retorcelas, estarricalas, esmagalas, facer que solten o seu zume, isto é, o seu segredo». Para conseguilo sométese a linguaxe a todo tipo de artificios, algúns procedentes da retórica tradicional, outros de creación oulipiana. Tanto na actitude lúdica fronte á arte literaria coma no resultado concreto dos textos producidos, o Oulipo pode relacionarse coa vangarda histórica (as propias figuras de Queneau ou de Marcel Duchamp vincúlanse xenealoxicamente coas vangardas, no seo das cales iniciaron a súa obra), pero en calquera caso os propios oulipianos defenderon en máis de unha ocasión o seu distanciamento respecto das actitudes e os procedementos vangardistas. Así, Marcel Bénabou, «secretario provisionalmente definitivo» de Oulipo, rexeita categoricamente calquera asociación coa literatura de Dadá³, e o propio Queneau insistía nese aspecto situando a literatura oulipiana nas antípodas da escritura automática.

A fórmula principal do procedemento oulipiano é a *constricción* ou *coercción* (en francés *contrainte*), ou sometemento do texto a unha “regra” predefinida. Así, a partir do establecemento dun repertorio de procedementos constrictivos, constrúese unha nova retórica, ou se queremos unha expansión da retórica clásica (a fórmula “soneto”, ¿que é se non unha *contrainte* que impón un número de versos, unha disposición dos acentos, das sílabas, das

2. Sobre as aplicacións pedagóxicas de procedementos oulipianos ou paraoulipianos, tivo e ten especial difusión a obra de J. Sánchez Enciso e F. Rincón, *Los talleres literarios* (Montesinos, Barcelona 1985) e a serie de cadernos destes mesmos autores publicados polo I.C.E. da Universidade Autónoma de Barcelona para uso na didáctica da literatura no bacharelato.

3. Durante o “*Encuentro sobre literatura potencial*” que tivo lugar en Vitoria en decembro de 1985, organizado polo Departamento de Filoloxía Francesa da Universidade do País Vasco. As actas deste encontro, publicadas co título de *La literatura potencial*, en edición de Antonio Altarriba (Universidad del País Vasco, Vitoria, 1987), poden servir de boa introducción ó mundo do Oulipo.

rimas...?). Para o Oulipo, calquera elemento lingüístico, calquera estrutura é susceptible de ser obxecto dunha constricción, que pode afectar, por exemplo, á disposición espacial (como nas letras sometidas á lei da simetría: os *palíndromos*) ou á secuenciación (así, *La vie, mode d'emploi*, a gran novela-puzzle de Georges Perec, que describe a vida dos habitantes dun edificio de cen estancias, as unidades narrativas correspóndense con desprazamentos espaciais do narrador que seguen o movemento dun cabalo de xadrez) ou impón unha interdicción (por exemplo, unha letra que non debe aparecer nunca no texto, como nos *lipogramas*). Estes sometementos, estes excesos de imposicións formais non sempre foron ben aceptados por parte da crítica, que viu nas *contraintes* unha regra non necesaria, unha reduplicación superflua das esixencias da técnica, un indigno artificio, que aparentemente non ten máis virtude cá de amosa-lo virtuosismo do autor. Sen embargo, os propios membros do Oulipo apresuráronse a afirmar que os textos da literatura potencial «non teñen como fin exhibición ningunha de *virtuosidades*, senón unha exploración de *virtualidades*», porque a constricción «obriga o sistema a saír do seu funcionamento rutinario, e xa que logo, a que desvela-los seus recursos ocultos»⁴.

Os diferentes recursos explorados polo Oulipo recóllense nunha cuadrícula denominada TOLLÉ (*table des opérations linguistiques et littéraires élémentaires*) que sitúa nun eixo as diversas unidades lingüísticas sobre as que se opera (letra, fonema, sílaba, palabra, sintagma, frase, parágrafo, texto) e no outro os diferentes tipos de operacións (desprazamento, substitución, adición, subtracción, repetición ou multiplicación, división, deducción e contracción)⁵. Moitos dos procedementos tipicamente oulipianos non son invención do obradoiro, senón fórmulas rescatadas da retórica tradicional. Así, o lipograma está presente xa na literatura grecolatina e tivo certo cultivo nas literaturas europeas en diferentes épocas. Por citar algúns precedentes de resultados literarios desta contrainte, podemos lembra-los casos do escritor barroco Alonso Alcalá y Herrera, lisboeta de orixe castelá que viviu a mediados do século XVII e que deixou na súa obra en español e portugués tres novelas lipogramáticas: dúas sen a letra A e unha sen a letra I. Outro exemplo é o do hispanista inglés Lord Holland, que publicou en 1824, só coa vocal E, a súa *Eve's legend*. Máis coñecidos entre nós son os textos lipogramáticos de Rubén Darío, como o monovocalismo en A titulado «Amar hasta fracasar», recollido nos seus *Cuentos Completos*. O membros de Oulipo revitalizaron este procedemento e xeraron con el algúns textos memorables. Os máis célebres son dúas novelas de Georges Perec: a titulada *La Disparition*, onde non aparece a

4. Bénabou, Marcel, "De la regla a la constricción: el Oulipo", en *Sobre literatura potencial*, pp. 7-8.

5. Desenvolvida por Bénabou, op. cit., p. 11, a partir dunha primeira exposición de Raymond Queneau no *Atlas de littérature potentielle* (Gallimard, 1977, p. 74-77).

vocal E, tan característica da lingua francesa, e o monovocalismo *Les revenen-tes*, onde só se emprega esa vocal.

Outro dos artificios tradicionais explorado polos oulipianos é o *acróstico*. Este ten presenza na literatura galega desde o primeiro libro do Rexurdimento: ¿quen non lembra o soneto de *La gaita gallega*, de Pintos, que permite ler verticalmente, coas letras iniciais de cada verso, a frase “Que viva Galicia”?

O *palíndromo* é outro dos procedementos tradicionais (hai exemplos abundantes na literatura de tódalas épocas, desde a grecolatina) rescatados polo Oulipo, e autores como Queneau ou Perec explorárono e obtiveron resultados singulares. Nas letras hispanas a palindromía atraeu a escritores da talla de Julio Cortázar ou Augusto Monterroso, e a literatura galega ten a honra de contar co primeiro libro (que saibamos, non existe paralelo noutros idiomas) escrito integramente en versos palindrómicos: *A Torre da derrota* (Xerais, 1992), da autoría de quen asina estas liñas.

Pero a *contrainte* propiamente oulipiana máis difundida é o procedemento de translación léxica coñecido co nome de S+7, que axiña foi aplicado, pola facilidade do seu uso, á didáctica da lingua e literatura. Trátase dun procedemento máis automático e de resultados menos previsibles cós das constriccións clásicas. O S+7 é unha operación transtextual (segundo a terminoloxía de G. Genette⁶) que consiste na creación dun texto novo (un hipertexto) a partir dun texto previo (hipotexto) mediante a substitución de cada un dos seus substantivos polo que ocupa o sétimo lugar a partir del nun dicionario previamente determinado.

Os *Exercices de style* de Queneau foron publicados por primeira vez en 1947, trece anos antes da fundación do obradoiro, e constitúen, polo tanto, unha obra oulipiana *avant la lettre*. Neles, o mecanismo xerador de textos é unha adaptación do modo musical da *fuga*. No prefacio que abre a edición ilustrada de 1979 (reedición da definitiva de 1963, que introduce alteracións significativas e “oulipizantes” respecto da de 1947), Queneau informa explicitamente que a idea xurdiu co propósito de apropiación para a literatura do procedemento musical do *tema con variacións* trala audición dun concerto da *Arte da fuga* de Bach. O *tema* é neste caso unha secuencia narrativa simple de quince ou vinte liñas, unha anécdota sinxela (orixinal pero voluntariamente neutra ou banal) que por medio de diferentes alteracións dá lugar ás 99 versións que constitúen os correspondentes capítulos da obra. Cada un destes capítulos é o resultado da aplicación ó *tema* de dúas modalidades de procedementos transtextuais: uns son o resultado do sometemento do texto a diferentes *contraintes*; outros, o que Genette denomina *transestilizacións* ou *pastiches en variación transestilística*⁷.

6. Genette, G., *Introduction à l'architexte*, París, Seuil, 1979, p. 87. Tamén en *Palimpsestes. La littérature au second degré*, París, Seuil, 1982, que cito pola edición española: *Palimpsestos. La literatura en segundo grado*, Taurus, Madrid, 1989, p. 133.

7. Genette, G., *Palimpsestes*, p. 150.

Cada un dos capítulos leva o título do procedemento que o orixina. O *tema*, o texto non sometido a coerción, non é, contra o que podería pensarse, o que figura en primeiro lugar, titulado “Anotacións”. Este é máis ben o produto dunha variación reductora que transforma o tema no seu propio esqueleto. O *tema* é de feito o décimo sexto capítulo (“*Récit*”), o cal non representa realmente o estilo natural do propio Queneau, senón o *grao cero* da escrita, a forma neutra. O que si poderíamos considerar narración *à la manière de Queneau* é o derradeiro capítulo (“*Inesperado*”), que reproduce o estilo trepidante de *Zazie dans le métro*: a voz da narrador reducida á mínima expresión e os diálogos breves e entrecortados como soporte da narración.

Non interesa aquí examinar en detalle cada un dos capítulos e a maneira en que os tradutores afrontaron as dificultades que encerra o texto orixinal. Na maior parte dos casos resólvense satisfactoriamente os diferentes problemas e ofrécesenos en galego un texto rico, estimulante e ben tecido. Só un escrúpulo normativo pode presentar obxección ó emprego dalgunhas formas que diverxen das sancionadas como propias do galego estándar. Polo demais, o efecto sorprendente e case sempre cómico dos textos orixinais mantense na versión galega en tódolos momentos e nalgún adquire curiosos matices e poder de suxestión. Un interese especial merecen aqueles capítulos que por unha ou outra razón podemos considerar practicamente intraducibles. Na maior parte deles os tradutores souberon salvar brillante e enxeñosamente os variados atrancos, ben recorrendo á acomodación ou adaptación (e substitución, nalgún caso) ou ben botando man de diferentes solucións. Vexamos algúns exemplos.

O capítulo 22 “Homoteleuto” responde á aplicación abusiva da similitudencia ou repetición de palabras con idéntica terminación (“*Un jour de canicule sur un véhicule où je circule...*”). Na tradución optouse pola adaptación literal do sufixo diminutivo para o correspondente galego. En principio semella unha opción arriscada, que obriga a desbotar de entrada os verbos e centrar toda a similitudencia nos substantivos. Nestes, ademais, o sufixo é átono, mentres que en francés ten máis entidade fónica pola súa tonicidade (ademais da homofonía co substantivo *cul*, ‘cu’). O resultado, aínda sendo acertadísimo e igualmente hilarante (“...Entón un cavernícola aprétalle a vesícula...”, “*Vai el e di un versículo e berra de testículo mais perde na película pois recúa a orbícula, vira a súa matrícula e vai cara a un cubículo correndo en perpendicular...*”), perde así e todo a *allure* do do orixinal francés (“...*Un somnambule l'accule et l'annule, l'autre article: crapule!, mais dissimule ses scrupules, recule, capitule et va poser ailleurs son cul*”).

Os capítulos 29-32 artéllanse sobre a variación do emprego dos tempos verbais. O recurso ó *passé simple* e ó *passé composé* do orixinal acomódase, dada a inexistencia desa oposición na conxugación galega, á oposición *perfecto / pluscuamperfecto*. Semella unha opción atinada, aínda que, como veremos, sacrifica o elemento paródico a que máis adiante faremos referencia.

O capítulo 32, titulado no orixinal “*Moi je*” e caracterizado pola recorrente presenza, a modo de retrouso, desa forma redundante de pronome suxeito de primeira persoa, é substituído na versión galega, moi acertadamente, por un titulado “*Che*”, caracterizado pola multiplicación do emprego do dativo de solidariedade.

Igualmente hábil é a traducción do “Soneto” (capítulo 53), resolto en galego en hendecasilabos satíricos firmes e sonoros:

*“Louza imberbe por pel, pucho trenzado,
pailaroco cativo e de pescozo
melancólico e longo vai un mozo
coller un autobús sempre ateigado.”*

A mesma gracia choqueira e disparatada do orixinal permanece na traducción en versos de arte menor do capítulo titulado “Oda” (nº 60). Na versión galega non figura a partitura coa melodía composta por Pierre Philippe, que si adoita figurar nas edicións francesas e que tamén foi reproducida na versión española de Antonio Fernández Ferrer.

“Traslación” (nº 68) é o resultado da aplicación do procedemento ouliano denominado S + 7. Na traducción utilizouse como *translateur*, segundo se indica na nota correspondente, a 4ª edición do *Diccionario Xerais da Lingua*, non sendo para os nomes Xeográficos, que se alteraron a partir da *Gran Enciclopedia Larousse*. O resultado é realmente sorprendente e divertido.

No “Lipograma” (nº 69) a interdicción afecta á vocal *e*, igual ca no texto orixinal. O mesmo fixo o traductor da versión española. Nesta lingua e en galego tal vez sería máis pertinente facelo coa letra *a*.

No capítulo 77, titulado “Nomes propios”, diversos fragmentos do texto son substituídos por antropónimos que gardan con eles relación de homofonía. Excelente e simpático é o resultado da traducción, que bota man, neste caso, de topónimos para logra-lo mesmo efecto.

O capítulo 78 contén un dos casos de intraducibilidade. O orixinal, titulado “*Loucherbem*”, está escrito no argot parisino do mesmo nome, que tivo orixe entre os carniceiros (*bouchers*) dos mercados de La Villette e de Vaugirard. Este argot é en realidade un criptolecto derivado da lingua común, que altera cada palabra substituíndo as consonantes iniciais por un *l* e pasándoas para o final seguidas de *-em* (*boucher* > *loucherb* > *loucherbem*). Para a traducción, Harguindey e Pazos servíronse dun criptolecto gremial galego, o *barallte*. Semella unha solución enxeñosa, aínda que mentres que o texto orixinal permite a súa decodificación, unha vez coñecida a regra de permutación, a versión galega faise opaca ó lector que descoñeza o léxico *da verba dos afiadores*. Independentemente da extraordinaria eufonía do texto resultante, bótase en falta a explicación en nota das formas léxicas empregadas; os tradutores omítena e remiten indirectamente ós traballos de Xosé Ramón e Fernández-Oxea (“Ben-Cho-Sey”) que tomaron como fonte.

O capítulo 79 titúlase “*Javanais*” no orixinal. O *javanais* é un argot escolar francés formado a partir da lingua común con alteracións provocadas pola inclusión dun infixo *-av-* entre a consoante e a vocal da primeira sílaba (ou de tódalas sílabas) de cada palabra. Na tradución optouse pola mellor solución: empregar un procedemento paralelo de deformación de palabras que ten certo uso entre nós nos ambientes escolares, consistente na inclusión dunha sílaba nova tras cada sílaba das palabras orixinais. De entre as diferentes variantes, escolleuse a máis sofisticada, que forma a sílaba recorrente mediante unha consoante fixa e unha vocal variable que reproduce a vocal da sílaba precedente. O título é “*Conpo pepe*” (*con pe*, pois é o *p* a consoante fixa).

Resulta igualmente interesante a tradución do texto nº 81, titulado “*Macarrónico*” (*macaronique* no orixinal). Dado que se trata dun texto supostamente escrito en latín, non require tradución propiamente dita, senón unha mínima adaptación. Cada unha das escasas diverxencias entre a versión francesa e a galega son absolutamente pertinentes e acertadas.

O capítulo 91 (“*Paysan*”) pon a narración en boca dun aldeán, reproducindo a fonética e a sintaxe con que se caracterizan os pailáns na comedia francesa contemporánea. Aquí os tradutores optaron tamén pola substitución do texto (a versión española, en cambio, mantén o capítulo, titulándoo “*Paleta*”), poñendo no seu lugar un elaborado texto “*Mariñeiro*”, caracterizado con léxico e modismos relacionados co mar e os trazos dialectais do galego das Rías Baixas.

Outros textos abordan a narración parodiando diferentes estilos: son o que Genette denomina *pastiches en variación transestilística*. A parodia estilística conta en Francia cunha importante tradición⁸. A popularidade universal que a industria cinematográfica deu recentemente ó *Cyrano de Bergerac* de Edmond de Rostand fará que moitos lectores lembren a secuencia de dísticos satíricos dirixidos ó tamaño do seu nariz que *Cyrano* lle ofrece ó seu adversario, e onde cada dístico representa unha modalidade de estilo: agresivo, amigable, descritivo, curioso, burlón..., etc., ata preto de vinte modalidades.

Cando o estilo imitado en cada un dos *Exercices de style* responde a unha fórmula textual común, como nos capítulos titulados “*Lettre officielle*” (“*Carta oficial*”, nº 23), “*Prière d’insérer*” (traducida aquí por “*Nota da editorial*”, nº 24), “*Interrogatoire*” (traducido como “*Testemuña*”, nº 43), etc., a tradución pode realizarse sen excesivos problemas. Ocorre, sen embargo, que moitos capítulos basean a súa comicidade paródica en referencias internas da episteme cultural francesa, polo que os valores connotativos do texto son en moitos casos literalmente intraducibles. Podemos pasar a versos alexandrinos galegos de catorce sílabas, poñamos por caso, o capítulo titulado “*Alexandrins*” (nº 33), pero o efecto que para un lector francés culto ten o orixinal, onde resoan ecos de Racine, pola comicidade de ver contrastar eses ecos con

8. Vid. Genette, G. op. cit., especialmente os capítulos XIII-XX.

palabras ou frases vulgares, pérdese necesariamente na traducción. Outro tanto podemos dicir do capítulo titulado “Exclamacións” (nº 39), que parodia o ímpeto da prosa de Louis Ferdinand Céline, ou da xa referida parodia do derradeiro capítulo, “*Inattendu*” (“Inesperado”, nº 99), onde Queneau se imita a si mesmo. Nalgunha ocasión a referencia ó autor ou á obra parodiada vese acentuada por certas marcas que reforzan a relación entre o estilo imitador e o estilo imitado. Así, no *exercice* que leva o título de “*Passé indéfini*”, que remeda o estilo do Camus de *L’Étranger*, hai algunhas informacións ausentes dos outros *exercices*, e que figuran neste coa finalidade de reforza-la semeanza discursiva entre a primeira persoa narradora e a do Meursault de *L’Étranger*. Así sucede con frases como “*Ce n’était pas très intéressant*” ou “*J’étais assis et je n’ai pensé à rien*”, sobre as que chamou a atención Genette e que connotan unha apatía tipicamente meursaultiana⁹. Os elementos paródicos e todo o universo de significacións connotativas quedan sacrificados necesariamente ó traducir un texto destas características. Resístense á traducción, porque os seus significados non están só no texto, senón na relación que se establece entre o texto e a episteme cultural en que este se produce. Só queda a posibilidade da explicación en nota ó pé ou ben a renuncia a trasladar para outra lingua eses contidos. Máxime neste caso concreto do *exercice à la manière de Camus*, dado que o pasado composto da narración meursaultiana pasa a converterse, segundo a correspondencia das contraintes relativas ós tempos verbais a que nos referimos arriba, nun pluscuamperfecto simple en galego.

Polo que se refire ós aspectos editoriais, debemos agradece-lo detalle de que a edición galega conteña así mesmo o texto orixinal francés, que figura como apéndice ó final do libro. Os tradutores inclúen ademais unha introducción inicial para informar sumariamente ós lectores galegos acerca do autor e da obra, ademais de tres páxinas de notas que explican algúns nomes propios ou definen os procedementos estilísticos que rexen os diferentes exercicios de estilo. Os lectores que coñezan a excelente introducción que encabeza a traducción castelá, obra de Antonio Fernández Ferrer¹⁰, atoparán se cadra excesivamente breve a información que se proporciona na edición galega. A falta dunha boa introducción, os máis oulipianos agradecerían polo menos a inclusión do suculento prefacio do propio Queneau que figura en francés na edición ilustrada de Gallimard¹¹.

En calquera caso, ningunha destas pegas embaza os méritos do agudo e rigoroso traballo dos tradutores, que realizan con estes *Exercicios de estilo* un

9. Genette, G., op. cit. p. 149.

10. Queneau, R., *Ejercicios de estilo*, Madrid, Cátedra, 1987.

11. Queneau, R., *Exercices de style; avec 45 exercices parallèles dessinés, peints et sculptés par Carelman, et de 99 exercices de style typographiques de Massin*, París, Gallimard, 1963, 1979.

capital traballo de importación de materia cultural e ofrecen en galego unha obra divertida e fermosa, produto dun esforzo de tradución creativa que houbo de ser seguramente laborioso, gozoso, estimulante e apaixonante. Como gozoso, estimulante e apaixonante, aínda que non tan laborioso, ha de ser tamén para os lectores.

APÉNDICE

Bibliografía sucinta de Literatura Potencial.

- ALTARRIBA, Antonio (ed.), *Sobre literatura potencial* (Actas do “Encuentro sobre literatura potencial”, celebrado en Vitoria do 2 ó 6 de decembro de 1985, organizado polo Departamento de Filoloxía Francesa da Universidade do País Vasco). Vitoria, 1987.
- BENS, Jacques, *Oulipo 1960-1963*. París, Christian Bourgeois, 1980.
- FERNÁNDEZ FERRER, A., “Introducción” in Queneau, R, *Ejercicios de estilo*, Madrid, Cátedra, 1987.
- FOURNEL, Paul, “Queneau et la Lipo”, in *Cahiers de l’Herne*, nº 29, París, 1975.
- FOURNEL, Paul, *Clefs pour la littérature potentielle*, París, Denoel, 1977.
- GENETTE, Gérard, *Palimpsestos*, Madrid, Taurus, 1989.
- PEREC, Georges, “Qu’est-ce que la littérature potentielle?”, in *Magazine Littéraire*, París, novembro de 1974.
- QUENEAU, Raymond, *Entretien avec Georges Charbonnier*. París, Gallimard, 1962.
- ROUBAUD, Jacques, “La mathématique dans l’oeuvre de Raymond Queneau”, in *Critique* nº 359, París, 1977.
- SIMONNET, Claude, *Queneau déchiffré (Notes sur “Le Chiendent”)*, París, Julliard, 1962.
- VASSEUR, Nadine, “Oulipo”, in J.-P. de Beaumarchais, D. Couty e A. Rey: *Dictionnaire des littératures de langue française*, París, Bordas, 1984.
- VV.AA. (OULIPO), *Atlas de littérature potentielle*, París, Gallimard, 1981.
- VV.AA. (OULIPO), *La Bibliothèque Oulipienne*, présentation de Jacques Roubaud, París, Slatkine, 1981.
- VV.AA. (OULIPO), *La littérature potentielle (créations, re-créations, récréations)*, París, Gallimard, 1973.
- VV.AA. *Textures*. (Revista promovida polo Departamento de Filoloxía Francesa da Universidade do País Vasco, Vitoria). Varios números desde 1992.

A CARTUXA DE PARMA

Stendhal, *A cartuxa de Parma*, Galaxia, Vigo 1995. Traducción de Xermán Palacios.

O ano 1995 trouxo, para enriquecemento e proveito do universo literario das letras galegas, unha traducción ó noso idioma de *La Chartreuse de Parme* de Henri Beyle, que usou como pseudónimo máis coñecido o de Stendhal, nome dunha pequena cidade alemana.

Este autor decimonónico (1783-1842), hoxe considerado como un dos máximos expoñentes das literaturas de tódolos tempos, e, sen lugar a dúbidas, dotado da máis profunda penetración psicolóxica xamais alcanzada, tivo escasísimo éxito en vida. A primeira edición de *Le Rouge et le Noir* tivo unha tirada de 750 exemplares e *La Chartreuse...* só 1.200. Xa o mesmo Stendhal escribía nunha das súas obras menores, *La Vie d'Henri Brulard*: “Je mets un billet de loterie dont le gros lot se réduit à ceci: être lu en 1935”, “Xogo un billete de totería cun premio gordo que se traduce en ser lido para o ano 1935”.

Pretendía escribir, pois, para o século XX, xa que este sentimental impulsivo, rexeitando a énfase romántica da súa época, foi o precursor-fundador do realismo, xunto con G. Flaubert. Sen embargo, xa en 1882 outro escritor, hoxe esquecido pero célebre a comezo de século, P. Bourget (1852-1935), discípulo seu e mestre, tamén inigualable, no campo da psicoloxía novelesca, empezara a revalorizar a Stendhal. Resulta bastante curioso observar cómo o ano 1935, que o escritor propón como inicio do seu recoñecemento e futura popularidade, coincide precisamente co ano do falecemento do seu discípulo Bourget.

H. Beyle foi famoso, pois, antes do que el mesmo previra; o século XX recoñeceuno como prócer indiscutible das letras e, nos albores do século XXI, esta traducción ó galego de *A cartuxa de Parma*, feita por Xermán Palacios, augura máis brillo aínda, se cabe, e máis esplendor –e máis lectores– para Stendhal.

O coidadoso traductor cicelou con esmero e tacto sen par o vocabulario e o período stendhaliano. A súa sólida formación filolóxica, así como a súa ampla experiencia no campo da traducción literaria de escritores decimonónicos (entre outras, *Madame Bovary* e *La educación sentimental* de Flaubert, publicadas en Cátedra) deu esta vez os seus mellores froitos. Basta con ler A

cartuxa de Parma de arriba abaixo, deténdose alí onde Stendhal fai filigranas, para decatarse ata que punto Xermán Palacios replica cunha traducción que é, en suma, un prodixio de finura, destreza e esmero: un primor.

Ó longo das 580 páxinas de que consta a traducción que publica a editorial Galaxia, pode o venturoso lector encontrar repartidos como ouro en po achados de todo tipo. Pero como reseñar non é só loar, convén discutir algúns pormenores, xa que toda traducción é, por definición, mellorable.

Advírtase, sen embargo, o lapsus –ou a inadvertencia– do mesmísimo comezo da novela, que reza así no orixinal: “*Le 15 mai...*” e que, na tradución galega, o demarcador temporal baila e dá catro días menos, “*O 11 de maio...*” adiantándose á data do feito histórico que coincide coa data ofrecida na ficción estandhaliana.

No que respecta á interxección *sacrédié*, deformación fonética e gráfica de *sacrédiu*, posta na boca dunha mesoneira que perora con Fabrice du Don-go, Xermán Palacios tradúcea por *demontre* (Capítulo 3, p. 53 na traducción), que, ademais de ser castelanismo, é un eufemismo de escasa carga semántica, que non reproduce co brío suficiente a lítote da interxección francesa e que quizais quedaría mellor vertido por *maldita sexa*.

Un chisco máis adiante atopámo-lo superlativo hebreo *le brave des braves*, de emprego ou uso moi familiar en francés, traducido literalmente ó galego: *o bravo dos bravos*, calco que non reproduce nin a tonalidade nin o rexistro xeral do diálogo (p. 60).

Hai tamén outros momentos en que o sentido esvara na traducción dalgúns fragmentos. Así, por exemplo, cando no orixinal lemos “*Les soldats couraient de côté et d'autre dans une confusion qui surprit fort notre héros; il trouva qu'ils avaient l'air penaud*” (p. 63) na versión galega vemos que “*Os soldados corrían a un lado e a outro nunha confusión que sorprendeu moito ó noso heroe, notou que parecían avergonzados*” (p.68). En realidade, *penaud*, *avoir l'air penaud* non significa, neste contexto en que o atopamos, (*estar*) *avergonzado*, senón, máis ben, (*estar*) *desconcertado e confuso*, que é como parecen esta-los susoditos soldados.

O depurado carácter da fisionomía da lingua francesa fai desta unha lingua moito máis precisa, analítica, alí onde o galego –e tamén o castelán– necesita usar unha perífrase e, por ende, de máis palabras para expresar un concepto, unha idea. O que sempre se reflicte, amén doutras consideracións, en que a traducción é sempre máis longa có orixinal. E esta traducción non podía se-la excepción.

Por un lapsus do traductor, *A Cartuxa...* empeza antes cronoloxicamente falando cá escrita por Stendhal: un 11 de maio fronte a un 15 de maio. Pero tamén o seu tempo de lectura é moito máis longo e, en consecuencia, termínase de ler algo despois.

Baste lembrar que alí onde o francés quere indica-la iteratividade dun verbo de acción recorre, sen maior problema, a engadi-lo prefixo *re-* (*re* +

entrer: rentrer = volver á casa, etc.). É este un recurso moitísimo menos frecuente en galego.

Tamén, nalgúns casos, á hora de traduci-la linguaxe obscena, os palabras, as malas palabras dalgúns dos protagonistas, o noso traductor non só non “reproduce” a palabra malsoante senón que a “eufemiza”. Así, cando Stendhal pon na boca dun soldado o moi común xiro francés *va te faire f.* (‘que che dean polo cu’), Palacios traduce por *e vai facer p...*, moito menos forte, menos frecuente e, finalmente, menos probable en boca dun soldado en pleno campo de batalla (p. 89).

Agás estas pequenas –e discutibles– matizacións, a traducción, en conxunto, respecta escrupulosamente o estilo, o período e a peculiar idiosincrasia do discurso stendhaliano. Así pois, e sen ánimo de loamiñar ó traductor, hai que alegrarse de podermos contar cunha boa e brillante traducción á nosa lingua dun dos máis destacados escritores da prosa francesa de tódolos tempos.

Xosé Mayoralas
Universidade de Vigo

DICCIONARIO OXFORD ESPAÑOL-INGLÉS INGLÉS-ESPAÑOL

Diccionario Oxford Español-Inglés Inglés-Español, VVAA, Oxford University Press: Oxford e Nova Iorque, 1994. 1829 + LI pp. 6.490 pts. Disp. tm. índice recortado.

Cando no ano 1746 Samuel Johnson comezou a redacta-lo seu *Dictionary*, o primeiro diccionario da lingua inglesa realizado cientificamente e con criterios modernos, sabía moi ben, malia a escasa tradición lexicográfica, que se dispuña a enfrontar un labor inxente e desagradecido, sobre todo desagradecido. Tanto é así que, con moita retranca, comeza o prólogo á súa magna obra coas seguintes palabras:

“It is the fate of those who toil at the lower employments of life, to be rather driven by the fear of evil, than attracted by the prospect of good; to be exposed to censure, without hope of praise; to be disgraced by miscarriage, or punished for neglect, where success would have been without applause and diligence without reward. Among these unhappy mortals is the writer of dictionaries; whom mankind have considered, not as a pupil, but the slave of science, the pionier of literature, doomed only to remove rubbish and clear obstructions from the paths of Learning and Genius, who press forward to conquest and glory, without bestowing a smile on the humble drudge that facilitates their progress. Every other author may aspire to praise; the lexicographer can only hope to escape reproach, and even this negative recompense has been yet granted to very few”.¹

A cita ben moi ó caso porque reflicte perfectamente cal vén sendo, dende aquela, a consideración do diccionario e do lexicógrafo. Salvo para os poucos iniciados na Lexicografía, un diccionario non soe ser moito máis que un listado alfabético de palabras. O usuario que de cando en vez acode a consultar un termo non repara no enorme esforzo intelectual e técnico que se agacha detrás dese “mundo de palabras” (*A Worlde of Wordes*, John Florio,

1. McAdam, E.L. & Milne, G. (eds.) (1963) *Johnson's Dictionary. A Modern Selection*, Pantheon Books: New York. P. 3.

1598). Pero mesmo os coñecedores da investigación lexicográfica dedícanse por veces a criticar sen máis, a buscar nos dicionarios fallas e incorreccións, inexactitudes e despistes, aínda que, afortunadamente, cada día é máis infrecuente atopar este tipo de críticas. Samuel Johnson, que tamén disto estaba de volta, deixou dito que "I cannot hope to satisfy those, who are perhaps not inclined to be pleased"².

Con esta pequena digresión como principio gustaríame deixar ben claro cal debe se-la finalidade dunha crítica de calquera obra lexicográfica, que é o que debemos buscar nun dicionario. Evidentemente, se nos empeñamos sempre poderemos atopar fallas e erros, palabras que non están recollidas e outras mal definidas: non existe aínda un dicionario que agrade a tódolos usuarios, e menos ós esporádicos. Pero se analizamos detalladamente os diversos aspectos dunha obra que, como o *Diccionario Oxford* (DO) conta co aval dunha tradición lexicográfica secular (James A.H. Murray comezou a redacción do *Oxford English Dictionary* no 1879), veremos que os acertos superan con moito ós desacertos. Como comprobaremos de seguida, o DO é hoxe en día, con tódolos seus defectos (e para ser honestos hai que recoñecer que son ben poucos), o mellor dicionario bilingüe Inglés-Español Español-Inglés do mercado. Se temos en conta a cantidade de información recollida, a súa estruturación e presentación e a exactitude, concisión e claridade dos indicadores de estilo e rexistro non sería esaxeración tomar empréstadas as palabras de Murray e dicir que "in the Oxford Dictionary... Lexicography has for the present reached its supreme development"³.

1. Presentación do DO

Os dicionarios son hoxe un produto máis do mercado editorial, non só unha ferramenta para tradutores ou filólogos. A súa concepción está en grande parte determinada por criterios puramente económicos: non só se pretende que sexan bos academicamente, senón tamén rendibles *comercialmente* e para que sexa así, as editoriais esfórzanse en que o seu produto nos entre polos ollos. A editorial Oxford esmerouse neste sentido e ofrécenos un dicionario de tamaño moi manexable (19 x 26,5 x 7) e atractivo, cunha sobrecuberta sobria mais en cor. Un fascículo sobre correspondencia, impreso en páxinas grises, separa as seccións Español-Inglés e Inglés-Español, facilitando así a consulta. Como veremos na sección 3 sobre a microestrutura do DO, unha grande cantidade de efectos tipográficos moi visuais permítenos unha

2. Ibid. p. 13.

3. Burchfield, R.W. (ed.) (1993) "The Evolution of English Lexicography. By James A.H. Murray. The Romanes Lecture, 1900" in *International Journal of Lexicography*, vol. 6 nº 2. P. 120.

rápida e doada localización da información dentro de cada entrada. Ademais, o tipo de letra utilizado, Nimrod Monotype, fai máis cómoda a lectura; se o comparamos co doutros dicionarios que utilizan tipos de pao recto, verémos-la enorme diferenza que hai entre ler, por exemplo, Illinois e Illinois.

Como alternativa ó formato clásico, o DO está tamén dispoñible en edición de índice recortado.

2. Macroestructura

A macroestructura deste dicionario é múltiple, xa que amais das seccións E-I e I-E contén unhas claves para a utilización, guías de pronunciación do español e do inglés, táboas de abreviaturas, símbolos e etiquetas, un fascículo sobre correspondencia, outro sobre formas de tratamento, números, a hora, a data, pesos e medidas e listas e táboas de verbos irregulares ingleses e españois.

2.1. Nun prólogo excesivamente curto, faise de menos unha explicación de certas decisións que na sección “Structure of a Spanish-English entry. Estructura del artículo Español-Inglés” só se testemuñan; por exemplo ¿cal é o motivo de que só se consideren homógrafos (e polo tanto merezan entradas separadas) palabras que pertencen a categorías distintas? Na sección I-E hai unha entrada “**brave**¹ *adj* valiente, valeroso...”, outra “**brave**² *vt* afrontar, hacer frente a” e unha terceira “**brave**³ *n* guerrero piel roja, valiente”. Pero atopámonos en cambio con entradas como “**row**¹ *n* I hilera, serie... II pelea, riña...”, nas que se mesturan as acepción de dúas palabras que só teñen en común o feito de seren substantivos homónimos. Tampouco se aclara en ningún momento qué criterio se segue para decidir se se ordena primeiro a entrada co substantivo, a do verbo, a do adxectivo, etc., aínda que podemos supor que aparece primeiro a palabra base da derivación; é dicir o adxectivo *brave* sería a base da derivación do verbo *brave* e do substantivo *brave*. Penso que esta separación radical do criterio etimoloxista non traerá máis que problemas precisamente ós que menos etimoloxías coñezan. A impresión primeira que se tira desta ordenación é que a polisemia en inglés é moito máis frecuente que a homonimia. E se non se acepta a homonimia ¿por que separalas entradas segundo a categoría do lema? A resposta non pode ser que é máis sinxelo para o usuario, xa que un só artigo con separacións tipograficamente claras entre as distintas categorías sería igualmente de doada consulta.

Canto á descrición da estrutura das entradas e ás instrucións de uso do dicionario, poucas obras desta clase se poden gabar de ter unha explicación tan minuciosa, clara e exhaustiva: nada menos que corenta páxinas. Os interesados no labor lexicográfico agradecerán de seguro un tratamento tan polo miúdo tanto de indicacións semánticas como de efectos tipográficos, de estruturación e de contido. Pero é unha mágoa pensar que esta sección e o

espacio e o traballo a ela dedicados pasarán inadvertidos para a inmensa maioría dos usuarios. (Se este comentario fere a alguén no seu orgullo, saiba que exactamente ese era o meu obxectivo: ¿cantas persoas len os prólogos e instrucións dos seus dicionarios?).

É preciso destaca-la abundancia dos chamados “abreviaturas e indicacións” (p. XLVIII) que contribúen a situar-lo lema ou algunha das súas acepcións tanto xeograficamente como nos distintos niveis de lingua. As indicacións chegan por veces ó detalle; fixémonos, por exemplo, nos distintos indicadores que se refiren ás variantes hispanoamericanas do español: AmL (América Latina), AmS (América do Sur), Andes (Rexión Andina), Arg (Arxentina), RPI (Río de la Plata). Na lista de indicadores que atopamos na introducción, non embargante, bótase en falla, por exemplo, *Hispano-Arabic*, que se utiliza no artigo *zéjel*. Pódese argumentar que é transparente e non precisa explicación, pero igual de transparentes son *clothing*, *dated*, *Games*, *Marketing*, etc., que si están recollidos no listado.

Entre os varios indicadores de uso de nova incorporación, quero comentar un, (crit), definido como “Uso criticado –considerado incorrecto por algunos hablantes” (p. XXXVI). Semella unha indicación moi útil para os falantes non nativos, pero vexamos cómo está utilizada, por que ás veces eses “algunos hablantes” pertencen nada menos que á Real Academia de la Lengua: na sección I-E: “base f ...3 (en locs) ... en base a (crit) on the basis of”, “onceavo -va adj ... (b) (crit) (ordinal) eleventh”.

No apartado da pronunciación recóllense tamén as diferencias territoriais dos distintas variedades do español e do inglés. A pronunciación que se recolle é invariabilmente a máis estendida, é dicir, a hispanoamericana para o español (cf. PVC /peʃe'se/ e, só como variante, /peʃe'θe/⁴) e a estadounidense para o inglés (cf. France /fræns/ e en segundo lugar /fra:ns/), transcrita co alfabeto da Asociación Fonética Internacional.

Separando as seccións E-I e I-E do dicionario atopamos unha guía sobre correspondencia en inglés e español cuns vinte modelos de solicitudes de traballo, referencias, cartas de presentación, de protesta, fax, cheques, etc. Nelas indicanse, cando é o caso, as diferencias entre os distintos países.

Remata o dicionario un suplemento con equivalencias de pesos e medidas, fórmulas de tratamento, etc., no que merece especial mención o esquema de conjugación dos verbos españois, con máis de noventa táboas ás que remiten as entradas correspondentes por medio de referencias.

2.2. Na sobrecuberta, os editores afirman que o dicionario contén “máis de 275.000 palabras y expresiones”. Segundo os cálculos feitos en varias calas, así debe ser, pero téñase en conta que non se fala de número de entradas, senón de palabras e expresións definidas, nas que se inclúen, á parte dos

4. Paréceme un esquecemento digno de comentario que non recolla a pronuncia /peuʃe'æ/.

lemas, substantivos compostos, usos especiais, etc. recollidos dentro dun mesmo artigo.

Dise na p.XXII que a ordenación segue “riguroso orden alfabético, incluíndo siglas, abreviaturas y nombres propios”. Pero hai excepcións. Os verbos reflexivos españois están dentro do artigo da forma básica, e así, *coronarse* está dentro de *coronar* e antes de *coronario*; o mesmo sucede cos *phrasal verbs* en inglés. Unha desvantaxe deste sistema, cando se combina coa separación das entradas segundo a categoría gramatical dos lemas, é que determinados artigos que deberían ir seguidos (senón formar unha soa entrada) atópanse a considerable distancia. Por exemplo, o substantivo inglés *run-on* atópámolo na p. 1527 mentres que o *phrasal verb* do que deriva, *run on*, figura na p. 1.525, con nada menos que 31 entradas polo medio.

A secuencia alfabética seguida merece tamén un pequeno comentario, sequera para deixar constancia da oposición de moitos de nós á práctica cada vez máis estendida de incluí-lo dígrafo *ch* dentro da letra *c* e o *ll* dentro do *l*. Por moito que recorran a Menéndez Pidal, María Moliner e Manuel Seco para xustificarse (p.XXI), non deixa de ser unha decisión motivada, no fondo, pola utilización de sistemas informáticos feitos en inglés e para o inglés. A este paso rematarase tamén por disolver *ñatos* e *ñeques* entre *nativos*, *naturas*, *Neptunos* e *nereidas*. ¿Que diferenza hai entre *ñ* /ɲ/ e *n* /n/ que non haxa entre *ch* /tʃ/ e *c* /θ/?

Na relación de entradas, poucas cousas podemos facer de menos nunha obra desta categoría. No prólogo aseguran os editores que recollen “numerosos vocablos de nuevo cuño”, co obxectivo de que o dicionario sexa “un fiel reflejo de la lengua que se habla y se escribe en la década de los 90, tanto en Europa como en el continente americano”. Temos léxico de case tódalas variedades xeográficas do inglés (aínda que falla o da India): norteamericano (¿inclúe o canadense?), yiddish (sen identificar: *schlemiel*, *schlep*, *schlock*, *schmaltz*, *schmuck*), irlandés, sudafricano, escocés, australiano; e recóllense igualmente, como xa vimos, as variedades americanas do español. As variedades diastráticas e diafásicas atópanse igualmente moi ben representadas, caracterizadas e traducidas, co que a lingua de tódolos días ten xa un lugar asegurado en obras que tradicionalmente se teñen caracterizado por un pudor hipócrita e anticientífico. (Como curiosidade, recoméndolle ó lector que compare o espazo dedicado neste e noutros dicionarios bilingües e monolingües ós vocablos *puta*, *joder*, *coño*, *cojones* e os seus respectivos derivados).

Se temos en conta que o DO non é unha enciclopedia nin un dicionario especializado, podemos dicir que o vocabulario científico e técnico é razoablemente abondoso: cf. por exemplo, *ácido*, *nitrógeno* e os seus compostos e derivados. Atopamos tamén unha relativa abundancia de termos xurídicos (*power of attorney*, *cohecho*, *derecho de retracto*, *juicio oral*), económicos (*guarantee*, *EFTPOS*, *junk bonds*, *leverage*), médicos (*CAT*, *BSE*, *burnout*, *mamografía*, *espina bífida*), da arte, da mitoloxía, etc.

Estraña a inclusión de artigos como **Alice in Wonderland** ou **Quijote** (este último diferente á entrada **quijote** en, por exemplo,, “ser un quijote”), que semellan máis ben pertencer á enciclopedia. ¿É que se inclúen as principais obras literarias en inglés e castelán? Non: botamos en falla a *Hamlet*, *The Sound and the Fury*, *Lazarillo de Tormes*, *Cien años de soledad*, etc. Si poderían terse incluído, pola contra, outras entradas “enciclopédicas” como Disneyland (= (fig) terra de fantasía), Watergate (= (fig) escándalo político. Lembremos que mesmo se chega a empregar -gate como sufixo para indicar un caso de corrupción política, como o famoso Irangate⁵), Chomskian, Bloomfieldian, Saussurean (figuran *Shakespearean*, *Shavian*), rambo, Baker’s day, Mexican wave, etc.

Atopamos unha grande cantidade de marcas rexistradas, convenientemente identificadas, que forman parte xa do noso vocabulario máis frecuente: *tabasco*, *vaseline*, *teletype*, *turmix*, *formica*, *hoover*, *nescafé*, *cello/celo*, *sintasol*, e un longuísimos etc.

No tocante ós nomes propios de persoa, só se recollen aqueles que fan referencia a algún personaxe histórico ou que aparecen en frases feitas: *John the Baptist*, *Guy Fawkes Night*, *Pedro Botero*, como *Perico por su casa*, etc.

Nos artigos referentes a nomes de lugar, os editores amosan certa incoherencia: recollen **Gasteiz** en éuscaro pero **Coruña, La** ~ en castelán. Semella que só se inclúen aqueles nomes que cambian dunha lingua a outra e as capitais dos países.

Nos nomes de organizacións, institucións, etc., nótase unha vontade por incluír tódalas institucións autonómicas (*Xunta de Galicia*, *Ajuria Enea*, *lenda-kari*, *Generalitat*, *president*, etc.) e mesmo algúns partidos políticos nacionalistas (xa que, ademais de *IU*, *PSOE*, *AP* -sic- e outros, figuran *BNPG* -sic- *PNV*, *CiU*, etc). Mais, como se ve, cómpren algunhas actualizacións. Seguindo dentro da política, máis no ámbito inglés, bótase en falla o artigo *Whig* e unha explicación máis completa de *Tory*.

Canto ó léxico creado ou popularizado nos últimos anos, botamos en falla *lambada*, *pelotazo*, *breaker*, *break-dancing*, *landscape* (nos procesadores de texto e programas de edición, oposto a *portrait*), *viewphone*, *videotext*, *browser*, *CDROM* (aínda que atopamos *CD* e *ROM* por separado), *3D*, etc. Pero si podemos atopar *módem*, *guay*, *e-mail*, *CPU*, *ONG*, *OPA*, *asset-stripping*, *camcorder*, *videoconferencia*, *couch potato*, *yuppie*, *yomp*, *portrait*, *desktop*, *laptop*, *hacker*, *disco de arranque*, *disco duro*, *Chunnel*, *walkman*, *CE*, *CEI*, *perestroika*, *glasnost*, *bypass*, *START*, *AVE*, *VIH*, *politically correct*, *junk food*, *grunge*, *culebrón*, etc.

5. Cf. *The Oxford Dictionary of New Words*: “...before the Watergate scandal and the ensuing hearings were even fully over, journalists began to use -gate allusively to form names for other (major or minor) scandals, turning it into one of the most productive word-final combining forms of the seventies and eighties” e aporta máis exemplos: *Volgagate*, *Motorgate*, *Oilgate*, *Cartergate*, *Contragate*, *Stalkergate*, *Lawsongate*, etc.

3. Microestructura

A calidade dun diccionario non reside exclusivamente no número de artigos que conteña e na cantidade de información que cada un deles proporcione. A comodidade e a rapidez de busca que resulten do formato das entradas amosa tamén un grande interese por face-la consulta cómoda e “rápida á vista”. Neste respecto, o DO segue, unha vez máis, a tradición de Murray, quen xa no 1888, no prólogo ó volume primeiro do OED afirmaba que «great pains have been taken to make the page eloquent to the eye, by the employment of different sizes and styles of types, by the arrangement of the paragraphs...».

O lema dos artigos destaca do resto do texto por ir en negra a tamaño maior e sangrado á francesa. Séguelle unha indicación en cursiva da súa categoría gramatical (os substantivos da sección E-I están indicados por unha referencia ó xénero, *m* ou *f*). O lema presenta as diferentes variantes ortográficas, mais en entradas distintas, e a referencia cruzada é só nunha dirección: da palabra menos estendida á considerada estándar (cf *ambiance/ambience, hierba/yerba*). Entre os distintos tipos de lemas que atoparemos están tódalas clases de palabras tradicionais –onde merece especial mención o pormenorizado tratamento das preposicións tanto en inglés como en español– e unha grande cantidade de siglas, símbolos e abreviaturas, característicos de tódolos eidos da actividade humana: ACNUR, BASIC, BSE, *b.s.m.*, *cps*, DDT, ENABAS, FEDER, FRELIMO, GAL, IGTE, Mercosur, MINEX, *n/g*, *p.o.*, S.A., *sab.*, SOYP, SPM, SSS, UCR, UF, ULA, UNITA, etc. na sección E-I; ABS, *Adm*, AID, AIDS, ANC, BO, *bn*, CAP, CPA, CST, DA, *Dip Ed*, DPP, EFTA, EPA, GI, HIV, IBA, Med, MVP, PDQ, STD, YTS, etc. na sección I-E.

A información gramatical de cada artigo sinálano-los plurais irregulares, peculiaridades do xénero dos substantivos (*f†*, por exemplo, indica un substantivo feminino que se constrúe con artigo masculino), irregularidades na formación dos comparativos ingleses, substantivos contables ([C]) e incontables ([U]), posibles construcións sintácticas, etc. Especial importancia teñen para os usuarios hispanofalantes as indicacións (*pred*) e (*before n*) de certos adxectivos ingleses, que diferencian os usos predicativos e atributivos dos mesmos: **faint 1 (a)** débil, ténue... **2 (weak)** (*pred*) desfalecido...; **outright adj** (*before n*) rotundo, total, categórico... Sorprende a etiqueta utilizada para os adxectivos atributivos: se se trata de utilizar un indicador máis transparente para o usuario que (*attrib*), ¿por que se conserva (*pred*) en vez de, por exemplo, (*after v*)?

As diferentes acepcións de cada lema veñen agrupadas en grandes bloques semánticos cunha estruturación moi visible: **1 (a)**... **(b)**... **2 (a)**... I... II... Así, no artigo *cola* temos: **1(a)** (de un animal)... **(b)** (de un vestido)... **(c)** (de un avión)... **(g)** (de un cigarrillo)... **2(a)** (fila, línea)... **(b)** (de una clasificación)... **3** (pegamento)...

Canto á tradución dos lemas, cada unha das distintas posibilidades vai

acompañada de unha ou varias palabras que axudan a situar-lo significado exacto segundo os contextos. Podemos así atopar sinónimos do lema (**fear** (be afraid, dread)...), complementos dun verbo (**break** <window/plate/rope> romper...), suxeitos (**age** <<person>> envejecer... <<cheese>> madurar...), substantivos cualificados por un adxectivo (**floury** <hands/face/clothes> lleno de harina, enharinado... <<potatoes>> harinoso...), substantivos ou verbos modificados por un adverbio (**terrifically** <good/expensive> terriblemente... <sing/play> de maravilla...). Repárese no innovador sistema visual de diferenciar, no caso dos verbos, os suxeitos dos complementos.

Neste apartado das traducións débese destacar unha grande falla: na meirande parte dos artigos que se ocupan de siglas, abreviaturas, etc., propios de cada cultura, país, etc. non se dá nin sequera unha tradución aproximada nin unha paráfrase, co que ás veces o usuario queda como estaba antes de consulta-lo diccionario: **STD** *n* (a) [U] (in UK) (Telec) = **subscriber trunk dialling**; **IRPF** *m* (en Esp) = **Impuesto sobre la Renta de las Personas Físicas**. Pódese argumentar que sempre queda o recurso de consultar cada unha das palabras sobre as que se forma a sigla, pero, ¿que pasa con **ETA** *f* (=Euzkadi ta Azkatasuna, onde non se advirte que a lingua é éuscara? Ou outros casos como **p/cta.** = por cuenta; **CBU** *m* (en Ur) = **Ciclo Básico Único**; **OJD** *f* (en Esp) = **Oficina de Justificación de la Distribución**; **FHA** *n* (in US) = **Federal Housing Administration**; **RFD** (in US) = **Rural Free Delivery**? O significado da sigla non sempre é a suma dos significados das palabras que a forman. Noutras ocasións si se fai unha paráfrase: **Medicare** *n* (in US) *organismo y programa estatal de asistencia sanitaria a personas mayores de 65 años*; **o.n.o.** (esp BrE) (= **or near(est) offer**): £500 ~ 500 libras, negociable.

A paráfrase propiamente dita, é dicir, a que se utiliza para definir un termo propio dunha cultura ou país que non ten equivalente exacto na lingua de chegada, soe ser acertada tanto na forma (a metalinguaxe utilizada é a lingua de chegada e case sempre se indica en cursiva) coma no contido (moi concisas pero normalmente moi exactas), mais hai excepcións curiosas, como cando se define *empanada gallega* como *sardine/tuna pie* ¿non coñecen as empanadas de berberechos, bacallao, polbo...? O caso do artigo *Columbus Day*, que podemos considerar a medio camiño entre a paráfrase e o equivalente aproximado, é tanto incorrecto como anacrónico: **Columbus Day** *n* (in US) el día de la Raza *or* de la Hispanidad. En primeiro lugar, é dubidoso que os norteamericanos celebren o día da Hispanidade como tal; celebran máis ben o aniversario do descubrimento de América. Igualmente increíble é que celebren un día da raza, que é máis ben a denominación, ridícula e triste, que o doce de outubro tiña en épocas afortunadamente pasadas. Pero o máis grave neste caso é que non se advirte que se trata dun equivalente, paráfrase, etc., como se fai noutros artigos co símbolo “=” ou coa letra cursiva (cf. por exemplo, **Indian summer** *n* (in northern hemisphere) veranillo *m* de San Martín *or* de San Miguel... Sería tamén interesante discutir se neste casos estamos a falar dun equivalente ou dunha verdadeira “traducción”).

Á parte da traducción propiamente dita, o DO contén unha grande cantidade de exemplos das distintas acepcións e sentidos de cada lema, destacados en negra e con un ou varios tiles que representan á cabeza do artigo: **double booking... we have a ~~ for the 27th; fin ... a ~es de junio**. Frecuentemente os exemplos combínanse con construcións sintácticas alternativas do lema en cuestión: **drive... 3 (a)... he drove the nail through the plank** atravesó la tabla con el clavo; **to ~ sth INTO sth** clavar/hincar algo en algo...

Un punto dos artigos no que dende logo cumpriría unha mellora de presentación é a fraseoloxía. Aínda que o DO contén unha grande cantidade de proverbios, refráns, frases feitas, etc., non sempre resulta doado dar con eles. A meirande parte atópanse no artigo correspondente ó primeiro substantivo, ou primeiro verbo, ou primeiro adxectivo, ou primeiro adverbio (p. XXXIX), pero cando temos que buscalas dentro de artigos moi longos botamos en falla algún xeito de facelas destacar máis, xa que non é doado diferencialas dos exemplos (cf. por exemplo, o artigo **hand**, que ocupa máis de catro columnas). Unha presentación coma a do *Diccionario Xerais Castelán-Galego* (coa fraseoloxía recollida nun apartado “FRAS:” ó final de cada entrada) aforra moito tempo de consulta, xa que sabemos que a fraseoloxía está localizada nun lugar concreto dentro do artigo.

Outra das novidades desta edición do DO é a inclusión, no corpo de moitos artigos, de textos que frecuentemente aparecen en letreiros, sinais, etc. Estas construcións, moitas delas practicamente lexicalizadas, posúen unha marca especial, un S maiúsculo branco sobre un fondo negro circular. Algúns exemplos destes letreiros: **se habla español** Spanish spoken; **no funciona** out of order; **sold out** (Cin, Theat) agotadas todas las localidades; **staff only** solo personal autorizado.

Para rematar esta breve ollada ó OD, quixera chama-la atención sobre un erro de elaboración que se soe repetir en tódolos dicionarios: a falla de correspondencia de certas entradas entre unha sección e outra. Se o lector se para a compara-las acepcións en español dun lema inglés coa relación de lemas ingleses e as súas traducións, decatarse que en certas ocasións a viaxe é de ida sen volta. Se consultamos na sección E-I a palabra *calabobos*, atoparémola traducción *drizzle*, pero se buscamos esta última palabra en inglés veremos só os vocablos españois *llovizna* e *garúa*; se consultamos estas dúas palabras, si chegaremos de novo ó inglés *drizzle*. Este tipo de erros pode dar lugar a verdadeiras confusións e tropezos por veces moi difíciles de salvar. Busquemos, por exemplo, a palabra española *endibia* e atoparémolas equivalencias *endive*, *chicory*. Se miramos agora *endive* atoparemos *endibia*, *endivia*, *escarola*. Vaíamos por *chicory*: *endivia*, *achicoria*. No artigo *escarola* teremos como equivalencias inglesas *endive*, *escarole*. Para *achicoria* dáseno-la traducción *chicory*. Finalmente, na sección I-E falla o artigo *escarole*. Se cadra é un exemplo extremo, pero chama a atención que este engano, común a case tódolos dicionarios bilingües, non estea solucionado no DO. Outros exem-

plos desta falla de correspondencia son *ABS* (ausente na sección E-I), *absenta-wormwood*, *redstart-candolita*, *didáctico-educational*, *équido-equine*, *imbricado-interwoven*, *labrantío-arable*, *orate-lunatic*, *petate-bedroll* (ausente na sección I-E), *befuddle-aturdir*, *churchgoer-practicante*, *cleansing-limpieza* (aínda que atopamos *limpieza étnica-ethnic cleansing*), *fry-up-fritanga*, *hesitancy-indecisión*, *paltriness-mezquindad*. Este tipo de erros segue a ser moi frecuente en tódolos dicionarios bilingües, malia dispormos de ferramentas informáticas que facilitan grandemente facer un cruzamento entre as entradas dunha sección e outra.

3. Conclusión.

De novo teño que dicir que tódolos defectos ou desacertos comentados non son máis que contadas anécdotas nun mundo de palabras. En certos casos, son os meus gustos ou preferencias os que non se reflicten no DO; noutros, decisións editoriais que non comparto: non todo ten cabida nun dicionario bilingüe dun só volume; outros casos si son fallos sen máis desculpa que o inxente da tarefa, pero os menos. Nunha reseña non se pode máis que facer unha selección das cousas boas e das malas, e, naturalmente, o espacio dedicado a unhas e outras non dá unha idea da súa exacta proporción na obra completa.

Coido que en posteriores edicións se deberían coidar fundamentalmente dous aspectos: a falla de correspondencia entre as entradas das dúas seccións (a dobre busca de léxico dubidoso axúdanos moitas veces a dar co matiz exacto de moitas acepcións) e a falla dunha tradución aproximada de moitas siglas e abreviaturas.

Non quixera rematar estas notas sen expresa-lo meu convencemento de que, malia o secular atraso do galego neste campo, a nosa lingua terá en breve varios dicionarios bilingües. Malia estar presente o galego e a súa literatura nas universidades do Reino Unido e dos Estados Unidos, os estudiosos teñen que recorrer aínda á intermediación do dicionario inglés-español. Nós, os tradutores, vémo-lo noso traballo multiplicado pola mesma circunstancia: non abonda só con consultar dous dicionarios distintos, xa que o paso por unha lingua intermedia interfere e distorsiona a comprensión dunha grande cantidade de textos; vémonos obrigados a confirmalas acepcións, afinalas en dicionarios monolingües. O traballo que se está a facer en dicionarios, glosarios e vocabularios bilingües co inglés, alemán, italiano, etc. axudarános no futuro a solucionar moitos destes problemas. Mentres, só nos queda unha sa envexa ante unha obra como o *Diccionario Oxford* e a firme vontade de traballar arreo.

Alberto Álvarez Lugerís
Universidade de Vigo

TERMINOLOGÍA GENERAL DE ECONOMÍA, COMERCIO Y DESARROLLO; GLOSARIO INGLÉS - ESPAÑOL

Terminología General de Economía, Comercio y Desarrollo; Glosario Inglés - Español, Naciones Unidas, Nueva York e Ginebra: 1995 (ISBN 92-1-100694-5)

A economía é, sen ningunha dúbida, un dos poucos campos nos que os tradutores do inglés ó español teñen á súa disposición numerosos dicionarios e glosarios de todo tipo, que a miúdo son de grande calidade. A este rico material véñse sumar agora a obra *Terminología General de Economía, Comercio y Desarrollo*, publicada pola Oficina das Nacións Unidas en Ginebra. Este glosario inglés-español (con índice español) elaborado pola Sección de Terminoloxía e Documentación Técnica de dita Oficina constitúe unha recompilación actualizada de distintas obras terminolóxicas publicadas anteriormente pola ONU, tales como: *Glosario sobre Comercio y Desarrollo* (TERM/36; 1987), *P preferencias* (TERM/MISC/93; 1993), *Lista provisional de termos relativos a los seguros y los reaseguros* (1993), *Siglas y títulos de agrupaciones de integración económica* (1994).

Entre as máis de 4.000 entradas non só atopamos termos macroeconómicos relativos, por exemplo, á pobreza, á balanza de pagamentos, ó BIRF, ó endebedamento, ó FMI, ás prácticas comerciais restrictivas ou á Rolda Uruguay, senón tamén moitos tecnicismos microeconómicos. En efecto, unha das particularidades da obra é que inclúe moitos máis termos bolsistas e bancarios do que o adoitan face-los glosarios económicos publicados por outros organismos internacionais –*IMF Glossary English-French-Spanish* (FMI, Washington: 1992), *Glosario para traductores del GATT* (GATT, Ginebra: 1988)–, que normalmente se centran na macroeconomía.

O feito de que, como se indicaba ó principio, xa exista unha grande variedade de dicionarios e glosarios económicos de calidade non lle tira importancia á publicación doutras obras: o mundo da economía e das finanzas evolúe rapidamente e a aparición de novos termos require un importante labor terminolóxico. Nese senso, cómpre salientar que o presente Glosario soubo afrontar-lo reto de incluír neoloxismos pertencentes á ámbitos tales

como o das opcións e futuros financeiros nos que o léxico aínda non parece estar moi consolidado. Por suposto, a obra tamén comprende neoloxismos que non son puramente económicos e que gardan relación con outros campos tales coma a informática (*Logicial para el Análisis de las Restricciones del Comercio y el Acceso a los Mercados* (LORCAM)) ou a ecoloxía (*ecodumping*). Non obstante, a maior utilidade deste Glosario reside, se cadra, en que nel se poden consultar expresións propias das organizacións internacionais, é dicir, a denominación española oficial de organismos, órganos que os compoñen, tratados, acordos, decisións, etc. Lembremos que non sempre resulta fácil atopar estas denominacións oficiais e que, ás veces, o único xeito de dar con elas consiste en consultar directamente o documento en cuestión, o que non resulta moi doado. O Glosario recolle, por exemplo, os acordos e conclusións resultantes da Rolda Uruguay, que concluíu en abril de 1994, e que só poderíamos achar na Acta Final, xa que o último Glosario do GATT data de hai sete anos e que aínda non dispoñemos do que ha se-lo primeiro Glosario da Organización Mundial do Comercio.

Hase subliñar asemade que as solucións propostas non teñen nada de conservadoras nin de puristas; despréndese delas unha clara intención innovadora e un empeño de buscar solucións prácticas. Así pois, atopamos entre os termos españois moitos préstamos (*forfetización*) ou mesmo estranxeirismos puros (*hedge* de compra), que seguramente responden a un intento de respecta-la xerga empregada na práctica polos profesionais. Este enfoque menos rixido tamén se traduce na inclusión de calcos como o de *ecotasa* –que uns anos atrás seguramente terían sido substituídos por termos máis afastados do inglés; neste caso, *impuesto ecológico* ou expresións análogas– e incluso de voces máis informais, coma a de *socio comercial* (en efecto, ata agora nos organismos internacionais a expresión *trade partner* referida a un país sempre se traducía por *interlocutor comercial*).

Como é natural en toda obra da envergadura da que aquí nos ocupa tamén atopamos algunha inexactitude ou algúns termos cos que non estamos enteiramente de acordo. Velaquí dous exemplos: *home-based enterprises* = *empresas domésticas* (en español, o uso de “doméstico” por “nacional, interior, interno, del país” considérase anglicado; por outra banda, neste caso, expresións coma *empresas con sede en el país* serían probablemente máis precisas); *Agreement on Government Procurement* = *Acuerdo sobre Compras del Sector Público* (a designación correcta é *Acuerdo sobre Contratación Pública*; a denominación recollida no Glosario corresponde ó nome que o acordo en cuestión recibía antigamente no GATT; sen embargo, esta expresión modificouse en 1994 no texto español da Acta Final da Rolda Uruguay, aínda que non variou en inglés).

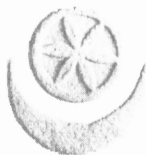
Resulta así mesmo curioso que, se ben polo xeral as entradas só van seguidas da indicación do campo ó que pertencen e do equivalente español, algunhas voces (aproximadamente unha de cada trinta) vaian acompañadas

de definición. Así por exemplo, baixo *asset* figura unha definición de dez liñas, seguida do termo español *activo* e da traducción da definición, mentres que baixo outros termos menos coñecidos e máis “intrigantes” como *killer bee/abeja asesina* non se engade explicación ningunha.

Tamén nos chamou a atención que as maiúsculas non vaian acentuadas, e gustaríanos contar cunha bibliografía un pouco máis extensa e unha introducción que non se limitase a enumerar os campos tratados (o certo é que, a diferenza do que ocorre cos dicionarios, os glosarios non adoitan incluír unha introducción; non obstante, algúns –por ex. o *Glosario Hidrológico Internacional* da Organización Meteorolóxica Mundial (OMM/UNICEF, Xenebra-París: 1992 ou o *Tesaurus* da Organización Internacional do Traballo (OIT, Xenebra: 1991– si seguen esta práctica, o que nos permite coñecer os criterios seguidos ou a finalidade da obra, información de grande importancia.

Malia estas pequenas cuestións illadas e secundarias, no seu conxunto a publicación *Terminología General de Economía, Comercio y Desarrollo; Glosario Inglés-Español* constitúe unha valiosa obra de consulta para os estudosos e profesionais da Economía e da Traducción. Os servizos de terminoloxía dos distintos organismos están a desempeñar un importante labor, e sería unha pena que só fose de proveito para os tradutores e as tradutoras *da casa*. Por iso celebrámo-la tendencia dos organismos de publicar os seus glosarios e de poñelos á disposición de todos. Esperamos que algunhas organizacións, coma a OMS, nas que os glosarios son unicamente de uso interno, tamén se animen a facelo.

Esther Sánchez
Universidade de Vigo

Informacións

A profesión de traductor nas organizacións internacionais.

Xoán Anllo

Traduccións, 1995.

Simposio de traducción.

A PROFESIÓN DE TRADUCTOR NAS ORGANIZACIÓNS INTERNACIONAIS

Xoán Anllo

Departamento de Traducción da ONU (Xenebra)

A traducción é un dos elementos indispensables na vida das organizacións internacionais, pois sen ela os países membros non poderían adoptar acordos, resolucións ou tratados. Poden, si, traballar con interpretación, nos debates de tipo xeral; pero, cando chega o momento de discutir un texto que se vai converter en norma de dereito internacional entre Estados, os países queren ter diante, nas reunións, os textos de base da discusión na lingua de cada un deles (como pasa na Unión Europea) ou polo menos nas linguas oficiais da organización (o caso das Nacións Unidas ou da OMS ou a OIT), xa que o que fai fe é o que está escrito. Logo hai materias complexas que os delegados prefiren ver tratadas nun idioma que coñecen. Contra o que se pensa, nas reunións das organizacións internacionais están presentes moitos delegados que soamente coñecen a lingua deles e, se non houbese unha traducción escrita, seríalles imposible segui-lo debate sen te-la documentación correspondente nun dos idiomas oficiais da organización.

Velaí o porqué de os tradutores formaren parte dos cadros das grandes organizacións internacionais, que tratan de contratar para estes postos a xente cunha boa formación lingüística e tamén cunha boa formación xurídica, económica, científica, cultural, etc., sen que isto queira dicir que todo traductor teña que ser un especialista en dereito, en economía, en enxeñería, en industrias químicas... á vez. Agora que ter unha boa formación nalgunha destas especialidades axuda, por máis que non é raro ver un traductor que estudiou letras e acabou de traductor na OMS ou no OIEA. En todo caso, a miña experiencia de traductor na ONU, que xa vai polos 30 anos, é que tiveron que traducir textos de dereito internacional, dereito mercantil, seguros, transporte marítimo, portos, dereito penal, estatística, enerxía atómica, desarmamento, dereito fiscal, economía xeral, economía financeira, economía agrícola, etc. Evidentemente, o traballo de traductor está máis acoutado, máis concentrado nun campo, noutras organizacións como a OMS ou a OMI.

No ámbito da ONU, que é o que coñezo ben, a procura dos tradutores faise por concurso-exame cando se trata de contratar candidatos que han traballar na organización con carácter fixo ou permanente. Cada cinco ou seis anos convócase un exame para tradutores de español, exame que se celebra en diferentes cidades: Nova York, Xenebra, Viena, Madrid, Santiago de Chile ou outras, segundo o número de candidatos e os lugares de procedencia. Cos candidatos aprobados fórmase unha lista da que se van chamando membros para cubri-las vacantes que vaia habendo no Servicio de Español da División de Traducción na Sede das Nacións Unidas en Nova York, e logo poderán ser transferidos a outros lugares como Xenebra ou Viena. As persoas contratadas, en principio, deben servir durante cinco anos nun posto de traductor.

Para ser admitido ó exame de traductor na ONU hai que cumprir certos requisitos, que no último realizado foron os seguintes:

1. Te-lo español como lingua principal.
2. Ter un dominio perfecto do español e un coñecemento excelente do inglés, así como dunha ou máis das linguas seguintes: árabe, chinés, francés e ruso. Coa solicitude hai que presentar un diploma (fotocopia) dunha escola de idiomas ou ben explicar como se adquiriu ese coñecemento.
3. Ter experiencia na traducción, indicando o traballo de traducción que se leve feito.
4. Ter algún título dunha universidade ou institución similar na que o español sexa a lingua principal do ensino.

Ademais, os candidatos ó exame deben –e isto foi novidade no exame de xullo de 1994– facer un traballo de redacción sobre o tema: «Por qué se quiere traballar nas Nacións Unidas». Esta redacción serviu para facer unha primeira escolma de candidatos, pois non tódolos que presentan a solicitude son admitidos ó exame. No último, coido que houbo, en todo o mundo, de 2.300 a 2.400 candidatos, e pouco pasaron de 1.000 os seleccionados para participaren nel.

O que é o exame, consiste nas seguintes probas:

Parte escrita

1. Traducción ó español dun texto xeral en inglés.
2. Resumo en español dun discurso en inglés.
3. Traducción ó español de dous textos en inglés, escollidos polo candidato dun total de cinco textos especializados (económico, xurídico, científico, social e técnico).
4. Traducción ó español de dous textos que escolle o candidato dun total de oito, un de tipo xeral e outro de tipo especializado, en árabe, chinés, francés ou ruso.

Parte oral

Os candidatos que pasan a parte escrita teñen que someterse a un exame oral que consiste en traducir oralmente un texto, recibido polo candidato 30

minutos antes para que o prepare, e nunha entrevista, que lle fan a continuación, sobre diversos aspectos para ver cál é a súa cultura xeral, o seu coñecemento das Nacións Unidas e dos asuntos internacionais, así como a súa disposición para traballar en calquera lugar de destino, etc.

O exame é difícil e faise sen axuda de diccionario. Así, dos 800 a 900 candidatos admitidos ó exame, aproban entre 15 e 20 cada vez.

Agora ben, fóra deste exame xeral –que se vén facendo cada cinco ou seis anos– en moitas organizacións, entre elas a ONU, contratan o que se di «temporeiros», isto é, tradutores con contratos dun mes a dous meses. Estes tradutores temporeiros teñen tamén que someterse a unha proba escrita, para acceder á cal cómpre desprazarse a Xenebra, Viena, Roma ou Nova York. Mais o feito de pasar esta proba non quere dicir que se vaia ter traballo de contado, pois isto depende das necesidades das seccións de traducción e sobre todo dos créditos, ou sexa, dos cartos que a administración de cada organización asigne á contratación de temporeiros. Nos dous últimos anos, co recorte dos orzamentos en tódalas organizacións internacionais, eses créditos diminuíron sensiblemente e resulta difícil obter un contrato, hai incluso algunha organización na que por agora non se quere face-la proba a ningún tradutor temporeiro polo tal motivo.

Hai outro dato importante, no que deben pensar os que aspiran a traballar como tradutores en organizacións internacionais (e isto tamén vale para traballar nos servizos de traducción do Parlamento e da Comisión da Unión Europea): en pouco tempo, o ordenador será o instrumento de traballo do tradutor. Xa o é como ferramenta terminolóxica, pero ó que se vai nas organizacións é a traducir directamente no ordenador, o que permite eliminar postos de operadores de tratamento de textos (os tradicionais mecanógrafos). E cando haxa ordenadores capaces de recoñece-la voz do tradutor, esa será a única forma de traducir, e o mesmo tradutor ha corrixir na súa máquina o texto por el traducido para darlle a forma final. O meu consello é que quen queiran ser tradutores aprendan xa a manexar ordenadores e a utilizar programas de tratamento de textos. Ademais, como os tradutores permanentes –fixos– custan bastante diñeiro ás organizacións, xa se observa unha tendencia por parte destas a contrata-la traducción da documentación no exterior, de maneira que o tradutor recibirá por un módem o texto para traducir e devolverao traducido, desde a súa casa á organización, pola mesma canle. É moi posible que o próximo exame de tradutores de español que faga a ONU, dentro de cinco ou seis anos, xa se esixa traballar con ordenador. Na miña pinión, a longo termo van desaparecer-las seccións de traducción con cadros fixos que agora existen nestas organizacións, e quedará unicamente a traducción por contrata na forma de teletraducción.

Para rematar esta notiña, quero sinalar que, despois de ter visto moitos tradutores e ter corrixido moitos textos realizados por outros, entendo que o importante nun tradutor é que coñeza ben a lingua propia, a lingua á que

vai traducir. Coñezo tradutores que saben moito de dereito ou de economía, mais logo, cando chega o momento de expoñer en español un texto que está en inglés ou en francés, son incapaces de redactar con claridade a súa tradución. Para min, isto é máis importante ca coñecer ben o idioma do que se vai traducir e mesmo a materia; pois, para isto, un ten a axuda de dicionarios xerais e técnicos. O que si, cómpre saber manexar un dicionario, especialmente os técnicos, pois que moitas veces un termo ten significado diferente segundo o contexto. E por isto é importante ler revistas especializadas de dereito, de economía, científicas, etc., coa mira de estar un pouco ó corrente da nova terminoloxía nun determinado campo. O exemplo máis claro para min –porque me tocou traducir moitos textos deste tipo nos últimos dez anos– é o dos novos instrumentos financeiros, que me obrigou a consulta-los textos legais promulgados en España sobre eles para ter unha idea da terminoloxía que empregan os especialistas, aínda que moitas veces eses termos déixanse en inglés. Nas Nacións Unidas, en Xenebra, para poñer outro exemplo, hai que traducir moitos documentos sobre os dereitos humanos nos que se utilizan expresións de dereito penal e procesual: un traductor, se quere face-lo seu traballo ben, debe colle-lo Código Penal ou o Código de Axuizamento Criminal de España e da Arxentina para ver cómo se redactan as disposicións e as expresións que se utilizan neles. Hai tradutores que non o fan, e así saen as cousas ás veces. Acórdame unha tradución do inglés na que saía o termo *cross examining* que se traduciu como «exame transversal da testemuña», o que é unha barbaridade. Se o traductor tivese ido ó Código de Axuizamento Criminal ou a un manual de Procesual Penal sabería que o tal, en español, é *repreguntas*. Este labor de consulta de fontes especializadas ten moita importancia nas traducións xurídicas; pois, por desgracia, non hai bos dicionarios xurídicos bilingües.

Quero acabar desexando á futura promoción de tradutores formados na Universidade de Vigo éxito na vida aprofesional que escolleron. E fágoo con moito agarimo porque coñecín de preto cómo se botou a andar aí a Licenciatura de Tradución da man da profesora Camino Noia.

TRADUCCÍONS, 1995

No que fai a traduccions galegas, 1995 foi un ano gris.

Porque se traduci algo menos que nos anos anteriores... cando cumpría traducir moito máis. E, xa que logo, cádralle a cualificación de regresivo.

Porque se mantivo a proporción das traduccions á nosa lingua: case a metade corresponden ó ámbito do libro infantil e xuvenil. O que supón evidente desequilibrio.

Porque non mudou o carácter casual que se bota de ver nas máis das traduccions ó galego. Agás poucas excepcións, traducíuse unha obra porque lle cadrou, non como consecuencia dun plano determinado. Co que non se tira un rendemento cumprido do esforzo dedicado a traducir.

Tamén pola supresión –desafortunada– do premio Ramón Cabanillas, establecido pola Consellería de Cultura da Xunta de Galicia para estimular a traducción ó galego.

Visto o cal, reclamamos a berros que as administracións públicas, e mai-los editores, maiormente, planifiquen como cómpre as traduccions no noso país. Que, ás atoutiñadas, mal se pode chegar lonxe.

Velaquí unha relación –máis completa e fiable no que toca ás editoras que nos proporcionaron os datos a todas requiridos– das traduccions ó galego con depósito legal que corresponde a 1995.

NARRATIVA

ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, Xosé María, *Enchen as augas*, [castelán], trad. Alfonso Álvarez Cáccamo, Vigo, Ir Indo.

COOPER, Fenimore, *O derradeiro dos mohicanos*, trad. Xela Arias, Vigo, Xerais.

FORD, Richard, *Vida Brava*, [inglés], trad. Xosé Mª Gómez Clemente, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 192 pp.

JAMES, Henry, *Os papeis de Aspern*, [inglés], trad. Manuel Outeiriño, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco, xxiv + 128 pp.

MANN, Thomas, *A morte en Venecia*, trad. Laureano Xoaquín Araujo Cardalda, Oleiros, Tambre, D. L.

QUENEAU, Raymond, *Exercicios de estilo*, [francés], trad. Henrique Harguindey Banet e Xosé Manuel Pazos Varela, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 168 pp.

RODOREDA, Mercè, *A praza do diamante*, [catalán], trad. Pilar Vilaboi Freire, Santiago de Compostela, Edicións Positivas, 224 pp.

ROTH, Joseph, *A lenda do Santo bebedor*, [alemán], trad. Laureano Araújo Cardalda, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 88 pp.

SASTRE, Alfonso, *Historia de California*, trad. Elvira Souto, Santiago de Compostela, Laiovento.

STENDHAL, *A Cartuxa de Parma*, [francés], trad. Germán Palacios, Vigo, Editorial Galaxia, 580 pp.

VÁZQUEZ RODRÍGUEZ, Anxos (coord.), *O relato fantástico (De Poe a Lovecraft)*, trad. Ricardo Terco, Vigo, Ir Indo.

VV. AA., (De POE a LOVECRAFT), *O relato fantástico*, trad. Ricardo Terco, Vigo, Ir Indo.

WILDE, Óscar, *De profundis e outros escritos*, trad. Fidelina Seco Vilariño e Luz Cao Losada, Santiago de Compostela, Laiovento.

ZANIEWSKI, Andrzej, *A rata*, [inglés], trad. Concepción Costas, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 166 pp.

POESÍA

Poesía erótico-amoroso no Exipto faraónico, trad. Xesús Rábade Paredes, Ferrol, Sociedade de cultura Valle Inclán.

RILKE, Rainer María, *Elexías de Dumio*, [alemán], trad. Jaime Santoro, A Coruña, Espiral Maior.

Trece poetas cataláns, [catalán], trad. Xavier Rodríguez Baixeras, A Coruña, Espiral Maior.

SUGITANI, Ayako, *Camelio Xaponés*, (7 haikus), trad. Unio Novoneyra, Santiago de Compostela, Consorcio de Santiago.

VERDAGUER, Jacint, *A Atlántida*, [catalán], trad. Manuel Rodríguez López, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.

VV. AA., *Voces do alén-mar*, [ed. bilingüe], Vigo, Grupo Dolmen.

TEATRO

ALBERDI, Juan Bautista, *O xigente Mapoulas*, trad. Ramón Rocamonde Gómez, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco, col. "Biblioteca do Arlequín".

BEAUMARCHAIS, Pierre Caron de, *As vodas de Fígaro*, [francés], trad. Eduardo Alonso e Cándido Pazó, Vigo, Edicións Xerais, 110 pp.

CAVALLÉ, Joan, *O teléfono*, trad. Antonio Molexón, A Coruña, Cader-nos de teatro.

DIESTE, Rafael, *Viaxe e fin de don Frontán*, [castelán], trad. Manuel Gue-de Oliva, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.

GOLDONI/OLLOMOLTRANVÍA, *Comedia*, [italiano, adaptación], Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 70 pp.

HALLE, Adán de la, *A peza da enramada. A peza de Berto e María*, [fran-cés], trad. Agustín Vilariño Martínez, Vigo, Editorial Galaxia, 216 pp.

POSADA CURROS, José G. e GALVÁN, Luís de, *Nin me abandonarás nunca*, [castelán], trad. X. L. Méndez Ferrín, Santiago de Compostela, IGM

TERENCIO, *A sogra. Os irmáns*, [latín], trad. Francisco José Ledo Lemos, Vigo, Esditorial Galaxia, 292 pp.

ENSAIO

BADIOU, Alain, *Arredor da cuestión nacional*, trad. Emilio Araúxo e Luís Martul, Santiago de Compostela, Tórculo Artes Gráficas.

BADIOU, Alain, *A ética*, trad. Emilio Araúxo e Luís Martul, Santiago de Compostela, Noitarenga.

BADIOU, Alain, *Mundo contemporáneo e desexo de filosofía*, trad. Emilio Araúxo e Luís Martul, Santiago de Compostela, Tórculo Artes Gráficas.

BADIOU, Alain, *Dun desastre escuro e outros escritos*, [francés], trad. Fran-cisco Sampedro Ojea, Santiago de Compostela, Laiovento, 100 pp.

BELTRÁN, Vicenç, *A cantiga de amor*, [castelán], trad. Xela Arias, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 266 pp.

CALLINICOS, Alex, *Contra o postmodernismo*, [inglés], trad. Estrela e Antonio Tato Fontaíña, Santiago de Compostela, Edicións Laiovento, 290 pp.

CALVET, Louis-Jean, *A guerra das linguas*, [francés], trad. Xoán M. Garri-do Vilariño, Santiago de Compostela, Edicións Laiovento, 280 pp.

CICERÓN, Marco Tulio, *Sobre a vellez. Sobre a amizade*, [latín], trad. X. Carballude e X. M. Liñeira.

DUFEU, Bernard, *Polos camiños dunha patoloxía do ser: unha visión psico-dramática*, trad. Emma Carballal Haire, Cangas de Morrazo, Cooperativa de Editores Galegos.

DIESTE, Rafael, *Crítica de arte*, [castelán], trad. Anxos G. Somai, Vigo, Edicións A Nosa Terra, 200 pp.

FREY, Bruno S. e POMMEREHNE, Walter W., *Musas e mercados*, [inglés], trad. Francisco J. Sangiao Otero, Santiago de Compostela, Edicións Laioven-to, 285 pp.

JACOBSON, Jordi, *Discriminación de xénero: un obstáculo para un desenvol-vimento sostíbel*, trad. Dores Fernández Abel, Bilbao, Editorial Bakeaz.

LANCIANI, Giulia e TAVANI, Giuseppe, *As cantigas de escarnio*, [italia-no], trad. Silvia Gaspar, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 212 pp.

LÓPEZ VÁZQUEZ, José Manuel e SEARA MORALES, Iago, *Arte contemporánea*, [castelán], trad. Irene Penas Murias e Esperanza Moreiras Cuñarro, A Coruña, Hércules de Ediciones, 526 pp.

REGNAULT, François, *Espectador e actor*, trad. Emilio Araújo e Luís Martul, Santiago de Compostela, Imprenta Tórculo Artes Gráficas.

RESENDE, António, *Trobadores e xograres*, [portugués], trad. Valentín Arias, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 202 pp.

VARIOS, *Titor Hércules. Serie pais e educadores*, [castelán], trad. Irene Penas Murias, A Coruña, Hércules de Ediciones.

INFANTIL E XUVENIL

ATEKA, Piedad, *¡Perigo na selva!*, Baracaldo, Ediciones Izar.

ATEKA, Piedad, *Pokima a nena esquimó*, Baracaldo, Ediciones Izar.alberdi, Juan Bautista, *O xigante Mapoulas*, [castelán], trad. Ramón Rocamonde Gómez, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 60 pp.

ATEKA, Piedad, *Un día na granxa*. Baracaldo, Izar.

ATXAGA, Bernardo, *Cando a serpe mira o paxaro*, trad. Martín Mendizábal e Xosé Manuel González Barreiro, Vigo, Ir Indo.

AVI, *As confesións de Carlota Doyle*, [inglés], trad. Manuel Pérez Romero, Vigo, Editorial Galaxia, 208 pp.

CANO, Carles, *A galiña que puido ser princesa*, trad. Eugenia e Xulia Fernández Fernández, Madrid, Anaya, 1995.

CARROL, Lewis, *Alicia no país das marabillas*, Santiago de Compostela, Sálvora.

CARROL, Lewis, *A caza do carbairán*, trad. Marilar Aleixandre, Vigo, Xerais.

CONAN DOYLE, Arthur, *As aventuras de Sherlock Holmes*, [inglés], trad. Bieito Iglesias e Manuel Vázquez, Vigo, Editorial Galaxia, 276 pp.

CONAN DOYLE, Arthur, *As memorias de Sherlock Holmes*, [inglés], trad. Bieito Iglesias e Manuel Vázquez, Vigo, Editorial Galaxia, 228 pp.

CONAN DOYLE, Arthur, *O signo dos catro*, [inglés], trad. Bieito Iglesias e Manuel Vázquez, Vigo, Editorial Galaxia, 142 pp.

CONAN DOYLE, Arthur, *Un estudio en escarlata*, [inglés], trad. Bieito Iglesias e Manuel Vázquez, Vigo, Editorial Galaxia, 150 pp.

DAHL, Roald, *Matilda*, [inglés], trad. Xosé Miguel Barros Taboada, Vigo, Edicións Oubreiro, 2ª ed., 234 pp.

DICKENS, Charles, *Contos de fantasmas*, trad. Equipo Tris-Tram, Lugo, Tris-Tram, 246 pp.

ENDE, Michael, *O longo camiño a Santa Cruz*, trad. Basilio Losada, A Coruña, Nova Galicia.

FABREGAT, Antonio Manuel, *Contos para durmi-la avoa*, trad. Inés Sixto García, A Coruña, Edebé-Rodeira.

FARIAS, Juan, *Bandido*, [castelán], trad. Xosé Antón Palacio Sánchez, Vigo, Edicións Obradoiro, 94 pp.

FARIAS, Xoán, *Desde o corazón da mazá*, [castelán], trad. Xulio Cobas Brenlla, Madrid, Edelvives, 88 pp.

FRANCO, Josep, *O derradeiro bandido*, [catalán], trad. Manuel Cortés, Vigo, Editorial Galaxia, 168 pp.

GANERI, Anita e PARKER, Jane, *Árbores, aves e insectos*, [inglés], trad. Concepción Costas, Tomás Pérez Pérez e Xurxo Borraás, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 94 pp.

GRIMM, Jacob e GRIMM, Vilhelm, *Hansel e Gretel*, Santiago de Compostela, Sálvora.

HARTMANN, Lukas, *A brava Sofía*, trad. Serafín Villanueva Bembibre, Vigo, Galaxia.

HINTON, Susan E., *Rebeldes*, [inglés], trad. Xosé Antón Palacio, Vigo, Obradoiro, 2ª ed., 176 pp.

JAMES, Henry, *Outra volta á torniqueta*, trad. M. A. Laxe Freire, Vigo, Cumio.

LLOBET, Glòria, *¿Que te angustia Nuria?*, [catalán], trad. Xavier Rodríguez Baixeras, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 126 pp.

LONDON, Jack, *Unha odisea nórdica*, [inglés], trad. Ramón Nicolás, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 152 pp.

LÓPEZ NARVÁEZ, Concha, *Aventuras de Pícolino*, trad. Mª Xesús López Taboada, Madrid, Anaya.

MACFARLANE, Aidan e MACPERSON, Ann, *Eu e os meus colegas*, [inglés], trad. Monserrat Paz, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 120 pp.

MAGALHÃES, Álvaro de, *O home que non quería soñar*, [portugués], trad. Miguel Vázquez Freire, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 76 pp.

MARTÍN OLIVER, María Teresa, *Eu vivín cunha bruxa*, trad. Mª Jesús Rodríguez Riveiro, A Coruña, Edebé-Rodeira.

MOLINA LLORENTE, Pilar, *Nada, o regreso de Uxía Mestre*, trad. Carme López Taboada, Madrid, Anaya.

PERRAULT, Charles, *A carapuchiña vermella*, Santiago de Compostela, Sálvora.

PERRAULT, Charles, *A cinsenta*, Santiago, Sálvora.

PERRAULT, Charles, *O gato con botas*, Santiago de Compostela, Sálvora.

PERRAULT, Charles, *Polgariño*, Versión galega de Concepción Costas e Francisco Alonso, Vigo, Xerais.

PLA, Joan, *A secta do Grial*, trad. Xosé María Dobarro e Isabel Seoane, Oleiros, Vía Láctea.

ROCHA, Ruth, *¿Para que serve?*, [portugués], trad. Antón Piñeiro M, Vigo, Editorial Galaxia, 96 pp.

RUIZ GARCÍA, *As luces de setembro*, trad. Antonio Pichel, A Coruña, Edebé-Rodeira.

RUÍZ ZAFÓN, Carlos, *As luces de setembro*, trad. Antonio Pichel, Barcelona, Edebé.

RUÍZ ZAFÓN, Carlos, *O príncipe da brétema*, trad. Inés Sixto García, A Coruña, Edebé-Rodeira.

SEMPÉ/GOSCINNY, *O Nicolasiño*, [francés], trad. María Luísa Álvarez Santamarina, Vigo, Obradoiro, 2ª ed., 144 pp.

SIERRA I FABRA, Jordi, *¡¡¡Lambertooo!!!*, trad. Eugenia e Xulia Fernández, Madrid, Anaya.

SIERRA I FABRA, Jordi, *Aydin*, trad. Ricardo Fernández Sabín, A Coruña, Edebé-Rodeira.

TAYLOR, Bárbara, *Luz, son, electricidade e magnetismo*, [inglés], trad. Concepción Costas, Xurxo Borrazás e Ramón Nicolás, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 96 pp.

TERLOW, Jan, *A carta en clave*, trad. Xela Arias, Madrid, Ediciones SM.

TURNER, Ethel, *Sete rapaces australianos*, Madrid, Editorial SM.

WALT DISNEY, *Brancaleve*, Santiago de Compostela, Sálvora.

WELS, Renate,, [inglés], trad. Bieito Iglesias e Manuel Vázquez, Vigo, Editorial Galaxia, 150 pp.

XIMÉNEZ DE CISNEROS, Consuelo, *Aínda quedan piratas na Costa da Morte*, [castelán], trad. Xulio Cobas Brenlla, Madrid, Edelvives, 104 pp.

SIMPOSIO DE TRADUCCIÓN

Organizado pola Asociación de Tradutores Galegos e mailo Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo, celebrouse o *II Simposio Galego de Traducción* durante os días 14, 15 e 16 de decembro de 1995.

Velaquí os aspectos máis relevantes do seu programa:

Catro conferencias: *A historiografía da traducción e as súas esixencias científicas*, por D. Jean Delisle (profesor da Escola de Tradutores da Universidade de Ottawa, en Canadá); *A traducción especializada*, por D. Juan Andrés Iglesias (tradutor técnico, en Barcelona); *Estratexias e recursos para a interpretación*, por Dª Teresa Born (da Oficina de Interpretación de Linguas, Ministerio de Asuntos Exteriores, en Madrid); *Teoría e práctica da traducción*, por D. Valentín García Yebra (académico, tradutor e investigador da traducción). Non foi posible –por mor da saúde da conferenciante– a tamén prevista *A traducción literaria: ámbitos de aplicación actual*, por Dª Julia Escobar (presidenta da Asociación Profesional Española de Tradutores e Intérpretes, de Madrid).

Tres mesas redondas: *A traducción na administración pública e na empresa*, con Dª Iolanda Galanes (Servicio de Normalización Lingüística, Concello de Vigo), D. Carlos Díaz Abaira (Servicio de Traducción do Parlamento de Galicia), D. Santiago Morante (tradutor da Administración Pública do Estado), D. Xulián Maure Rivas (Asociación de Tradutores Galegos); *A traducción especializada en Galicia*, con Dª Rosa Camiña (Empresa de Traduccions, Vigo), D. Xabier Senín Fernández (Consellería de Cultura, Xunta de Galicia), D. Xavier Fernández Polo (Universidade de Santiago); D. Gonzalo Constenla Bergueiro, (Universidade de Vigo); *Novas tecnoloxías aplicadas á traducción*, con D. Lluís Codina (Universitat Pompeu Fabra, Barcelona), D. Joseba Abaitua (Universidade de Deusto, Navarra), D. Javier Gómez Guinovart (Universidade de Vigo), D. Anxo M. Lorenzo (Universidade de Vigo).

Proxección: *Saint Jérôme, sa vie, son oeuvre et ses représentations dans l'art*, diaporama realizado e presentado por D. Jean Delisle.

O número de asistentes rebordou os cen: alumnos da Licenciatura de Traducción en Vigo, membros da ATG, outros tradutores, profesores de institutos e universidades de Galicia...

Noticia

Ó peche deste número de *Viceversa* sóubose que a Federación Internacional de Tradutores (FIT), na súa reunión de febreiro de 1996, celebrada en Melbourne (Australia), acordou aceptar como membro de pleno dereito a Asociación de Tradutores Galegos (ATG).

ÍNDICE VICEVERSA Nº 1

PRESENTACIÓN, XULIÁN MAURE

TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN

Mª C. NOIA CAMPOS

Historia da traducción en Galicia no marco
da cultura europea

X. GONZÁLEZ MILLÁN

Cara a unha teoría da traducción para
sistemas literarios "marxinais". A situación galega

A. KOSS

Dúas versións rusas da cantiga de Meendiño:
problemas da recodificación do texto orixinal

INSTRUMENTA

J. G. GUINOVART, A. LORENZO

Glosario de termos informáticos galego-inglés-castelán

X. Mª GÓMEZ CLEMENTE

Fraseoloxía galega e portuguesa:
o verbo *andar* como núcleo de unidades fraseolóxicas. I

T. VIDAL FIGUEROA

Presuntos falsos amigos entre portugués e galego. I

TRADUCCIONS XUSTIFICADAS

X. GARCÍA CANCELA

Traducción administrativa

D. X. CABANA

Sobre a fidelidade

F. GONZÁLEZ MUÑOZ

Traducción de poesía greco-latina

X. RODRÍGUEZ BAIXERAS

Un breve fragmento de A. Manzoni en galego: O "*Adio, Monti*"

CRÍTICAS E RESEÑAS

G. CONSTENLA BERGUEIRO

Manual de traducción, Peter Newmark

X. GONZÁLEZ-MILLÁN

Contemporary translation Theories, Edwin Gentzler

P. VILABOI FREIRE

Galicia vista por un inglés, Aubrey F. G. Bell

INFORMACIÓNS

E. SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

Aspectos da traducción nos organismos internacionais

Traduccions, 1993-94

Axudas á traducción

Simposio de traducción

UNIVERZA V LJUBLJANI Filozofska fakulteta

University of Ljubljana, Slovenia
Faculty of Arts
Department of Translation and Interpreting

TRANSLATION INTO NON-PRIMARY LANGUAGE

Ljubljana, May 29-30, 1997

First Circular and Call for Papers

THE AIMS OF THE CONFERENCE

- To examine the current situation in Europe and around the world regarding the practice and teaching of translation into non-primary language
- To pool the experience in the field, suggestions for research and pedagogical development
- To initiate co-operation between interested institutions and individuals

SUGGESTED TOPICS

- Practice:
 - Current needs for translation into non-primary languages in different countries
 - Primary and non-primary language translators: relative advantages and shortcomings; co-operation and competition
 - Translation into English as the non-primary lingua franca
- Pedagogical aspects:
 - Optimal/ minimum level of knowledge of the non-primary language (and its culture?) at the beginning of training
 - Role and limitations of native speakers as translation teachers
 - Role and limitations of non-native speakers as translation teachers
 - Levels of performance to be expected from students
 - Criteria in evaluating student performance in non-primary vs. primary language translation
 - Specific components of non-primary language translation curricula

- Practical experiences in non-primary language translation teaching to be shared
- Calls for co-operation in research and curricular development in the field
- Other:
 - The organising committee welcomes proposals for other topics and round tables; they should adhere to the general theme of the conference.

WORKING LANGUAGES: English and German; no translation provided

TARGET AUDIENCE

- Teachers of translation
- Decision-makers in translation schools and educational bodies
- Researchers and experts in translation studies
- Translators

SOCIAL EVENTS

- a cocktail-party
- a conference dinner
- a post-conference excursion

CONFERENCE FEE: 100 DEM

The conference fee includes the conference folder, refreshments and the cocktail-party.

PRELIMINARY REGISTRATION: December 1, 1996

SELECTION OF PAPERS

- Submission of abstracts (300 words maximum): December 1, 1996
- Selection of papers: March 1, 1997

CONTACT ADDRESS

Primož Jurko
 Dept. of Translation and Interpreting
 Faculty of Arts
 Aškerčeva 2
 1000 Ljubljana
 SLOVENIA
 Ph/Fx: +386.61.22 13 10
 email: Primoz.Jurko@guest.arnes.si

ORGANISING COMMITTEE

Prof. Meta Grosman
 Prof. Irena Kovačič
 Primož Jurko

ÍNDICE

PRESENTACIÓN, CAMINO NOIA

TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN

X. ALONSO MONTERO

O idioma galego en edicións polilingües, quer como lingua orixe, quer como lingua termo (1787-1995)

J. DELISLE

Reflexións sobre as esixencias científicas da historia da traducción

I. EVEN-ZOHAR

A posición da traducción literaria dentro do polisistema literario

A. FERNÁNDEZ OCAMPO

Traducir literatura popular para o galego

INSTRUMENTA

X. Mª GÓMEZ CLEMENTE

Recursos para tradutores na rede Internet

J. G. GUINOVART

Traducción automática e traducción asistida por ordenador: aspectos terminolóxicos e tipoloxía

X. A. PALACIO SÁNCHEZ

Dúas traducións ó castelán do Hamlet de Cunqueiro

F. PÉREZ-BARREIRO NOLLA

A transcripción do chinés

L. FERNÁNDEZ DE SANMAMED e S. MONTERO KÜPPER

100 paremias alemáns e as súas correspondencias galegas

TRADUCCIÓNS XUSTIFICADAS

C. GARCÍA DEVESEA

Algunhas ideas sobre a (i)lexitimidade das traducións literarias

H. HARGUINDEY BANET

Rabelais: traducción e interpretación

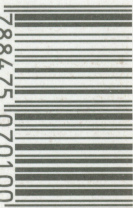
K. MARCH

Traducir Arredor de si

CRÍTICAS E RECENSIÓNS

INFORMACIÓNS

9 788475 070100

Departamento de Filoloxía Galega
Universidade de Vigo

EXCMA. DEPUTACION PROVINCIAL
DE PONTEVEDRA

CONSELLERÍA DE CULTURA
E COMUNICACIÓN SOCIAL